

Маркази миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ

Законодательство

№ 2 (22), 2016
апрель – июнь

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла дар Индекси илмии иқтибосоварии Русия ворид карда шудааст.

ISSN 2410-2903.

Наширияи мазкур дар ҳамкориҳои муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар наширияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

ISSN 2410-2903.

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Сармухаррир
Главный редактор

Рахимзода Махмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Хайати таҳририя
Редакционная коллегия

Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Саидзода И.Х.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Бобочонзода Исрофил Хусейн,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Букалорова Л.А.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Зоиров Қ.М.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Муртазокулов Қ.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Попондопуло В.Ф., доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ профессор, Арбоби илми
ФР доктор юридических наук, профес-
сор Заслуженный деятель науки РФ
Ғафуров А.Д.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент

Мухаррирон: Шодиев Ҳ.А.
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ, кандидат юридических наук
Ватанзода Махмадали Махмадулло,
Ёрдамчии Президенти ҚТ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-намо-
яндаи комилҳуқуқи Президенти ҚТ дар Маҷлиси Олии ҚТ
Помощник Президента РТ по правовой политике-полно-
мочный представитель Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Юсуф Раҳмон Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституцсионии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермуҳаммад Шоҳиён,
Раиси Суди Олии ҚТ
Председатель Верховного суда РТ
Мансурзода Н.М.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Худоёрзода Б.Т.,
Раиси комиссияи марказии интиҳобот ва райёпурсии ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Председатель Центральной комиссии по выборам и рефе-
рендумам РТ
кандидат юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифон будани хайати таҳририяро
ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии далелҳо, иқтибосҳо ва маълумотҳо бар души муаллифон аст.
Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад ва баргардонида намешаванд.
Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность
фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

Назарияи ҳуқук	Теория права
Раҳимзода М.З. Проблемаҳои ташаккул ва инкишофи ҷаҳолияти қонунҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон...4	
Ҳуқуқи конститусионӣ	Конституционное право
Имомов А.И. Возникновение законодательства Таджикистана о гражданстве и его развитие	12
Ҳуқуқи ҷиноятӣ	Уголовное право
Қудратов Н.А., Бахтовари М. Квалификация злостного уклонения от погашения кредиторской задолженности по объективным признакам	30
Ҳуқуқи граждани. Ҳуқуқи соҳибқорӣ	Гражданское право. Предпринимательское право
Ғаюров Ш.К. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» ва масъалаҳои тақмили он	36
Муртазоқулов Ҷ.С. Ташаккулёбӣ ва рушди қонунгузорӣ дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар Тоҷикистон	40
Султонова Т.И. Правовые основы противодействия монополистической деятельности в Республике Таджикистан	50
Александрова Л.А. Проблемы обеспечения гарантии сохранности и возвратности банковских вкладов на современном этапе развития банковского сектора экономики в Республике Таджикистан	54
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Табаров Ф.Д. Становление и развитие законодательства Республики Таджикистан о государственных предприятиях	59
Мирзоева Н.Н. Недобросовестная конкуренция: содержание и правовые средства ее пресечения	67
Ҳуқуқи байналхалқӣ	Международное право
Маҳмадшоев Ф.А. Баъзе ҷанбаҳои ҳуқуқи ҷаҳолияти савдои хориҷӣ дар вобастагӣ ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷаҳолияти савдои хориҷӣ»	72
Таҷрибаи хориҷа	Зарубежный опыт
Турлаев А.В. Развитие национального превентивного механизма в Республике Казахстан	79
Аметистова О. В чем преимущество современного законодательного регулирования административного акта для государственного управления?	84
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Азизов И.М., Нуров Ҳ.П., Шукурова А.А. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқи қонунгузории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории маорифи давлатҳои аъзои ИДМ	89
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аз ҷониби судҳои иқтисодӣ татбиқи намудани санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд	98
Тафсир	Комментарии
Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷаҳолияти савдои хориҷӣ»	104
Истилоҳоти ҳуқуқӣ	Юридическая терминология
Раҳимзода М.З. Фарҳанги русӣ ба тоҷикии истилоҳоти ҳуқуқ (Русско-таджикский словарь юридических терминов)	119
Навигариҳо дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ	136
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждани, соҳибқорӣ ва оилавӣ	141
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ	144
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва ҷаҳолияти бонкӣ	145
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист	150
Иттилоот	Сообщения
Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Ҷаҳолияти ҳуқуқҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва проблемаҳо» бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ	152
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Масоили ҳуқуқи бочи давлатӣ дар шароити бӯҳрони молиявӣ»	155
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Рушди қонунгузории маданӣ ва соҳибқорӣ дар 25 соли Истиқлолияти давлатӣ»	157
Нашрҳои мо дар нимсолаи якуми соли 2016	159

Раҳимзода М.З.,

директори Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор

ПРОБЛЕМАҲОИ ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ ФАЪОЛИЯТИ ҚОНУНЭЧОДКУНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; фаъолияти қонунэҷодкунӣ; қонун; ташаккул; проблемаҳо.

Ключевые слова: правотворческая деятельность; законотворческая деятельность; закон; формирование; проблемы.

Keywords: right-creating activity; law-creating activity; law; formation; problems.

Қонунэҷодкунӣ фаъолияти бевоситаи давлат мебошад. Маҳз аз дараҷаи қонунэҷодкунӣ давлат дар шахсияти мақомоти ҳокимияти давлатии ваколатдори он ба ҳолат ва дараҷаи инкишофи ҳуқуқи давлат баҳо дода мешавад. Ташаккули давлати демократию ҳуқуқбунёд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти қонунэҷодкунӣ ва татбиқи самараноконаи он дар амал вобастагии зич дорад. Фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар давлати мо барои мунтазам амалнамоии низоми ҳуқуқи кишвар равона карда шудааст. Таъиноти асосии функционалии он мустаҳкам намудани низоми иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа бо роҳи муқаррар, тағйир ва бекор намудани меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад. Чи тавре, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, «рушди устувори сиёсию иқтисодӣ ва иҷтимою фарҳангии кишвар аз заминаҳои мустаҳками санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вобаста аст» [1].

Дар адабиёти ҳуқуқи кишвар баъзе олимони қонунэҷодкунӣро ҳамчун салоҳияти ҳокимияти қонунгузор (парламент) оид ба қабул, тағйир ва қатъи қонун баҳо дода [2, с. 457], дигаре ҳамчун фаъолияти бевоситаи давлат дониста, таъиноти бевоситаи функционалии онро дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ бо роҳи муқаррар, тағйир ё бекор намудани меъёрҳои ҳуқуқӣ медонанд [3, с. 43].

Бояд зикр намоем, ки расмиёти қонунэҷодкунӣ, ки аз марҳилаҳои ташаббуси қонунгу-

зорӣ, муҳокима, қабул, мавриди амал қарор додан ва нашри қонун иборат буд, дар тули 25 соли соҳибхитиёрии Тоҷикистон марҳила ба марҳила такмил ёфт. Дар давраи аввали рушди давлатдорӣ кишварамон бо сабаби вазъияти сиёсии бавучудодаи солҳои 90 асри гузашта барои ба таври бояду шояд ба танзим даровардани муносибатҳои ҷамъиятии даврони гузариш аз як соҳти ҷамъиятӣ ба соҳти дигар ҷараёни қонунэҷодкунӣ бо душворӣ сурат мегирифт. Дар ҳамон давра дурнамои сиёсати ҳуқуқи кишварамон, аз ҷумла ҷараёни қонунэҷодкунӣро Конститутсияи (Қонуни асосии) ҶШС Тоҷикистон соли 1978 бо тағйиру иловаҳои минбаъда муайян мекард [4]. Ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорию вакилони ИҶШС аз ҶШС Тоҷикистон, вакилони халқи ҶШС Тоҷикистон, Раёсати Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон, Президенти ҶШС Тоҷикистон, комитетҳо ва комиссияҳои доимии Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон, Комитети назорати конституционии ҶШС Тоҷикистон, Шӯрои вакилони халқи Вилояти Автономии Кӯхистони Бадахшон, вилоятҳо, Шӯрои вакилони халқи шаҳри Душанбе, Суди Олии ҶШС Тоҷикистон, Прокурори ҶШС Тоҷикистон, Саррабритри давлатии ҶШС Тоҷикистон, инчунин ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар шахсияти мақомоти ҷумҳуриявии онҳо ва Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон доштанд (м.104). Ваколати қабули қонунҳо дар ҳудуди ҶШС Тоҷикистон ба Шӯрои Олии он тааллуқ дошт (м.99 Консти-

тутсия). Қонунҳоро Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тарафдорӣ аксарияти шумораи умумии вакилони халқ ҚШС Тоҷикистон қабул мекард (м.103 Конституция).

Ташаққули минбаъдаи инкишофи ҷараёни қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қабули Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 [5], ки дурнамои сийёсати ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишварро муайян менамояд, вобаста мебошад. Тибқи он ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорию Вакили халқ, Президент, Ҳукумат, Суди конституционӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ ва Маҷлиси вакилони халқ Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дошанд (м. 60). Баъди тағйири иловаҳои соли 2003 ба Конституция (Сарқонун) доираи субъектҳои ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ маҳдуд гардида, ташаббуси ҳуқуқи қонунгузорию Суди конституционӣ, Суди Олӣ ва Суди Олии иқтисодӣ бардошта шуд. Аз тарафи баъзе олимони ватанӣ аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ маҳрум намудани ҳокимияти судиро моҳиятан аз имконияти ягонаи таъсир расонидан ба шӯхайи ҳокимияти қонунгузор ва иҷроия маҳрум кардан онҳо маънидод менамоянд [6, с. 104]. Ба ақидаи З. Ализода маҳрум кардани судҳои болоӣ аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ аз як тараф ба он асос меёбад, ки дар шакли классикӣ чунин ҳуқуқро танҳо аъзои парламент ва роҳбари давлат дошанд. Аз тарафи дигар дар сурати набудани преседенти судӣ дар мамлакати мо ба ҳуқуқтатбиқнамоӣ машғул шудани судҳо зарурияти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ доштани судҳои болоиро аз байн мебарад [7, с. 187-188].

То ворид намудани тағйири иловаҳои соли 1999 салоҳияти қабули тағйири қонун, қарорҳо ва бекор кардани онҳо, инчунин тафсири Конституция ва қонунҳо ба зиммаи Маҷлиси Олии якмаҷлиса ҳамчун мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузор гузошта шуда буд (м.49). Қонунҳо бо тарафдорӣ аксарияти шумораи умумии вакилони халқ ва қонунҳои конституционӣ бошад, бо тарафдорӣ ҳади ақал аз се ду ҳиссаи шумораи умумии вакилони халқ қабул карда мешуданд (м. 61).

Баъди ба Конституцияи соли 1994 ворид намудани тағйири иловаҳои 26 сентябри соли 1999 қабули қонунҳо аз ҷониби Маҷлиси Олии думаҷлиса сурат гирифта, минбаъд лоиҳаи қонунҳо аз тарафи Маҷлиси намояндагон қабул ва аз тарафи Маҷлиси миллии ҷонибдорӣ карда мешаванд.

Лоиҳаи қонун аз ҷониби Маҷлиси намояндагон дар як ё ду қироат баррасӣ карда мешавад (банди 330 Дастури МН) [8]. Лоиҳаи қонунро Маҷлиси намояндагон баъди муҳокима бо дарназардошти таклифу эродҳои пешниҳодшуда аз ҷониби вакилон метавонад дар як қироат қабул намояд. Дар ҳолати аз ҷониби вакилон дар як қироат қабул нашудани лоиҳаи қонуни ба ҷаласаи Маҷлиси намояндагон пешниҳодшуда оид ба дар қироати дуюм қабул намудани он аз ҷониби вакилон масъалагузорию карда мешавад.

Дар сурати қабул шудани лоиҳаи қонун дар қироати аввал Маҷлиси намояндагон оид ба қабул шудани он дар қироати аввал ва муҳлати пешниҳоди тағйири иловаҳо ба лоиҳаи қонуни мазкур қарор қабул менамояд. Муҳлати пешниҳоди тағйири иловаҳо набояд аз 15 рӯз камтар бошад, агар Маҷлиси намояндагон дигар муҳлатро муқаррар накарда бошад (банди 342 Дастур).

Қарори Маҷлиси намояндагон оид ба дар қироати аввал қабул гардидани лоиҳаи қонун ва минбаъд барои дар қироати дуюм баррасӣ шудани он дар давоми панҷ рӯз ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вакилони Маҷлиси намояндагон ва ба субъекти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ, ки лоиҳаи қонунро пешниҳод кардааст, аз рӯи масъалаҳои ба онҳо дахлдор фиристода мешавад (банди 344 Дастур).

Ҳамин тавр, Маҷлиси намояндагон метавонад қонунро дар қироати аввал қабул намуда, корро оид ба такмили он давом диҳад. Қонуне, ки дар қироати аввал қабул карда шудааст, минбаъд барои такмил дар қироати дуюм мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Қонуне, ки дар қироати дуюм муҳокима мешавад, дар ҷаласаи Маҷлиси намояндагон ба овоз монда ва қабул карда мешавад (банди 362-363 Дастур).

Қонунҳоро Маҷлиси намояндагон бо тарафдорӣ аксарияти шумораи умумии вакилон (м.60 Конституция) ва қонунҳои конституциониро бо тарафдорӣ на камтар аз се ду ҳиссаи шумораи умумии вакилони Маҷлиси намояндагон қабул менамояд (м. 61 Конституция).

Маҷлиси миллии қонунро бо тарафдорӣ аксарияти шумораи умумии аъзои худ (м. 60 Конституция) ва Қонунҳои конституциониро қабул менамояд (м.61 Конституция). Дар мавриди дастгирӣ наёфтани қонун аз ҷониби

Маҷлиси миллӣ қонун такроран дар Маҷлиси намояндагон баррасӣ карда мешавад.

Дар сурати бо қарори Маҷлиси миллӣ норозӣ будани Маҷлиси намояндагон, қонун ҳамон вақт қабулшуда ҳисоб мешавад, ки агар Маҷлиси намояндагон онро такроран бо тарафдорӣ на камтар аз се ду ҳиссаи шумораи умумии вакилон тасдиқ намояд (м.60 Конституция). Нисбат ба қонуни конституционӣ бошад, дар сурати бо Қарори Маҷлиси миллӣ норозӣ будани Маҷлиси намояндагон, он ҳамон вақт қабулшуда ҳисоб мешавад, ки агар Маҷлиси намояндагон онро такроран бо тарафдорӣ на камтар аз се ду ҳиссаи шумораи умумии вакилон тасдиқ намояд (м. 61 Конституция). Баъди тағйиру иловаҳои 22 майи соли 2016 дар сурати ба қонуни конституционӣ розӣ набудани Маҷлиси намояндагон он танҳо ҳангоми бо тарафдорӣ на камтар аз чор се ҳиссаи шумораи умумии вакилон тасдиқ шудан қабулшуда ҳисобида мешавад.

Қонунҳо барои имзо ва интишор ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд. Агар Президент ба Қонун ё қисми он розӣ набошад, қонунро дар муддати понздаҳ рӯз бо далелу эродҳо ба Маҷлиси намояндагон бармегардонад. Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон бо тартиби муқарраркардаи Конституция қонуни мазкурро такроран баррасӣ менамоянд. Дар сурати баррасии такрорӣ қонун агар дар матни пештар қабулшудааш бо аксарияти аз се ду ҳиссаи шумораи умумии аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон дастгирӣ ёбад, Президент дар муддати даҳ рӯз ба қонун имзо мегузорад ва онро интишор менамояд.

Ҳангоми баррасии қонуни аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баргардонидашуда, ки онро пештар Маҷлиси намояндагон бо аз се ду ҳиссаи овозҳо қабул намуда буд, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон онро такроран бо аксарияти на камтар аз се ду ҳиссаи овозҳо тарафдорӣ мекунанд.

Агар Президент қонуни конституциониро баргардонад, Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллӣ бо тартиби муқарраркардаи Конституция қонуни мазкурро такроран баррасӣ менамоянд. Дар сурати баррасии такрорӣ қонуни конституционӣ дар матни пештар қабулшудааш бо аксарияти аз чор се ҳиссаи шумораи умумии аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон тасдиқ шавад, Президент дар муддати даҳ рӯз ба қонуни кон-

ституционӣ имзо мегузорад ва онро интишор менамояд (м. 62 Конституция).

Бояд зикр намоем, ки фаъолияти қонунэҷодкунӣ чараёни эҷодии хело мураккаб, ҷиддӣ ва боандешона мебошад. Ҳангоми эҷоди он ягонагии шакл ва мазмуни санади таҳияшаванда бояд ҳатман риоя карда шавад. Ягонагии шакл ва мазмуни фаъолияти қонунэҷодкунӣ ба воситаи методҳои гуногуне, ки баъзе аз онҳо дар қонунгузорӣ барои таъмини сифати қонун пешбинӣ шудаанд, таъмин карда мешаванд. Ба онҳо дохил мешаванд:

1. Аниқ муайян намудани предмети танзими ҳуқуқӣ ва асоснокии зарурияти қабули он.

2. Анҷом додани фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар доираи расмӣтаҳияи қатъиян ҳатмӣ. Чунин усул имконият медиҳад, ки дар чараёни ташхис, баҳсу мунозираҳо ва тағйиру иловаи лоиҳаи қонун сифати он беҳтар гардонда шавад.

3. Амалӣ намудани лоиҳаи қонун дар асоси экспертизаи ҳуқуқӣ, инчунин дарҳост, пешниҳод ва эродҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дигар ташкилотҳо.

4. Амалӣ намудани (гузаронидани) фаъолияти қонунэҷодкунӣ бо роҳи баррасии лоиҳаи қонунҳои алтернативӣ, ки боиси рақобати муайяни онҳо ва беҳ гардидани сифати қонун мегардад.

5. Амалӣ намудани қонунэҷодкунӣ дар асоси муҳокимаи ҷамъиятии лоиҳаи қонун.

6. Истифодаи муносибати илман асоснок дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ.

7. Истифодаи натиҷаи мушоҳидаҳои касбӣ дар амалӣ намудани меъёри ҳуқуқ, бо мақсади истифодаи натиҷаи он дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ ва ғайраҳо.

Бояд зикр намоем, ки методҳое, ки дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ истифода бурда мешаванд, то дараҷае самаранокии танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятиро муайян менамоянд. Интиҳоби онҳо аз иродаи субъекти қонунэҷодкунанда вобаста буда, оқибатҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии қарори қабулкардашударо муайян менамояд. Маълум аст, ки хатои ночиз ҳангоми интиҳоби методҳои қонунэҷодкунӣ метавонад боиси зухуроти (падидаи) бухронӣ дар ҳуқуқ гардад. Бо сабабе, ки фаъолияти қонунэҷодкунӣ чараёни дар доираи вақт давомнок ва аз мунтазам содир намудани амал барои эҷоди меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат мебошад, чунин ҳолат ба субъекти қонунэҷодкунанда имконият медиҳад,

ки дар ҳар марҳила (ташаббуси қонунгузорӣ, муҳокима, қабул, мавриди амал қарор додан ва нашр кардан) методҳои гуногуни тақмили онро истифода барад.

Бояд зикр намоем, ки таҷрибаи қонун-эҷодкунии даврони соҳибхитӣ нишон медиҳад, ки методи асосии танзимнамоии ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятӣ методи императивӣ, на диспозитивӣ мебошад. Методҳои ҳавасманднамоӣ ва тавсиявӣ ниҳоят кам истифода бурда мешаванд. Ҳалли ихтилофҳо, ки бавучуд меоянд, асосан бо роҳи баррасии онҳо бо тартиби судӣ, яъне ба воситаи низоъ анҷом дода мешаванд. Камбудии асосии фаъолияти қонунэҷодкунии замони ҳозира дар он зоҳир мегардад, ки меъёрҳои ҳуқуқии қабулкардашуда бештар тамоили манъкунандаи амалҳои содиршавандаро доро буда, имконияти дар таҷриба бештар истифода бурдани усули иҷозатро дар мадди аввал намегузоранд.

Ҳаёт нишон дод, ки ҷараёни эҷоди қонун, таҳия ва муҳокимаи лоиҳаи он, таносуби он бо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, мувофиқати он бо низоми ҳуқуқии амалкунандаи кишварамон, инчунин қонунгузорию нав, муайян намудани асосҳои молиявӣ иқтисодии қонуни қабулкардашаванда ва татбиқи он дар ҳаёт то чи андоза муҳим мебошад. Ҳамзамон ҷараёни эҷоди меъёри ҳуқуқӣ ба қоидаҳои дар сатҳи Конститутсия ва қонунгузорию ҷорӣ қабул ва мустаҳкам кардашудае, ки ҷомеа ва давлат уҳдадор аст риоя намояд, асос ёфта, аз ин ҷо хусусияти худсарона (бесарусомона) ва субъективона дошта наметавонад.

Дар шароити ҳозира самтҳои афзалиятноки тақмил ва инкишофи фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ақидаи мо, бояд чунин бошад:

1. Кӯшиш ба натиҷанокии фаъолияти қонунэҷодкунӣ. Ба ҳама маълум аст, ки меъёри қонунҳои қабулкардашуда ва ҳуди қонунҳо на ҳама вақт самаранок амал менамоянд. Чунин ҳолат боиси он мешавад, ки ба қонунҳо тағйиру иловаҳои зиёде ворид карда шаванд. Масалан, ба Кодекси ҷиноятӣ то ба ҳол зиёда аз 40 маротиба, Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ 24 маротиба, Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ 14 маротиба, Кодекси гумрук 12 маротиба, Кодекси меҳнат 13 маротиба, Кодекси замин 10 маротиба ва ғайраҳо.

Сабаби дигари ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда на дар ҳама ҳолат ба талаботи техникаи қонунгузорӣ

ҷавобгӯ будани қонунҳо мебошад, ки он метавонад боиси паст гардидани сифати қонунҳо гардад. Техникаи қонунгузорӣ, чи тавре ки маълум аст, ба се гурӯҳи проблемаҳои қонунэҷодкунӣ вобаста мебошад:

Аввалан, ба проблемаҳои интихоби навъ (хел) ва намуд, инчунин номи санади меъёрии ҳуқуқӣ.

Сониян, ба проблемаҳои босаводона ва мантиқан банизомдарории матни қонун.

Баъдан, ба ҷараёни пурра кардани таркиби ҳар як қонуни (санади меъёрии ҳуқуқии) эътибори дараҷаи муайяни ҳуқуқидошта, бо дарназардошти шумора ва сифати навиштаҷоти меъёрие, ки ин ё он санади батанзимдароварандаи рафтори одамонро дарбар мегирад.

2. Баргараф намудани ихтилоф, номутобикатӣ ва холигӣ дар қонунгузорию амалкунанда. Азбаски таркиби қонунгузорӣ мураккаб ва бисёрдараҷа мебошад, дар он албатта номутобикатӣ, нусхабардорӣ ва муҳолифатҳои дошта метавонанд. Чунин номутобикатӣ ва муҳолифатҳо дар ҳуқуқ ҳамчун қисми таркибии номутобикатӣ ва муҳолифатҳо дар муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд. Аз ин ҷо, проблемаи муҳими фаъолияти қонунэҷодкунӣ, баргараф намудани номутобикатӣ, холигӣ ва муҳолифати байни қонунҳо, инчунин қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ мебошад. Зеро, номутобикатӣ, холигӣ ва муҳолифати байни меъёрҳои қонунгузорӣ боиси вайрон гардидани танзими низоми ҳуқуқӣ гардида, фаъолияти муътадили қоидаҳои низоми ҳуқуқиро халалдор сохта ва ба танзими самараноки ҳуқуқӣ, ҳолати қонунӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ таъсир мерасонад. Ихтилоф ва номутобикатию байни қонунҳо ҳам ба иродаи субъектҳои ташаббуси қонунэҷодкунӣ ва ҳам новобаста аз иродаи онҳо вучуд дошта метавонад. Ба чунин номутобикатӣ дар баъзе ҳолатҳо дар қонунҳои амалкунанда дучор шудан мумкин аст. Муҳолифати қонунгузорию амалкунанда метавонад дар номутобикатию меъёрҳои қонун ба Конститутсия, ё дар муҳолифати дохилии меъёрҳои қонунҳо ва ё дар муҳолифати санадҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ва қонунҳои ифода ёбад.

3. Ба ҳам мутобиқгардонии санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ва қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар баробари воридшавии меъёрҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ ба низоми ҳуқуқии милли таносуб ва бо ҳам мутобиқ намудани

меъёрҳои байналмилалӣ ва ҳуқуқи миллӣ яке аз масъалаҳои актуалӣ ба шумор меравад. Ҳалли дурусти онҳоро танҳо бо роҳи муайян намудани алоқаҳои воқеии байни онҳо дар ҷараёни ташаккули меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ аз як тараф ва ҳамзамон дар ҷараёни татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва миллӣ муайян кардан мумкин аст. Ҳаёт водор месозад, ки оид ба баъзе хусусиятҳои асосӣ ва принципҳои то ба дараҷае аз дигар кишварҳои англо-саксонӣ, континенталӣ, осийӣ ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил фарқкунандаи фаъолияти қонунҷодкунӣ дар кишварамон тавачҷух диҳем. Зеро, ҷараёни қонунгузорӣ ва ҳамзамон танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятии ба ҳам монанд дар низомҳои ҳуқуқҳои миллӣ ва низомҳои (оилаҳои) ҳуқуқи гуногун аз ҳамдигар фарқ менамоянд. Аз ин лиҳоз, меъёрҳои ҳуқуқи низомҳои зикршударо дар асоси таҳлили илмии ҳамаҷониба ва бо дарназардошти зарурияти танзимномаии муносибатҳои ҷамъиятӣ дар кишварамон истифода намудан зарур мебошад. Яке аз проблемаҳои муҳими амалияи фаъолияти қонунҷодкунӣ аз он иборат аст, ки санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бо як тартиб барои ҳама кишварҳо муқарраршуда қабул ва мавриди амал қарор дода намешаванд. Бе таҳлили ҳаматарафа ба тасвиб расонидани онҳо метавонад боиси муҳолифат, номутобиқатӣ ва холигии қонунгузорӣ гардида, дар натиҷа ба сифати қонунҳо таъсири манфӣ расонад. Зеро, қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон ҳамчун низомии ҳуқуқи миллӣ бо дигар низомҳои ҳуқуқи ҷаҳон дар якҷоягӣ рушд меёбад. Аз ин ҷо он дар алоқамандӣ ва зери таъсири дигар низомҳои ҳуқуқӣ қарор дорад. Чунин раванд зарурияти баҳамназдикшавии онҳо, аз ҷумла ҳамоҳангсозӣ, якҷояшавӣ ва воридшавии меъёрҳои як низомии ҳуқуқиро ба меъёрҳои дигар низомҳои ҳуқуқи дигар тақозо менамояд. Ҳамзамон, чунин раванд зарурияти нигоҳдоштани хусусияти ба худ хос, беназирӣ ва мустақилияти низомии ҳуқуқи моро низ талаб менамояд.

4. Бартараф намудани камбудии асосии дар амал дучоршаванда, оид ба баробарарзиш набудани меъёри пешниҳодшуда ва мунтазам тақдор ёфтани меъёрҳо дар санадҳои меъёрии гуногун. Бартараф намудани камбудии мазкур танҳо бо роҳи ҳамкориҳои субъектҳои ташаббуси қонунгузорӣ имконият дорад.

5. Муайян намудани ҳолати ҳуқуқӣ ва самтҳои асосии экспертизаи илмии мустақил

ва экспертизаи махсуси муассисавии лоиҳаи қонунҳо. Таъиноти экспертизаи илмӣ-таълимӣ (назариявӣ-ҳуқуқӣ) додани баҳои касбии беғаразона оид ба ҳолати мушаххаси лоиҳаи қонун аз мавқеи манфиатҳои аҳамияти умумидошта мебошад. Таъиноти экспертизаи муассисавӣ (таҷрибавӣ) бошад, мусоидат намудан барои ба маълумоти мақомоти қонунгузор расонидани одатҳои муайяни дар таҷрибаи фаъолияти қонунҷодкунӣ пайдошуда, инчунин дар қонунгузорӣ ба ҳисоб гирифтани манфиатҳои хусусӣ, гурӯҳӣ ва корпоративӣ то ба дараҷае, ки ба манфиати дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ҷомеа дар кулл муҳолифат надошта бошад. Барои тайёр намудани лоиҳаи қонунҳо барпо ва муайян намудани экспертизаи ҳуқуқи мустақил ба мақсад мувофиқ мебуд. Зеро, ҳулосаи касбӣ ва боваколатона яке аз шартҳои зарурии қабули қонунҳои босифат мебошад.

6. Ташкили тадқиқоти мунтазами иҷтимоӣ ҳуқуқӣ оид ба самаранокона амал намудани қонунҳо. Ин имконият медиҳад, ки талаботи ҷомеаро оид ба танзими қонунии ин ё он намуди муносибатҳои ҷамъиятӣ муайян намуда ва сари вақт меъёрҳои ҳуқуқи куҳнашуда ва камсамаранокро дар қонунҳо муқаррар ва бартараф намоем.

7. Самти такмили қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон дар оянда бояд ботадриҷ кодификатсия ва калон кардани доираи муносибатҳои ҷамъиятии сафатан яхела бошад, ки қонунҳо онҳоро ба танзим медароранд. Зеро, дар шароити аз ҳад зиёд шудани қонунҳои дар соҳаҳои гуногун қабулкардашуда, чунин роҳ хеле муҳим мебошад. Ба чунин кодификатсиякунонӣ ва калонкунонӣ аз ҳоло бояд шуруъ намуд. Онро бо роҳи ботадриҷ аз нав кардан ва калон кардани қонунгузори амалкунанда анҷом додан лозим аст. Тибқи Фармони Президенти Чумхурии Тоҷикистон аз 19 феввали соли 2011, №1021 Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд. Мувофиқи он яке аз самтҳои асосии такмили қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон кодификатсия намудани он мебошад (сарҳати 3, зербанди 15, банди 4 Консепсия). Дар асоси Консепсия бояд як қатор кодексҳо, аз ҷумла Кодекси буҷет, бонкӣ ва экологӣ қабул карда мешуданд. Мутаассифона, Кодексҳои зикршуда аз ҷониби мақомоти ваколатдор бе асосҳои зарурӣ таҳия ва пешниҳод карда нашуданд. Ҳол он ки дар соҳаҳои номбаршуда шумораи зиёди қонунҳо

ва санадҳои зерқонунии танзимкунандаи муносибатҳои мазкур мавҷуд буда, мақсади кодификатсия кардани онҳо баргараф намудани ихтилоф, номутобиқатӣ ва кам кардани шумораи санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҳамон як муносибати чамъиятиро танзимкунанда буд.

8. Забони қонун яке аз омилҳои асосии баланд бардоштани сифати он мебошад. Аз ин рӯ, яке аз самтҳои афзалиятноки такмили фаъолияти қонунэҷодкунӣ масъалаи эҷод ва истифодаи калимаю истилоҳоти ҳуқуқӣ дар қонунгузорӣ мебошад. Истилоҳоти ҳуқуқӣ калимаи (ё ибораи) дар шакли чамъ номи мафҳуми ҳуқуқиро ифодакунанда ва бо якхелагии моҳият ва устувории функционалиаш фарқкунанда мебошад. Ҳангоми истифодаи ин ё он истилоҳот (ибора) дар қонунгузории амалкунанда на танҳо ба сода ва равону фаҳмо будани он, балки ба доираи фарогирии он истилоҳот (ибора) мазмуни мафҳуми муайянро эътибор додан зарур аст, то ин ки тафсири гуногуни меъёрхоро истисно намуда, татбиқи онҳоро дар амал душвор нагардонем. Ҳангоми истифодаи калимаю истилоҳот, хусусан калимаю истилоҳоте, ки сирф маънои ҳуқуқӣ доранд, дар қонун бо эҳтиёткории махсус бояд муносибат намуд. Иваз намудани калимаҳои сирф ҳуқуқӣ ба дигар калимаҳо метавонад боиси тағйир ёфтани моҳияту мазмуни онҳо гардида, натиҷааш дар амал нодуруст татбиқ шудани меъёри қонун ва оқибатҳои номатлуби ҳуқуқӣ мебошад. Мавриди зикр аст, ки дар баъзе ҳолатҳо дар қонунгузории амалкунанда истилоҳот бо забони тоҷикӣ номушаххас, гуногунмаъно ва тарзе истифода шудаанд, ки вазни меъёрии онро коста менамоянд [9, с. 35].

Дар даҳсолаи охир бо сабаби зиёд шудани шумораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дар соҳаи тактика ва техникаи таркиби қонун, ҷорӣ намудани навигариҳои бисёре дар падидаи забони қонун тавачҷуҳи зиёдеро ба худ ҷалб намуд. Аз ҷумла, дар фаъолияти қонунэҷодкунӣ шакл ва мазмуни матни ҳуқуқӣ ниҳоят баланд шуд. Забони қонун ба монанди ҳамагуна забони касбии дигар дорои хусусиятҳои ба худ хос буда ва ин хусусиятҳо ба он имконият медиҳад, ки фаъолияти ҳуқуқиро ҳамчун намуди фаъолияти касбӣ аз дигар фаъолиятҳо фарқ намоем. Вай бояд якхела, мушаххас, расмӣ, касбӣ ва функционалӣ бошад. Барои қонунгузории ҳозиразамон зиёд шудани шумораи мафҳумҳои гуногуни ҳамон як истилоҳот ва мафҳумҳо характернок

мебошад, ки ин боиси гуногунфаҳмии истифодабарии онҳо гардидааст. Ин дар навбати худ боиси душворӣ ҳангоми таҳияи лоиҳаи қонунҳо ба забони давлатӣ мегардад. Мавҷуд набудани истилоҳоти ягонаи қобили қабул бо тағйироте, ки дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ҷомеаи мо ба вуҷуд омадааст, вобаста мебошад. Дар барқароршавӣ ва ташаккули истилоҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд будани проблемаҳо пеш аз ҳама ба он вобаста аст, ки кишвари мо дар даврони гузариш қарор дошта ва дар таркиби истилоҳоти он истилоҳоти зиёде аз даврони Шӯравӣ боқӣ мондааст ё қисми дигараш аз забони русӣ ва дигар забонҳо ба забони қонунгузории мо дохил шуда, то ба ҳол нисбат ба онҳо шарҳи зарурӣ мавҷуд нест. Дар ҳар як низоми ҳуқуқи миллӣ истилоҳоте истифода бурда мешавад, ки барои ҳамон низоми ҳуқуқӣ хос буда, аз хусусиятҳои таърихӣ фарҳангии ҳамон низом сарчашма мегиранд ва дар дигар низомҳои ҳуқуқӣ истифода бурда намешаванд. Тарҷумаи чунин истилоҳоти ҳуқуқӣ ба забони ҳуқуқии мо ҷустуҷӯи истилоҳоти ҳуқуқии эквивалентиро талаб менамояд. Одатан дар кишвари мо тарҷумаи истилоҳоти ҳуқуқӣ ба воситаи тарҷумаи онҳо аз забони русӣ, арабӣ ё англисӣ сурат мегирад. Низоми ҳуқуқии русӣ ба монанди низоми ҳуқуқии Тоҷикистон ба низоми оилаи ҳуқуқии румонӣ-олмонӣ дохил мешавад. Вале дар бисёр ҳолатҳо истилоҳоти ҳуқуқӣ ба таркиби забони русӣ аз дигар забонҳо, аз ҷумла англисӣ ворид шуда ва ё ин ки тарҷума мешаванд. Ҳатто дар дохили низомҳои ҳуқуқие, ки ба як забон сухан меронанд, мумкин аст тарҷумаи ҳархелаи истилоҳот мавҷуд бошад. Аз ин ҷо, ҳангоми тарҷумаи истилоҳоти ҳуқуқӣ аз забони дигар ба забони тоҷикӣ ниҳоят эҳтиёткор будан лозим аст, то ин ки мазмуни он коста нагардад. Барои ин доштани савияи баланди касбӣ ва ҷалби мутахассисони соҳаҳои забоншиносӣ, истилоҳотӣ ва соҳаи ҳуқуқшиносии муқоисавӣ зарур мебошад.

Раванди фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар кишварамон нишон медиҳад, ки шумораи қонунҳои танзимкунандаи муносибатҳои нави чамъиятӣ мунтазам меафзояд. Дар даврони Истиклолият 1704 қонун қабул карда шуд, ки аз онҳо 405 қонун, қонунҳои муқаммал буданд. Агар то соли 2010 – 330 қонуни муқаммал қабул карда шуда бошад, пас дар солҳои минбаъда шумораи онҳо мутаносибан зиёд

шудааст. Соли 2012 – 340 қонуни мукамал, соли 2014 – 350 қонуни мукамал ва то нимаи соли 2016 – 355 қонуни мукамал муносибатҳои ҷамъиятиро ба танзим мебароранд.

Дар фаъолияти панҷсолаи (солҳои 2005-2010) вакилони даъвати сеюми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, – 40 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 103 қонуни мукамал, 69 тағйиру илова ба кодексҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 279 тағйиру илова ба қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 158 санади байналмилалӣ, ки аз созишномаву конвенсия, аҳдномаву протокол, шартномаву оиннома ва барномаву дурнамо иборатанд, мавриди қабул ва тасдиқ қарор доданд. Дар давоми фаъолияти даъвати сеюми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ 825 қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шуданд [10].

Ҷамъбасти фаъолияти Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати чорум, яъне солҳои 2010-2015 нишон медиҳад, ки Маҷлиси Олӣ дар ин давра дар маҷмӯъ 603 қонунҳои конституционӣ, кодексҳо, қонунҳои мукамал ва қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба кодексу қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул намуда ва чор қонунро аз эътибор соқит доништааст. Ҳамзамон, дар ҷараёни даъвати чорум 390 созишнома, шартнома, аҳднома, ёддошту қарордод, конвенсияю протоколҳо, ҳамчунин панҷ барномаи давлатӣ, панҷ дурнамо ва як стратегияи давлатӣ ва қарорҳои Маҷлиси намояндагонро баррасӣ ва тасдиқ намудааст [11].

Ҷараёни қонунҷодкунӣ ҳозиразамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати фавқулмураккаби иқтисодию иҷтимоӣ сурат мегирад. Дар чунин ҳолат ислоҳоти сиёсӣ иқтисодии дар кишварамон амалишаванда қонунгузorro водор менамояд, ки ба воситаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муносибатҳои ҷамъиятии бавучудомадаро бо зудӣ ба танзим дарорад. Муқоисаи фаъолияти даъвати сеюм ва чоруми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он шаҳодат медиҳад, ки Парламенти доимоамалкунанда дар даъвати чорум асосан ба қонунҳо тағйиру иловаҳо ворид карда ё ин ки қонунҳои амалкунандаро дар таҳрири нав қабул намудааст. Мақсад аз чунин фаъолияти қонунҷодкунӣ албатта беҳтар намудани сатҳу сифати қонунҳои амалкунанда мебошад. Вале аз эҳтимол дур нест, ки бо чунин суръат ворид намудани тағйиру иловаҳо метавонад боиси номутобикати ва ихтилофи навбатӣ дар қонунгу-

зории амалкунанда гардида, ба расонидани таъсири манфӣ ба сифати қонун, таркиби дохилии он ва устувории низоми ҳуқуқӣ оварда расонад. Зеро, принципи ба таври пакетӣ пешниҳод намудани лоиҳаи Қонунҳо, яъне дар ҳолати ворид намудани тағйиру иловаҳо оид ба танзими муносибатҳои ҷамъиятии муайян дар як қонун, танзими ҷамъиятии ба ҳамин монанд дар қонунҳои дигар шояд на дар ҳама вақт ба эътибор гирифта шавад.

Ҳамин тавр, 25 сол пеш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти қонунҷодкунӣ, ки барои танзими ҳуқуқии муносибатҳои муносири ҷомеа равона карда шуда буд, босуръат вусъат ёфт ва он хеле пурмаҳсул ва самаранок буд. Дар ҳамин давра фазои муносибатҳои ҷамъиятӣ зерин назорати меъёрҳои ҳуқуқӣ қарор гирифт. Ҳамзамон, воқеият нишон медиҳад, ки доираи масъалаҳо, ки предмети ба танзимдорории ҳуқуқ нагардидаанд ва инчунин бо мурури инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ ба миён меоянд, хеле васеъ буда ва бе батартибдорории онҳо проблемаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ҳаёти воқеиро ҳал намудан ғайриимкон мебошад. Бо сабабе ки Тоҷикистон марҳилаи таърихӣ ба худ хосеро аз сар мегузаронад ва зарурияти гузаронидани ислоҳоти гуногун ба миён меояд, аз эҳтимол дур нест, ки ба қонунгузории амалкунанда минбаъд низ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, механизмҳои нави танзими ҳуқуқӣ ҷорӣ карда шавад. Дар чунин шароит стратегияи ба мақсад мувофиқи ҳуқуқҷодкунӣ ва татбиқи он зарур аст, ки бо дарназардошти ҳалли талаботи вазифаҳои дарозмуддат дар соҳаи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳои инкишофи қонунгузорӣ амалӣ карда шаванд. Аз ин ҷо инкишофи минбаъдаи қонунгузории кишварамон бояд тибқи Консепсияи ягонаи сиёсати ҳуқуқӣ, ки дурнамои инкишофи ояндаи онро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд, сурат гирад. Барои амалӣ намудани мақсади мазкур Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон бояд тибқи талаботи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳалли масъалаҳои муҳими низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани самтҳои асосӣ ва тарзу усулҳои тақмили қонунгузорӣ тибқи принципҳои давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ таҳия карда шавад. Зарурияти таҳия ва қабули Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҳуҷҷати умумие, ки ҳамаи ҷанбаҳои инкишофи ҳуқуқии ҷамъиятро

фаро гирифта бошад, ба миён омадааст. Консепсияи мазкур на танҳо рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки сарчашмаҳои ҳуқуқии кишвар, аз ҷумла одатҳо ва шартномаҳо, инчунин масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ, амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ва проблемаҳои инкишофи таҷрибаи ҳуқуқӣ, илмӣ ва тарбияву омӯзиши ҳуқуқиро бояд дарбар гирад [12, с. 7].

Рӯйхати адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 25 апрели соли 2008 // Ҷумҳурият, 27 апрели соли 2008.
2. Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ, Душанбе, «Империял Групп», 2014. - С. 457.
3. Ниг.: Нейматов А.Р. Законотворчество в Республике Таджикистан, Душанбе, 2013. - С.43.
4. Конституция (Основной закон) Таджикской Советской Социалистической Республики (С изменениями и дополнениями, внесенными Законами Таджикской ССР от 19 ноября 1988 года, 22 июля 1989 года, 23 сентября 1989 года и 24 ноября 1989 года). Душанбе: «Ирфон», 1989.
5. Конституция (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 ноябри соли 1994. Душанбе: «Ирфон», 1994.

6. Ниг.: Диноршоев А.М. Конституционные основы разделения властей в Республики Таджикистан. Душанбе, 2007. - С. 104.

7. Ниг.: Зариф Ализода. Становление института парламента в Республике Таджикистан: проблемы и теории практики. Душанбе, 2011.- С. 187-188.

8. Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10-уми апрели соли 2013, №1145, қабул карда шуда ва 15 октябри соли 2015 ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2013, №4, қисми 2, мод.344; с. 2015, №4, қ.1, мод.271).

9. Ниг.: Раҳимзода М.З. Проблемаҳои актуалии қонунгузории граждани ва соҳибкорӣ // Қонунгузорӣ, 2015, №4 (20), - С. 35.

10. Хайруллоев С. Таъсиси парламенти касбӣ-зарурати низоми давлатдорӣ навин // Садои мардум, 27 феввали соли 2010, №24 (2549).

11. Зухуров Ш. Парлумони касбӣ дар тарбияи фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа сахми муносиб дорад // Садои мардум, 27 феввали соли 2015, №28-29 (3329-3330).

12. Ниг.: Раҳимзода М.З. Таҷассуми сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Конституцияи он // Қонунгузорӣ, 2014, №3(15), - С.7.

Аннотатсия

Проблемаҳои ташаккул ва инкишофи фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи ташаккули фаъолияти қонунэҷодкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва методҳое, ки барои таъмини сифати он равона карда шудаанд, меравад. Дар он марҳилаҳои ташаккули фаъолияти қонунэҷодкунӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, оид ба проблемаҳои такмили минбаъдаи он ибрози ақида карда мешавад.

Аннотация

Проблемы формирования и развития законотворческой деятельности в Республике Таджикистан

В статье речь идет о формировании законотворческой деятельности в Республике Таджикистан и методы, направленные на улучшение его качества. В ней освещаются стадии развития законотворческой деятельности и проблемы её дальнейшего совершенствования.

Annotation

Problem formation and development the Law-creating activity in the Republic of Tajikistan

In this article the speech goes about formation the law-creating activity in the Republic of Tajikistan and methods, directed to the improvement of its quality. In it is shined the development stages of the law-creating activity and problems of its further perfection.

Имомов А.И.,

главный научный сотрудник отдела государственного права Института философии, политологии и права АН РТ, кандидат юридических наук, доцент

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ТАДЖИКИСТАНА О ГРАЖДАНСТВЕ И ЕГО РАЗВИТИЕ

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ; шаҳрвандӣ; пайдо кардан; қатъ гаштан; гум кардан; барқароршавӣ дар шаҳрвандӣ.

Ключевые слова: законодательство; гражданство; приобретение; прекращение; утрата; восстановление в гражданстве.

Keywords: principle; legislation; nationality; acquisition; termination; loss; restoration in nationality.

Возникновение правовой основы гражданства Таджикистана находится в прямой связи с послереволюционным советским пространством образования автономной формы государственности в Таджикистане, и формированием советского гражданства. До этого периода таджики жили преимущественно в составе Бухарского эмирата и являлись его подданными, а таджики, проживающие в составе Туркестанского края, являлись подданными царской России. Настоящим монархическим государствам не был известен институт гражданства. Как известно институт гражданства неразрывно связан с республиканской формой государственного правления. Царская Россия, как типичное монархическое государство, не могла предоставить своим подданным звания «Гражданин России». Для этого было необходимо отказаться от монархической формы правления и осуществить переход к республиканской форме правления. Такой переход стал возможным путем насильственной диктатуры пролетариата и образованием Республики Советов.

Такого государственного образования под названием Таджикистан до 1924 г. не существовало. Как впрочем на карте мира не существовали такие государственные образования под названиями «Казахстан», «Кыргызстан», «Туркменистан» и «Узбекистан». Таджикская автономия образовалась вслед-

ствии осуществления большевистской политики, так называемого проекта «национально-государственного размежевания» народов Средней Азии. Формирование и развитие государственно-правовых признаков новой государственности таджиков, на базе советской автономии, и Таджикистана в составе Союза ССР, шло достаточно долго. Приходилось преодолевать трудности роста объективного и субъективного характера. Последнее заключалось в недооценке роли таджиков в истории Средней Азии и их способности в управлении государством, искусственное возвеличение роли туркоязычных народов, особенно узбеков настоящем процессе.

Прежде чем приступить к характеристике правового института гражданства, необходимо внести ясность по одному вопросу, проясняющему предназначение настоящего института. В юридической литературе достаточно давно существует спор о том, является ли гражданство правом, или оно является лишь условием, предпосылкой, создающей возможность применения к конкретному лицу законов, определяющих правовой статус человека и гражданина. В зависимости от позиций авторов, которые поддерживают этот вопрос, в конституционной практике существуют два подхода. Первый подход заключается в том, что вопросы гражданства определяются в разделе Конституции об

основных правах и обязанностях, т.е. считают, что гражданство есть субъективное право гражданина. Второй подход заключается в том, что гражданство, как один из признаков государства, является составной частью конституционного строя (государственного строя), поэтому она является предпосылкой определения правового статуса человека. На наш взгляд, в обеих позициях содержится рациональное зерно, и между ними нет принципиального противоречия. Потому что институт гражданства, будучи составной частью конституционного строя, служит базой для определения конституционно-правового статуса человека и гражданина, становления системы основных прав и обязанностей.

Советская власть задолго до октябрьской революции 1917 г. в России, провозглашала свою цель – образование Республики Советов. А после установления советской власти, целенаправленно создавала политико-правовую базу новой республики. В том числе и по вопросам установления института гражданства в России. Первым актом, послужившим основой установления настоящего института стал Декрет, утвержденный Всероссийским Центральным Исполнительным Комитетом (ВЦИК) от 23 (10) ноября 1917 г. «Об уничтожении сословий и гражданских чинов» [1, с. 44-45]. Он установил, что «Ст.1. Все существовавшие доньше в России сословия и сословные деления граждан, сословные привилегии и ограничения, сословные организации и учреждения, а равно и все гражданские чины упраздняются.

Ст. 2. Всякие звания (дворянина, купца, мещанина, крестьянина и пр., титулы – княжеские, графские и пр.) и наименования гражданских чинов (тайные, статские и проч. советники) уничтожаются, и устанавливается одно общее для всего населения России наименование – гражданин Российской Республики». Настоящий декрет лег в дальнейшем в основу разработки последующих законодательных положений о гражданстве и практики определения гражданства в республике.

К установлению института гражданства Советского государства имела большое влияние «Декларация прав народов России», опубликованная 15 ноября 1917 г. Она отменила все ограничения свободы развития на-

родов, национальностей и этнографических групп, законодательно закрепила правовое равенство всех наций и народов России. Она укрепила политико-правовую основу формирования гражданства России и обеспечения равенства представителей всех национальностей и народов, проживающих в пределах России [1, с. 41–42].

Первыми юридическими актами, посвященными регламентации наиболее острых вопросов гражданства, стали Декрет ВЦИК «О приобретении прав Российского гражданства» от 1 апреля (19 марта) 1918 г. и декрет ВЦИК и СНК РСФСР от 22 августа 1921 г. «О принятии иностранцев в Российское гражданство» где были определены условия приобретения прав российского гражданства. Согласно первому декрету «Каждый иностранец, проживающий в пределах Российской Социалистической Федеративной Советской Республики, может приобрести право российского гражданства». Порядок приема в гражданство был упрощен и для приобретения прав российского гражданства иностранец мог с заявлением обратиться в местный, по месту жительства, Совет депутатов. В случае признания представленных документов удовлетворяющими требованиям декрета, Совет выдавал ему удостоверение о приобретении им прав российского гражданства. Об этом соответствующий местный Совет сообщал в Народный комиссариат внутренних дел, который регистрировал и публиковал списки для всеобщего сведения [1, с. 84-85].

Вопросы российского гражданства получили закрепление в первой Конституции РСФСР, принятой Всероссийским Съездом Советов 10.07.1918 г. Конституция, в первом разделе в отношении прав и обязанностей, оперирует только категорией «трудящиеся» и нет в нем термина «гражданин». Однако, во втором разделе фигурируют оба термина. Вместе с тем, настоящая Конституция не содержала специальной нормы о российском гражданстве. Только в главе девятой второго раздела в числе вопросов общегосударственного значения, отнесенные к ведению Всероссийского съезда Советов и ВЦИКа, устанавливалось «р) Издание общих постановлений о приобретении и утрате прав российского гражданства и о правах иностранцев на территории республики» [1, с. 87-100].

Российское законодательство наряду с регламентацией вопросов приобретения гражданства, уделяло внимание и вопросу о лишении гражданства республики. Декретом ВЦИК и СНК РСФСР от 28.10.1921 г. «О лишении прав гражданства некоторых категорий лиц, находящихся за границей», были установлены условия и категории бывших граждан Российской империи, находящихся за границей, которые подлежали на основе этого декрета, лишению советского гражданства. В нем предусматривалось:

«1. Лица, нижепоименованных категорий, находящиеся за границей после издания настоящего декрета, лишаются права Российского гражданства:

а) Лица, пробывшие за границей непрерывно свыше 5-ти лет и не получившие от Советских представительств заграничных паспортов или соответствующих удостоверений до 1-го марта 1922 г.

б) Лица, выехавшие из России после 7-го ноября 1917 г. без разрешения Советской власти.

в) Лица, добровольно служившие в армиях, сражавшихся против Советской власти, или участвовавшие в какой бы то ни было форме в контрреволюционных организациях.

г) Лица, имевшие право оптации Российского гражданства и не воспользовавшиеся этим правом к моменту истечения срока таковой.

д) Лица, не подходящие под пункты «а-б» настоящей статьи, находящиеся за границей и не зарегистрировавшиеся в указанный в п. «а» срок в заграничных представительствах РСФСР – и категории бывших граждан (ошибка: вместо подданных написано граждан И.А.) Российской империи, находящихся за границей, которые подлежали на основании этого закона лишению советского гражданства».

Вслед за Россией, другие советские социалистические республики до образования СССР и принятия первой общесоюзной Конституции 1924 г., все вопросы советского гражданства регулировали законодательством своих республик. Так, Конституция Азербайджанской ССР от 19.05.1921 г. к ведению Азербайджанского съезда и ЦИК Советов относил «о) издание общих постановлений о приобретении и утрате прав

азербайджанского гражданства и о правах иностранцев на территории Республики» (статья 34) [1, с. 186]. Конституция ССР Армении от 2.02.1922 г. в качестве основных принципов власти народа предоставила «а) всем проживающим в пределах Советской Социалистической Республики Армении трудящимся иностранцам право гражданства, и б) всем иностранцам, преследуемым по политическим и религиозным причинам, безопасность и защиту» (ст.7). А в числе предметов ведения Съезда Советов Армении и Центрального Исполнительного Комитета «н) издание общих постановлений о приобретении и утрате прав гражданства ССР Армении и о правах иностранцев на территории республики» (ст. 37) [1, с. 210, 213]. Конституция ССР Грузии от 28.02.1922 г. к предмету ведения Всегрузинского съезда Советов и Всегрузинского ЦИКа отнесла «к) издание общих постановлений о приобретении и утрате прав грузинского гражданства и о правах иностранцев на территории Грузинской Республики» (ст.62) [1, с. 229].

Конституция Бухарской Народной Советской Республики (БНСР) от 18.08.1922 г. провозгласила, что «12. Правительство БНСР признает безоговорочно равные права за всеми своими гражданами, независимо от их принадлежности к тому или иному полу, расе, национальности, религии или общественному положению, и раз и навсегда отказывается от установления каких-либо привилегий и преимуществ в пользу отдельных лиц или общественных групп.

Пользуясь равными правами и будучи равными перед законом, все граждане Республики, не исключая и высших должностных лиц республики, несут одинаковую ответственность за совершаемые ими преступные деяния и проступки» (ст.12) [1, с. 246].

В процессе конституционно-правового оформления образования новой Советской федерации – Союза Советских Социалистических Республик, встал вопрос об участии союзных органов государственной власти в определении основ гражданства Союза ССР. Первая Конституция СССР 1924 г. определила, что «7. Для граждан союзных республик устанавливается единое союзное гражданство». Ведению верховных органов власти СССР подлежит «х) основное законодательство в области союзного гражданст-

ва, в отношении прав иностранцев» (ст.1) [1, с. 317-329]. Субъекты нового союзного государства – союзные республики также определились со своим гражданством. Так, например, ст.6 Конституции ЗСФСР от 14.04.1925 г. предусматривала, что «6. Для граждан, проживающих на территории ЗСФСР, устанавливается гражданство ЗСФСР. Граждане ЗСФСР, как и граждане, входящие в состав ЗСФСР республики, являются одновременно союзными гражданами» [1, с. 349].

Первым актом, наиболее полно регламентировавшим вопросы советского гражданства стало Положение о гражданстве Союза ССР, утвержденное ЦИК и СНК Союза ССР 22.04.1931 г. Настоящее Положение, исходя из предписаний Конституции о едином, союзном гражданстве, провозгласило каждого гражданина союзной республики гражданином СССР, установило порядок нахождения и утраты гражданства СССР. Каждое лицо, находящееся на территории Союза ССР, признавалось гражданином СССР, поскольку не доказана его принадлежность к гражданству иностранного государства. Иностранцы – рабочие и крестьяне, проживающие в пределах Союза ССР для трудовых занятий, пользовались всеми политическими правами граждан Союза ССР. Положение много внимания уделяло определению гражданства детей и особенно детей, родители которых находились в гражданстве разных государств. Иностранцы, проживающие на территории СССР, принимались в гражданство одной из союзных республик и тем самым в гражданство Союза ССР, по постановлению Президиума ЦИК Союза ССР или Президиума ЦИК той союзной республики, в которой они проживали. Иностранцы, подающие заявление о приеме в гражданство должны были указать в заявлении, в гражданство какой именно союзной республики они хотят быть приняты.

Согласно Положению выход из гражданства Союза ССР разрешался лицам, проживающим в пределах СССР – постановлением Президиума ЦИКа Союза ССР или Президиума ЦИК соответствующей союзной республики. Лицам, проживающим за границей – постановлением Президиума ЦИК Союза ССР. Был установлен порядок восстановления в гражданстве Союза ССР

лицам, ранее утратившим его, порядок упрощенного приобретения и выхода из гражданства Союза ССР. Инструкции по применению настоящего Положения издавались Народным комиссариатом по иностранным делам по соглашению с Объединенным Государственным политическим управлением [1, с. 442–445].

Таково было первоначальное состояние законодательства Союза ССР до образования и после образования союзного государства. Если до образования Союза ССР (1917-1922 гг.) каждая союзная республика самостоятельно создавала свои акты о гражданстве республики, после объединения в Союзе ССР они создавались с учетом норм и положений союзной конституции и законодательных актов. Кроме того, вопросы гражданства автономных республик формировались также исходя из положений норм законодательства союзной республики, в составе которого они находились. Такая закономерность зарождения института прав гражданства в этот период была характерна и для Таджикистана, образованного как автономная республика в составе Узбекской ССР (1924-1929 гг.) и союзной республики Таджикистан, в составе Союза ССР (1929-1937 гг.). Статус советского гражданства жители Северного Таджикистана (нынешней Согдийской области) находящиеся тогда в составе Туркестанской ССР, приобрели сразу вслед за установлением советской власти в России (1917 г.). А жители Восточной Бухары (нынешние центральные и южные области и районы Таджикистана) приобрели статус прав гражданства шаг за шагом вслед за приобщением Бухары к социалистическому переустройству (1920 г.).

В последней редакции Конституции Бухарской Народной Советской Республики (БНСР) от 18.08.1922 г. говорилось, что с падением эмирской власти и переходом государственного управления непосредственно в руки самого бухарского народа, прежнее Бухарское Ханство объявляется Бухарской Народной Советской Республикой (ст.2). Она провозгласила равенство всех граждан республики перед законом независимо от их различий, их одинаковые права и одинаковую ответственность за совершаемые ими преступные деяния и проступки (ст.12). БНСР предоставляла на своей государст-

венной территории право убежища всем иностранным подданным, подвергающимся преследованию за свои политические и религиозные убеждения и преступления, за исключением противников советских республик, находящихся в дружественных отношениях с БНСР [1, с. 244-246]. Постановлением 5-го Всебухарского съезда Советов от 19.09.1924 г., Бухарская Народная Советская Республика была объявлена Бухарской Советской Социалистической Республикой [1, с. 335-336].

Процесс непосредственного формирования Таджикской АССР исторически был предопределен осуществлением проекта национально-государственного размежевания народов Средней Азии, предварительно одобренный Постановлением ЦИК Туркестанской АССР «О размежевании» от сентября 1924 г., Постановлением 5-го Всебухарского съезда Советов «О национально-государственном объединении народов Средней Азии» от 20.09.1924 г., Постановлениями 2-ой сессии ВЦИК XI созыва от 14.10.1924 г. «О реорганизации Автономной Туркестанской ССР на отдельные автономные единицы» и ЦИК Союза ССР от 27.10.1924 г. «О размежевании Советских республик в Средней Азии и о вхождении в Союз ССР Узбекской ССР и Туркменской ССР», было предусмотрено образование Таджикской АССР в составе Узбекской ССР и принятие их в состав Союза ССР [1, с. 334-340].

Высшие органы государственной власти Таджикской АССР, приступив к работе, постепенно создавали правовую базу функционирования республики. Первый учредительный съезд Советов, состоявшийся в декабре 1926 г., специально не выделил вопросы гражданства Таджикской АССР, однако среди его актов содержалось такое постановление как «О реэмиграции» от 12.12.1926 г. [2, с. 359-361]. В нем съезд обратился с призывом ко всем трудящимся, ко всем тем, кто ушел с территории Таджикистана, за пределы Советской земли, возвратиться обратно.

Конституция Таджикской АССР 1921 г. провозгласила, что Таджикская АССР предоставляет все права, установленные Конституцией и законодательством республики для граждан Таджикистана, также и всем пребывающим на территории Таджикской АССР гражданам других союзных совет-

ских республик (ст.12). Исходя из солидарности трудящихся всех наций, Таджикская АССР предоставила все политические права иностранцам, проживающим для трудовых занятий на территории Таджикской АССР и принадлежащих к рабочему классу (ст.13) [2, с. 365].

Третий Чрезвычайный Всетаджикский съезд Советов, состоявшийся в октябре 1929 г. утвердил такие судьбоносные акты как Декларация о преобразовании Таджикской АССР в Таджикскую ССР и непосредственном включении ее в СССР, постановление об образовании Таджикской ССР, Декларацию об образовании Таджикской ССР и другие. По интересующему нас вопросу гражданства, косвенно имели отношения постановления «О трудящихся дехканах, покинувших пределы Таджикской АССР», «О трудящихся дехканах, перешедших в Афганистан и другие государства» от 19.10.1929 г. [2, с. 658-673].

Постановлением 2-ой сессии ЦИК Союза ССР 5-го созыва «О непосредственном вхождении в состав Союза ССР Таджикской Союзной Республики» от 5.12.1929 г. одобрил постановление 3-го Чрезвычайного съезда Советов Таджикистана и постановления ЦИК о выходе Таджикской АССР из состава Узбекской ССР и непосредственном вхождении в Союз ССР, как Таджикской Союзной Республики. Действие договора об образовании Союза ССР распространилось на Таджикскую ССР [1, с. 418-419]. Своим постановлением 6-ой съезд Советов Союза ССР «О конституционных вопросах» от 17.03.1931 г., в связи с выделением Таджикистана в самостоятельную союзную республику, внес изменения в Конституцию СССР и включил в перечень союзных республик, указанных в ней [1, с. 437-442].

Четвертый Всетаджикский съезд Советов, состоявшийся в феврале 1931 г., конституционно оформил преобразование Таджикской автономии в союзную республику и принял первую Конституцию Таджикской ССР [2, с. 674-694]. Однако, в Конституции вопрос о гражданстве республики не нашел прямого закрепления. Ни в разделе о суверенных правах Таджикской ССР, ни в главе о предметах ведения съездов Советов и ЦИК Таджикской ССР о гражданстве республики, мы не находим соответствующей нормы.

Этот пробел частично был восполнен при утверждении новой редакции Конституции в январе 1935 г. В ст.6 было установлено, что граждане Таджикской ССР являются гражданами Союза ССР. Граждане других советских республик пользуются на территории Таджикской ССР всеми правами и исполняют все обязанности, установленные для граждан Таджикской ССР. Кроме того, республика предоставляла право убежища всем иностранцам, подвергшимся преследованию за революционно-освободительную деятельность (ст.16) [2, с. 714–717].

Последующее развитие законодательства о гражданстве в масштабе Союза ССР произошло в связи с завершением переходного периода от старой системы к новому социалистическому строю и ее конституционного оформления. Конституция СССР 1936 г. в главе государственное устройство к ведению Союза ССР, в лице его высших органов власти, отнесла полномочия издания «ц) законы о союзном гражданстве; законы о правах иностранцев» (ст.14). Кроме того установила, что для граждан СССР устанавливается единое союзное гражданство. Каждый гражданин Союзной республики является гражданином СССР (ст.21) [1, с. 453–457]. Настоящие нормы получили развитие в новых конституциях союзных республик.

Конституция Таджикской ССР 1937 г. вопрос о предоставлении прав гражданства Таджикской ССР отнесла к ведению высших органов власти республики (п. «х» ст.15). Кроме того, провозгласила, что каждый гражданин Таджикской ССР является гражданином СССР. Граждане всех других союзных республик пользуются на территории Таджикской ССР одинаковыми с гражданами республики правами (ст.17). Непосредственно полномочиями предоставления права гражданства Таджикской ССР наделила Президиум Верховного Совета Таджикской ССР (п. «з» ст.28) [3, с. 748–754].

В соответствии с новыми советскими конституциями был принят первый Закон СССР «О гражданстве Союза Советских Социалистических Республик» от 19.08.1938 г. До этого вопросы советского гражданства регламентировались декретами, положениями, инструкциями. Настоящий закон в соответствии с Конституцией ССР подтвердил единое союзное гражданство и определил

каждого гражданина союзной республики гражданином СССР. Согласно закона, гражданами СССР являлись: «а) все состоявшие к 7 ноября 1917 г. подданными бывшей Российской империи и не утратившие советского гражданства; б) лица, которые приобрели советское гражданство в установленном законом порядке». Иностранцы принимались в гражданство СССР по их ходатайству Президиумом Верховного Совета СССР или Президиумом Верховного Совета союзной республики, в пределах которой он проживал. Выход из гражданства СССР разрешался исключительно Президиумом Верховного Совета СССР.

Настоящий закон допускал лишение гражданства СССР:

а) по приговору суда – в случаях, предусмотренных законом;

б) в силу особого в каждом случае указа Президиума Верховного Совета СССР.

Закон, впервые определил лица, проживающие в СССР, не являющиеся гражданами СССР и не имеющие доказательство принадлежности к гражданству другого государства, как лиц без гражданства [1, с. 489–490]. До этого советскому законодательству не был известен такой институт как состояние безгражданства (аполидизм).

Настоящий закон в известной мере имел кодифицирующее значение и в очень сжатой форме определил основное содержание советского гражданства, порядок его приобретения и утраты. Он обозначил соотношение гражданства Союза ССР и гражданства союзных республик.

Вместе с тем, в настоящем законе не регламентировалось состояние двойного гражданства, тогда как на практике отдельные лица имели советское гражданство и одновременно состояли в гражданстве другого государства. Кроме того, после принятия настоящего закона состав Союза ССР за счет присоединения новых республик в ее состав, за счет объединения некоторых западных областей в составе Украины, Белоруссии и Молдавии, жители которых приобретали право советского гражданства, значительно расширился. После окончания второй мировой войны, много людей, ранее состоявшие в советском гражданстве и в силу разных причин утративших его, обращались с ходатайством восстановить их в гражданстве. Также с та-

кими ходатайствами обращались лица определенной национальности, которые ранее не состояли в советском гражданстве. Участились случаи выхода из гражданства СССР лиц, ранее состоявшие в гражданстве другого государства. Порядок разрешения подобных случаев в законе не был предусмотрен. Поэтому в последующем, принимались соответствующие законы или многочисленные указы Президиума Верховного Совета СССР [4, с. 464-479]. В одном из сборников законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР, опубликованы наряду с законом от 19.08.1938 г., ещё 14 указов по различным вопросам приобретения и восстановления в гражданстве СССР и выходе из советского гражданства [5, с. 117-130].

Настоящий закон с последующими подзаконными актами о гражданстве действовали достаточно долго. Они были заменены другим законом о гражданстве СССР от 1990 г., который с учетом происшедших изменений в подходе к вопросам государственного строя и принципов его функционирования, заново определил взаимосвязь гражданина и государства.

Последний закон «О гражданстве СССР» от 23.05.1990 г. был наиболее полным по сравнению с предшествующими правовыми актами о гражданстве. В нем было достаточно полно регламентированы вопросы союзного гражданства. Он отразила новый взгляд на статус гражданина и его взаимоотношения с государством. В законе было отказано от прежнего определения гражданства СССР как «принадлежность гражданина к Советскому государству», а отражен его действительный правовой статус как «постоянную политико-правовую связь лица и Советского государства, находящую выражение в их взаимных правах и обязанностях». Что Советское государство в лице своих органов и должностных лиц ответственно перед гражданами СССР, а гражданин СССР ответственен перед государством. В 9 главах и 51 статье закон развернуто регламентировал основные вопросы советского гражданства. Сохранив единое союзное гражданство, определил, кто является гражданином СССР, гражданином союзной республики, гражданином автономной республики. Провозгласил равное гражданство, сохранение гражданства при заключении и

расторжении брака, сохранение гражданства СССР за границей, защита государством граждан СССР за границей, недопустимость выдачи гражданина СССР иностранному государству, непризнание за гражданином СССР принадлежности к гражданству иностранного государства, определил категорию лиц без гражданства (ст.ст. 1-12).

Настоящий закон определил следующие основания приобретения гражданства: 1) по рождению; 2) в результате приема в советское гражданство; 3) по основаниям, предусмотренным международными договорами СССР; 4) по иным основаниям, предусмотренным настоящим законом. При этом развернуто определил гражданство детей, родители которых являются гражданами СССР, один из родителей которых является гражданином СССР, порядок приобретения гражданства СССР детьми лиц без гражданства, детей, родители которых неизвестны. Установил общее правило приема в гражданство СССР и восстановлении в гражданстве СССР (ст.ст. 12-19).

В законе были перечислены следующие основания прекращения гражданства: 1) вследствие выхода из гражданства СССР; 2) вследствие его утраты; 3) вследствие его лишения; 4) по основаниям, предусмотренными международными договорами СССР; 5) по иным основаниям, предусмотренными настоящим законом. Подробно определены содержание настоящих основ прекращения гражданства СССР (ст.ст. 20-23). В нем было подробно регламентировано гражданство детей при изменении гражданства родителей и при их усыновлении (ст.ст. 24-30).

Закон о гражданстве Союза ССР 1990 г. определил органы, принимающие решения по вопросам советского гражданства и перечислил полномочия Президента СССР, Президиума Верховного Совета союзной республики или высшего государственного должностного лица союзной республики, полномочия органов и лиц автономной республики, полномочия органов внутренних дел, Министерства иностранных дел СССР, союзной республики, советских дипломатических представительств и консульских учреждений (ст.ст. 31-36).

Настоящий закон регламентировал порядок рассмотрения заявлений и представлений по вопросам гражданства СССР (ст.

ст. 46-48), порядок обжалования решений по вопросам гражданства (ст.ст. 49-50) и порядок применения международных договоров (ст.51) [6, с. 688-702].

Необходимо отметить, что до 1990 г. союзные республики не имели своих законов о гражданстве. Их нормативные правовые акты о гражданстве республики оформлялись в виде указов Президиума Верховного Совета и постановлений Совета Министров республики. Только после принятия закона СССР о гражданстве 1990 г. все союзные республики впервые приняли свои законы о гражданстве. Верховный Совет Таджикской ССР 28.06.1991 г., № 307 принял первый закон «О гражданстве Таджикской ССР» (на таджикском языке она ошибочно была названа «Дар бораи табаияти РСС Тоҷикистон» т. е. о подданстве) [7].

Составители настоящего закона, толком не вникнув в ее суть, доверились филологическому переводу термина «гражданство» как «подданство». Хотя на таджикском языке ещё из древних, со времен «город-государство», известны слова «мири шаҳр», «шаҳрдор», «шаҳрванд» как «мэр города», «житель города» «гражданин». Правда, таджики затем сотни лет находясь в подчинении своих шахов и эмиров как «табаа» или «фуқаро», и только после установления советской власти сразу став «гражданами», позабыли свое гордое прошлое как «шаҳрванд». Видимо этим можно объяснить проникновение в название столь важного закона такое извращение. Потому, что термин «подданство» это порождение монархической формы правления, а при республиканской форме правления люди равноправны и слова гражданин звучит гордо, и означает равенство в правах и несения обязанностей. Таджикистан, приобщив себя к советской власти, утвердился в республиканской форме государственного правления и теперь уже почти сто лет живет при нем. Но, с сожалением следует отметить, что эта истина даже до сих пор не всем ясна, поэтому порою в официальных приемах и неофициально, отдельные псевдоученые и псевдоартисты громко заявляют и воспевают о своем желании видеть Президента республики в облике шаха и шахиншаха [8, с. 31-39]. В последующем, при разработке и принятии первого Конституционного закона РТ от 4.11. 1995 г.

в некоторых местах опять был использован в отношении граждан РТ, термин «подданство» (см. п. «е» ст.21 и п. «е» ст.23).

Поскольку закон Таджикской ССР от 28.06.1991 г. о гражданстве являлся первым законом республики по такому важному вопросу, считаю необходимым несколько подробнее охарактеризовать его нормы и положения. С этой целью целесообразно дать краткую характеристику того очень ответственного исторического периода оставшихся полгода существования Советского государства. Последние годы истории советской власти, сопровождались драматически острыми противостояниями и непримиримой борьбой за суверенизацию субъектов советского союзного государства. Летом 1991 г. почти все союзные республики уже приняли или находились на стадии принятия Деклараций, Законов, Заявлений о своей государственной независимости. И хотя первый закон о гражданстве Таджикской ССР, принятый в соответствии с Законом СССР о гражданстве (23.05.1990 г.) имел внешний аспект, ориентированный на все ещё нахождение республики в составе Союза ССР, однако внутренний его аспект был направлен на отражение стремления республики к самостоятельности. Без учета этого обстоятельства трудно дать правовую характеристику норм и положений настоящего закона.

Кроме того, говоря о содержании настоящего закона, приходится часто повторять слова впервые, и это естественно, поскольку его нормы и положения на уровне закона в нашей республике в первый раз регламентируют отношения связанные с гражданством. Так, закон в первой главе четко указал, кто является гражданином Таджикской ССР, установил некоторые принципы гражданства, о непризнании двойного гражданства, защиты граждан, пребывающих за пределами республики, недопустимость выдачи гражданина республики другому государству, определил статус лиц без гражданства (ст. ст.1-10). Во второй главе перечислил основания приобретения гражданства, определил порядок причисления гражданства детей, гражданство детей при различии в гражданстве родителей, гражданство детей лиц без гражданства, восстановление в гражданстве Таджикской ССР (ст. ст.11-17). В третьей главе перечислил основания

прекращения гражданства и признание недействительности гражданства Таджикской ССР (ст. ст.18-19). Четвертая глава регулирует порядок определения гражданства детей при изменении гражданства родителей и при усыновлении (ст. ст.20-28).

В пятой главе настоящего закона указаны органы, полномочные решать вопросы гражданства Таджикской ССР, в том числе полномочия Президента, Министерства внутренних дел и Министерства иностранных дел, дипломатических представительств и консульских учреждений (ст.ст.29-32). Шестая глава регулирует порядок рассмотрения заявлений и ходатайств по вопросам гражданства (ст.ст.33-41). Глава седьмая посвящена решению вопросов гражданства, в том числе определены органы, принимающие решения о гражданстве, и порядок выдачи паспорта и разрешения на пребывание, и контроля, за решением вопросов гражданства (ст.ст.42-44). Восьмая глава регулировала обжалование решений по вопросам гражданства Таджикской ССР (ст.ст.45-46). И наконец, последняя девятая глава посвящена межреспубликанским и международным договорам (ст.47).

Настоящий закон о гражданстве Таджикской ССР от 1991 г. стал первым законом, послужившим как бы моделью для разработки последующих законов республики о гражданстве. В этом его большое значение для последующего развития законодательства в этой области.

Провозглашение государственного суверенитета РТ повлияло на законодательное регулирование гражданства республики. С упразднением Союза ССР перестали функционировать советское право и советское законодательство. Соответственно законы республики принятые в соответствии с ними тоже перестали соответствовать новым реальностям. Конституция РТ 1994 г. стала главным документом, определяющим основы гражданства республики. В части первой ст. 15 определено кого следует признавать гражданином Таджикистана, согласно которой «Гражданином Таджикистана считается лицо, которое на день принятия Конституции является гражданином Республики Таджикистан». Настоящая норма является несколько неполной для определения основ гражданства РТ. Поскольку в сферу ее дейст-

вия не подпадают иные основания приобретения гражданства. Поэтому Конституционный закон «О гражданстве Республики Таджикистан» от 4.11.1995 г. настоящую норму дополнил следующим: «... или приобрело гражданство Республики Таджикистан в соответствии с настоящим Конституционным законом» [9, с. 61-75].

Конституция установила, что «Принадлежность граждан Таджикистана к гражданству другого государства не допускается, за исключением случаев, предусмотренных законом и межгосударственными договорами Таджикистана» (ст. 15). Согласно межгосударственного договора между Таджикистаном и Российской Федерацией установлено двойное гражданство, в соответствии которому граждане обоих государств, при соблюдении установленных правил, могут состоять в гражданстве двух государств. Воспользовавшись настоящей нормой десятки тысяч граждан Таджикистана и их семьи, приобрели гражданство Российской Федерации, значительная часть которых переселились в эту страну на постоянное жительство. Уже тысячи детей родившихся в России от родителей имеющих гражданство Таджикистана и России, преимущественно становятся гражданами этой страны.

Гражданин Таджикистана, согласно Конституции, за пределами страны находится под защитой государства. Ни один гражданин республики не может быть выдан иностранному государству. Выдача преступника иностранному государству разрешается на основании двустороннего соглашения (ст. 16). В настоящее время Таджикистан заключил такие соглашения с рядом иностранных государств. В этих соглашениях оговариваются взаимные обязательства сторон и порядок экстрадиции и выдачи преступника. Однако, Таджикистан с рядом государств имеющие тесные экономические и торговые отношения с республикой ещё не завершил юридические обязательства по выдаче преступника. Вследствие этого возникают проблемы гуманитарного характера. Так, например, в феврале текущего года был приведен в исполнение приговор китайского суда о высшей мере наказания гражданина Таджикистана, тогда как в Таджикистане на применение высшей меры наказания, Президентом наложен Вето. При этом воп-

рос об экстрадиции преступника в Таджикистан из Китая остался открытым, так как власти этой страны ещё не отреагировали на юридическое оформление соответствующего соглашения.

Нормы Конституции 1994 г. о гражданстве получили развитие в Конституционном законе о гражданстве РТ от 4.11.1995 г. В преамбуле настоящего закона гражданство было определено как «... устойчивая правовая связь человека с государством, выражающаяся в совокупности их взаимных прав, обязанностей и ответственности, основанная на признании и уважении достоинства, основных прав и свобод человека». Настоящее определение гражданства дано в соответствии с новыми реальностями современного мира и в соответствии с рекомендациями содержащиеся в важнейших международных актах.

В настоящем законе обстоятельно регламентированы общие положения о гражданстве, под которыми подразумевается право на гражданство; гражданство РТ; законодательство о гражданстве РТ; двойное гражданство; сохранение гражданства РТ лицами, проживающими за пределами республики; защита и покровительство граждан РТ, находящихся за пределами РТ; недопустимость выдачи гражданина РТ другому государству; гражданство РТ и брак; сокращение безгражданства (ст. ст. 1-9). Кроме того, в главе общие положения определен статус почетного гражданства РТ; правовое положение граждан других государств и лиц без гражданства; применение межгосударственных договоров; документы, подтверждающие гражданство РТ; терминология, применяемая в настоящем конституционном законе (ст.ст. 10-14). По каждому из настоящих категорий дается ключ к раскрытию ее содержания и указаны формы их правовой регламентации. Так, в ст.10 следующим образом определялся статус почетного гражданства РТ: «Лицу, не являющемуся гражданином РТ, имеющему выдающиеся заслуги перед РТ или мировым сообществом, может быть с его согласия предоставлено почетное гражданство РТ. Почетные граждане РТ пользуются правами граждан РТ в соответствии с Положением о почетном гражданстве РТ, утвержденным Президентом РТ».

Вопросы приобретения гражданства РТ в данном законе были регламентированы во

второй главе (ст.ст. 15-26), где перечислены шесть оснований приобретения гражданства РТ; регламентирован порядок определения гражданства детей, при различии гражданства родителей; гражданство детей лиц без гражданства; гражданство детей, родители которых неизвестны; порядок приобретения гражданства в порядке регистрации; прием в гражданство РТ и перечислены его условия; основания для отказа в приеме в гражданство РТ; восстановление в гражданстве РТ; выбор гражданства при изменении гражданства РТ.

Глава третья Конституционного закона (1995 г.) посвящалась вопросу прекращения гражданства РТ, в ней перечислялись основания прекращения гражданства; выход из гражданства; утрата гражданства и отмена решения о приеме в гражданство РТ (ст.ст. 27-30). В главе четвертой подробно регламентировалось гражданство детей и гражданство родителей, опекунов и попечителей, гражданство недееспособных лиц (ст.ст. 31-37). В главе пятой были определены государственные органы РТ, ведающие делами о гражданстве РТ и их полномочия. Перечислены полномочия Президента РТ, полномочия комиссии по вопросам гражданства при Президенте РТ, полномочия Министерства внутренних дел РТ, полномочия Министерства иностранных дел РТ, дипломатических представительств и консульских учреждений РТ (ст.ст. 38-42).

Последующие главы 6-8 настоящего конституционного закона регламентировали процедурные вопросы гражданства, производство по делам о гражданстве, исполнение решений по делам о гражданстве, обжалование решений по вопросам гражданства РТ. Заключительная глава 9 установила порядок применения межгосударственных договоров, в ней провозглашен примат правил содержащиеся в межгосударственных договорах (ст.54).

Необходимо отметить, что независимо от обстоятельной регламентации вопросов гражданства РТ, в настоящем конституционном законе ещё ряд вопросов были регламентированы в нормативных правовых актах. Так, например, Указом Президента РТ от 21.11.1996 г., № 611 было утверждено Положение о порядке рассмотрения вопросов гражданства РТ, постановлением

Правительства РТ от 15.07.1997 г., № 302 утверждено Положение о Паспортной системе в РТ, постановлением Правительства от 26.02.1998 г., № 69 введены иностранные паспорта граждан РТ, постановлением от этой даты утверждены описание дипломатического паспорта РТ, служебного паспорта РТ, общегражданского паспорта РТ [10, с. 76-98]. Кроме того, постановлением Правительства РТ от 6.08.1999 г., № 366 «О разграничении компетенции по вопросам гражданства РТ», в структуре органов внутренних дел решение вопросов гражданства были распределены между Министерством внутренних дел РТ, управлением внутренних дел Горно-Бадахшанской автономной области, управлением внутренних дел областей и города Душанбе [10, с. 120-121].

Конституционный закон РТ 1995 г. действовал целых двадцать лет и его нормы в основном соответствовали требованиям времени. Вместе с тем, отдельные нормы и положения остались нереализованными. Так, согласно второй части ст.10 «Почетные граждане Республики Таджикистан пользуются правами граждан Республики Таджикистан в соответствии с Положением о почетном гражданстве Республики Таджикистан, утвержденным Президентом Республики Таджикистан». Однако до сих пор такое Положение не принято.

Ст. 11 настоящего Конституционного закона о гражданстве РТ, в соответствии с Конституцией, определила правовое положение граждан других государств и лиц без гражданства, находящихся на территории РТ. Часть вторая ст. 16 Конституции гласит, что «Иностранные граждане и лица без гражданства пользуются провозглашенными правами и свободами и имеют равные с гражданами Таджикистана обязанности и ответственность, за исключением случаев, предусмотренных законом».

На базе настоящих норм Закон РТ от 1.02.1996 г., «О правовом статусе иностранных граждан в Республике Таджикистан» определил статус иностранных граждан в РТ [10, с. 99-106]. Согласно настоящему закону иностранными гражданами в РТ признаются лица, которые не принадлежат гражданству РТ и имеют документ, подтверждающий их принадлежность гражданству другого государства. Их статус определяются законами

и другими нормативными правовыми актами, принятыми в соответствии с Конституцией РТ, а также международными договорами РТ. Настоящий закон, провозглашая равенство иностранных граждан в РТ перед законом, в то же время гласит, что РТ в отношении граждан государств, где права и свободы граждан РТ умышленно ограничиваются, устанавливает соответствующие ограничения.

Иностранные граждане пребывают в РТ на основе визы, получаемой в Министерстве иностранных дел и в его представительствах за рубежом, а также выдаваемой дипломатическими или консульскими учреждениями иностранных государств, с которыми РТ заключены соответствующие соглашения. Если иностранные граждане пребывают в РТ более шести месяцев, они обязательно должны получить от органов внутренних дел свидетельства о проживании. Срок свидетельства о проживании продлевается соответственно сроку продления визы. Без продления срока визы о пребывании, срок свидетельства не продлевается. Срок продленного свидетельства проживания без продления визы о пребывании считается недействительным. Иностранные граждане, которые по другим основаниям пребывают в РТ, считаются временными жильцами. Они обязаны в течение трех суток, в соответствии с установленными правилами, свои национальные паспорта или заменяющие их документы поставить на учет и по его истечении покинуть РТ.

Закон о правовом статусе иностранных граждан в РТ подробно закрепляет трудовую деятельность иностранных граждан (ст. 7), право на отдых, охрану здоровья, социальную защиту, предоставление жилища, имущественные и личные неимущественные права, получение образования, использование достижений культуры, участие в общественных объединениях, свободы совести (ст.ст.8-16). Также регламентированы семейные отношения иностранных граждан в РТ, неприкосновенность личности и жилища, право передвижения и выбор место жительства в РТ, налоги и сборы, защита их прав, отношение к избирательным правам и к воинской службе (ст.ст. 17-23).

Глава 3 настоящего закона регламентирует порядок пребывания и выезда иностранных граждан из РТ, в том числе их транзитный

проезд через территорию РТ (ст.ст. 24-27). Специальная глава посвящена ответственности иностранных граждан, сокращению сроков их пребывания, высылке с территории РТ (ст.ст. 28-31). В заключительной главе 5 установлено, что действие настоящего закона распространяется и на лиц без гражданства, привилегиям и ответственности руководителей и сотрудников представительств иностранных государств, регулированию порядка пребывания работников иностранных представительств (ст.ст. 32-34). Настоящий закон до сих пор действует. В соответствии с ним Правительство РТ своим постановлением от 15.05.1999 г., № 218 утвердило «Правила пребывания иностранных граждан в Республике Таджикистан» и «Правила транзитного проезда иностранных граждан через территорию Республики Таджикистан» [10, с. 107-119].

По истечении 21 года Конституционный закон от 1995 г. был заменен Конституционным законом РТ «О гражданстве Республики Таджикистан» от 8.08.2015 г., который существенно обновил положения и нормы о гражданстве РТ [11]. По структуре новый Конституционный закон несколько сокращен. Вместо 9 глав, теперь 7 глав, вместо 54 статей, теперь 44 статьи. Однако, речь не идет о сокращении содержания института гражданства, наоборот, исходя из новых реальностей жизни граждан, более глубоко и обстоятельно определил, и урегулировал статус граждан РТ. В нем учтены наряду с научными подходами к институту гражданства, также практика его реализации и применения к отдельным случаям разрешения вопросов гражданства республики.

Главное в новом Конституционном законе, пожалуй, на мой взгляд, являются положения об основных понятиях категории гражданства, новое видение определения статуса гражданина, ряд положений об основах приобретения и утраты гражданства РТ. В отличие от конституционного закона РТ о гражданстве 1995 г. настоящий конституционный закон понятнее определяет, кого следует считать гражданином РТ. В соответствии с ч.1 ст.1, гражданином РТ является лицо, которое на день принятия Конституции РТ является гражданином РТ, или в соответствии с законодательством РТ и международными договорами Таджикистана приобрело гражданство РТ.

Вопрос определения понятия гражданства РТ также дополнен положением, которое расширяет ее содержание. В отличие от старого конституционного закона теперь гражданство не только «устойчивая правовая связь человека с государством», а «устойчивая политико-правовая связь лица с Республикой Таджикистан». Указание здесь на политический аспект связи человека с государством, очень важный момент, ибо зачастую на практике нормы права предопределены соответствующей государственной политикой, которая вносит свои коррективы к правовому осмыслению института гражданства. Так, например, согласно ч.2 ст.11 настоящего закона государственные органы РТ, дипломатические представительства, консульские учреждения и другие официальные представительства обязаны содействовать тому, чтобы гражданин РТ мог в полном объеме пользоваться всеми правами, установленными законодательством, в государстве его проживания или государстве его пребывания, защищать его права и законные интересы. Как раз осуществление настоящей нормы зависит от надлежащей политики государства, от того в каких отношениях находятся взаимоотношения Таджикистана с государством место проживания или пребывания гражданина РТ.

Кроме того, в положении ст.1 настоящего закона необходимо обратить внимание к неудачному, на наш взгляд, применению слова «лица». В действительности, относительно гражданства речь не идет о лице, а речь идет о человеке, как физическом существе, осознающим свои поступки, их последствия и способном отвечать за них. Лицо, же может быть как физическим, т.е. человеком, так, и юридическим, т.е. предприятием, учреждением, организацией и т.д. Этому обстоятельству мы уже обращали внимание [12, с. 35-44].

В понятийной части ст.1 кроме того содержится определение понятий иностранного гражданина, лиц без гражданства, двойного гражданства, ребёнка, проживания и постоянного проживания. Впервые в РТ на уровне закона дано определение понятия «вида на жительство», под которым подразумевается «документ, удостоверяющий личность иностранного гражданина или лица без гражданства на территории РТ,

подтверждающий получение им разрешения на постоянное проживание в Таджикистане». Настоящее определение такого важного понятия как «вид на жительство», поможет пониманию ее сущности и предназначения.

Конституционный закон о гражданстве РТ (2015 г.) впервые указал на следующие принципы гражданства РТ: – право каждого человека на гражданство; – равноправие граждан, несвязанное с основаниями приобретения гражданства; – содействие предотвращению безгражданства; – сохранение гражданства РТ, независимо от места проживания, заключения и расторжения брака (ст.4). Каждый из этих принципов в последующих нормах закона нашли свои гарантии. Закон сохранил статус почетного гражданина РТ, порядок его предоставления (ст.9). В отличие от прежнего закона не указал точного наименования документов, подтверждающих гражданство РТ. Ограничился тем, что документом, удостоверяющим гражданство РТ, является официальный документ, в котором указывается гражданство человека. В нем ни на паспорт, ни на свидетельство о рождении, как документы, подтверждающие гражданство РТ нет указания. Видимо это обстоятельство объясняется тем, что в настоящее время умножился перечень электронных документов в той или иной форме дающие информацию о ее владельце. Закон возложил на государство защиту и покровительство гражданина РТ, находящегося за пределами страны (ст.11).

Новый конституционный закон уточнил основания и порядок приобретения гражданства РТ (глава 2). Такие основания приобретения гражданства, как: по рождению; в результате приема в гражданство; в результате восстановления в гражданстве; путем выбора гражданства РТ при изменении Государственной границы РТ (ст.12). Теперь закон не предусматривает такое основание как «в порядке его регистрации». Согласно этому основанию старый закон (1995 г.) в пяти пунктах ст.21 предусматривал порядок регистрации. Теперь же по истечении более 20 лет после принятия конституционного закона о гражданстве РТ 1995 г. обстоятельства, послужившие для приобретения гражданства РТ, в порядке регистрации потеряло свое значение. Все предусмотренные лица в ст.21 старого закона, так или иначе, опре-

делились со своим гражданством и поэтому отпала необходимость в наличии настоящей нормы.

Новый конституционный закон обстоятельно предусматривает все случаи приобретения гражданства РТ по рождению (ст.13). В девяти частях настоящей статьи регламентированы порядок определения гражданства детей при различии в гражданстве родителей, рождения ребенка в РТ или за ее пределами, дети, родившиеся от лица без гражданства или от неизвестных лиц. При этом за основу берутся так называемые принципы почвы и крови, согласно которым гражданство ребенка определяется в зависимости от того на территории республики родился или за ее пределами (принцип почвы), от того являются ли родители ребенка гражданами РТ (принцип крови). В последнем случае, ребенок, родившийся от граждан РТ, независимо от места рождения считается гражданином РТ. При этом возможны случаи коллизии законодательства РТ и соответствующей страны об основании определения гражданства ребенка, который разрешается путем заключения межгосударственных договоров. Закон определил общие условия приема в гражданство РТ, к которым относятся:

- постоянное непрерывное проживание иностранных граждан и лиц без гражданства на территории республики в течение пяти лет, со дня получения вида на жительство до дня обращения с ходатайством о приеме в гражданство РТ, если его разовый выезд за пределы республики в течение года не превышал трех месяцев, за исключением выезда на обучение, лечение и в командировку;
- знание государственного языка на уровне общения;
- не нахождение под уголовным преследованием.

Настоящий Конституционный закон предусматривает порядок приема в гражданство в упрощенном порядке, который распространяется на широкий круг иностранных граждан и лиц без гражданства (ст.16). Упрощенный порядок означает прием в гражданство РТ без соблюдения условий предусмотренных данным законом. Люди, имеющие право на упрощенный порядок приема в гражданство РТ подразделены на две категории. Первая, это люди, ходатайствующие о приеме в гражданство РТ без соблюдения условий, предус-

мотренных в абзацах 1 и 2 ст.15 настоящего конституционного закона. Вторая, люди, обращающиеся с ходатайством о приеме в гражданство РТ с сокращением половины срока постоянного проживания, предусмотренного абз.1 ст.15 настоящего конституционного закона. Причем, Президент РТ вправе рассматривать вопрос о приеме в гражданство РТ иностранца и лица без гражданства, без соблюдения условий, предусмотренных в ст.15 настоящего конституционного закона.

Вопрос о восстановлении в гражданстве РТ в новом законе претерпел некоторые изменения. Теперь закон не предусматривает восстановление в гражданстве РТ в порядке регистрации. Кроме того, восстановление в гражданстве по основаниям предусмотренными в ст.17 настоящего закона происходит только по ходатайству заинтересованного человека. Восстановленными в гражданстве РТ могут быть люди, которые утратили гражданство РТ в связи с изменением гражданства родителей, в течение пяти лет по достижении 18 лет. Могут быть восстановлены в гражданстве РТ люди утратившие гражданство РТ в связи с усыновлением. Также могут быть восстановлены в гражданстве люди, ранее состоявшие в гражданстве РТ.

В законе закреплены основания для отказа в приеме и восстановлении в гражданстве РТ, ходатайство отклоняется, если ходатайствующий о восстановлении:

- представил ложную информацию и фальшивые документы;
- угрожает своими деяниями национальной безопасности РТ;
- является членом партии и других организаций, деятельность которых в РТ официально запрещена;
- осужден за совершение тяжких и особо тяжких преступлений;
- находится под уголовным преследованием;
- отбывает наказание в виде лишения свободы;
- является гражданином иностранного государства, с которым РТ не имеет межгосударственного договора о двойном гражданстве.

Конституционный закон о гражданстве (2015 г.) предусмотрел выбор гражданства при изменении Государственной границы РТ (ст.19). Согласно устоявшейся практике

определения гражданства человека при изменении государственной границы, закон предоставил людям, проживающим на территории, государственная принадлежность которой изменена, право выбора гражданства, в порядке и в сроки, предусмотренные международным договором Таджикистана (оптация).

Глава третья конституционного закона о гражданстве (2015 г.) посвящена основаниям прекращения гражданства РТ. В ней указаны на следующие случаи прекращения гражданства РТ:

- вследствие выхода из гражданства РТ;
- вследствие утраты гражданства РТ;
- вследствие отмены решения о приеме в гражданство РТ;
- вследствие изменения Государственной границы РТ путем выбора гражданства иного государства (ст.20).

По каждому из этих оснований в последующих статьях настоящей главы перечислены случаи прекращения гражданства. Так, гражданин РТ имеет право выходить из гражданства РТ, за исключением случаев, предусмотренных в ст.22 настоящего конституционного закона, где перечислены основания для отказа в выходе из гражданства РТ. Выход из гражданства осуществляется на основании ходатайства гражданина РТ. При выходе одного из родителей из гражданства РТ, выход ребенка до четырнадцати лет осуществляется по заявлению родителей либо единственного родителя, если международными договорами Таджикистана не предусмотрено иное.

Предусмотрены следующие основания для отказа в выходе из гражданства РТ:

- получение повестки о призыве на срочную военную службу (до ее окончания);
- нахождение под уголовным преследованием;
- наличие невыполненного обязательства перед государством, определенного в соответствии с законодательством РТ;
- наличие вступившего в законную силу и подлежащего исполнению обвинительного приговора;
- отсутствие гражданства иностранного государства или гарантий его приобретения;
- выход из гражданства РТ, создающий угрозу государственной безопасности (ст.22). Некоторые основания, предусмотренные в

настоящей статье, объективно вряд ли вызываются необходимостью. А некоторые из них могли быть предусмотрены в несколько иной редакции. Например, «создающий угрозу государственной безопасности», так как в действительности выход человека из гражданства вряд ли может угрожать государственной безопасности. Скорее формулировка здесь должна быть иная. Например, «если человеку известны существенные государственные тайны». Между прочим, такое основание для отказа в выходе человека из гражданства в прежних законах не предусматривалось.

Утрата гражданства РТ большое событие в жизни человека, с учетом этого в законе указаны те случаи, которые могут служить поводом для его утраты. Эти случаи следующие: поступление гражданина РТ на военную службу в органы безопасности, органы юстиции, правоохранительные органы или иные органы государственной власти в иностранном государстве, если в международных договорах РТ не предусмотрено иное; добровольное приобретение гражданства иностранного государства, с которым РТ не имеет договора о двойном гражданстве.

Конституционный закон о гражданстве предусматривает порядок отмены решения о приеме в гражданство РТ (ст.24). Так, например, оно отменяется в отношении человека, который приобрел гражданство РТ на основании заведомо ложных сведений и фальшивых документов. Оно устанавливается в судебном порядке. Отмена такого решения не освобождает указанного человека от установленной законодательством ответственности. При этом, согласно закона отмена решения о приеме в гражданство РТ возможно в течение пяти лет со дня его принятия. По истечении этого срока, если человек живет в согласии с требованиями закона, его гражданство не подлежит пересмотру.

Выбор гражданства РТ или гражданства другого государства (оптация), при изменении государственной границы может иметь место, как при приобретении, так и при утрате гражданства РТ (см. ст.ст. 19 и 25). Порядок приобретения и утраты гражданства при изменении государственной границы (при оптации) предусмотрены международно-правовыми актами. При изменении государственной

границы, люди, проживающие на территории административно-территориальной единицы, государственная принадлежность которой изменена, имеют право остаться в гражданстве РТ и в установленный срок переехать в другое место жительства, вглубь страны, или имеют право выбрать гражданство иностранного государства и остаться по месту своего постоянного жительства. В практике межгосударственных отношений РТ с соседними странами имели случаи изменения государственной границы с такими странами как Узбекистан, Кыргызстан и Китай. Мне приходилось уже однажды публично высказаться по поводу одного из случаев изменения государственной границы Таджикистана и Узбекистана, и обратить внимание читателя к тем проблемам, которые могут быть при затягивании решения таких вопросов [13].

Одним из сложных вопросов гражданства во всех странах, является регулирование порядка определения гражданства детей при изменении гражданства родителей, опекунов и попечителей, гражданство недееспособных лиц. В этом смысле настоящий конституционный закон не является исключением (см. ст.ст.26-29). В них подробно предусмотрены порядок изменения гражданства ребенка в случае изменения гражданства родителей, при приобретении либо утрате гражданства отца или матери, при усыновлении, и гражданство детей или недееспособных лиц, над которыми установлена опека или попечительство.

При приобретении гражданства РТ родителями, либо единственным родителем, ребенок тоже приобретает гражданство РТ. Гражданство ребенка прекращается, если у родителей прекращается гражданство РТ. Этого не происходит, если в результате ребенок не становится лицом без гражданства. Для приобретения или прекращения гражданства ребенком в возрасте от 14 до 18 лет необходимо его согласие. Гражданство ребенка не изменяется, в случае изменения гражданства его родителей, лишенных родительских прав.

При различии гражданства родителей, если один из них приобретает гражданство РТ, по его ходатайству ребенок, проживающий в РТ, приобретает гражданство РТ. Если один из родителей являющийся иностранным гражданином, приобретает гражданство РТ,

по его ходатайству ребенок, проживающий за пределами республики, приобретает гражданство РТ. Во всех иных случаях, вопрос о гражданстве ребенка решается в его пользу. Таков порядок и при усыновлении ребенка гражданином РТ (ст. 28).

Ребенок или недееспособное лицо, являющиеся лицом без гражданства, над которым установлена опека и попечительство гражданина РТ, приобретает гражданство РТ согласно настоящего закона, по ходатайству опекуна или попечителя. Ребенок или недееспособное лицо, находящееся на полном государственном попечении в воспитательном или лечебном учреждении, учреждении социальной защиты населения, приобретают гражданство РТ по ходатайству учреждения, в котором содержится ребенок или недееспособное лицо. Споры между родителями, а также родителями и опекуном или попечителем о гражданстве ребенка или недееспособного лица рассматриваются в судебном порядке, исходя из интересов ребенка или недееспособного лица (ст. 29).

Специальная глава настоящего закона указывает на уполномоченные органы по вопросам гражданства (глава 5), которыми являются: Президент РТ; комиссия по вопросам гражданства при Президенте РТ; органы внутренних дел; органы иностранных дел. Широкие права по рассмотрению вопросов приобретения и прекращения гражданства принадлежат Президенту, в частности, аннулирование решения о приеме в гражданство. Он утверждает положение о порядке рассмотрения вопросов гражданства, положение о почетном гражданине, создает комиссию для предварительного рассмотрения вопросов гражданства и утверждает ее положение, определяет порядок деятельности и взаимодействия уполномоченных органов, рассматривающих вопросы гражданства, определяет порядок рассмотрения вопросов о приобретении и прекращении гражданства РТ. Вопросы гражданства Президент решает путем издания указов (ст. 31). Полномочия комиссии по вопросам гражданства при Президенте определяются в соответствии с положением о ней утверждаемом Президентом РТ.

Настоящий закон наделяет органы внутренних дел по вопросам гражданства РТ следующими полномочиями: определяют принад-

лежность людей, проживающих в Таджикистане к гражданству; принимают ходатайство людей проживающих в РТ по вопросам гражданства; проверяют обоснованность представленных запросов и при необходимости требуют от соответствующих органов дополнительную информацию; направляют Президенту РТ запросы по вопросам гражданства и необходимые документы; исполняют решения принятия Президентом по вопросам гражданства в отношении людей, оформляют соответствующие документы по вопросам гражданства в пределах своих полномочий (ст. 34).

Органы иностранных дел преимущественно рассматривают вопросы гражданства РТ в отношении людей, проживающих за пределами Таджикистана. Соответствующие органы иностранных дел определяют принадлежность людей, проживающих за пределами республики, к гражданству РТ, принимают от них ходатайства по вопросам гражданства РТ; проверяют факты и документы, представленные в обоснование запросам и в необходимых случаях, требуют у соответствующих государственных органов дополнительную информацию. Они направляют Президенту РТ запросы по вопросам гражданства, заключения и документы к конкретным основаниям приобретения или прекращения гражданства. Органы иностранных дел исполняют акты, принятые Президентом по вопросам гражданства, в отношении людей, проживающих за пределами РТ, оформляют соответствующие документы по вопросам гражданства, осуществляют учет граждан РТ, проживающих за пределами РТ, и учет утраты ими гражданства.

Порядок разрешения процедурных вопросов в законе занимает значительное место, в том числе порядок рассмотрения запросов и решение вопросов гражданства РТ. Согласно закона запросы по вопросам гражданства на имя Президента подаются людьми, проживающими в Таджикистане, в органы внутренних дел по месту жительства, а человек, проживающий за пределами республики, в органы иностранных дел. Форма запроса и перечень прилагаемых к нему сведений, а также перечень необходимых документов определяются положением о порядке рассмотрения вопросов гражданства. Для рассмотрения и выдачи документов о приобретении гражданства и прекращении гражданства РТ, взимаются

госпошлина и консульские сборы в размерах и порядке, установленными законодательством РТ.

Сроки рассмотрения запросов и предложений по вопросам гражданства РТ не может превышать одного года, со дня представления всех необходимых документов. Повторные запросы по вопросам гражданства РТ принимаются на рассмотрение не ранее одного года после принятия предыдущего решения.

Датой приобретения или прекращения гражданства считается, день рождения ребенка, день усыновления, день издания указа Президента РТ. Человеку, проживающему на территории РТ, при приобретении гражданства, органы внутренних дел выдают паспорт гражданина РТ. Человеку, проживающему за пределами РТ, приобретшим гражданство РТ, органы иностранных дел выдают общегражданский заграничный паспорт гражданина РТ или свидетельство о возвращении в РТ. При прекращении гражданства РТ, в таком же порядке человеку выдается соответствующий документ.

Конституционный закон о гражданстве РТ (2015 г.) установил, что решение о необоснованном отказе в принятии запросов по вопросам гражданства, несоблюдение сроков и порядка рассмотрения запросов и другие, могут быть обжалованы в вышестоящий орган либо в суд. За несоблюдение требований настоящего закона физические и юридические лица привлекаются к ответственности.

Дальнейшее совершенствование законодательства о гражданстве РТ, практики реализации их норм и положений, связаны с расширением межгосударственных отношений РТ с зарубежными странами, участие Таджикистана в работе международных организаций, миграцией населения и с другими факторами. С каждым годом гуманитарные проблемы, в том числе вопросы гражданства, становятся центром внимания мировой общественности, международных организаций и правозащитных организаций. В связи с этим проблема создания прочной правовой базы решения вопросов гражданства РТ, является одной из актуальных задач современности.

Теперь в полном соответствии с настоящим конституционным законом необходимо принять те нормативные правовые акты, которые обеспечат реализацию ее норм и положений.

Таким образом, конституционно-правовой и политический институт гражданства, согласно законодательству Республики Таджикистан имеет существенное влияние на взаимосвязь человека с государством. Настоящие связи основываются на следующих положениях:

1. Человек, его права и свободы являются высшей ценностью;
2. Жизнь, честь, достоинство и другие естественные права человека неприкосновенны. Право гражданства является неприкосновенным правом человека;
3. В Таджикистане народ является носителем суверенитета и единственным источником государственной власти;
4. Народ Таджикистана составляют граждане Таджикистана;
5. Права и свободы человека и гражданина признаются, соблюдаются и защищаются государством;
6. Права и свободы человека и гражданина осуществляются непосредственно и гарантируются через судебные власти, государственных и общественных структур защиты прав человека;
7. Ограничение прав и свобод граждан допускается только в случаях предусмотренных конституцией и законами;
8. Гражданин Таджикистана за пределами страны находится под защитой государства. Ни один гражданин республики не может быть выдан иностранному государству. Выдача преступника иностранному государству разрешается на основании двухстороннего соглашения;
9. В Республике Таджикистан каждый человек имеет право гражданства. Никого нельзя лишить гражданства или права его изменения;
10. Бывший гражданин Республики Таджикистан, который потерял гражданство, по его ходатайству может быть восстановлен в гражданстве;
11. Принадлежность граждан Таджикистана к гражданству другого государства не допускается, за исключением случаев, предусмотренных законом и межгосударственными договорами Таджикистана;
12. Проживание гражданина Республики Таджикистан вне территории республики, не прекращает его гражданства;
13. Все равны перед законом и судом;
14. Каждый имеет право на жизнь. Неприкосновенность человека гарантируется государством [14, с. 35-36].

Список литературы

1. См.: Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик (в документах). – М., «Юрид. лит.». 1973.
2. См.: Съезды Советов союзных и автономных Советских Социалистических Республик Средней Азии. Сб. документов. 1923.1937 гг. Том 7. Изд. «Юрид. литература». – М., 1965.
3. См.: Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик. В документах. 1917-1937 гг.
4. См.: Лепешкин А.И. Курс Советского государственного права. В двух томах. Том 1. – М., «Юрид. литература». 1961.
5. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938-1975. В четырех томах. Том 1. – М., 1975. –С.117-130.
6. См.: Тахиров Ф.Т. Хрестоматия по истории государства и права Таджикистана (1917-1994 гг.). – Душанбе. 2014. – С. 688-702.
7. Ведомости Верховного Совета Таджикской ССР. 1991. № 14. Статья 232.
8. См.: Имомов А. Шахрвандӣ: тобеъият

ё робитаи устувори ҳуқуқӣ-сиёсии инсон ва давлат // Вестник Конституционного Суда Республики Таджикистан. 2012. № 4. – С.31-39.

9. См.: Свод Законов Республики Таджикистан. Том 1. Изд. «Конуният». – Душанбе. 2002. – С.61-75.

10. См.: Свод законов Республики Таджикистан. Том 1. – С. 76-98.

11. См.: «Народная газета». 12 08 2015. № 32 (20002).

12. См.: Имомов А. Новый этап в развитии института гражданства в Республике Таджикистан // Правовая жизнь. 2015. № 3 (11). –С.35-44.

13. См.: Имомов А. Деҳаи Туркшурнова, фишори Узбекистон ва «хап» - Тоҷикистон // «Нигоҳ». 8 сентябрь 2009 г., № 25 (144); Имомов А. Шахрвандӣ тобеъият ё робитаи устувори ҳуқуқӣ-сиёсии инсон ва шахрванд // Ахбори Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2012. № 4. –С. 31-39 (на тадж. языке).

14. См.: Имомов А. Новый этап в развитии института гражданства в Республике Таджикистан // Ҳаёти ҳуқуқӣ. Правовая жизнь. 2015. №1 (13). –С. 35-36.

Аннотатсия**Пайдоиши қонунгузори Тоҷикистон дар бораи шахрвандӣ ва рушди он**

Дар мақолаи мазкур пайдоиши падидаи шахрвандии Тоҷикистон дар давраи аввали ташкилёбии ҷумҳурӣ ва инкишофи минбаъдаи он дар давраи шӯравӣ таҳқиқ шудааст. Дар хусуси фақат баъди соҳибхитӣ гаштани Тоҷикистон пайдо шудани имкони мустақилона танзим намудани масъалаҳои шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот дода шудааст. Моҳият ва мазмуни Қонуни ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи табааияти РСС Тоҷикистон» с. 1991, қонунҳои конститусионӣ дар бораи шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1995 ва 2015 кушода дода шудааст.

Аннотация**Возникновение законодательства Таджикистана о гражданстве и его развитие**

В данной статье исследовано возникновение института гражданства Таджикистана в период образования республики и дальнейшее ее развитие при Советской власти. Дается информация о том, что только с приобретением государственного суверенитета, представилась возможность самостоятельного регулирования вопросов гражданства Республики Таджикистан. Раскрыты сущность и содержание Закона Таджикской ССР «О гражданстве Таджикской ССР» 1991 г., Конституционных законов о гражданстве Республики Таджикистан 1995 г. и 2015 г.

Annotation**Emergence of the legislation of Tajikistan on citizenship and its development**

In this article emergence of institute of citizenship of Tajikistan during formation of the republic and its further development is investigated at the Soviet power. Is given the information that only with acquisition of the state sovereignty, the possibility of independent regulation of questions of citizenship of the Republic of Tajikistan was presented. The essence and contents of the Law Tajik by the Soviet Socialist Republic «About nationality of Tajik Soviet Socialist Republic» 1991, the Constitutional laws on citizenship of the Republic of Tajikistan 1995 and 2015 are opened.

Кудратов Н.А.,
*заведующий кафедрой коммерческого
права Таджикского национального
университета коммерции, кандидат
юридических наук, доцент*

Бахтовари Мурод,
*соискатель Института философии,
политологии и права имени М.Н.
Баховаддинова Академии наук
Республики Таджикистан*

КВАЛИФИКАЦИЯ ЗЛОСТНОГО УКЛОНЕНИЯ ОТ ПОГАШЕНИЯ КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПО ОБЪЕКТИВНЫМ ПРИЗНАКАМ

Калидвожаҳо: кредит; предмет; ҷиноят; саркашии барқасдона; адо; ҷавобгарӣ; зарари калон.

Ключевые слова: кредит; предмет; преступления; злостное уклонение; погашение; ответственность; крупный ущерб.

Keywords: credit; subject; crime; malicious evasion; repayment; responsibility; major damage.

В условиях неустойчивости экономики, как внутренней, так и мировой, и нестабильной ситуации на национальном финансовом рынке, правовая защита прав и законных интересов кредиторов в банковской сфере и других сферах приобретают немаловажное значение. Поэтому проблемы привлечения виновных лиц к уголовной ответственности за незаконное получение или выдачу кредита, а также злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности (ст.ст. 264-266 УК РТ), на наш взгляд занимают особое значение.

Согласно ст.266 УК РТ, злостное уклонение руководителя организации, индивидуального предпринимателя или гражданина от погашения кредиторской задолженности в крупном размере или от оплаты ценных бумаг после вступления в законную силу судебного решения, является уголовно-наказуемым. Аналогичную ответственность за злостное уклонение от погашения кредиторской задол-

женности предусматривает и УК Российской Федерации. Согласно ст.177 УК РФ, злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности это – злостное уклонение руководителя организации или гражданина от погашения кредиторской задолженности в крупном размере или от оплаты ценных бумаг после вступления в законную силу соответствующего судебного акта [1].

Необходимо отметить, что научно-теоретические исследования в области уголовной ответственности за злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности в Республике Таджикистан (РТ) не проводились, за исключением обычного институтского курса [2]. Исходя из этого, в статье используются труды и отечественных, и русских ученых.

УК РТ (ст.11) провозглашает, что единственным основанием уголовной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления. В случае

отсутствия хотя бы одного из элементов или признаков состава преступления, деяние нельзя признавать преступлением.

Родовым объектом преступления в сфере кредитных отношений являются общественные отношения в сфере экономики. При рассмотрении родового объекта исследуемого преступления необходимо под экономической деятельностью понимать создание экономических благ и их потребление [3]. На основании чего родовой объект вышеуказанного преступления можно определить, как общественные отношения, стоящие под охраной уголовного закона и складывающиеся в процессе создания, и потребления экономических благ.

Видовым объектом являются общественные отношения в кредитной сфере (кредитные отношения) [4].

Вопрос о непосредственном объекте этого преступления остается дискуссионным.

По мнению А.Н. Гueva, непосредственным объектом этого преступления являются как имущественные интересы коммерческих банков и иных кредитных учреждений, так и нормальное функционирование кредитно-финансовой системы страны. Кроме того, он говорит о том, что объект этого деяния еще шире и включает имущественные интересы любых третьих лиц, являющихся кредиторами [5].

В.М. Мельникова под непосредственным объектом рассматриваемого преступления понимает общественные отношения, определяющие интересы сторон в кредитном договоре [6].

А.Э. Жалинский считает сферой применения ст. 177 УК РФ – исполнение судебных решений в области кредитно-денежных отношений между коммерческими и некоммерческими организациями, государственными органами и гражданами, когда применение гражданско-правовой ответственности является недостаточным, а целью статьи – уголовно-правовую охрану законности, обеспечение стабильности и предсказуемости кредитно-денежных отношений, пресечение вмешательства преступных групп в предпринимательскую деятельность, обеспечение принудительной силы судебного решения [7].

Подводя итог мнению ученых и анализа ст.266 УК РТ можно прийти к выводу, что злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности имеет основной непо-

средственный объект, а также и дополнительный. Основным непосредственным объектом преступления, предусмотренного ст. 266 УК РТ, являются общественные отношения, возникающие по поводу обеспечения взыскания кредиторской задолженности, а дополнительный объект - как общественные отношения в сфере деятельности судебных приставов по исполнению судебных актов.

Неотъемлемой частью объекта преступления является предмет преступного посягательства. Правильное понимание вопроса о предмете преступления вообще и о предмете ст.264 УК РТ, в частности, даёт возможность определить наличие или отсутствие в том или ином случае причинение вреда охраняемому уголовным законом объекту преступления, ограничить те или иные преступления от смежных или схожих по объективной стороне составов преступлений. В общем, предмет преступления - это материальная вещь и нематериальное благо объективно существующего внешнего мира, в связи или по поводу которой совершается преступление.

Предметом злостного уклонения от погашения любого из видов кредиторской задолженности является кредиторская задолженность в крупном размере или от оплаты ценных бумаг. Уяснение содержания этого понятия требует обращения к иным отраслям права.

По мнению Н.А. Лопашенко и Б.В. Яценко, кредиторская задолженность - это только денежные средства, временно привлеченные предприятием, организацией, индивидуальным предпринимателем или полученные гражданином, подлежащие возврату соответствующим юридическим и физическим лицам [8].

В.Д. Ларичев и В.Ю. Абрамов считают, что кредиторская задолженность означает любые суммы задолженностей предприятия, организации либо частных лиц другим предприятиям, организациям, а также отдельным физическим лицам [9].

Б.В. Волженкин считает, что это понятие применимо не только к кредитному договору. По нормам обязательственного права всегда одно лицо (должник) обязано совершить в пользу другого лица (кредитора) определенные действия, как-то: передать имущество, выполнить работу, уплатить деньги и т.п., либо воздержаться от определенного действия, а кредитор имеет право требовать от должника исполнения его обязанности (ст.307 ГК). Поэ-

тому в широком смысле кредиторская задолженность образуется по любому договору при неисполнении обязанностей должником. Отсюда делается вывод, что злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности охватывает весьма широкий круг договорных прямых отношений, когда должник игнорирует законные требования кредитора [10].

Таким образом, под кредиторской задолженностью надо понимать неисполненные должником перед кредитором обязательства, законоположения о которых содержатся, в частности, в ст. ст. 307-317 ГК РФ.

Законодатель также выделяет злостное уклонение от оплаты ценных бумаг в качестве отдельного случая. Согласно ст.157 ГК РТ, ценной бумагой является документ, удостоверяющий с соблюдением установленной формы и обязательных реквизитов имущественные права, осуществление или передача которых возможны только при его предъявлении.

Лицо, выдавшее ценную бумагу, и все лица, индоссировавшие ее, отвечают перед ее законным владельцем солидарно. В случае удовлетворения требования законного владельца ценной бумаги, об исполнении удостоверенного ей обязательства, одним или несколькими лицами из числа обязавшихся до него по ценной бумаге, они приобретают право обратного требования (регресса) к остальным лицам, обязавшимися по ценной бумаге (ст.161 ГК РТ).

Наличие имущественных прав владельца ценной бумаги на получение денежных средств (в виде процентов, дивидендов или дисконта) означает, что у эмитента ценной бумаги возникает кредиторская задолженность перед держателем этой бумаги. Для кредиторской задолженности по выплате денежных средств по ценным бумагам размеры этой задолженности, сроки ее погашения и другие существенные условия могут указываться в разных документах. Кроме того, задолженность по выплатам по ценным бумагам отражается в пассиве бухгалтерского баланса как кредиторская задолженность. Исходя из этих условий, можно сделать вывод о том, что начисленные на ценные бумаги дивиденды, проценты и другие обязательства по уплате денежных средств держателям бумаг являются разновидностью кредиторской задолженности эмитента и соответственно отражаются в

официальной бухгалтерской отчетности эмитента ценных бумаг (т.е. лиц, выпустивших ценные бумаги) [11].

Таким образом, поддерживая мнение А.А. Сопожкова, считаем, что предмет злостного уклонения от оплаты ценных бумаг – деньги или иное имущество в сумме, равной стоимости неоплаченных ценных бумаг, поэтому стоимость неоплаченных ценных бумаг может быть включена в состав кредиторской задолженности.

Оплата ценных бумаг должна быть предусмотрена решением соответствующего суда. Однако, уголовное законодательство в ст.266 не предусматривает специальных указаний относительно стоимости ценных бумаг, которые подлежат уплате. Исходя из этого, можно сделать вывод, что обязанность оплатить ценные бумаги после вступления в законную силу соответствующего судебного решения, не связывается с крупным размером обязательства. Так как, в примечании к ст. 266 УК РТ установлено, что под кредиторской задолженностью в крупном размере признается задолженность гражданина в сумме, превышающей две тысячи показателей для расчётов, а организации – в сумме, превышающей пять тысяч показателей для расчётов. С вышеуказанной точкой зрения не соглашаются некоторые ученые, такие как М.Ю. Шаляпина, Б.В. Волженкин и др. По их мнению, в ценной бумаге закреплено имущественное право, а лицо или организация, выдавшие ценную бумагу, в свою очередь становятся должником по отношению к держателю ценной бумаги (кредитору). Невыполнение обязательств по предъявленной к оплате ценной бумаге приводит к образованию такой же кредиторской задолженности, что и по другим договорам [12]. Исходя из этого, можно полагать, что определение крупного размера кредиторской задолженности в примечании к ст.266 УК РТ, имеет отношение и к случаям злостного уклонения от оплаты ценных бумаг.

Согласно диспозиции ст.266 УК РТ, объективная сторона рассматриваемого преступления выступает в следующих формах:

1) в злостном уклонении руководителя организации, индивидуального предпринимателя или гражданина от погашения кредиторской задолженности в крупном размере после вступления в законную силу соответствующего судебного акта;

2) в злостном уклонении указанных лиц от оплаты ценных бумаг после вступления в законную силу соответствующего судебного акта.

Исследуя проблемы объективной стороны злостного уклонения от погашения кредиторской задолженности, М.Ю. Шаляпина пишет, что она включает [13]:

1. Действие или бездействие по невыполнению вытекающей из договоров обязанности погасить кредиторскую задолженность в крупном размере либо оплатить ценные бумаги;

2. Злостность уклонения;

3. Признание обязанности по погашению кредиторской задолженности в крупном размере или оплатить ценные бумаги вступившим в законную силу судебным актом.

В теории уголовного права отсутствует единодушие мнений в части понимания злостности уклонения. Злостность уклонения от погашения кредиторской задолженности относится к обязательным элементам состава преступления и носит системный характер. Злостность – оценочный признак, и определять его наличие или отсутствие должен правоприменитель с учетом конкретных обстоятельств дела. В связи с этим следует признать, что введение в правовую норму термина, имеющего многовариантность толкования, не самое удачное решение [14].

А.Г. Кибальник пишет, что «злостность уклонения от исполнения обязанностей по представлению документов, необходимых для включения в реестр некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента, исходя из общеуголовного понимания этого термина, заключается в трех и более кратном непредоставлении указанных сведений после официального предупреждения уполномоченного органа» [15].

По мнению Ю.Е. Пудовочкина, «вопрос о злостности уклонения должен решаться в каждом конкретном случае с учетом продолжительности, причин неуплаты алиментов и всех других обстоятельств дела. О злостности уклонения могут свидетельствовать, в частности, неуплата алиментов после официального предупреждения судебного исполнителя, розыск лица, обязанного выплачивать алименты, фальсификация документов о доходах и т.д.» [16].

По мнению А.В. Бриллиантова, «под злостным уклонением следует понимать

умышленные действия (бездействие) лица, прямо предусмотренные законом, а также иные действия (бездействие), направленные на неисполнение обязанностей, исполнение которых является обязательным в силу требований закона или решения суда, совершенные повторно после предупреждения соответствующими органами, при отсутствии уважительных причин неисполнения таких обязанностей» [17].

Преступления, предусмотренные ст.266 УК РФ, совершаются как в форме действия, так и бездействия.

Если злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности совершено в форме действия, то ее способами могут быть: представление судебному исполнителю недостоверных сведений о своих источниках дохода и имущественном положении, сокрытие доходов и имущества, перемена места жительства, работы, анкетных данных, выезд за рубеж с утаиванием места своего пребывания, совершение сделок по отчуждению имущества, передача его третьим лицам и др.

Если же злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности совершается путем бездействия, то в качестве способов могут выступать, например, неявка по вызовам судебного исполнителя, непринятие мер по исправлению неблагоприятной финансовой ситуации и др.

М.Ю. Шаляпина предполагает, что злостность уклонения может выражаться в следующих действиях (бездействии) должника [18]:

– имея в наличии или на банковском счете денежные средства, позволяющие погасить кредиторскую задолженность полностью либо частично, умышленно не выплачивал (не перечислял) их кредитору;

– умышленно скрывал от судебного пристава-исполнителя факт открытия нового расчетного счета в кредитной организации;

– имея в личной (долевой) собственности имущество и предметы, совершал сделки по отчуждению этого имущества, а полученные за него денежные средства не передал кредитору в погашение задолженности, скрыл или использовал в иных целях по собственному усмотрению;

– имея дополнительные источники дохода, скрывал их либо представлял судебному приставу-исполнителю заведомо ложные сведения о своих доходах, имуществе;

- занимаясь предпринимательской деятельностью, производил кредитные операции;
- передавал движимое имущество на хранение родственникам или знакомым;
- вводил в заблуждение судебного пристава-исполнителя по поводу порчи, хищения или уничтожения имущества в силу стихийного бедствия, пожара, несчастного случая;
- по неуважительным причинам не являлся по вызовам судебного пристава-исполнителя, осуществляющего принудительное исполнение судебного акта о взыскании кредиторской задолженности, препятствовал совершению исполнительных действий;
- оказывал незаконное воздействие на кредитора;
- с целью создания препятствий к обеспечению возможности взыскания кредиторской задолженности, не ставя в известность судебного пристава-исполнителя, изменял место жительства или место работы.

Состав преступления, предусмотренный в ст.266 УК РТ, является формальным, т. е. для его установления не нужно доказывать наличие имущественного и иного вреда, причиненного указанным в этой статье деянием.

Список литературы

1. Уголовный кодекс Российской Федерации. М., 2014.
2. Сафаров А.И., Саидов Ш.Н., Кудратов Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности. Душанбе, 2013; Сафаров А.И., Саидов Ш.Н., Кудратов Н.А. Экономические преступления. Душанбе, 2015.
3. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания. Саратов, 1997. – С. 12.
4. Русанов Г.А. Преступления в сфере экономической деятельности: учебное пособие.

Москва: Проспект, 2011. – С. 26.

5. Гуев А. Н. Комментарий к УК РФ (для предпринимателей). М., 1997. С. 104.
6. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. Б. В. Здравомыслова. М., 1996. – С. 201.
7. Уголовное право России: Учебник для вузов. Т. 2. Особенная часть. М., 1998. – С. 258.
8. Лопашенко Н.А. Указанная работа. – С. 120.
9. Ларичев В.Д., Абрамов В.Ю. Проблемы совершенствования уголовного законодательства. – С. 102.
10. Волженкин Б.В. Экономические преступления. СПб.: Юридический центр Пресс, 1999. – С. 124.
11. Сапожков А.А. Кредитные преступления. СПб., 2002. – С. 57.
12. Шаляпина М.Ю. Уголовно-правовые и криминологические проблемы противодействия кредитно-банковским преступлениям. Дисс. ... канд. юр. наук. Краснодар, 2015. – С. 55; Волженкин Б.В. Указ. работа. – С. 124.
13. Шаляпина М.Ю. Указанная работа. – С. 80.
14. Сапожков А.А. Кредитные преступления. СПб., 2002. – С. 131.
15. Уголовный кодекс Российской Федерации. Особенная часть: постатейный науч. практ. коммент / под ред. А.В. Наумова, А.Г. Кибальника. М., 2012. – С. 785.
16. Пудовочкин Ю.Е. Уголовно-правовые и криминологические проблемы предупреждения преступлений против несовершеннолетних: Дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2005. – С. 109.
17. Бриллиантов А.В. Понятие «злостное уклонение» в уголовном законе // Вестник Академии Генеральной прокуратуры РФ. 2012. № 5(31). – С. 18-19.
18. Шаляпина М.Ю. Указанная работа. – С. 84.

Аннотатсия**Квалификасияи қасдонаи рӯй гардонидан аз пардохти қарзи кредитӣ бо аломатҳои объективӣ**

Дар мақола бандубасти сарқашии бадқасдона аз адои қарзи кредиторӣ аз рӯи нишонаҳои объективӣ мавриди тадқиқ қарор дода шудааст. Ҳангоми тадқиқ объекти бевоситаи ҷиноят, тарафи объективӣ, вақти баохиррасии ҷиноят ва дигар масъалаҳое, ки ба таркиби нишонаҳои объективӣ ҷиноят дохил мешаванд, муайян карда шудаанд.

Аннотация**Квалификация злостного уклонения от погашения кредиторской задолженности по объективным признакам**

В статье исследуется квалификация злостного уклонения от погашения кредиторской задолженности по объективным признакам. В ходе исследования установлены непосредственный объект преступления, объективная сторона, момент окончания преступления и другие вопросы, которые входят в состав объективных признаков преступления.

Annotation**Qualifications evasion of payment of accounts payable by objective indicators**

The article examines the qualification of malicious evasion from repayment of creditor debts on objective grounds. The study found a direct object of the crime, the objective side, the end of the crime and other issues that are out in the objective evidence of the crime.

Ғаюров Ш.К.,

мудири кафедраи ҳуқуқи граждани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН «ДАР БОРАИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚИ ИСТЕЪМОЛКУНАНДАГОН» ВА МАСЪАЛАҲОИ ТАКМИЛИ ОН

Калидвожаҳо: ҳуқуқи истеъмолкунанда; Қатъномаи (резолутсияи) Созмони Милали Муттаҳид; бозор; мол; хароҷот.

Ключевые слова: права потребителя; Резолюция Организации Объединенных Наций; рынок; товар; расход.

Keywords: right of consumer; Resolution of the United Nations Organization; market; product; consumption.

Дар танзими муносибатҳои граждани – ҳуқуқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶТ) «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» ҳамчун санади байнисоҳавӣ нақши муҳим дорад. Ҳадафи асосии он ҳимояи истеъмолкунанда - яке аз тарафҳои нисбатан заиф дар шартномаҳои истеъмолӣ буда ва бо ҳамин тарзи таъсиррасонии давлатӣ баробарии тарафҳо дар чунин аҳдҳо таъмин мешавад. Ба шартномаҳои истеъмолӣ чунин шартномаҳои граждани – ҳуқуқие дохил мешаванд, ки яке аз тарафҳои он ҳатман истеъмолкунанда мебошад. Инсон ҳамчун истеъмолкунанда ҳамон хизматчиӣ давлатӣ, корманд, донишҷуй, нафақагир ва дигар табақаи иҷтимоие мебошад, ки доираи даромади он бо музди кор, идрорпулӣ, нафақа ва дигар даромадҳое, ки аз иҷрои уҳдадорихои меҳнатӣ (хизматӣ) ба вучуд меоянд, маҳдуд мешавад. Чунин шахсон на ба табақаи доро, на ба табақаи миёнаҳол (соҳибкори хурду миёна), балки ба табақаи камдаромад дохил мешаванд. Онҳо ҳамчун инсон аз чунин вазъи заиф, бинобар аз нобасомониҳо дар бозори истеъмолӣ зуд осебпазир мебошанд. Бинобар ин, таҳлили вазъи инсон ва таъмини волоияти қонун дар зербанди 2 банди 4.4. «илмҳои ҳуқуқшиносӣ», бахши 4 «илмҳои ҷомеашиносӣ ва гуманитарӣ»-и Номгуӣи самтҳои афзалиятноки рушди илм,

техника ва технология дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020», ки бо Қарори Ҳукумати ҶТ аз 04.12.2014 сол, таҳти рақами 765 тасдиқ шудааст, яке аз масъалаҳои муҳими назарсанҷӣ, таҳлилий ва роҳнамоии илми ҳуқуқи граждани (маданӣ) мебошад.

Дар боби якуми Қатъномаи (резолутсияи) Созмони Милали Муттаҳид (СММ) оид ба ҳимояи манфиатҳои истеъмолкунандагон аз 09.04.1985 сол қайд карда мешавад, ки тамоми давлатҳо вазъи нобаробарии истеъмолкунандаро аз лиҳози имкониятҳои иқтисодӣ, сатҳи дониш ва қобилияти харидорӣ бояд ба назар гиранд ва барои рушди устувори ҷомеа мусоидат намоянд. Аз ин ва дигар муқаррароти ин санади СММ (4 боб ва 45 банд) бармеояд, ки ҳадафи асосии он ҳимояи манфиатҳои қонунии шахрванд ҳамчун истеъмолкунанда мебошад. Иштироки ҶТ дар чунин санадҳои СММ барои такмили механизми ҳифзи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагон мусоидат мекунад, зеро дар кишвар инкишофи бозори истеъмолӣ ба назар мерасад. Чи тавре Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ «Оид ба сиёсати дохилӣ ва берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016» аз 20 январи соли 2016 иброз намуданд, дар соли 2015 «бо вучуди таъсири бухрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ ва афзоиши фишор

ба иқтисоди миллии мо дар натиҷаи заҳмати аҳлонаи мардуми шарафманди кишварамон рушди мусбати иқтисодӣ ва устувори нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ таъмин гардида, ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба зиёда аз 48 миллиард сомонӣ, суръати афзоиши он ба 6 фоиз баробар шуд ва сатҳи таваррум 5 фоизро ташкил кард» [1]. Бо вучуди ин нишондиҳандаҳо ва бинобар аз иҷрои уҳдадорихои ҚТ дар назди Созмони Умумиҷаҳонии Савдо давлатро водор менамояд, ки оид ба амнияти озукаворӣ, доруворӣ ва хизматрасониҳои маишӣ чораҳои зарурӣ андешад. Бинобар ин, дар Паёми соли чорӣ қайд шуд, ки «... барои беҳтар намудани вазъи соҳаҳои иқтисоди миллий доир ба истифодаи самараноки захираву иқтидорҳои молиявӣ, истеҳсолӣ ва табиӣ кишвар, пешбурди сиёсати самараноки молия ва қарз, риояи қатъии низоми истифодаи сарфакоронаи маблағҳои бучетӣ, таъмини амнияти озукаворӣ, дастгирӣ ва Ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ, баҳусус, фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди соҳибкорӣ аз ҷониби Ҳукумат тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд» [1]. Пеш аз андешидани чунин тадбирҳо муайян намудан зарур аст, ки чаро барои соҳибкори ватанӣ ворид намудани моли чинию туркӣ муфид аст, на истеҳсоли он дар дохили кишвар? Баъдан Ҳама гуна имтиёз дар шакли додани қарзи бучетӣ, пурра ва ё қисман озод намудан аз андоз ва муайянкунии номгӯи молҳои афзалиятдошта ҳатман бояд ташхиси зиддикоррупсионӣ карда шаванд. Барои андешидани чунин тадбирҳо вазъи корхонаҳои воҳиди давлатӣ ташвишвар мебошад. Онҳо аксаран зиёновар мебошанд. Баъзеҳояшон ба фаъолияти қалбакии молиявӣ машғул мебошанд. Ба ҷойи харидани таҷҳизоти истеҳсолии нав, навсозии парки технологӣ, баланд намудани музди кори кормандон ва дигар хароҷоти мақсадноки оинномавӣ, ба сохтмони бозор, мехмонхона, мактаб ва дигар объектҳои машғул мебошанд, ки бар зарари ҳадафҳои оинномавии корхона мебошанд. Аз ҳисоби маблағҳои консессионии қарзи давлатӣ ва моликияти давлатӣ фаъолият намуда, маблағҳои асосӣ ва қарзиро ба ҷойи ниғаҳдошт дар суратҳисобҳои ҳазинавӣ, корхонаҳои аҳамияти калони иҷтимоидошта дар яке аз бонкҳои хусусӣ нигоҳ медоранд, ки боиси нигаронӣ мебошад. Бисёри онҳо вазъи монополияҳои табиӣ ва қонуниро доранд, вале мардум аз фаъолияти

истеҳсолӣ ва иҷтимоии онҳо иттилооте надоранд. Агар фаъолияти онҳо қонунӣ бошад ва бо сирри давлатию ҳарбӣ иртиботе надошта бошад, махфикунонии иттилооти дастраси умумӣ ба фаъолияти корхонаи давлатӣ иртибот дошта, ғайриқонунӣ мебошад. Бинобар ин зарур аст, ки дар корхонаҳои воҳиди давлатии аҳамияти давлатӣ ва иҷтимоидошта (КВД «Талко», ҚСШК «Барқи Тоҷик», КВД «Роҳи оҳани Тоҷикистон» ва ғайра) аз ҳисоби намояндагони муассис, парлумон, иттиҳодияҳои касбӣ, ташкилотҳои воситаҳои ахбори омма Шӯрои нозирон таъсис дода шаванд. Бе ҳалли мушкилотҳои зикргардида, иҷрои дархостҳо оид ба гузариш аз давлати кишоварзӣ ба давлати саноатӣ номумкин аст. «Организми» корхонаҳои зикршуда бемор мебошанд ва ҳарчи зудтар табобат намудани онҳо зарур аст. Чунин ҳолат ислохотро қабул надорад. Барои омода будан ба ислохот, шартҳои асосӣ ин расидан ба ҳадафҳои афзалиятнок мебошад.

Ҳамзамон дар амалӣ намудани ин ҳадафҳои асосии таъсиррасонии давлат ба шартномаҳои истеъмолӣ чунин камбудии назариявӣ ва меъёрӣ ба назар мерасанд:

1. Матни бисёри моддаҳои ин қонун ба талаботи м. 34 Қонуни ҚТ дар бораи санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқӣ мувофиқ нест. Масалан, мувофиқи қ. 12 ҳамин модда, қисм яке аз унсурҳои сохтори меъёр буда ва худ маъноӣ ҷойгиркунии дурусти меъёрро дорад. Вай дар ташкили модда бо фосила оғоз шуда, бо рақами арабӣ, ки баъд аз он нуқта гузошта мешавад, ишора мегардад ва метавонад ба бандҳо ё сарҳатҳо тақсим шавад. Агар модда аз як қисм иборат бошад, рақамгузорӣ карда намешавад. Қисми моддаи қонун бо ҳарфи калон оғоз гардида, дар охири он нуқта гузошта мешавад. Мутаассифона, ин ва дигар талаботи техникаи ҳуқуқӣ дар матни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» риоя нашуданд.

2. Мавқеи қонунгузор оид ба характери универсалӣ пайдо намудани нақши истеъмолкунанда хилофи боби 29 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон (КГ ҚТ) мебошад. Дар КГ ҚТ истеъмолкунанда маъноӣ шаҳрвандро дорад, ки дар нисбати шахси ҳуқуқӣ ва соҳибкори инфиродӣ осебпазир аст. Заифии ӯро давлат ба инобат гирифта ва бо усулҳои гуногуни танзимӣ, манфиатҳои қонунии ин-

сонро муайян ва Ҳимоя мекунад. Дар ҳолати истеъмолкунанда эътироф шудани шахси ҳуқуқӣ ин маъно аҳамияти худро гум мекунад. Л.А. Шашкова барҳақ менависад: «Чунин мешуморем, ки дар мавридҳои алоҳида ворид намудани вожаи шахси ҳуқуқӣ ба мафҳуми «истеъмолкунанда» боиси коста шудани сиёсат оид ба Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунанда мегардад, зеро қонун ҳадафи асосии Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунанда – шахси ғайрикасбиро дорад, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ дар нисбати шарикҳои худ дар бозори истеъмоли заифтар мебошад. Шахси ҳуқуқӣ метавонад худро бидуни додани ҳуқуқҳои иловагии тибқи қонун ба шаҳрвандон додани шуда, Ҳимоя намояд: тобеияти алтернативии судӣ, аз пардохти бочи давлатӣ озод намудан, ҷуброни зарари маънавӣ ва ғайра» [2, с. 16]. Дар ҳолатҳои алоҳида муаллиф мавқеи қонунгузор оид ба истеъмолкунандаи реклама дар Русия мебошад. Дар он ва Қонуни ҚТ дар бораи реклама ба сифати истеъмолкунандаи реклама шахсони ҳуқуқӣ ва воқеи шумиланд, ки чандон дуруст нест. Реклама иттилооти оммавии истеъмоли мебошад, ки он ба таъсиррасонии равонӣ монанд буда, объекти он шуури инсон ва амали ӯ ҳамчун харидор мебошад. Ин хусусиятҳо хоси шахси ҳуқуқӣ набуда ва дар ҳолатҳои рекламаи номувофиқ наметавонад ба сифати даъвогар оид ба ҷуброни зарари маънавӣ баромад намояд. Шахси ҳуқуқӣ ҳамчун истеъмолкунанда наметавонад азобу шиканҷаи ҷисмонӣ ё рӯҳӣ кашад (қ. 1 м. 171 КГ ҚТ.).

3. Мувофиқи ҳолатҳои овардашуда, пешниҳод менамоем, ки дар қ. 1 м. 15 баъд аз қалмаи «истеъмолкунанда» дефис монда, қалмаи «шаҳрванд» илова карда шавад. Шахси ҳуқуқӣ – «истеъмолкунанда» азоби рӯҳию ҷисмонӣ дошта наметавонад, зеро чунин ҳолатҳои бади равонӣ ва ҷисмонӣ хоси инсонии комил мебошанд.

4. Дар м. 17 Қонуни ҚТ «Дар бораи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» қисми 4 илова намуда, истеъмолкунанда – шаҳрвандро аз пардохти бочи давлатӣ вобаста ба риоя нашудани ҳуқуқҳои субъективӣ ӯ, бояд озод намуд. Механизми амалкунанда самаранок нест, зеро мақомот ва иттиҳодияи истеъмолкунандагон танҳо даъвоҳои ғайриамволӣ карда метавонанд.

5. Дар м. 23 ва 30 Қонуни ҚТ «Дар бораи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» ба ҳар

як рӯзи гузаронидани муҳлати иҷро ҷарима (пеня) муқаррар шудааст. Вале ҳадди ҳисоб намудани он муайян нашудааст. Ҳамин тавр дар қонуни Русия муайян шудааст. Вале ҷамъбасти амалияи судии Русия нишон медиҳад, ки чунин тарзи Ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунанда гаронии зиёд дорад. Ин гаронӣ боиси баланд гардидани нархи мол мегардад. М. 333 КГ Русия аз ҷониби судҳо беасос ва таҳлили Ҳамаҷониба татбиқ мешаванд, ки боиси норозигии яке аз тарафҳо мегардад [3]. Бинобар ин пешниҳод менамоем, ки ҳадди ҳисоби чунин ноустуворона дар қонун ба андозаи «... на бештар аз 5 фоизи арзиши мол» муқаррар карда шавад, зеро Ҳамагуна ноустуворона ба хароҷоти ғайриистеҳсоли дохил мешавад. Онҳо расмӣ мебошанд, гарчанде таъсис ва амали намудани фаъолияти соҳибкорӣ бо хароҷоти ғайрирасмӣ дар баъзе мавридҳо ва бо гуноҳи баъзе хизматчиёни давлатӣ иртибот дорад. Вале дар ҳар ду маврид, соҳибкор ин хароҷоти худро аз ҳисоби истеъмолкунандагон ҷуброн мекунад. Аз ин лиҳоз муайян намудани ҳадди ниҳоии ноустуворона ба мақсади роҳ надодан ба гаронии нархи мол, иҷрои қор ва хизматрасонӣ мувофиқ аст. Аҳамияти иҷтимоии ин пешниҳод дар он аст, ки Ҳамаи иштирокчиёни бозори истеъмоли ба ҳам дар иртибот ва таъсиррасонии байниҳамдигарӣ қарор доранд. Давлати воқеан иҷтимоӣ ҳамчун вакили кулли интиҳобкунандагон (хизматчиёни давлатӣ, қорандон, донишҷуён, нафақагирон ва ғайра) дар таносуб бо дигар иштирокчиёни бозор нақши марказӣ дорад. Вай уҳдадор мебошад, ки бо таъмини адолати судӣ, назорати прокурорӣ, муқарраркунии вазъи одилонаи истеъмолкунанда, музди меҳнати оқилона, имтиёзҳо ва ғайра ба бозори истеъмоли таъсир расонад. Иштирокчиёни касбии бозорро санҷида ва тибқи одоб ва қоидаҳои савдо ва хизматрасонӣ роҳнамоӣ намояд, пеши ғаравишҳои номатлуби бозори истеъмолиро (воридшавии молҳои бесифат, санҷишҳои беасос, риоя нашудани меъёрҳои танзими техникӣ ва ғайра) гирад. Риоя шудани ҳуқуқи истеъмолкунанда ва Ҳимояи ҳуқуқи он нишондиҳандаи самаранокии сиёсати давлатӣ ва мубориза бар зидди ҷинояткорӣ мебошад. Самаранокии сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими сиёсати давлатӣ на бо теъдоди зиёди қонунҳои қабулнамудани Маҷлиси Олии ҚТ, балки бо риояи аниқи он

ва беҳдошти зиндагии хизматчиёни давлатӣ, кормандон, донишҷуён, нафақагирон ва ғайра муайян карда мешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20.01.2016 // Душанбе: КТН «Шарқи Озод», 2016. – С. 4.

2. Шашкова Л.Ю. Права потребителей и их защита в Российской Федерации гражданско-правовыми средствами: Дисс. канд. юрид. наук. – Ульяновск, 2004. - С. 16.

3. Постановление Пленума Верховного Суда РФ «О практике рассмотрения судами дел о защите прав потребителей» от 29.09.1994 г., №7 // Правовая система «Консультант Плюс: комментарии законодательства». 2014.- 1 электрон. опт. диск (CD - ROM).

Аннотатсия

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» ва масъалаҳои тақмили он

Дар мақолаи мазкур муаллиф оид ба масъалаи танзими ҳуқуқи истеъмолкунанда дар қонунгузори Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ таҳлил гузаронидааст. Масъалаҳои асосии таъбиқи ҳуқуқи истеъмолкунанда ва проблемаҳои он баррасӣ шуда, оид ба камбудҳои қонунгузори соҳаи мазкур изҳори ақида карда шудааст.

Аннотация

Закон Республики Таджикистан «О защите прав потребителей» и вопросы его совершенствования

В данной статье автор провел анализ по вопросам регулирования прав потребителей по законодательству Таджикистан и международно-правовых актов. Были рассмотрены основные вопросы реализации прав потребителя и его проблемы и был выведен ряд предложений о недостатках законодательства данной сферы.

Annotation

Law of the Republic of Tajikistan «On Protection of Consumers Rights» and issues of its improvement

In this article the author has analyzed on the regulation of consumer rights under the law of Tajikistan and international legal acts. It provides basic information about the rights of the consumer and its problems and had been withdrawn a number of proposals on the shortcomings of legislation in this sphere.

Муртазоқулов Ч.С.,

*профессори кафедраи ҳуқуқи граждани
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори
илмҳои ҳуқуқ*

ТАШАККУЛӢ ВА РУШДИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР БОРАИ ХОЧАГИҲОИ ДЕҲҚОНӢ (ФЕРМЕРӢ) ДАР ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: *хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ); қонунгузорӣ; замин; моликияти хусусӣ ба замин; моликияти феодалӣ ва буржуазӣ.*

Ключевые слова: *деханское (фермерское) хозяйство; законодательство; земля; частная собственность на землю; феодальная и буржуазная собственность.*

Keywords: *dehqan (farm) economies; legislation; land; land private property; feudal and burghouse property.*

Инқилоби Октябр дар шимоли Тоҷикистон нисбат ба ҷануб ва маркази он нисбатан барвақтар ғалаба намуд. Агар 1 ноябри соли 1917 ҳукумати муваққати буржуазӣ дар Тошканд сарнагун шуда бошад, он гоҳ 11 ноябр дар маҷлиси васеъи муштараки Шӯрои депутатҳои коргарон ва аскарони шаҳри Хучанд якҷоя бо ғайбӣ Иттифоқи мусулмонони меҳнатқаш, намояндагони Думаи шаҳрӣ ва дигар ташкилотҳои Шӯро масъалаи пурра ба дасти худ гирифтани ҳукумати эълон намуд [1]. Анҷумани III кишварии Шӯроҳо, ки аз 15 то 21 ноябри соли 1917 дар шаҳри Тошканд барпо гашт, дар Туркистон барпо шудани ҳукумати Шӯравиро эълон намуда, намояндагони ҷумҳуриро интихоб кард [2].

Ҷиҳати иҷрои қарорҳои анҷумани мазкур, аз рӯзи 30 апрели соли 1918 сар карда, дар Тоҷикистони Шимолӣ Шӯрои ягонаи депутатҳои коргарон ва аскарон ба ғайбӣ оғоз намуд, ки ин ҳолат шоҳиди мустақам гаштани иттифоқи синфи коргарон бо деҳқонон буда, ба минбаъд дар маҳалҳои пурзӯр гаштани ҳокимияти Шӯравӣ мусоидат намуд [3].

То замони Инқилоби Октябр Тоҷикистони Шимолӣ тобеъи генерал-губернатори Туркистон буд ва бо ҳамин восита ба ҳайати Россияи подшоҳӣ дохил шуда буд. Бо ҳамин

сабаб, бо дарназардошти хусусиятҳои маҳаллӣ меъёрҳои ҳуқуқи Россияи подшоҳӣ дар қаламрави Тоҷикистони Шимолӣ низ амал менамуданд.

Қонунгузори Тоҷикистони Шимолӣ дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)-ро (Минбаъд: хоҷагии деҳқонӣ) таҳлил намуда, ду давраи инкишофи он – 1) давраи подшоҳӣ ва 2) давраи баъди инқилобро қайд намудан мумкин аст. Бешубҳа, дар мақолаи мазкур сухан дар бораи фаҳмиши имрӯзаи хоҷагии деҳқонӣ намеравад. Мо танҳо дар бораи шаклҳои аввалину содаи он дар Тоҷикистон гуфтугӯ менамоем.

Осиёи Миёнаи тоинқилобӣ яке аз музофотҳои қафмондаи Россия ҳисоб шуда, дар ин минтақа то инқилоби Октябр ҳаёти ҷамъиятиро, маъмулан, меъёрҳои шариат танзим намуда, ҳуқуқи исломӣ амал мекард [4, с. 21]. Азбаски асоси тамоми меъёрҳои исломро Қуръон ва ҳадисҳои ташкил додаанд, пас шариат, ки бо ҳаёти маданӣ алоқаманд буд, дар асоси аслҳои динӣ бунёд шуда буд. Дар ҳаёти иқтисодӣ ва маишӣ муносибатҳои феодалӣ ҳукмронӣ намуда, аз бисёр ҷиҳат муносибатҳои қафмондаи патриархалию (падаршоҳию) қабилавӣ то ҳол амал мекарданд, сатҳи барои қувваҳои истехсолкунанда пасти инкишоф хос буд. Сатҳи кишоварзӣ низ аз ҷиҳати қафмондагӣ, истифодаи оло-

ти одии каммаҳсули меҳнат фарқ мекард. Ҳамаи омилҳои мазкур, албатта, дар тафаккури деҳқонон, рафтору кирдори онҳо нақши худро гузошта, бо меъёрҳои шариат маҳдуд гашта буд. Бо ҳамина сабаб, бартараф сохтани қафомонии иқтисодӣ ва фарҳангӣ, марҳилаи капиталистиро паси сар накарда ба марҳилаи сотсиалистии инкишоф гузаштан дар ин ҷо ҳамчун вазифаҳои муҳимтарини ҳаллу фасли масъалаҳои замин ҳисоб мешуданд.

Дар давраи тоинқилобӣ дар Осиёи Миёна махсусан ниҳодҳои иҷора ва судхӯрӣ аз иҷора васеъ паҳн гашта, аз ин ҳолат соҳибмулкони калони замин ғоида медиданд. Баъзан миёнаравҳои сарватманд аз дасти соҳибмулкони калони замин қитъаҳои калони заминро ба иҷора гирифта, сипас онро бо шартҳои барои худашон муфид ба деҳқонони камзамин ё безамин ба иҷора медоданд. Вобаста ба шартҳои иҷора иҷорагиронро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин буд: 1) нисфакорон – деҳқононе, ки бо шарт ба соҳиби замин додани нисфи ҳосил ва дар ихтиёри худ боқӣ гузоштани нисфи дигари ҳосил заминро ба иҷора мегирифтанд; 2) чоряккорон – деҳқононе, ки бо шарт $1/4$ ҳиссаи ҳосил заминро ба иҷора мегирифтанд; 3) ранда – деҳқононе, ки бо шарт $1/5$ ҳиссаи ҳосил заминро ба иҷора мегирифтанд, ки онҳоро ба таври дигар панҷяккор мегуфтанд; 4) ғулумони собиқ, ки тибқи қонун якумрӣ ба ягон қитъаи замин алоқаманд буданд, вале ба замини мазкур онҳо ягон хел ҳуқуқи соҳибмулкӣ надоштанд.

Дар маҷмӯъ, агар дар бораи вазъи деҳқонон дар тӯли таърихи Осиёи Миёна сухан гуфтани бошем, он гоҳ қайд намудан мумкин аст, ки меҳнати вазнини миёншикан ҳамеша насиби деҳқонон будааст. Бори асосии бочу хирочи гуногуни вазнини давлатӣ ва андозҳои феодал-заминдорони худсар ҳамеша бар дӯши деҳқонони камбағал вогузор буд. Чанд намуди зерини андозҳоеро номбар мекунем, ки онҳо то замони Инқилоби Октябр амал мекарданд: хироч – андози замин; миробона – андоз барои обёрии заминҳо; қӯшпулӣ – андоз барои ҷуфти барзаговҳо; алафпулӣ – андоз барои замини кишти беда; закот – андоз аз амвол ба манфиати мусулмонони камбизоат ва ғайраҳо.

Тоҷикон таърихан тарзи ҳаёти шаҳришинӣ дошта, аҳолии деҳот ба киштукор дар замин, чорводорӣ ва боғдорӣ, парвариши тутзорҳо барои пиллапарварӣ машғул

буданд. Деҳқонон ҳам дар замини худ, ҳам дар заминҳои феодалҳо асосан ба кишти кор машғул мешуданд. Онҳо зағир, гандум, чав, биринҷ, пахта, ҷуворӣ, чавдор, юнучка ва зироатҳои дигар парвариш менамуданд. Шуғли асосии аҳолии шаҳрҳои Тоҷикистони Шимолӣ – Хучанд, Уротеппа, Конибодом, Исфара ва Панҷакент бошад, ҳунармандӣ, касибӣ ва савдо буд [5, с. 47].

Моликияти феодалӣ ба замин ва об асоси иқтисодии ба ғулом табдил ёфтани истехсолкунандаи бевоситаи он гашта буд. Коркарди замин, кандани нахру ҷӯйборҳо барои обёрии замин, кишти зироатҳо, сари вақт чамбоварӣ намудани ҳосили он пурра ба дӯши оммаи деҳқонони камбағал буд. Даромад аз замин бошад, ба чайби заминдор мерафт. Деҳқон, ҳам аз ҷиҳати ҳуқуқӣ (ҳуқуқи шариат, кӯчманчиён бошанд аз рӯи одат), ҳам ба таври воқеӣ ба одами якумр уҳдадор табдил ёфта буд. Уҳдадорӣ мазкур, пеш аз ҳама дар иҷрои уҳдадорӣҳои гуногуни феодалӣ ба нафъи феодал, ифода меёфт. «Чунин вазъ на танҳо дар музофотҳои ҳамворзамини Тоҷикистони Чанубу Шарқӣ, инчунин дар маҳалҳои баландкӯҳ низ ҳукфармо гашта буд» [6, с. 102].

Заминҳои Осиёи Миёна вобаста ба тобеияташон ба давлатӣ (амлок), хусусӣ (мулк) ва вақфӣ ҷудо шуда, заминҳои вақфӣ моликияти диндорон ва муассисаҳои динӣ буданд [7]. Дар навбати худ заминҳои мулкӣ вобаста ба усули соҳиб шудан ба заминҳои 1) «мулки меросӣ» ё «мулки падарӣ», «мулки бобой»; 2) «мулки зархарид»; 3) «мулки ялмакон» («заминҳои қорам») ҷудо мешуданд [8, с. 154].

Дар мақолаамон мо дар назди худ кушода додани муқаррароти қонунии намудҳои мазкури заминҳоро вазифаи худ қарор надодаем. Танҳо бо мақсади муайян намудани вазъи ҳуқуқии деҳқонон ҳамчун субъекти муносибатҳои ҳуқуқӣ сохтори заминҳоро тафсир намудем.

Заминҳои давлатӣ ҳамчун моликияти меросӣ ба ихтиёри соҳибонашон якумрӣ дода шуда, маъмулан аз деҳқонон барои ҳосили замин андози «хироч» ва барои андозаи заминҳои дар онҳо зироати кишоварзӣ киштшуда бочи «танобона» ситонда мешуд. Андозҳои мазкур дар ҳар маҳал ҳар хел номбар мешуданд: амлок, подшолик, мамлакат, мамлакат подшолик [9, с. 34]. Заминҳои «мавӣ» (мурда) низ моликияти давлатӣ буданд ва

онҳо барои азхудкунӣ пешбинӣ шуда бошанд ҳам, вале то ҳол амалан ба ихтиёри шахси алоҳида ё ҷомеа супурда нашуда буданд. Ягон шахси алоҳида (ба ғайр аз роҳбари давлат) ҳуқуқ надошт, ки барои тағйир додани шакли моликияти давлатӣ ба замин шартномаҳои ҳуқуқию маданӣ ба имзо расонад. Заминҳои давлатӣ бо усули ҳашар бо қувваи деҳқонон ройгон киштукор мешуданд. Ба андешаи муҳаққиқ А. Кушматов, «давлат заминро асосан бо усули тибқи шартҳои 1/2, 1/4, 1/5 ҷудокунии ҳисса ё бо қувваи коркунони кироя ва гуломони собиқ киштукор менамуд ва онҳо аз 1/5 то 1/3 ҳиссаи ҳосили бадастовардашонро ба давлат андоз медоданд. Давлат ҳамчун истисморкунандаи асосии деҳқонон баромад мекард» [5, с. 107]. Одамон, ки дар чунин заминҳо кор мекарданд, асосан ҳуқуқи иҷорагирӣ доштанд, фарқ танҳо дар он буд, ки замин бемуҳлат ба иҷора дода шуда, ҳамин ҳуқуқ аз насл ба насл гузашта, меросӣ буд. Дар баъзе ҳолатҳо чунин заминҳо фурухта шаванд ҳам, вале чунин муомилот васиқаи (шартномаи хариду фуруш) замин ба амал наомада, соҳиби замин ҳуқуқи истифодабарии заминро ба шахси дигар меод.

Заминҳои давлатӣ метавонистанд ба феодалҳо бо ҳуқуқи моликияти хусусӣ тобеъ бошанд. Чунин заминҳо «мулки холис» номида шуда, аз ҳар гуна бочу хироҷ озод буданд. Аз заминҳое, ки «мулки хироҷӣ» номида мешуданд, андози пулии давлатӣ рӯёнда мешуд. Аз заминҳои «мулки ушрӣ» бочи давлатӣ дар намуди ғалла рӯёнда мешуд [10] ва чунин заминҳо дар муомилоти маданӣ ҳамчун мол баромад мекарданд.

Мутобиқи меъёрҳои шариат танҳо соҳибмулкони заминҳои номбаршуда ҳуқуқ доштанд, ки дар мавриди заминҳои худ ҳар гуна муомилоти ҳуқуқию маданӣ анҷом диҳанд. Шахсоне, ки амалан аз заминҳои амлоқӣ истифода мебарданд, нисбат ба заминҳои дар ихтиёрдошташон ҳуқуқи пурраи амалиёти ҳуқуқӣ анҷом додан надоштанд, зеро чунин заминҳо моликияти давлатӣ буда, ба роҳбари давлат тааллуқ доштанд ва танҳо роҳбари давлат ҳуқуқи хариду фуруши чунин заминҳоро дошт. Бо вучуди он ки бо заминуб аз рӯи принципҳои ислом муомилоти хариду фуруш анҷом додан мумкин набошад ҳам, вале чунин муомилот амалан вучуд дошт [11].

Дар шароити хонигариҳои Осӣи Миёна мисоли аз тарафи хонҳо ва амирон худсаро-

на хариду фуруш шудани заминҳои давлатӣ ҷой дошт. М.Ю. Юлдошев барҳақ қайд намулдааст, ки ҳар як хон мувофиқи таъби дилаш заминҳоро соҳиб мешуд, махсусан ба ҳешу акрабҳои хонҳо ва мансабдороне, ки хон дар қорҳои ҳукуматдориаш ба онҳо таъя менамуд, заминҳо бемаҳдуд дода мешуданд» [12, с. 41]. Дар натиҷа заминҳои давлатӣ (амлоқӣ) тадриҷан ба заминҳои хусусӣ (мулкӣ) табдил меёфтанд.

Дар баъзе адабиёти таърихӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии то замони инқилоб ва баъд аз инқилоб ба таъбирида бидуни ягон асоси илмӣ даъво пеш оварда мешавад, ки гӯё шариат ҳуқуқи моликияти хусусӣ ба заминро намениносад [13]. Дар асл бошад, дар шариат ниҳоди моликияти хусусӣ вучуд дорад ва ин даъворо мавҷуд будани муомилоти маданияи ҳуқуқии хариду фуруш (васиқа), ҳадя, васиятнома, мерос, мена, қорқард, иҷора, инчунин ниҳодҳои вақф, шифоот, закот, ғасб (ғайриқонунӣ азхудкунӣ), ғуддуда (тахрим) ва ғайраҳо собит месозанд. Муомилоти номбаршудаи ҳуқуқию мадания, ки оид ба ягон моликият, аз он ҷумла оид ба замин анҷом дода мешуданд, мутобиқи шариат вучуд дошта метавонистанд, зеро танҳо соҳибмулк соҳиби ҳуқуқҳои амсоли соҳибӣ қардан, истифода бурдан ва ба ихтиёри касе супурдан буд.

Бо сабаби соҳиби чунин ҳуқуқҳо будани соҳибмулк, вай амволи мазкурро дар ихтиёри худ нигоҳ медошт ва дар ҳолате, ки агар амвол ғайриқонунӣ ба ихтиёри шахси сеюм дода мешуд, метавонист онро талаб қарда, бозпас гирад. Бо ҳамин сабаб соҳибмулк метавонист дар ҳолати зарурӣ ба қозӣ муроҷиат кунад, яъне метавонист дар бораи эътироф намудани моликият даъво пеш орад (виндикатсионӣ). Соҳибмулк моликиятро метавонист фурушад ё ҳадя кунад, ба муҳлати муайян ба гарав монад ё ба шахси дигар барои истифодаи муваққатӣ диҳад, яъне ба иҷора диҳад. Дар ҳолати ҳалалдор шудани ҳуқуқ ба моликият вай метавонист барқарор намудани ҳамин ҳуқуқ ва ҷуброни зарари ба вай дар натиҷаи чунин қонунвайронкунӣ расидаро талаб қарда гирад [9, с. 25].

Мутобиқи шариат ҳар чизеро, ки бо роҳи фуруختан, ҳадя қардан, мена, мерос гузоштан ва васиятнома ба каси дигар додан мумкин буд, метавонист объекти моликияти хусусӣ бошад, аз он ҷумла замин, ба истиснои ашёе,

ки бо роҳи ғайриқонунӣ ба даст омадааст [14].

Мисолҳои боло шоҳиди дар Осиёи Миёнаи давраи тоинқилобӣ мавҷуд будани моликияти хусусӣ ба замин, озодона аз ихтиёри давлат (амлок) ба ихтиёри мулк (хусусӣ) гузаштани замин мебошанд. Мутобиқи шарият моликияти хусусӣ ба замин вучуд дошт ва дар усули хариду фурӯш ва ба моликияти хусусӣ табдил додани амволи манқул ва ғайриманқуле, ки дорои ягон арзиш буданд, шарият ягон монеа намегузошт.

Қайд менамоем, ки дар шарият баъзе меъёрҳои мавҷуданд, ки бевосита ё бавосита ба танзими ҳуқуқии муносибатҳо ба замин алоқаманданд ва бе онҳо, ба назари мо, дуруст ҳаллу фасл намудани муносибатҳои мураккаби ҷамъиятӣ, ки бо сабаби мавҷуд будани ҳуқуқи моликияти хусусӣ ба замин зухур меёбанд, ғайриимкон аст.

Аз ҳуқуқи моликияти худ ба қитъаҳои замин заминҳои номбаршуда истифода бурда, соҳибмулк имконият дошт, ки чунин амалиёти ҳуқуқиро амалӣ гардонад, ки дар натиҷаи он ҳуқуқи моликият аз як шахс ба шахси дигар мегузашт, дар ҳолатҳои дигар заминҳо ба одамони дигар ба иҷора дода мешуданд ё онҳо бо мақсади таъмини ягон уҳдадорӣ ба зиммагирифтаи соҳиби замин ба муҳлати номаълум ба гарав гузошта мешуданд ва ғайра.

Чунончи, дар ниҳоди хариду фурӯш (васика) ду меъёре мавҷуд аст, ки онҳо бевосита ба масъалаи танзими ҳуқуқии масъалаҳои ба фурӯши қитъаҳои заминҳои дар боло номбаршуда алоқаманд мебошанд. Мутобиқи яке аз онҳо, васикаи хариду фурӯши қитъаи замин, бо вучуди он ки дар ин бобат ҳангоми тартиб додани васика чизе хотирнишон нашуда бошад ҳам, вале ба дарахтони дар ҳамон замин рӯида низ дахл дошт, яъне дарахт ба мавзӯи тааллуқ доштан ба объекти асосии моликият табдил меёфт. Вале васика ба гандуми дар ҳамон замин киштшуда дахл намекард [9, с. 27].

Аз рӯи ҷамъбасти мисолҳои номбаршуда ҳулосаҳои зерин баровардан мумкин аст: 1) заминҳо ба давлатӣ (амлоқӣ), хусусӣ (мулкӣ) ва вақфӣ ҷудо мешуданд. Заминҳои вақфӣ бошанд, дар навбати худ боз ба намудҳои дигар ҷудо мешуданд. 2) дар заминҳо асосан деҳқонон ва аъзои оилаи онҳо кор карда, истисмор мешуданд; 3) вазъи ҳуқуқии деҳқонон ба қолҳои (деҳқонони) Рими қадим монанд буд, яъне деҳқон заминро ба иҷора гирифта, рас-

ман озод бошад ҳам, вале дар асл аз ҷиҳати иқтисодӣ вобастаи соҳибмулки замин буд.

Дар қаламрави имрӯзаи Тоҷикистон то замони Инқилоби Октябр одамони камбизоат ва деҳқонони камбағалро бо мақсади иҷрои «корҳои ҷамъиятӣ» низ маҷбур менамуданд. Табақаи мазкури одамон ба ғайр аз ғунучини ҳосили заминҳои феодалон, ҳешу ақрабони онҳо ва мансабдорони маҳаллӣ инчунин вазифадор буданд, ки роҳҳо, пулҳо, биноҳои давлатиро таъмир карда, борҳои давлатиро кашонанд ва ғайра. Ба шакли махсуси «корҳои ҷамъиятӣ» инчунин ниҳоди қабилавии коркарди муштараки замин – «заминҳои шарикона»-ро низ дохил намудан мумкин аст. «Шариконаҳо ҳамчун як шакли содаи кооператсияи истехсолии кишоварзӣ дар шакли ибтидоии худ хусусияти ихтиёрӣ дошт ва ба моликияти коллективӣ ба воситаҳои истехсолот асос меёфт» [6, с. 130]. Дар шароити қафомондагии кишвар, сатҳи пасти техника, камбудии замин ва чорво, синфи ҳукмрон зуд-зуд шариконаҳоро бо мақсадҳои ғаразноки худ истифода мебард. Баробари инкишоф ёфтани кишоварзӣ деҳқонони нисбатан сарватманд имконият пайдо намуданд, ки меҳнати деҳқонони нисбатан камбизоатро, ки замоне узви кооператсияи содаи худашон буданд, истифода баранд. Ҳамчун шакли бунёдии кооператсияи кишоварзӣ ниҳоди шарикона вобаста ба вазъи мушаххас ба худ мазмуни мухталиф касб менамуд. Дар ноҳияҳои баландкӯҳи Тоҷикистон, ки дар онҳо деҳқонон аз камбудии тухмии ғалла, чорвои қорӣ, воситаҳои коркарди замин, инчунин камбудии замин азият мекашиданд, ниҳоди шарикона бештар паҳн гашта, дар чунин заминҳо деҳқонон дар асоси ҳуқуқи баробар барои киштукори муштараки замин муттаҳид мегаштанд. Ҳосили аз чунин шакли шарикони истехсолот бадастомада дар байни аъзоёни оилаҳо баробар тақсим мешуд. Чанд намуди чунин шакли шарикона вучуд дошт.

Шакли дигари содаи кооператсия «улоғ» ё «қуш» номида мешуд, ки дар ин шакли шарикона деҳқонони камбизоате, ки миқдори зарурии чорвои қорӣ надоштанд, бо мақсади бонавбат барои киштукор истифода бурдани чорвои қорӣ бо ҳам муттаҳид мешуданд. Улоғ ё қуш дар қаламрави Осиёи Миёна вазъи паҳн гашта буд.

Шакли нисбатан пӯшидаи истисмори деҳқони камзамин ва безамин «ҳашар» мебо-

шад, ки ин шакли шарикӣ низ дар Осиёи Миёна васеъ паҳн гашта буд. «Ҳашар» гуфта, – навиштааст Н.А. Кисляков, – чунин шакли кӯмаки шарикӣ ба ҳамсоя, ҳамдеҳаро меномиданд, ки онҳо бо ягон сабаб аз уҳдаи иҷро намудани ягон намуди кори кишоварзӣ намебаромаданд» [15, с. 34]. Ҳашар як навъ андозе буд барои деҳқонон, ки натиҷаҳои он насиби феодалҳо ва рӯҳониён мегашт.

Аз замони қадим дар минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон ва дар Помир ниҳодҳои махсуси «буна» ва «танҳо» амал менамуданд. Буна амалан алоқамандии тамоми оила аз феодалро ифода менамуд. Ҳокимияти феодал на танҳо дар вазнинии андозҳо, инчунин дар тобеъияти воқеии онҳо низ ифода меёфт. Мутобиқи қоидаҳои буна деҳаҳои калон тобеъи ғуломвори сипоҳиён (низомиён) мешуданд. Фарқи «буна» аз «танҳо» аз он иборат буд, ки «танҳо» барои хизмат дар назди давлат қитъаҳои заминҳо ҳадя мешуданд. Шахсоне, ки ба онҳо қитъаи замини «танҳо» насиб мегашт, пурра онро бо ихтиёри худ соҳибӣ мекарданд. Дар баробари он, «танҳо» метавонист хусусияти муваққатӣ, якумрӣ ва меросӣ дошта бошад. Маъмулан, мансабдорони собиқе, ки дубора ба мансаби хизмати давлатӣ мерасиданд соҳиби «танҳо»-и муваққатӣ мешуданд. Шахсоне, ки соҳиби мансабҳои калони давлатӣ буданд, «танҳо»-ро якумрӣ соҳиб мешуданд. Фақат ба баъзе мансабдорони маъруфи бекигарӣ ҳуқуқи ба мерос додани «танҳо» дода шуда буд.

Ба назари мо, ниҳодҳои «буна» ва «танҳо»-ро шаклҳои ибтидоии хоҷагии деҳқонӣ номидан мумкин аст, ки дорои аломатҳои зерини фарқкунанда буданд:

1. «Танҳо» қитъаи замини хизматӣ буд, ки хусусияти муваққатӣ, якумрӣ ё меросӣ дошт. Соҳибони «буна» бошанд, иҷорагири замин буданд ва заминро ба шартҳои 1/2, 1/4, 1/5 ҳиссаи ҳосил истифода мебарданд.

2. Дар «танҳо» барои киштукори замин меҳнати кироияи деҳқонон истифода мешуд; замини буна бо қувваи оилаи шахси иҷорагир киштукор мешуд.

3. Шахсоне, ки ба онҳо қитъаи замини «танҳо» насиб мегашт, ҳуқуқ доштанд, ки заминро соҳибӣ кунанд, вале шахсоне, ки ба онҳо замини «буна» мерасид ба замин ягон ҳуқуқи соҳибӣ қардан надоштанд.

Тавре дар боло қайд шуд, то замони Инқилоби Октябр Тоҷикистони Шимолӣ то-

беъи генерал-губернатории Туркистон буд ва ба воситаи он ба ҳайати Россияи подшоҳӣ дохил мешуд. Сиёсати Россияи подшоҳӣ дар минтақаи мазкурро «Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон» (Минбаъд – Муқаррарот) муайян менамуд. Моҳиятан Муқаррароти мазкур ягона ҳуччат, ҳатто гуфтан мумкин аст, ки қонуни ягонаи танзимсозандаи муносибатҳо дар соҳаи кишоварзӣ буд. Бо ҳамин сабаб, мо ба истифодабарии маҳз ҳамин «Муқаррарот» дар шароити Тоҷикистони Шимолӣ тавачҷуро ҷалб намудем.

Қайд намудан зарур аст, ки баъзе тадбирҳои кишоварзӣ қисман то қабул шудани Муқаррароти мазкур ҳам амалӣ мегаштанд. Тадбирҳои Россияи подшоҳӣ дар соҳаи муносибатҳои замин дар Туркистон, дар маҷмӯъ Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон замони тӯлонӣ инкишоф ёфтааст, ки ин ҳолат ба омӯзиши таърих, хусусиятҳо ва асосҳои киштукори замин дар кишвар аз тарафи мансабдорони шохӣ ва олимони алоқаманд аст.

Маълум аст, ки лоиҳаҳои «Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон» солҳои 1873 ва 1881 бо сабаби ба манфиатҳои музофотҳо ҷавобгӯ набудан, аз тарафи ҳукумати шох ду маротиба қабул нашуданд [16, с. 70]. Баъд аз муҳокима дар Думаи Давлатӣ рӯзи 12 июни соли 1886 шох Муқарраротро тасдиқ намуд ва он аз ҳамон рӯз ҳукми қонун пайдо кард. Моддаҳои танзимсозандаи муносибатҳои замин фасли сеюми Муқаррарот – «Сохтори заминдорӣ»-ро ташкил медиҳанд. Боби аввали ҳуччат ба масъалаи сохтори заминдорӣ аҳолии шаҳришин бахшида шудааст. Моддаи якуми боби мазкури Муқаррарот (моддаи 255) муносибатҳои заминдорӣ аҳолии шаҳришинро тариқи зайл муайян менамояд: «Ба аҳолии шаҳришини деҳот заминҳое дода мешаванд, ки авлодан соҳиби чунин заминҳо буда, онро мутобиқи урфу одати маҳаллӣ мудом истифода мебарданд (заминҳои амлоқӣ)». Ба андешаи Ф.Т. Тоҳиров, «баъзе сохторҳои истехсоли тибқи тартиби қонунгузорӣ дар соҳаи истифодабарии замин дар кишвари Туркистон, аз як тараф, шароити муайян барои рушди хоҷагии хурди деҳқонӣ ба вучуд оварданд, аз тарафи дигар, бо сабаби он, ки оммаи аҳолии дар заминҳои обёришаванда истиқоматкунанда, мисли пештара дар ихтиёри феодалҳои дунявӣ ва

динӣ боқӣ монданд, дар натиҷа аз ҳисоби кашшоқ шудан ва аз замин маҳрум намудани деҳқонон соҳибмулкони калони кулақӣ ба замин пайдо шуданд, ки асоси онҳоро моликияти буржуазӣ ба замин ташкил меод» [16, с. 31]. Вале ба ҳар ҳол то замони Инқилоби Октябр дар кишвари Туркистон, аз ҷумла дар Тоҷикистони Шимолӣ масъалаи замин ҳалношуда боқӣ монда буд» [17, с. 95].

Мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи ҳукумати шоҳӣ, ҳаёти ҷамъиятӣ дар деҳотро ҷамъият ташкил менамуд. Мутобиқи Муқаррарот, ҷамоатҳо дар ибтидо аз рӯи аломати тобеияти миллӣ, сипас аз рӯи аломати тобеияти авлодӣ ташкил мешуданд. Баъдтар ҷамъият хусусияти авлодиашро аз даст дода, ба ташкилоти ҳамсоҳае табдил ёфт, ки дар ҳудуди муайян бо ҳам зиста, бо ҳуқуқҳо ва уҳдадорӣҳои муайяни нисбат ба якдигар, ҷамъиятҳои дигар ва давлат дошташон бо ҳам алоқаманд буданд. Чунин ҷамъиятҳо аз хоҷагиҳои хонагӣ, оилаҳои калон ё ҷамоатҳо иборат буд. Дар дохили ҷамоат тақсими амволӣ ва ғайра мавҷуд буда, табақаи сарватманди болоӣ ва камбағалон, иҷорагирони заминҳои бегона амал мекарданд. Аъзоёни сарватманд ва камбизоати ҷамоат дар ихтиёрашон ғуломон доштанд. Новобаста ба ин, ҷамоат шаклҳои ҳамзистӣ ва истехсолоти коллективиро нигоҳ медошт, ки ин ҳолат боиси рушди накардани муносибатҳои истехсолии хусусӣ мегашт [18, с. 108-117]. Ҷамоатҳои деҳот, ба андешаи олимони таърихшинос ва шарқшиносон, дар заминаи сохти ҷамъияти ғуломдорӣ, ки намунаи шарқии сохти ғуломдорӣ қадимӣ буд, асос меёфт» [19, с. 65-86].

Ҳамин тариқ, то замони Инқилоби Октябр дар қаламрави Тоҷикистони муосир шаклҳои зерини асосии хоҷагидорӣ амал менамуданд: 1) ҷамоат; 2) коркарди муштаракӣ замин – шарикона; 3) шакли содаи кооператсия – улоғ ё қӯш; 4) ҳашар; 5) танҳо; 6) буна; 7) деҳқони мустақил. Ҳамаи онҳо дар муоширати маданӣ ҳамчун субъектҳои ҳуқуқи маданӣ баромад менамуданд.

Аз таҳлили таърихи инкишофи муносибатҳои кишварзӣ, рушди қонунгузорӣ оид ба хоҷагиҳои деҳқонӣ то замони Инқилоби Октябр дар қаламрави Осиёи Миёна дар маҷмӯъ ва аз ҷумла дар Тоҷикистон ба ҳулосаҳои зерин расидан мумкин аст: 1) мафҳуми хоҷагии деҳқонӣ бо мазмуни муосири он вучуд надошт; 2) таърихан «буна» ва «танҳо»

шаклҳои ибтидоии хоҷагии деҳқонӣ буданд; 3) сиёсати мустамликадорӣи давлати подшоҳии Россияро дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар масъалаи истифодабарии замин «Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон» муқаррар менамуд.

Вазъи ҳуқуқии деҳқонони Осиёи Миёна танҳо баъд аз Инқилоби Октябр рӯ ба беҳбудӣ овард. Таҳаввулотӣ дар Россия баамаломада ба вазъи Осиёи Миёна бетаъсир боқӣ намонданд. Ҳамин ҷо қайд намудан зарур аст, ки ҳамаи декретҳо, қарорҳо, фармонҳо ва низомномаҳои дар солҳои баъдиинқилобӣ қабулнамудаи ҳокимияти Шӯравӣ, албатта барои деҳқонони ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон, ки соли 1929 чун Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ дар ҳайати Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ таъсис ёфт, низ ҳамчун роҳнамо хизмат кардаанд. Бо ҳамин сабаб, ҳамаи тағйироти дар соҳаи кишоварзии Россия ба амаломада бо дарназардошти хусусиятҳои шароити маҳаллӣ, албатта ба соҳаи кишварзии ҷумҳурии Тоҷикистон, деҳқонон ва сокинони деҳоти он таъсир гузоштаанд. Маҳз аз ҳамин сабаб, декретҳои ҳокимияти Шӯравӣ ба масъалаҳои соҳаи кишоварзии иқтисодӣ бахшидаи давлати Шӯравиро таҳлил намуда, мо Тоҷикистонро аз он чудо намекунем. Дар Тоҷикистон низ ҳамон таҳаввулотӣ дар дигар ҷумҳуриҳои СССР баамаломада амалӣ мегаштанд.

Тадқиқотҳо дар илми ватанӣ дар бораи рушди қонунгузорӣ танзимсозандаи масъалаҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ баъд аз соли 1917 хеле дер шурӯъ шудаанд, бинобар ҳамин мо ба муқаррароти ҷамъиятии масъала кордор нашуда, танҳо масъалаҳоеро баррасӣ менамоем, ки бевосита ба ҳуди хоҷагиҳои деҳқонӣ дахл мекунанд.

Ҳукумати Шӯравӣ баъди инқилобии Россия бо роҳи нобуд соختани моликияти хусусӣ, пеш аз ҳама моликияти хусусӣ ба замин иқдом намуд. Яке аз санадҳои аввалини қонунгузорӣи Ҳукумати Шӯравӣ – декрет «Дар бораи замин» аст, ки он 26 октябри (8 ноябр) соли 1917 [20] қабул шудааст. Санади дигар қонун «Дар бораи ба моликияти сотсиалистӣ табдил додани замин» аст (аз 19 феввали соли 1918) [21]. Инчунин дигар санадҳои қабул шудаанд, ки онҳо истифодабарӣи баробари замин аз тарафи хоҷагиҳои ягонаи деҳқониро пешбинӣ менамуданд. Вале дар ҳуҷҷатҳои

мазкур дар бораи шакли хоҷагиҳои деҳқонӣ ягон ишора нашудааст. Дар баробари хоҷагиҳои ягонаи деҳқонӣ инчунин шаклҳои коллективонаи хоҷагидорӣ – хоҷагиҳои коллективии шӯравӣ низ пешбинӣ мешуданд.

Дар оғоз Ҳукумати Шӯравӣ ба деҳқонон қабул намудани шаклҳои нави коллективии хоҷагидорӣ дар замиро маҷбур намекард ва ба истифодабарии баробари замин (яке аз идеяҳои асосии ҳалли одилонаи масъалаи замин аз мавқеи инқилобчиёни сотсиалист) розӣ буданд.

Муборизаи бевосита бар зидди моликияти хусусӣ ва савдои озод бо усулҳои коммунизми ҳарбӣ натиҷа надоданд ва анҷумани X РКП (б) самти сиёсати нави иқтисодиро пеш гирифт. Рӯзи 30 октябри соли 1922 (дар иҷлосияи IV Кумитаи Марказии Иҷроияи Иттиҳоди Шӯравӣ) Кодекси замини РСФСР (Минбаъд – КЗ) қабул шуд, ки ғояи асосии онро миллӣ қунондани замин ташкил меод. Хоҷагидории сотсиалистӣ ба замин ҳамчун шакли ояндадор ҳисоб мешуд, вале дар баробари он Ҳукумати Шӯравӣ барои хоҷагии ягонаи деҳқонӣ шароит ба вучуд овард.

Кодекси замин ба деҳқонон имконияти интихоби шаклҳои ҷамоатӣ, қитъавӣ ва иттифоқии (моддаи 90 Кодекси замин) истифодабарии замиро дод; ҷамоати истифодабарандаи замин – ҷамъияти замин ё ҷамъияти истифодабарандагони замин номида мешуд. Ҷамоатҳои замин дар навбати худ ба ҷамоатҳои шаклашонро дигар намудани ҷамъиятҳои собиқ (вобаста ба шароити таърихӣ) ва ҷамъиятҳои нави замин, ки дар асоси кооперативӣ (намуди дуҷуми ҷамъиятҳои замин нисбатан камшумор буд) бунёд мешуданд, ҷудо мешуданд.

Дар Кодекси замини соли 1922 қабулшуда гуфта шудааст, ки ҳамаи заминҳои қаламрави РСФСР, новобаста ба соҳибонашон, моликияти давлати Коргарону деҳқонони Россияро ташкил медиҳанд (моддаи 2). Дар Кодекси маданияи соли 1922 қабулнамудани РСФСР низ замин моликияти давлат эълон шуда, аз гардиши хусусӣ бароварда шуд (моддаи 21). Сипас Асосҳои умумии заминсозӣ, ки онро Кумитаи Марказии Иҷроияи СССР 15 декабри соли 1928 [22] тасдиқ намудааст, замиро ба «моликияти истисноии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ» табдил дод. Каме баъдтар муқаррароти мазкур дар шакли андаке тағйирёфтаи қоидаҳояш дар

Конститутсияи СССР, ки соли 1936 ва соли 1977 қабул шудааст, ҷой дода шуд. Муқаррароти мазкур инчунин дар Асосҳои қонунгузори маданияи Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, ки соли 1961 қабул шуд, ҷой дода шуда, дар он замин дар баробари моликияти давлатӣ эълон шудан, инчунин боигарии умумии тамоми халқи шӯравӣ эълон гардид.

Кодекси замини соли 1922 қабулшуда хусусияти меҳнатӣ доштани истифодабарии замиро қайд намудааст. Қисми I Кодекси замин «Дар бораи истифодабарии замин» номида шуда, фаслҳои I банди I «Дар бораи ҳуқуқ ба замини бо меҳнат истифодашаванда» (нигаред ба моддаҳои 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 23) унвон дошт. Идеяи истифодабарии меҳнатии замин дар фасли II Кодекс, ки «Дар бораи иҷораи меҳнатии замин (додани ҳуқуқи муваққатӣ ба замини истифодабарии меҳнатӣ) унвон дошт, низ тасдиқи худро пайдо кардааст. Мутобиқи Кодекс меҳнати кироя танҳо хусусияти ёрирасон дошт. Дар ин маврид моддаҳои 39, 40 хос мебошанд. Дар ҳолатҳои, ки истифодабарии меҳнатии замин вобаста ба вазъи қувваи қорӣ ё олотҳои дар ихтиёр дошта қорҳои заруриро дар муҳлати муқарраргардида иҷро карда наметавонистанд, он гоҳ меҳнати кирояро истифода бурдан мумкин буд (моддаи 39). Мутобиқи моддаи 40-уми Кодекси замин, меҳнати кирояро танҳо дар ҳолати ҳатман бетағйир нигоҳ доштани сохти меҳнатии хоҷагидории истифодашаванда истифода бурдан мумкин буд, яъне ба шарте, ки агар тамоми аъзоёни қобили меҳнати хоҷагӣ бо қоргарони кироя дар ҷамоатҳои хоҷагӣ иштирок кунанд.

Дар Кодекси замини соли 1922 қабулшуда муқаррар гашта буд, ки ҳуқуқ ба замиро деҳқон (деҳқонон) ҳам дар ҳайати ҷамъияти замин, ҳам ба он ворид нашуда (моддаи 10) амалӣ сохта метавонад. Кодекси замин ду ҳолатро пешбинӣ менамуд, ки мутобиқи онҳо оилаи деҳқонро аз ҳуқуқи истифодабарии замин маҳрум сохтан мумкин буд: 1) бо сабабҳои узрнок ба истифода боқӣ гузоштани замин; 2) бар хилофи қонун ба иҷора додани замин. Вале масъалаи маҳрум намудан аз замиро на ҷамъият, балки комиссияи замин ҳал менамуд, ки онро дар назди шӯъбаҳои маҳаллии Шӯроҳо (аз ноҳиявӣ сар карда, то сохторҳои болоӣ) барои ҳаллу фасл намудани баҳсҳои замин таъсис меоданд.

Ҳамин тавр, Кодекси замини соли 1922 қабулшуда, ба назари мо, қонуне буд, ки ба шароити мушаххаси таърихии Россияи ҳамон-вақта, махсусан агар онро бо қонунгузории минбаъдаи шӯравии давраи коллективикунонӣ ва барҳам додани кулакҳо ҳамчун синф муқоиса намоем, ҷавобгӯ буд. Кодекс ба муносибатҳои амалкунандаи замин дар тафаккури деҳқони рус ҷавобгӯ буд. Дар Тоҷикистон низ айнан ҳамин вазъият мушоҳида мешуд.

Дар ибтидои солҳои 30-юм боз якчанд санадҳои меъёрие мавриди истифода қарор дода шуданд, ки онҳо инкишоф додани хочагиҳои ёрирасонро пешбинӣ менамуданд. 15 июни соли 1933 Комиссариати халқии Замин Қарор «Дар бораи ҳукуки аъзоёни коммунаҳои кишоварзӣ оиди дар ихтиёри хочагии инфиродии худ нигоҳ доштани гов, чорвои хурд ва парранда»-ро таҳия намуд, ки онро Шӯрои Комиссарони Халқи СССР 20 июни соли 1933 [23, с. 368] тасдиқ намуд.

Рӯзҳои 25 май ва 27 майи соли 1934 ду маротиба қарорҳои Шӯрои Комиссарони Халқи СССР «Дар бораи парвариши ҳайвонот дар истифодаи шахсии аъзои коммунаҳои кишоварзӣ» [23, с. 407-408] қабул гардид.

Ба сиёсати кишоварзии солҳои 40 ва 50 Чанги Бузурги Ватанӣ ва барқарорсозии оқибатҳои он таъсир гузошт. Дар солҳои номбурда ва солҳои минбаъда фаъолият оид ба қонунгузории ба мустаҳкам гардондан ва инкишоф додани соҳти колхозӣ ва совхозӣ бахшидашуда идома ёфт. Мустаҳкамгардонии колхозҳо, ки дар ибтидои солҳои 50 оғоз гардид [24], яке аз самтҳои раванди мазкур мебошад. Усулҳои амрдиҳию маҷбурсозии роҳбарии соҳаи кишоварзӣ, махсусан дар соҳаҳои банақшагирӣ ва молтайёркунӣ, дар марҳилаи мазкур идома ёфт.

Дар солҳои 50 ва 60 дар таносуби шаклҳои колхозӣ ва совхозии ташкили кишоварзӣ пешравиҳо ба амал омаданд. Дар натиҷаи таъсис ёфтани совхозҳои нав дар минтақаҳои заминҳои нав азхудшудаи қорам ва табдили як қисми колхозҳо ба совхозҳо нақши совхозҳо дар истеҳсолот ва тайёр кардани маҳсулоти кишоварзӣ ба маротиб боло рафт [25, с. 6].

Дар солҳои 70 ва 80 шаклҳои истеҳсолоти кишоварзӣ, ба монанди иттиҳодияҳои байниколхозӣ ва корхонаҳои давлатию колхозӣ васеъ паҳн гаштанд.

Дар ҳамин марҳила дар дахҳо ҳуҷҷатҳои меъерӣ ва ҳизбӣ принципҳои демократияи

колхозӣ, ҳисоби хочагӣ, ҳавасмандии моддӣ ва ғайраҳо муқаррар гаштанд.

Дар нимаи дуюми солҳои 80, яъне дар ибтидои даврони бозсозӣ, мутаассифона, дар шаклҳои бавучудодаи истеҳсолоти кишоварзӣ ягон хел таҳаввулот ба амал наомад.

Дар ҳуҷҷатҳои анҷумани XXVII КПСС (соли 1986) асосан ба ҳалли масъалаи озуқаворӣ тавачҷуҳ дода шуда, мисли пештара ба беҳтар намудани фаъолияти колхозҳо ва совхозҳо бо истифодаи пудрати бригадавӣ ва оилавӣ [26] диққати бештар дода шуд.

Дар Тоҷикистон ислоҳоти даврони бозсозӣ эълонгардида асосан соли 1990 оғоз гардид. Як қатор ҳуҷҷатҳои бунёдӣ таҳия ва қабул гардиданд: Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи моликият» (5 декабри соли 1990 ва 14 декабри соли 1996) [27, ҷ. 9, с. 7]; «Дар бораи фаъолияти соҳибкорӣ» (23 декабри соли 1991) [27, ҷ. 5, с. 123--]; «Дар бораи хочагии деҳқонӣ (фермерӣ)» (5 март соли 1992) [27, с. 1]; «Дар бораи иҷора дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (6 декабри соли 1990) [27, с. 6-23]; Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон (15 декабри соли 1990) [27, с. 57], ки онҳо барои ба вучуд омадани имконияти дар соҳаи иқтисодиёти кишоварзӣ боз ҳам васеътар истифода бурдани шаклҳои нисбатан мукаммали ташкилию ҳуқуқии хочагидорӣ, инчунин ташаккул додани иқтисодиёти серсоҳаи кишоварзӣ мусоидат намуданд.

Ба вучуд омадани шаклҳои наву барои Тоҷикистон пешқадами хочагидорӣ дар деҳот – хочагиҳои фермерӣ, иҷоравӣ, саҳомӣ, кооперативӣ, ба назари мо, бояд ба тағйироти инқилобии тамоми сохторҳои давлатӣ ва колхозӣ ҳалал нарасонанд. Рӯҳияи тӯли даҳсолаҳо ташаккулёфтаи деҳқонони шӯравиро ба эътибор нагирифта, онҳоро дубора бо роҳи «манъкунӣ» маҳдуд сохтан зарур нест.

Санадҳои меъерии солҳои охир қабулшуда ба ҷанбаҳои гуногуни ислоҳоти имрӯзаи кишоварзӣ бахшида шуда, дар маҷмӯъ тамоюли мусбии амалӣ гардондани онҳо нигоҳ дошта шудааст. Дар баробари он, муборизаи нерӯҳои мухталифи сиёсӣ номукамалӣ, ба анҷом нарасида, ихтилофнокии онҳоро муқаррар менамояд. Вазъи фарогири бухронии ҷомеа барои татбиқ гаштани меъёрҳои мазкур дар марҳилаи ҳозира мушкилоти қалонро ба миён овардааст.

Ҳамин тариқ, таҳлили манбаъҳои омӯхтаамон имконият медиҳад, ки мо пешрафти

хоҷагиҳои деҳқониро дар Тоҷикистон аз лаҳза ба вучуд омаданашон то имрӯз тасаввур карда тавонем.

Рушди ҷомеа, дар баробари он инкишофи қонунгузорӣ мутобиқи қонунҳои асосии фалсафа ба вучуд меояд. Барои инкишофи таърихии қонунгузорӣ дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ - давра ба давра иваз шудани марҳилаҳои қафмонда ба марҳилаҳои пешқадам хос аст. Муқаррар намудани қонуниятҳои мазкур барои пешбинӣ намудани дурнамои вазъии соҳаи кишоварзӣ муҳим аст.

Ҳоло дар асоси маводи номбаршуда се марҳилаи анҷомёфта ва оғози марҳилаи чоруми инкишофи қонунгузорӣ дар бораи хоҷагиҳои деҳқониро ҷудо намудан мумкин аст.

Марҳилаҳои мазкурро, ҳарчанд, ки дар мақолаи мазкур мо дар назди худ чунин вазифа нагузошта бошем ҳам, вале боз ба зермарҳилаҳо ҷудо кардан мумкин аст.

Дар ҳар марҳила ҳуқуқ ягон тамоюли ҳуқуқронии ҷомеаро инъикос менамояд. Давомнокии марҳилаҳо аз нуқтаи назари замони гуногун аст.

Ҳамин тариқ, барои марҳилаи аввал – аз ҳама тӯлонитарин (аз санадҳои аввалини қонунгузорӣ то соли 1886) мавҷуд будани тамоюли асосии регрессивии вобастагардонии деҳқонон хос аст. Бухрони сохти крепостной зарурати гузариш ба марҳилаи пешқадам (дуюм)-ро ба вучуд овард. 12 июни соли 1886 қабул шудани Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон ибтидои гузариш ба марҳилаи дуюм гардид.

Барои марҳилаи дуюм тадричан васеъгаштани ҳуқуқҳои деҳқонон хос мебошад. Тамоюли мазкур дар давраи инқилоби аввали рус (солҳои 1905-1913) ба нуқтаи олии худ расида, дар навбати худ барои ба вучуд омадани ҳаракатҳои инқилобӣ дар Осиёи Миёна мусоидат намуд.

Аз соли 1917 сар карда, дубора марҳилаи регрессивии (сеюм) инкишофи хоҷагиҳои деҳқонӣ шурӯъ гашта, муҳтавои онро маҷбуран ҷорӣ намудани шаклҳои коллективии хоҷагидорӣ, маҳдуд сохтани ҳуқуқҳои шахсии деҳқонон ташкил медиҳад.

Ислоҳоти муосири кишоварзии ибтидои солҳои 90-ум ба марҳилаи сеюм нуқта гузошта, ба марҳилаи нави пешқадами (чорум) инкишофи қонунгузорӣ дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ оғоз бахшид. Ин буд, ки дар таърихи 15 март соли 2016 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷи-

кистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» қабул шуд.

Омӯзиши мавқеаҳои имрӯзаи ҳар як марҳила имконият медиҳад, ки мо аз онҳо сабақ гирем, ба такрор кардани хатоҳо роҳ надихем, варианти мусоиди инкишофи минбаъдаи муносибатҳои аграрию ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро интихоб намоем.

Рӯйхати адабиёт

1. Ниг.: Қарори Шӯрои депутатҳои коргарон, аскарон ва мусулмони гарнизони Хучанд, аз 11 ноябри соли 1917 // Бойгонии вилояти Ленинобод (минбаъд: БВЛ). Ф 2 опл, дл. - В.20.

2. Ниг.: Қарори Шӯрои депутатҳои коргарон, аскарон ва мусулмони гарнизони Хучанд аз 30 апрели соли 1918. // Ҳамон ҷой. - В. 80.

3. То ин вақт дар Тоҷикистони Шимолӣ Шӯроҳо бо номҳои гуногун номбар мешуданд. Чунончӣ, дар Хучанд Шӯрои депутатҳои коргарон, аскарон ва мусулмонон (БВЛ - Ф.2, оп 1, дл.- В.80), дар Сулукта Шӯрои депутатҳои хизматчи ва коргар (Ҳамон ҷой.- Ф.74, опл, д. 99.- В.342), дар ноҳияи Унҷӣ – Шӯрои депутатҳои деҳқон (Ҳамон ҷой. - Ф.51, опл, д.75.- В. 18), дар Ўротеппа – Шӯрои депутатҳои коргар, аскар ва деҳқон (Ҳамон ҷой.- Ф.4, оп 1, д. 8.- В. 19) ва ғ.

4. Ниг.: Тоҳиров Ф.Т. Ташаккулёбии ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон; - Душанбе, 1987. – С.21.

5. Ниг.: Кушматов А. Деҳқонони тоҷик дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX. - Душанбе, 1998. - С. 47.

6. Искандаров Б.И. Бухорои Шарқӣ ва Помир дар давраи ҳамроҳшавии Осиёи Миёна ба Россия. - Душанбе, 1960.- С.102.

7. Қайд намудан зарур аст, ки дар байни таърихшиносон дар мавриди масъалаи таснифи заминҳо як андеша вучуд надорад. Ҳангоми баррасӣ гаштани масъалаи мазкур мо ба андешаи И.Ҷалилов таъҷиб намудем.

8. Ниг.: Кисляков Н.А. Очеркҳо дар бораи таърихи Қаратегин. Илова ба таърихи Тоҷикистон. - Сталинобод, 1954. - С.154.

9. Ниг.: Ҷалилов И. Пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи замин дар Узбекистон. - Тошкент, 1970. - С. 34.

10. Ниг.: Ростиславов М.Н. Очерки намунаҳои моликият ба замин ва масъалаҳои марбути замин дар кишвари Туркистон. - СПб., 1879. – 32 саҳ.

11. Ниг.: Мақолаи 1450. Маҷмӯи қонунҳои маданӣ. Ниг.: Маҷмӯи қонунҳо..., китоби III, ҷ. X. – С.136 ва – С. 208, 263.263 ва 2632. Муқаррарот дар бораи идоракунии кишвари Туркистон.

12. Ниг.: Юлдашев М.Ю. Заминдорӣ феодали дар Хеваи асри XIX // Ахбори АИ РСФСР Уз. - 1959. - №3 - С. 41.

13. Ниг.: Соболев Л.Н. Маълумоти ҷуғрофӣ ва омори дар бораи округи Зарафшон ва замиаи феҳристи маҳалҳои аҳолинишини округ; Ростиславов М.Н. Очерки намудҳои молиқият ба замин ва масъалаҳои марбути замин дар Туркистон ва китоби дигари Чалилов И. Пайдоиш ва инкишофи ҳуқуқи шӯравии замин дар Ўзбекистон. - Тошкент, 1970. - С.24.

14. Ниг.: Ҳадия. Тафсири ҳуқуқи исломӣ. – Тошкент, 1893. - Ҷ.3. – С. 354; Қуръон: Китоби қонунгузори дини Муҳаммад (с). – Қазон, 1894 – С.2; Пален К.К. Моддаҳои шариат дар бораи муносибатҳои ҳуқуқии аҳолии мусулмони кишвари Туркистон. – Тошкент, 1910. - С. 8.

15. Ниг.: Кисляков Н.А. Нишонаҳои коммунизми ибтидоӣ дар байни тоҷикони кӯҳистони водии Хингоб. – М.- Л.: 1936. – С. 34.

16. Ниг.: Тоҳиров Ф.Т. Ташаккулёбии ҳуқуқи шӯравӣ дар Тоҷикистон. - Душанбе, 1987. - С.70.

17. Ниг.: Аминов А.М. Инкишофи иқтисодии Осиёи Миёна. Аз нимаи дууми асри XIX то ҷанги якуми ҷаҳонӣ. - Тошкент, 1959 - С. 95.

18. Ниг.: Абдурахимов М.Я. Дар бораи масъалаи азхудкунии даштҳои ташна // Тр. Донишгоҳи давлатии Самарқанд, - 1970. – Нашри 182. - С. 108-117.

19. Ниг.: Абдурахимов Н.А. Ҳаракати инқилобӣ дар Туркистон баъд аз инқилоби якуми рус (солҳои 1907-1916) // Тр. илмӣ, Донишгоҳи давлатии Тошкент. - 1970. – Нашри 346 - С. 65-86.

20. СУ РСФСР. - 1917. - №1.

21. СУ РСФСР. -1918. - № 25.

22. СЗ. - 1928. - №69. - С. 642.

23. Таърихи ҳуқуқи колхозӣ. - Ҷ. I. - С. 368.

24. Дар бораи мустақкамсозии колхозҳо ва вазифаҳои ташкилотҳои ҷизбӣ дар ҳамин мавзӯ: Қарори КМ ҲККИ(б) аз 30 майи соли 1950 // Директиваҳои ҲККИШ ва Ҳукумати Шӯравӣ оид ба масъалаҳои хоҷагидорӣ. М.: 1958. - Ҷ. 3. - С. 534-536.

25. Рушди кишоварзии СССР дар солҳои баъдичангӣ (солҳои 1946-1970): Маҷмӯи мақолаҳо - М., 1972.- С. 6.

26. Маводҳои анҷумани XXVII ҲККИШ. - М., 1986.- С. 30-32.

27. Қонунҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 1998. - Ҷ. 9. -С.7.

Аннотатсия

Ташаккулёбии ва рушди қонунгузорӣ дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар Тоҷикистон

Дар мақола дар бораи рушди қонунгузорӣ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) аз рӯи ду марҳилаи таърихӣ – давраи подшоҳӣ ва давраи баъдиинқилобии Тоҷикистон сухан меравад. Қонунгузориҳои замони подшоҳӣ ва баъдиинқилобӣ таҳлил шуда, хулосаҳо пешниҳод гардидаанд.

Аннотация

Становление и развитие законодательства о дехканском (фермерском) хозяйстве в Таджикистане

В статье речь идёт о развитии законодательства о дехканском (фермерском) хозяйстве в двух исторических аспектах: в царском и послереволюционном Таджикистане. Анализируются законодательства царского и послереволюционного периода и делаются выводы.

Annotation

The formation and development of the law on dekhkan (farmer) households in Tajikistan

The article deals with the the development of the law on dekhkan (farm) households in the two historical aspects: the tsarist and post-revolutionary Tajikistan. Analyzed the legislation of tsarist and post-revolutionary period, and given some proposals.

Султонова Т.И.,

заведующая кафедрой предпринимательского права Российско-Таджикского (славянского) университета, доктор юридических наук, доцент

E-mail: sultanova77@mail.ru

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ МОНОПОЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: *фаъолияти инҳисорӣ; рақобат; қонунгузори зиддинҳисорӣ; мақоми зиддинҳисорӣ; амрия; субъектони хоҷагидор.*

Ключевые слова: *монополистическая деятельность; конкуренция; антимонопольное законодательство; антимонопольный орган; предписание; хозяйствующие субъекты.*

Keywords: *monopolistic activity; competition; antitrust law; competition authority; prescription; economic entities.*

Система противодействия монополистической деятельности в Республике Таджикистан основывается на нормах, установленных в Законе РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» от 28.07.2006 г., № 198 (далее Закон о конкуренции). В частности, в Законе о конкуренции установлены запреты на злоупотребление доминирующим положением (ст.4) и на соглашения (согласованные действия) хозяйствующих субъектов, ограничивающие конкуренцию (ст. 5).

В качестве мер, принимаемых антимонопольным органом в отношении хозяйствующих субъектов по предотвращению и устранению нарушений антимонопольного законодательства, используются предписания антимонопольного органа о прекращении противоправной деятельности и об устранении последствий, возникших в ее результате (ч.1 ст.19 Закона о конкуренции).

Предписание антимонопольного органа не выполняет функцию наказания, поскольку его правовая природа заключается в том, что этот акт относится к такой разновидности государственного принуждения, как мера пресечения, и, преследуя пресекательные цели, направлена, тем самым, на принудительное прекращение нарушения антимонопольного законодательства, на предотвращение его вредных последствий [1, с. 100].

Кроме приведённых мер пресечения антимонопольным законодательством РТ предусмотрены карательные меры за совершение монополистической деятельности. Так, согласно ч.2 ст.19 Закона о конкуренции, за совершение противоправных действий, приводящих к нарушению антимонопольного законодательства, хозяйствующие субъекты (их руководители), а также граждане, в том числе индивидуальные предприниматели, привлекаются к ответственности в соответствии с законодательством РТ.

Меры ответственности в отличие от мер пресечения, помимо карательной, содержит в себе и предупредительную направленность, имея своей целью предупреждение совершения новых правонарушений, как самим правонарушителем, так и другими лицами.

За совершение монополистической деятельности действующим законодательством РТ предусмотрена гражданско-правовая ответственность (ст. ст. 10, 15 Гражданского кодекса РТ), административная ответственность (ст. ст. 542-544 Кодекса РТ об административных правонарушениях), уголовную ответственность (ст.273 Уголовного кодекса РТ).

В рамках настоящей статьи рассмотрим формы административной ответственности за совершение монополистической деятельности.

Согласно ст.13 Закона о конкуренции, в полномочия антимонопольного органа включается принятие решения о наложении штрафов на хозяйствующие субъекты и административных взысканий на их руководителей, граждан, в том числе на индивидуальных предпринимателей, должностных лиц государственных органов власти, местных исполнительных органов государственной власти, органов самоуправления поселка и села за нарушения антимонопольного законодательства, за исключением случаев нарушения установленного порядка ценообразования, в соответствии с законодательством о естественных монополиях.

Штраф представляет собой денежное взыскание, выражающееся в перечислении нарушителем в доход государства определенной суммы денежных средств [2, с. 43].

Штраф, о котором идёт речь в Законе о конкуренции, следует отличать от гражданско-правового штрафа, поскольку, несмотря на то, что он, как и гражданско-правовой штраф имеет имущественный характер, но в отличие от последнего не выполняет компенсационной, восстановительной функции [3, с. 57]. Такое положение, прежде всего, вытекает из карательно-штрафной функции самой административной ответственности [6, с. 17]. Основанием для взыскания штрафа служит несоблюдение публичного порядка, поэтому, по справедливому замечанию Н.И. Клейн, взыскание штрафа со стороны антимонопольных органов при привлечении к ответственности за нарушение антимонопольного законодательства направлено на защиту государственных и общественных интересов, а не на компенсацию имущественных потерь контрагента в гражданско-правовых отношениях [4, с. 230-231].

Следует отметить, что с принятием Кодекса РТ об административных правонарушениях привлечение хозяйствующих субъектов к штрафным санкциям претерпело значительные изменения. Дело в том, что до принятия Кодекса РТ об административных правонарушениях ответственность в форме наложения штрафа применялась не за сам факт совершения монополистической деятельности, а лишь за неисполнение в срок предписаний антимонопольных органов прекратить такое неправомерное использование своего положения и устранить недостатки правонарушения. К

примеру, административный штраф налагался не за факт навязывания контрагенту невыгодных условий договора, не за необоснованный отказ заключить договор или совершения иных злоупотреблений доминирующим положением, а за невыполнение предписаний антимонопольных органов прекратить такие правонарушения.

Алгоритм наказания за монополистическую деятельность выглядел следующим образом. Возбуждению производства по факту злоупотребления доминирующим положением всегда предшествует предварительное расследование фактов совершения монополистической деятельности. Выявив факт злоупотребления доминирующим положением, антимонопольный орган направлял хозяйствующему субъекту предписание о прекращении нарушения. И только лишь в случае неисполнения предписания в установленный срок, антимонопольный орган был правомочен применить форму ответственности в виде наложения штрафа.

Данное положение находило подтверждение в ст.20 ранее действующего Закона РТ о конкуренции от 2000 года, которая исчерпывающим образом перечисляла основания привлечения хозяйствующих субъектов к ответственности в виде наложения штрафа, и не упоминала о взыскании штрафа за сам факт совершения злоупотребления доминирующим положением.

По сути дела, такое положение ранее действующего Закона РТ о конкуренции означало отсутствие административного наказания за совершение монополистической. На наш взгляд, отсутствие правомочий у антимонопольного органа налагать штрафные санкции за сам факт совершения монополистических действий, являлось серьёзным недостатком отечественного антимонопольного законодательства и способствовало большему развитию злоупотреблений доминирующим положением. Неэффективные меры воздействия, по справедливому замечанию В.П. Мозолина, не только не препятствуют монополизации, но и объективно поощряют её [5, с. 387]. Как справедливо пишет К.Ю. Тотьев за совершение монополистической деятельности целесообразно предусмотреть прямую экономическую ответственность, которая будет обеспечивать не исполнение предписания (как сейчас), а соблюдение самой запретительной

нормы закона [8, с. 3]. Такое положение, – считает автор, ссылаясь на Н.С. Малеина, – будет соответствовать наметившейся в последние годы тенденции возрастания роли экономической ответственности в процессе государственного регулирования рыночных отношений.

Прислушиваясь к подобного рода суждениям научной мысли, законодатель РТ изменил свой взгляд на вопросы ответственности за совершение монополистической деятельности, предусмотрев в Кодексе РТ об административных правонарушениях, самостоятельные составы административных правонарушений в области антимонопольного законодательства, в том числе такие составы, как злоупотребление хозяйствующими субъектами, а также группой лиц своими доминирующими или монопольными положениями на рынке (ст. 542), заключение соглашений, ограничивающих конкуренцию (ст. 543).

В ужесточении административной ответственности за совершение монополистической деятельности мы видим большое достижение законодателя, поскольку монополистическая деятельность имеет большую социальную опасность. Последствия от её осуществления испытывают на себе не только хозяйствующие субъекты и потребители, но и установленный государством порядок конкурентной борьбы. К тому же негативные последствия от совершения монополистической деятельности оставляют свой отпечаток и на соседних рынках. К примеру, монопольное повышение цены на бензиновом рынке приводит к повышению цены на бензин, а, следовательно, и на продукты первой необходимости – хлеб, молоко, мясо и т.д.

Что касается размера штрафных санкций, то сегодня злоупотребление хозяйствующими субъектами, а также группой лиц своими доминирующими или монопольными положениями на рынке путём совершения действий, нарушающих антимонопольное законодательство, при отсутствии признаков преступления, влечёт наложение штрафа на должностных лиц в размере от восьмидесяти до ста, на юридические лица – от пятисот до двух тысяч показателей для расчетов (ст. 542 Кодекса РТ об административных правонарушениях). А заключение договора, соглашения либо иной сделки или осуществление

согласованных действий хозяйствующими субъектами (группой лиц), противоречащие антимонопольному законодательству и ограничивающие конкуренцию, влекут наложение штрафа на индивидуальных предпринимателей, функционирующих на основе патента, в размере – от пятидесяти до семидесяти, на должностных лиц – от семидесяти до ста, на индивидуальных предпринимателей, функционирующих на основе свидетельства – от ста до двухсот и юридические лица – от двух тысяч до трех тысяч показателей для расчетов (ст. 542 Кодекса РТ об административных правонарушениях). Такой размер штрафов за совершение монополистической деятельности, на наш взгляд, является достаточно мягкой санкцией за правонарушения, которые могут оставить большой негативный отпечаток на всей национальной экономике.

Эффективная санкция должна учитывать степень тяжести и масштабы негативных последствий правонарушения, обеспечивать необходимый превентивный, «сдерживающий» эффект для участников соответствующих правоотношений [7, с. 20]. Поэтому предлагаем перенять опыт зарубежной антимонопольной практики и предусмотреть на законодательном уровне достаточно крупные размеры штрафных санкций, и при этом исходить не из размера показателя для расчёта, а приблизить размеры негативных для нарушителей последствий, к реальным масштабам его коммерческой деятельности и перейти на исчисление штрафа, исходя из хозяйственного оборота доминирующих компаний, либо от величины выручки хозяйствующего субъекта за злоупотребление доминирующим положением. Подобные штрафы будут иметь «отпугивающий» эффект и являться существенным предостережением для хозяйствующих субъектов, пожелавшим направить свою рыночную власть во вред конкуренции. Информированность о наступлении серьезных финансовых последствиях, в случае совершения монополистической деятельности, позволит «отпугивать» фирмы от подобных нарушений, и будет выполнять тем самым, предупредительную функцию. Хозяйствующий субъект, прежде чем что-нибудь совершить противоправное, посчитает, что убытки могут быть уже значительные, сравнимые с его доходами.

Список литературы

1. Комментарий к Закону РСФСР «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках». – М.: ЗАО Юстицинформ, 2005. – 160 с.

2. Комментарий к Кодексу Российской Федерации об административных правонарушениях / Под ред. В.В. Черникова и Ю.П. Соловьева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт-Издат, 2003.- 774 с.

3. Комментарий к Кодексу Российской Федерации об административных правонарушениях / Под ред. Ю.М. Козлова. – М.: Юристъ, 2002. -498 с.

4. Конкурентное право Российской Федерации: Учебное пособие для вузов / под

ред. Н.И. Клейн, Н.Е. Фонаревой. – М.: Логос, 1999. – 715 с.

5. Мозолин В.П. Корпорации, монополии и право в США. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1966. – 398 с.

6. Ревина С.Н. О неотвратимости юридической ответственности в сфере рыночных отношений // Юристъ. - 2005. - №5. – С. 17-21.

7. Соколова И. Санкции за нарушение антимонопольного законодательства // Конкуренция и рынок. - 2003. - № 17. - С. 17-22.

8. Тотьев К.Ю. Предписания антимонопольного органа // Законность. - 2000. - № 12. СПС КонсультантПлюс. 2014.

Аннотатсия**Асосҳои ҳуқуқии муқовимат бо ғайбӣҳои зиддиинҳисорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Дар мақола ҷораҳои муқовимат бо ғайбӣҳои инҳисории пешбиниамудаи қонунгузори зиддиинҳисории Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд. Хулоса карда мешавад, ки амрияти мақоми зиддиинҳисорӣ функсияи ҷазодихиро иҷро накарда, балки танҳо ҷораҳои пешгириро ифода мекунад. Мавқеи муаллиф оид ба дастгирии пурзӯр кардани ҷавобгарии маъмури барои содир намудани ғайбӣҳои инҳисорӣ пешниҳод мегардад.

Аннотация**Правовые основы противодействия монополистической деятельности в Республике Таджикистан**

В статье рассматриваются меры противодействия монополистической деятельности, предусмотренные антимонопольным законодательством Республики Таджикистан. Делается вывод, что предписание антимонопольного органа не выполняет функцию наказания, а преследует только пресекательные меры. Высказывается авторская позиция в пользу оправданности ужесточения административной ответственности за совершение монополистической деятельности.

Annotation**The legal framework for combating the monopolistic activities in the Republic of Tajikistan**

The article deals with measures to counter monopolistic activities envisaged by the antimonopoly legislation of the Republic of Tajikistan. It is concluded that the antimonopoly body does not carry out the function of punishment, but it is intended only preclusive measures. It expresses the author's position in favor of justification of stricter administrative responsibility for the commission of monopolistic activity.

Александрова Л.А.,
научный сотрудник Института
философии, политологии и права Академии
наук Республики Таджикистан

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГАРАНТИИ СОХРАННОСТИ И ВОЗВРАТНОСТИ БАНКОВСКИХ ВКЛАДОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: пасандози банкӣ; таъмини баргардонидани пасандоз; сугуртаи пасандози банкӣ; Банки миллии Тоҷикистон; фоизҳо; шакли чавобгарӣ.

Ключевые слова: банковский вклад; обеспечение возврата вклада; страхование банковских вкладов; Национальный банк Таджикистана; проценты; форма ответственности.

Keywords: a bank deposit; the provision of return of deposit; the insurance of bank deposits; the National Bank of Tajikistan; the percents; the form of responsibility.

За годы государственной независимости Таджикистана одним из достижений и шагом вперед было принятие нового Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ). Современный ГК РТ отражает те положительные моменты, которые были в советскую эпоху регулирования гражданско-правовых отношений, так и регулирует те отношения, которые только зародились при становлении государственной независимости Таджикистана – это предпринимательская деятельность, новые виды договоров, разрешение коммерческого кредитования, более детальное регулирование банковских договоров. Несмотря на все плюсы и минусы ГК РТ, данный нормативный акт был и остается экономической конституцией нашей страны, хотя многие пытаются, к сожалению, в настоящий период принизить значение ГК РТ. Мы имеем ввиду новую редакцию Закона РТ «О нормативных правовых актах», где в ст.7 ГК РТ имеет равную силу наряду с другими текущими законами. Но как нам кажется, это не правильно.

Также одним из достижений в ГК РТ стало детальное регулирование договора банковского вклада, что не было ранее. Особенностью регулирования договора банковского вклада является то, что, по сути, он содержит больше императивных норм, нежели диспозитивных.

Это отличает его, например, от договора займа. Согласно ч.2 ст.854 договор банковского вклада, в котором вкладчиком выступает гражданин, является публичным договором. А это налагает на кредитные организации более жесткие требования в отличие от других гражданско-правовых договоров, которые таковыми не являются. В регулировании договора банковского вклада, как отмечает В.В. Витрянский: «...важная роль в регулировании соответствующих правоотношений отводится публичному праву» [1]. Данное регулирование норм ГК подтверждает высказывания о том, что в современном обществе нет чисто частноправовых отраслей права. В современном обществе публичные и частноправовые методы применяются как в частноправовых отраслях права, так и в публичных. Примером тому является норма о необходимости лицензирования кредитных организаций, которые желают привлекать средства юридических и физических лиц во вклады (ст.855 ГК РТ), и конструкция публичного договора также является элементом публичного права (ст.458 ГК РТ).

В целом глава 42 ГК РТ построена таким образом, чтобы максимально учесть интересы вкладчиков, и чтобы меньше было отсылочных норм на подзаконные нормативные акты

и банковскую практику. И это является на наш взгляд положительным достижением, которое мы приобрели за годы независимости, благодаря разработчикам нового ГК РТ.

Но, несмотря на те плюсы, которые были перечислены, все же остаются проблемы в регулировании договора банковского вклада, с которыми граждане столкнулись сегодня. Это обеспечение возврата вклада и процентов по нему. Обеспечению вкладов посвящена ст.861 ГК РТ. А ст.856 гласит: «Сберегательный банк или его отделение гарантирует сохранение и возврат суммы вклада вкладчику в любое время». Также положительным моментом в продолжение данной нормы является положение о том, что Правительство Республики Таджикистан (РТ) гарантирует сохранность и возврат депозитов и сбережений физических лиц в государственном банке (ст.55 Закона РТ «О банковской деятельности»). К сожалению, не указано, каким образом это будет выполняться. Т.е. как часто у нас бывает гарантия провозглашена, а механизм исполнения повис в воздухе. Мы считаем, что в данном случае не надо принимать подзаконный нормативный акт, который никто не может найти и, часто идет в противоречие с законами. Поэтому необходимо более детально данную гарантию и право урегулировать в самом законе.

Далее в продолжение сказанного, каким образом данная гарантия и обеспечение будет выполняться. Гражданский кодекс также не говорит, а отсылает к другим законам и нормам договора банковского вклада. С настоящего момента начинается, с нашей точки зрения, проблема обеспечения возврата вклада и процентов по нему. Если исходить из российской практики, которая ранее нас испытала все проблемы по возврату вкладов, то надо отметить высказывания Л.Г. Ефимовой (в отношении периода до введения системы страхования граждан), «развитой системы добровольного страхования вкладов в РФ также нет. В отдельных, редких случаях банки заключают договоры страхования вкладов до определенной, достаточно низкой суммы. Тем самым требования ст.840 ГК РФ (ст.861 ГК РТ) выполняются лишь формально. Способы обеспечения исполнения обязательств, перечисленные в ст. ст. 329-381 ГК РФ (ст. ст.354-410 ГК РТ), не используются в банковской практике для обеспечения возврата вкладов. Иногда в договорах указывается,

что возврат вкладов обеспечивается суммами обязательных резервов, депонируемых в Банке России. Однако обязательные резервы не могут превышать 20 процентов от суммы привлеченных средств». «Таким образом, - констатирует Л.Г. Ефимова, - в Российской Федерации отсутствует эффективная система обеспечения возврата вкладов» [2, с. 261]. Эти высказывания были сказаны Л.Г. Ефимовой, когда в России еще не был принят закон об обязательном страховании банковских вкладов, до 2003г. Таджикистан в данном вопросе столкнулся с данной проблемой не так давно и, к сожалению, не учел горький опыт Российской Федерации и свой опыт 90-х годов, когда все вклады в советских рублях у граждан буквально сгорели. В настоящее время в Таджикистане принят Закон РТ «О страховании сбережений физических лиц» от 2.08.2011г. До этого действовал Закон РТ «О гарантии вкладов физических лиц» от 01.08.2003 г. Но как мы считаем, данный закон никоим образом не помогает вкладчикам в настоящее время решить проблему возврата своих вкладов, которая, как мы все можем наблюдать, происходит в ОАО «Таджиксодиротбанке». Данная проблема не только в самом банке. Эта проблема комплексная, как и в эффективном управлении банковской системой со стороны Национального Банка РТ, так и в эффективном и беспробельном законодательстве в данном вопросе.

Объясним, почему мы так считаем. В ч.1 ст.840 ГК РФ указано четко, что страхование вкладов – это обязательное страхование и возложено это на банки РФ. В Таджикистане же в ч.1 ст.861 указано, что «Средства и способы, которые банк обязан использовать для обеспечения возврата полученных им вкладов, определяются законом и договором.», т.е. отсылает к специальному закону. Также к специальному закону отсылает и ст.4 Закона РТ «О страховой деятельности», в которой указано: «Обязательное страхование вводится на основании законодательства Республики Таджикистан на приоритетные объекты страховой защиты имущественных интересов физических и юридических лиц». Специальным законом является в данном вопросе Закон РТ «О страховании сбережений физических лиц». Но в данном законе также ничего не указано о том, что страхование вкладов физических лиц является обязательным страхованием, и

что именно банк и иная кредитная организация обязаны страховать вклады своих вкладчиков. В ст.12 данного закона сказано, что каждая кредитная организация, имеющая лицензию Национального банка Таджикистана, для привлечения сбережений физических лиц является членом Фонда страхования сбережений физических лиц. Данная норма звучит достаточно неоднозначно. И на ее основании не вытекает, что банк или иная кредитная организация, которая имеет право на основании выданной лицензии НБТ, привлекать денежные средства физических и юридических лиц во вклады, обязаны стать членом вышеуказанного фонда и страховать в обязательном порядке денежные вклады физических лиц. Не сказано об это ни в Законе РТ «О банковской деятельности», ни в Законе РТ «О национальном банке Таджикистана».

Другой проблемой банковского законодательства являются подзаконные нормативные акты НБТ, которые должны способствовать более тщательному исполнению обязательств со стороны коммерческих банков перед вкладчиками. Так, п.9 ст.29 Закона РТ «О банковской деятельности» предусматривает, что кредитная организация разрабатывает и осуществляет внутреннюю политику по управлению пруденциальным нормативом, в том числе условия принятия депозита, сбережения и выдачи кредита, включая срок и их проценты. Для этих целей разработана Инструкция НБТ от 25.04. 2012г., №194 «Об обязательных резервах кредитных организаций по сбережениям и другим подобным обязательствам». В ней сказано, что требования по обязательным резервам устанавливаются в целях ограничения кредитных возможностей кредитных организаций и поддержания на определенном уровне денежной массы в обращении. Ничего об обеспечении денежных вкладов граждан в ней нет. Нет об этом и в других нормативных актах НБТ. И надо отметить, что язык инструкции сложный не только для простого обывателя, но и юристов. Он написан для специалистов бухгалтерского учета. Так, если ни в одном законе, ни в подзаконных нормативных актах не вытекает обязанности банков об обязательном страховании банковских вкладов, то граждане теряют право на обращение в суд, которое им должно быть предоставлено на основании ст.1023 ГКРТ, если бы страхование банковских вкладов было обяза-

тельным. В ч.1 данной статьи говорится, что лицо, в пользу которого по закону должно быть осуществлено обязательное страхование, вправе, если ему известно что страхование не осуществлено, потребовать в судебном порядке его осуществления лицом, на которое возложена обязанность страхования в качестве страхователя.

За рамками регулирования в вопросах обеспечения возврата остаются вклады юридических лиц, и денежные средства на пластиковых карточках, которые перечисляют гражданам их работодатели через банки, но нигде они их обналичить не могут. Таким образом, банки также нарушают конституционное право граждан на оплату своего труда, не предоставляя возможности обналичить пластиковые карточки.

Другой момент, который также негативно может влиять на ситуацию с обеспечением возврата банковских вкладов является суженный перечень фактов, которые относятся к страховому случаю, согласно Закону РТ «О страховании сбережений физических лиц». Так, в законе предусмотрен страховой случай, при котором вкладчики могут получить возмещение застрахованных сбережений. Страховым случаем является согласно закона отзыв лицензии кредитной организации, принудительная ликвидация кредитной организации решением суда не по основаниям банкротства или по основаниям банкротства в соответствии с Законом РТ «О ликвидации кредитных организаций», в результате чего возникают обязательства Фонда страхования сбережений физических лиц по выплате суммы страхового возмещения вкладчикам, обанкротившейся кредитной организации. Мы считаем, что также страховым случаем может быть и приостановление лицензии НБТ, которое предусмотрено Законом РТ «О Национальном банке Таджикистана».

Несправедливо, с нашей точки зрения, установлены ограничения по сумме страховых возмещений, указанные в ст. 12 закона. Данные ограничения составляют не более 7тыс. сомони. Это не советует принципам разумности, справедливости и добросовестности, которые провозглашены в п.4 ст.10 ГК РТ, а также в ч.2 ст.1039 ГК РТ указано, что страховая премия определяется страховщиком ...с учетом объекта страхования и характера страхового риска. Например,

если сумма одного вклада составляет 50000 долларов, сумма другого вклада 5000 долларов, а оба получают 7 тысяч сомони – данная практика не будет соответствовать принципу справедливости. Даже, если первый вкладчик получит 7000 сомони, а второй, к примеру, 5000 сомони, то это не будет соответствовать принципу разумности. Цель страхования получить возмещение того, что гражданин утратил в имущественном выражении и не может восстановить. А если гражданин вложил пятьдесят тысяч долларов, а получит только семь тысяч сомони, что во много раз меньше, то суть страхования практически теряет свой смысл.

В ситуации, когда законодательством определены строгие правила контроля и надзора за банковским сектором со стороны НБТ, но главный банк страны не предпринимает никаких мер к устранению проблем, которые назрели с ситуацией в ОАО «Таджиксодиротбанке», то НБТ также должен совместно с ОАО «Таджиксодиротбанком» нести бремя ответственности по вкладам граждан. Мы так считаем, так как данная ситуация возникла не в одночасье. Но НБТ до сих пор продолжает закрывать на это глаза. Таджикистан согласно ст.1 Конституции РТ является правовым государством. А одним из принципов правового государства является взаимная ответственность граждан и государства [3, с. 242]. Если государство в лице Национального банка Таджикистана допустило такую ситуацию с возвратом вкладов в ОАО «Таджиксодиротбанке», то оно также за это должно нести имущественную ответственность перед вкладчиками.

В отношении ответственности обратим внимание на ч.3 ст. 861 и ст. 862 ГК РТ. В ч.3 ст. 861 ГК РТ сказано: «При невыполнении банком обязанностей по обеспечению возврата вклада, а также при утрате обеспечения или ухудшении его условий вкладчик вправе потребовать от банка немедленного возврата суммы вклада, уплаты на нее процентов и возмещения причиненных убытков в соответствии со статьей 829 настоящего (Гражданского) Кодекса». А в ст. 862 ГК РТ указано, что «в случае невыполнения банком требования вкладчика о возврате вклада или его части в сроки, предусмотренные статьей 861 настоящего Кодекса, банк обязан независимо от уплаты процентов по

вкладу возместить причиненные убытки в соответствии со статьей 426 настоящего Кодекса». Статья 829 ГК РТ говорит о ставках процентов, при договоре займа, если стороны его самостоятельно не предусмотрели в договоре. Само понятие возмещение убытков в гражданском праве связано с гражданско-правовой ответственностью, и они являются общей формой ответственности по договорным обязательствам [4]. И когда законодатель отсылает в ч.3 ст.861 ГК РТ к ст.829 ГК РТ, то, скорее всего, он имеет в виду порядок подсчета данных убытков. Но совсем непонятна тогда ст.862 ГК РТ, которая говорит также об убытках при неисполнении обязательств по договору вклада, но порядок возмещения убытков должен быть взыскан по ст.426 ГК РТ (Ответственность за неправомерное пользование чужими денежными средствами). И на практике могут возникнуть совершенно различные интерпретации применения данной нормы, а то и двойное применение убытков и по ч.3 ст.861 ГК РТ и по ст.862 ГК РТ.

Постановлением Правительства РТ от 13.06.2007 г., №7 указано, что проценты, предусмотренные п.1 ст.426 ГК РТ по своей природе отличаются от процентов, установленным за пользование денежными средствами в ст.827 ГК РТ (договор займа), в ст.839 ГК РТ (кредитный договор) и ст.843 ГК РТ (коммерческий кредит). По сути, проценты, установленные ст.426 ГК РТ являются мерой ответственности за неисполнение обязательств [5, с. 237], в нашем случае за несвоевременную выплату вкладов и процентов по нему. Поэтому мы считаем, что в данном п.3 ст.861 ГК РТ дублируется ст.862 ГК РТ, по сути, и там и там проценты исчисляются одинаково для возмещения убытков, но так как все-таки проценты, исчисляемые по ст.829 ГК РТ, являются больше платой за займ, а не мерой ответственности, правильнее было бы оставить ст.862 ГК РТ в прежней редакции, а ч.3 ст. 861 ГК РТ исключить. Тем более что плата за вклад уже предусматривается в ст.859 ГК РТ.

Хотелось бы отметить для читателей, что данная статья не является глубоким исследованием. Это, скорее всего постановка проблемы и некоторые рекомендации для улучшения законодательства в вопросах обеспечения возврата банковских вкладов.

Список литературы

1. См.: М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. Договорное право. Книга пятая. В двух томах. Том 2: Договоры о банковском вкладе, банковском счете; банковские расчеты. Конкурс, договоры об играх и пари.- М.: Статут, 2006. – С. 36.

2. Ефимова Л.Г. Банковские сделки: право и практика. М., 2001. – С.261.

3. Конституционное (государственное право) зарубежных стран: В 4 т. Тома 1-2. Часть общая: Учебник / Отв. ред. проф. Б.А. Страшун – 3-е изд., обновл. И дораб. – М.: Из-

дательство БЕЛ, 1999. – С. 242.

4. В.А. Ойгензихт. Имущественная ответственность в хозяйственных договорах (учебное пособие). Душанбе. – 1980. – С. 55.; Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. – М.: «Статут», 1999. – С. 636 (автор главы В.В. Витрянский); Иоффе О.С. Обязательственное право. М., «Юрид. лит.», 1975. – С. 98-99.

5. Сборник Постановлений Пленумов Высшего Экономического суда РТ. 2004-2009 гг. Душанбе. 2011. – С. 237.

Аннотатсия

Проблемаҳои таъмини кафолати бехатарӣ ва баргардонидани амонатҳои бонк дар марҳалаи муносири давраи баҳши бонкии иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар ин мақола, муаллиф мушкилоти дар Тоҷикистон дар баҳши бонкӣ ба вучудомадаро пешниҳод мекунад. Ин проблемаи баргардонидани амонатҳои бонкӣ мебошад. Сабаби чунин муносибати бемасъулияти бонкҳо дар ҷӣ зохир мегардад, магар танҳо дар бухрони ҷаҳонӣ, ки ба иқтисоди бисёр кишварҳо расидааст. Дар таҳлили қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии зерқонунӣ дар соҳаи бонк маълум мешавад, ки проблема инчунин дар танзими самараноки қонунгузорӣ низ мавҷуд аст.

Аннотация

Проблемы обеспечения гарантии сохранности и возвратности банковских вкладов на современном этапе развития банковского сектора экономики в Республике Таджикистан

В настоящей статье автор ставит проблему, которая назрела сегодня в Таджикистане в банковском секторе. Это проблема возврата банковских вкладов. В чем причина столь безответственного отношения банков к своим обязательствам, только ли то мировой кризис, который постиг экономику многих стран. И при анализе законодательства и подзаконных нормативных актов в банковской сфере выясняется, что проблема также и в эффективном законодательном урегулировании.

Annotation

Problems of safety and guarantees of repayment of bank deposits at the present stage of development of the banking sector in the Republic of Tajikistan

In this article, the author raises the problem, which matured today in Tajikistan in the banking sector. This is the problem return bank deposits. What is the reason for such irresponsible attitude of banks to its obligations only if the global crisis, which grasped the economies of many countries. And the analysis of legislation and subordinate legislation in the banking sector it appears that the problem is also in the effective legislative regulation.

Табаров Ф.Д.,
начальник отдела правовой информации и систематизации Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан
E-mail: faridunjon@list.ru

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН О ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Калидвожаҳо: шароитҳои иқтисодӣ; корхонаҳои давлатӣ; субъекти муносибатҳои граждони-ҳуқуқӣ; Кодекси граждони РСС Тоҷикистон соли 1963; вазъи ҳуқуқи корхонаҳои давлатӣ.

Ключевые слова: экономические условия; государственные предприятия; субъект гражданско-правовых отношений; Гражданский кодекс Таджикской ССР 1963 года; правовое положение государственных предприятий.

Keywords: economic conditions; state enterprises; subject of civil legal relations; Civil Code of the Tajik SSR in 1963; legal status of state enterprises.

В экономических условиях жизни нашего государства предприятия, играли весьма важную роль. На них, безусловно, оказала влияние традиция, сформировавшаяся в советский период, когда в системе юридических лиц страны предприятия были единственно возможной организационно-правовой формой коммерческой деятельности.

Государственное предприятие, как субъект гражданско-правовых отношений Республики Таджикистана (РТ), в своем развитии тесно связано со становлением экономики РТ в целом. Следствием этого является необходимость выбора путей эффективного управления государственной собственностью, в первую очередь, предприятиями и производственными (недвижимыми) фондами [1, с. 2].

В настоящей статье мы поставили цель рассмотреть правовое регулирование общественных отношений, связанных с деятельностью государственных предприятий в СССР, развитием и совершенствованием их правового статуса в историко-аналитическом, а также сравнительно-правовом аспекте, а также развитие законодательства о государственных предприятиях в период независимости РТ. Оценка исторического опыта правового регулирования деятельности государственных предприятий в

СССР имеет огромное значение для настоящего времени. Такая оценка, в частности, может использоваться на практике при осуществлении законодотворческого процесса РТ.

История становления и развития законодательства о государственных предприятиях в Таджикской АССР, а затем в Таджикской ССР и СССР свидетельствует о том, что нормативные правовые акты, регулирующие правоотношения в данной сфере, имели неодинаковую юридическую силу, так как они принимались и высшими органами государственной власти, так и их исполнительно-распорядительными органами.

После принятия декрета о национализации от 28.07.1918 г., Советское государство за очень короткий промежуток времени (около полутора лет) национализировало значительное число частных предприятий. Хотя все предприятия считались перешедшими в собственность государства, однако находились в безвозмездном арендном пользовании прежних владельцев, впредь до особого распоряжения в каждом отдельном случае. Следует отметить, что в государственную собственность были обращены не просто недвижимые и движимые вещи, а комплексы этих вещей вместе с утрачиваемыми в момент перехода сложившимися обязатель-

ственными отношениями, нематериальными благами и т.д. Особенность такого имущества требовала специального, определенного целевым назначением, имущества, владения, пользования и распоряжения им. Именно на основе этих созданных и создаваемых впоследствии имущественных комплексов были образованы государственные предприятия. В юридической литературе справедливо отмечается, что «и в этот период истории впервые и надолго два понятия «имущественный комплекс» и «предприятие» (государственное) тесно переплелись. Зачастую эти категории, лежащие в совершенно различных сферах (объект и субъект права), использовались как синонимы, будучи тесно связанными в правовых актах, юридической науке и публицистике: предприятие как имущественный комплекс и предприятие как форма организации производственной деятельности (юридическое лицо)» [2, с. 23-33].

В 1921 г. советское государство перешло к новой экономической политике (НЭП). В этот период государственные предприятия работали на коммерческой основе. В связи с переходом к новой экономической политике (НЭП), были отменены некоторые ранее принятые законодательные акты. Так декретом «Об отмене, приостановке и пересмотре некоторых постановлений о мелкой и кустарной промышленности и кустарной сельскохозяйственной кооперации», принятом в том же году, отменялось постановление ВСНХ от 29.11.1920 г. «О национализации мелких предприятий и правила, регламентирующие их производство и сбыт» [3, с. 36]. В развитии данного курса ВЦИК 7.07.1921 г. принял постановление «О кустарной и мелкой промышленности», на основе которого каждый гражданин мог организовывать мелкое предприятие, получив на это разрешение в местном совнархозе. По инструкции ВСНХ, утвержденной в августе 1921 г., бывшим частным владельцам могли быть возвращены те предприятия, которые фактически не эксплуатировались государственными органами» [4, с. 127].

10.04.1923 г. был издан декрет ВЦИК и СНК «О государственных промышленных предприятиях, действующих на началах коммерческого расчета (трестах)». Согласно данному декрету, государственными трестами признавались «государственные промышленные предприятия, которым государство предоставляет самостоя-

тельность в производстве своих операций, согласно утвержденному для них уставу, и которые действуют на началах коммерческого расчета с целью извлечения прибыли» [5, с. 336].

В результате принятия вышеуказанного декрета предприятия получали широкую хозяйственную автономию: они имели право сами устанавливать цену на свою продукцию и свободно выступать на рынке в качестве самостоятельных меновых хозяйств. Таким образом происходят изменения и в системе государственных промышленных предприятий. В целях обеспечения рентабельности производства, бережливого ведения хозяйства предприятия переводятся на хозрасчет и объединяются в тресты. В тресты объединялись предприятия одной отрасли, наиболее крупные, удобно расположенные для объединения. Центральные тресты находились в ведении ВСНХ, местные – в ведении губернских и областных СНХ [6, с. 69].

Наряду с трестами в рассматриваемый период появляются синдикаты. Это были объединения предприятий, но в отличие от трестов, они не занимались самим производством, а ведали торговлей и сбытом готовой продукции, снабжением предприятий, а также распределением заказов между предприятиями. Смысл создания синдикатов заключался в том, что они должны были обеспечить выступление государственной промышленности на рынке, в планомерной борьбе со стихией товарооборота и вытеснении частного капитала на рынке и из оптовой торговли. Во главе синдикатов стояло правление (совет) или единоличный заведующий. Синдикат в отличие от треста являлся юридическим лицом.

Дальнейшие изменения в законодательном регулировании деятельности государственных предприятий проводились в направлении усиления отраслевой специализации. Следовало сконцентрировать средства на развитии решающих отраслей тяжелой промышленности, активизировать инициативу предприятий и предоставить им большую самостоятельность. Основным принципом должна была стать централизация планового руководства и децентрализация оперативных функций.

29.07.1927 г. был принят Закон о трестах, а в 1929 г. – постановление «О реорганизации управления промышленностью». Если до 1927 г. основным звеном управления был трест, а государственные предприятия были лишены

самостоятельности в вопросах финансов, производства и кадров, то теперь самостоятельной производственной единицей становится предприятие. Во главе его стоял директор, предприятие действовало на началах хозрасчета.

Учеными-юристами того времени отмечается, что «предприятия управляются на основе тех же принципов, которые применяются в руководстве всем социалистическим народным хозяйством: единство политического и хозяйственного руководства, демократический централизм, единство государственной социалистической собственности, планирование, хозяйственный расчет, единоначалие в руководстве хозяйственной деятельностью, участие трудящихся масс в управлении производством, государственная дисциплина и социалистическая законность в хозяйственной деятельности» [7, с. 28].

Таким образом, в 1920-1930-х гг. в законодательном регулировании деятельности государственных предприятий развивался отраслевой принцип построения управленческого аппарата, большинство предприятий приобрело узкий отраслевой профиль.

Необходимо отметить, что вопрос о формах государственного руководства предприятиями постоянно привлекал внимание ученых-экономистов. Однако в советской экономической науке до 1970-х гг. обычно не учитывалось правовое регулирование деятельности предприятий как формы руководства ими. Характерна точка зрения С.Е. Каменицера, который утверждал, что «хозяйственное руководство - это сложная система мер, направленных на развитие социалистического народного хозяйства; оно включает управление, планирование и организацию производства, использует экономические рычаги развития производства и осуществляется путем широкого привлечения трудящихся к решению хозяйственных задач» [8, с. 6]. Как видно из этого определения, С.Е. Каменицер вообще не рассматривал правовое регулирование народного хозяйства как форму руководства им. Кроме того, в учебнике экономики социалистической промышленности указывалось, что «государственное руководство промышленностью осуществляется путем: а) непосредственного управления предприятиями; б) планирования их деятельности; в) использования экономических факторов, с помощью которых государство воздействует на развитие хозяйства в нужном направлении»

[9, с. 80-81]. Таким образом, и в данном источнике отсутствовало указание на правовое регулирование, как формы руководства государственной промышленностью.

В советском законодательстве неоднократно делались указания на правовую сторону понятия предприятия. По Положению о трестах 1927 г. [10, с. 392] под государственным промышленным трестом признается предприятие, пользующееся правами юридического лица. Согласно ст. 11 Основ гражданского законодательства [11, с. 275], государственные предприятия, состоящие на хозяйственном расчете, имеющие закрепленные за ними основные и оборотные средства и самостоятельный баланс, являются юридическими лицами. Таким образом, «признание юридическим лицом составляет неотъемлемый признак государственного предприятия» [12, с. 27].

К концу 1950-х годов законодательство, определяющее правовое положение предприятия, устарело и нуждалось в кардинальном изменении. Основным актом, определяющим права и обязанности промышленного предприятия, оставалось Положение о трестах 1927 г., которое формально действовало, но по существу настолько устарело, что ни в какой мере не могло отвечать задачам укрепления хозрасчета и оперативно-хозяйственной самостоятельности предприятий. В этом Положении предприятием признавался промышленный трест, тогда как тресты превратились в то время в большинстве случаев в органы хозяйственного руководства, а в ряде отраслей промышленности вообще были ликвидированы. Трестированное предприятие по этому Положению не обладало даже правами юридического лица, хотя сначала в практике, а затем и законодательно - в Основах гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик (ст. 11) - такие права ему были предоставлены.

В принятом в 1963 г. ГК Таджикской ССР [13] законодатель большое внимание уделяет государственным предприятиям (ст. 24, 94 ГК 1963 г.). В соответствии с чем, за государственными организациями закреплялось государственное имущество, которое состояло в оперативном управлении этих организаций, осуществляющих в пределах, установленных законом, в соответствии с целями их деятельности, плановыми заданиями и назначением имущества, права владения, пользования и распоряжения имуществом. Таким образом, на имущество государ-

ственных предприятий было сохранено право собственности государства.

В юридической литературе отмечается, что деятельность советских государственных предприятий регулировалась как нормами административного, так и нормами гражданского права [14, с. 88]. На основе решений сентябрьского Пленума ЦК КПСС 1965 г. было разработано проведение экономической реформы. В связи с проведением данной реформы возникла необходимость в закреплении правового статуса предприятий промышленности в новых условиях хозяйствования. Это было осуществлено Положением о социалистическом государственном производственном предприятии, утвержденное постановлением Совета Министров СССР от 4.10.1965 г.

В данном Положении было закреплено, что предприятие, в соответствии с планом, на основе хозяйственного расчета, под руководством вышестоящего органа, осуществляло производственно-хозяйственную деятельность. Принадлежащие предприятию права, связанные с его производственно-хозяйственной деятельностью, осуществлялись директором и по установленному им распределению обязанностей, другими должностными лицами предприятия, а в случаях, предусмотренных действующим законодательством, – совместно, по согласованию или с участием фабричного, заводского, местного комитета профсоюза.

В Положении о предприятии были предусмотрены широкие права предприятия во всех сферах его деятельности. Предприятия имели право списания с баланса зданий, сооружений, других основных средств, находящихся в состоянии непригодном для дальнейшего использования. По основаниям, предусмотренным в данном Положении, предприятиям было предоставлено право списания определенного вида убытков с уведомлением об этом вышестоящих органов. Предприятия разрабатывали смету административно-управленческих расходов, которая могла утверждаться и изменяться директором предприятия.

В дальнейшем в данный нормативный правовой акт были внесены изменения и дополнения, которые были направлены на устранение тех или иных пробелов в законодательстве, регулирующие деятельность государственных предприятий. Выражением этого курса, очень непоследовательного и противоречивого, явилось принятие ряда правовых актов - Положе-

ния о производственном предприятии (1968г.), Общего положения о всесоюзном и республиканском промышленных объединениях (1973 г.), Положения о производственном объединении (комбинате) (1974г.) Однако «на практике возникали многочисленные вопросы по урегулированию хозяйственных отношений. Действовавшее в то время законодательство не обеспечивало незамедлительного разрешения этих вопросов. В таких условиях анализируемый нормативный правовой акт фактически утратил юридическую силу, хотя и не был отменен»¹⁴. Кроме того, положение усугублялось тем, что законодателем при принятии Положения о предприятии не были внесены соответствующие изменения во все взаимосвязанные с этим нормативным актом источники. Основное внимание было сосредоточено на правовых актах высшего ранга, т. е. принимаемых органами хозяйственного руководства. Это было обусловлено тем, что в производственно-хозяйственной деятельности государственных предприятий преобладали административно-командные методы руководства, а сами хозяйственные отношения строились на основе принципа власти и подчинения.

Несмотря на очевидную значимость деятельности государственных предприятий, они подчинялись не единому закону, уставу или положению, не систематизированным юридическим правилам, а разрозненным правительственным постановлениям и многочисленным (подчас не согласованным, а порой устаревшим) ведомственным инструкциям и иным нормативным актам Госплана, Госстроя, Госснаба, Госбанка и др.

Структура хозяйственного законодательства выглядела следующим образом. Одну часть хозяйственного законодательства составляло законодательство общехозяйственного действия, включавшее в себя законодательство о хозяйственных органах, правовом режиме их имущества, планировании, финансировании, трудовом обеспечении их деятельности, заключаемых ими договорах. Во вторую часть входило законодательство, дифференцируемое по видам хозяйствования (законодательство о промышленности, сельском хозяйстве, строительстве, снабжении и сбыте, обслуживании, транспорте, связи, страховом и банковском деле). Законодательные подразделения первой группы объединяли юридические нормы, применявшиеся независимо от особенностей

хозяйствования отдельных видов. Законодательные подразделения второй группы были сосредоточены лишь на том, что специфично для каждого из перечисленных видов хозяйствования.

Новым этапом в развитии законодательства о государственных предприятиях связывается с решениями апрельского (1985 г.) Пленума ЦК КПСС. Взятый партией курс на ускорение социально-экономического прогресса общества потребовал новых подходов в правовом обеспечении регулирования отношений с участием государственных предприятий. Это выразилось в принятии Закона СССР «О государственном предприятии (объединении)» 30.06.1987 г., утвержденного Постановлением Верховного совета СССР от 30.06.1987 г. «О порядке введения в действие Закона СССР «О государственном предприятии (объединении)», в соответствии с которым была расширена самостоятельность предприятий в вопросах планирования, труда, управления и договорных отношений. В соответствии с этим законом, основными принципами деятельности государственных предприятий признавались полный хозрасчет и самофинансирование. В практику прочно вошли две модели хозрасчета: 1) основанная на нормативном распределении прибыли и 2) основанная на нормативном распределении дохода. Нормативы обеспечивали установление пропорций распределения прибыли (дохода) между предприятием и бюджетом, хотя и имели тот недостаток, что могли ежегодно корректироваться и были дифференцированными. Решение о величине нормативов отчислений от прибыли (дохода) в бюджет принимал вышестоящий орган управления. Эти и другие решения, и практические меры по их реализации, повлияли на хозяйственную ситуацию, но лишь в какой-то мере. Сохранялись жесткие административно – бюрократические методы руководства.

В конце 80-х годов XX столетия советскими учеными-юристами высказывалось мнение о том, что «нормы права приобретают особое значение в период перехода от властно-административных методов управления к принципам экономического регулирования, предполагающим самостоятельный режим государственного предприятия с его самофинансированием, самоокупаемостью и стремлением к получению хозрасчетного дохода». Другими словами, нормы права придают необходимую устойчивость этим экономическим средствам

достижения положительных результатов в деятельности государственного предприятия.

Хотелось бы отметить некоторые основные положения Закона «О государственном предприятии (объединении)» 1987 г. В ст.1 данного закона, отмечается, что предприятие - это основное звено народного хозяйства, так как здесь происходит соединение рабочей силы со средствами производства, и проявляются социалистические производственные отношения. Эти признаки и характеризуют предприятие с экономической стороны. И именно потому, что предприятие есть общественное отношение производства, оно не сводится лишь к комплексу орудий и средств производства, а рассматривается как организация, осуществляющая производство материальных благ или иную хозяйственную деятельность. Это и определяет его главную роль в развитии экономического потенциала страны и отличает от иных организаций, в частности, учреждений.

Характеризуя понятие государственного предприятия по Закону 1987 г., необходимо заметить, что «в советской науке гражданского права, проблема юридического лица традиционно относилась к числу методологически сложных» [15, с. 53]. О.А. Красавчиков отмечает, что «назначение правового института юридического лица заключается в том, что его нормы: 1) закрепляют организационно-структурное, имущественное и функциональное единство субъекта права; 2) определяют границы его правосубъектности, формы и порядок ее осуществления; 3) определяют порядок возникновения, реорганизации и ликвидации юридических лиц; 4) устанавливают ряд иных предписаний, определяющих в общей совокупности правовое положение организаций как юридических лиц» [16, с. 127]. В соответствии со ст. 4 Закона 1987 г., предприятие являлось юридическим лицом, обладало обособленной частью общенародной собственности и имело самостоятельный баланс.

Следует отметить, что важным требованием являлся перевод предприятий на самоокупаемость и самофинансирование. Это означало, что за счет заработанных ими средств должны были покрываться все текущие затраты, включая оплату труда, осуществляться вложения на расширение и реконструкцию производства, социальное развитие трудовых коллективов. Бюджетное финансирование сохраняется толь-

ко для решения наиболее крупных и важных государственных задач.

В связи с активизацией внешнеэкономической деятельности СССР в Законе от 3.08.1989 г. «О внесении изменений и дополнений в Закон СССР «О государственном предприятии (объединении)» получила дальнейшее закрепление допустимость многообразия внешнеэкономической деятельности государственных предприятий. Согласно п.4 ст.19 Закона о государственном предприятии в новой редакции, предприятие имело право самостоятельно осуществлять в установленном порядке экспортно-импортные операции, создавая при необходимости хозрасчетные внешнеторговые фирмы или поручая ведение таких операций другим внешнеторговым организациям на договорной основе.

В соответствии с законодательством 1980-х гг., имущественная самостоятельность предприятия проявлялась в возможности распоряжения создаваемыми на них фондами; заработной платы, материального поощрения, развития производства, науки и техники, социального развития, а также ремонтным фондом. Средства указанных фондов могли перераспределяться в известной степени. Свобода (хотя и ограниченная) маневрирования средствами дополнялась гарантией защиты фондов от посягательств со стороны вышестоящих и иных органов: в Законе о государственном предприятии подчеркивалось, что хозрасчетный доход коллектива (являвшийся главным источником образования фондов) находится в распоряжении предприятия, используется им самостоятельно и изъятию не подлежит.

4.06.1990 г. был принят Закон СССР «О предприятиях в СССР» [17.]. В ст.1 данного Закона дается понятие предприятия. В соответствии с данным понятием предприятием является самостоятельный хозяйствующий субъект с правами юридического лица, который на основе использования трудовым коллективом имущества производит и реализует продукцию, выполняет работы, оказывает услуги. Предприятие не имеет в своем составе других юридических лиц. А в ст. 2 данного Закона, где говорится о видах предприятий, установлено, что в соответствии с формами собственности, установленными Законом СССР «О собственности в СССР», могут действовать предприятия следующих видов:

- основанные на собственности советских граждан – индивидуальное, семейное предприятие;

- основанные на коллективной собственности – коллективное предприятие; производственный кооператив, предприятие, принадлежащие кооперативу; предприятие, созданное в форме акционерного общества и иного хозяйственного общества либо принадлежащее такому обществу или товариществу; предприятие общественной организации; предприятие религиозной организации;

- основанные на государственной собственности – государственное союзное предприятие; государственное республиканское предприятие (союзной республики); государственное предприятие автономной республики, автономной области, автономного округа; государственное коммунальное предприятие.

Указанный законодательный акт определил, как сказано в его преамбуле, «общие правовые, экономические и социальные основы организации предприятия при многообразии форм собственности и его деятельности в условиях развития товарно-денежных отношений и регулируемого рынка».

В ст.22 Основ Гражданского Законодательства Союза ССР и республик (утв. ВС СССР 31.05.1991 г. № 2211-1) дается определение предприятия, основанного на праве полного хозяйственного ведения, под которым понимается предприятие, имущество которого принадлежит другому лицу или государству и закреплено за этим предприятием в соответствии со ст.47 Основ, для самостоятельного осуществления им предпринимательской деятельности. В имуществе такого предприятия могут выделяться вклады его работников.

С принятием Основ Гражданского Законодательства произошли серьезные изменения системы экономических отношений в стране и признание равенства форм собственности, в связи с чем происходит изменение и подхода к государственным предприятиям, которые ориентированы на рыночные отношения.

Следует отметить, что в результате последовавших после распада СССР радикальных рыночных реформ государственных предприятий они остались без гарантированных рынков сбыта и гарантированных цен на свою продукцию, без поставщиков материальных и финансовых ресурсов. «Среда, в которой оказался приватизированный и вновь формировавшийся частный производственный сектор, заполнялась несовершенными и зачастую не ориентированными на него институтами рынка» [18, с.

125]. С другой стороны, органы власти лишились традиционных инструментов контроля над хозяйственной деятельностью государственных предприятий и участия в ней.

После получения государственной независимости Таджикистаном, были приняты Законы «О предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан» (1991 г.), «О предприятиях» (1993 г.) и «О собственности в Республике Таджикистан» (1996 г.), открывшие простор, главным образом для формирования и развития субъектов предпринимательства.

Следует отметить, что к началу 90-х годов стало ясно, что многие действовавшие на тот момент положения гражданского законодательства вступили в противоречие с зарождающимися рыночными отношениями, так как подавляющее большинство нормативных актов не учитывало потребностей практики, диктовавшей необходимость принципиальных изменений правового регулирования статуса многих участников гражданского оборота и, прежде всего, организаций, основанных на государственной собственности.

Именно поэтому была разработана и введена в действие часть первая Гражданского кодекса РТ. Законом от 30.06.1999 г., № 802 «О принятии части первой Гражданского кодекса Республики Таджикистан» были признаны утратившими силу Законы РТ «О собственности в Республике Таджикистан», «О предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан» и «О предприятиях», составлявшие ранее основную нормативную базу деятельности государственных предприятий.

28.02.2004 г. был принят Закон РТ «О государственных предприятиях», в соответствии с преамбулой которого данный Закон определяет правовое положение государственных предприятий, права и обязанности собственников, их имущества, порядок создания, реорганизации и ликвидации государственных предприятий.

Список литературы

1. Суханов Е.А. Вступительная статья к книге Г.Ф. Шершеневича. Учебник торгового права (по изданию 1914 г.). М.: Спарк. 1994. – С. 2.
2. Яковлев В.Ф. Гражданские правоотношения и их структурные особенности. Сбор-

ник научных трудов Свердловского юридического Института. Вып. 9. Свердловск. 1975. – С. 23-33.

3. Волостнов С.Н. Национализация в жизненном цикле государственного предприятия // ОНС. 2002. № 1. – С. 36.

4. Илларионова Т.И., Кириллова М.Я., Красавчиков О.А. и др. Советское гражданское право. Учебник. В 2-х т. Т. 1 / Под ред. Красавчикова О.А. - М., 1972. – С. 127.

5. См.: Положение (декрет) о государственных промышленных трестах от 10 апреля 1923 г. // СУ РСФСР. 1923. № 29. – С. 336.

6. Куник А.П. Правовое положение различных торговых предприятий // Советское государство и право. 1986. № 12. – С. 69.

7. См.: Олейник Н.Н. Правовое регулирование частного промышленного предпринимательства в годы НЭПа (1921-1930) // История государства и права. 2001. № 5. – С. 28.

8. Каменицер С.Е. Хозяйственное руководство промышленным предприятием в СССР. М.: Экономиздат, 1961. – С.6.

9. Экономика социалистической промышленности. М.: Госполитиздат, 1957. – С. 80-81.

10. Положение о государственных промышленных трестах, утв. Постановлением ЦИК и СНК СССР от 29 июня 1927. № 39. Ст. 392.

11. Ведомости Верховного Совета СССР. 1957. № 11. Ст. 275.

12. Лаптев В.В. Правовое положение государственных промышленных предприятий в СССР. М., 1963. – С. 27.

13. Гражданский кодекс Таджикской ССР. – Душанбе: Ирфон, 1988.

14. См.: Советское гражданское право / Под ред. Дозорцева А.В. -М.: Высшая школа, 1969. – С. 88.

15. См.: Бараненков В.В. Понятие юридического лица в современном гражданском праве России // Государство и право. 2003. № 11. – С. 53.

16. Илларионова Т.И., Кириллова М.Я., Красавчиков О.А. и др. Советское гражданское право. Учебник. Т. 1 / Под ред. Красавчикова О.А. – С. 127.

17. Новые законы СССР. Выпуск 2. – М: Юрид. лит., 1990.

18. Белякова Е. Органы власти и деятельность предприятий // Вопросы экономики. 2001. № 5. – С. 125.

Аннотатсия**Ташаккул ва инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корхонаҳои давлатӣ**

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаҳои ташаккул ва инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистонро оид ба корхонаҳои давлатӣ матраҳ намудааст. Муаллиф ба инкишофи қонунгузорию оид ба корхонаҳои давлатӣ дар давраи шӯравии Тоҷикистон таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудааст.

Аннотация**Становление и развитие законодательства Республики Таджикистан о государственных предприятиях**

В данной статье автор рассматривает вопросы становления и развития законодательства Республики Таджикистан о государственных предприятиях. Автор уделяет особое внимание развитию законодательства о государственных предприятиях в советский период Таджикистана.

Annotation**Formation and development legislation of the Republic of Tajikistan on State enterprises**

In this article the author considers the issues formation and development legislation of the Republic of Tajikistan on State enterprises. The author identifies special attention to the development of legislation on State enterprises in the Soviet period of the Republic of Tajikistan.

Мирзоева Н.Н.,

главный специалист отдела правовой информации и систематизации Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан
E-mail: nozanin.m@mail.ru

НЕДОБРОСОВЕСТНАЯ КОНКУРЕНЦИЯ: СОДЕРЖАНИЕ И ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ЕЕ ПРЕСЕЧЕНИЯ

Калидвожаҳо: рақобат; рақобати бевиддонона; монополия; ғаъолияти соҳибкорӣ.

Ключевые слова: конкуренция; недобросовестная конкуренция; монополия; предпринимательская деятельность.

Keywords: competition; unfair competition; monopoly; business activity.

Современная рыночная экономика основой своего существования предполагает многообразие форм собственности, развитие предпринимательства и, конечно, конкуренцию, выступающую стимулом и регулятором хозяйственной деятельности субъектов предпринимательства. Конкуренция является неотъемлемым атрибутом рыночной экономической системы. Положительное влияние конкуренции на экономическое развитие и необходимость поддержания высокого уровня конкуренции практически на всех рынках не вызывают сомнения. Конкуренция является наиболее приемлемым средством регулирования основных экономических процессов, распределения материальных благ, удовлетворения интересов потребителей. Вместе с тем конкуренция не способна к саморегуляции в необходимой степени. Поэтому для обеспечения оптимального функционирования рынка требуется специальное законодательное регулирование отношений, существующих в условиях конкуренции [1].

В экономико-правовую практику нашего государства после долгого забвения вновь входит и утверждается понятие «конкуренция». Создаются специальные механизмы поддержки и развития конкурентного механизма, демонополизации, использования новых структур управления производством. Процессы, связанные с конкуренцией, формированием товарных рынков стали объек-

тами пристального внимания законодателей всех стран, ориентированных на рыночную экономику, включая Республику Таджикистан. Большой интерес они представляют и для научного исследования. Это вызвано тем, что конкуренция выступает необходимым условием хозяйственной деятельности в обществе, основанном на товарном производстве, обмене и т.д.

Однако, в современной экономике, как нашего государства, так и зарубежных стран, конкуренция носит противоречивый характер. Наряду с прогрессивным влиянием, стали развиваться её негативные проявления, выражающиеся в нецивилизованных и недобросовестных методах ведения соперничества, наносящих вред как отдельным предпринимателям и потребителям, так и всему обществу в целом. Это связано с тем, что конкурентная борьба порождается законом стоимости и стихийностью рынка. Поэтому, конкуренция объективно присуще негативное свойство, когда каждый участник борьбы преследует исключительно собственную выгоду и ради победы в соперничестве использует любые приёмы и средства, в том числе неэтичные и противозаконные [2, с. 15].

Стремительное распространение недобросовестной конкуренции стало возможно, с одной стороны, в условиях активного развития рыночных отношений и свободы хозяйствующих субъектов предпринимательства, а с дру-

гой, – с возрастанием роли и удельного веса монополизированного сектора в экономике, в результате чего возникла тенденция к ограничению конкуренции. Именно в этих условиях в наиболее широких масштабах возникают недобросовестные конкурентные приёмы, и вследствие чего в праве появляются нормы, регулирующие способы и средства борьбы с такого рода негативными особенностями конкуренции. Должное внимание вопросам конкуренции в нашей стране стало уделяться только с момента перехода отечественной экономики к рынку. Мероприятия по защите от недобросовестной конкуренции весьма важны, их воздействие на товарный и финансовый рынки существенны [3, с. 103]. С началом серьезных преобразований в таджикской экономической системе, когда старые методы ведения экономической деятельности утратили жизнеспособность, предприниматели встали на путь поиска новых способов получения прибыли, которые обеспечивали бы ее максимальный уровень. Провозглашенная свобода экономической и предпринимательской деятельности привела к постоянному столкновению интересов предпринимателей, что потребовало правового регулирования возникающих при этом отношений.

Необходимость поддержания высокого уровня конкуренции практически на всех товарных рынках и её положительное влияние на экономическое развитие не вызывают сомнения, поскольку конкуренция является наиболее приемлемым механизмом регулирования основных экономических процессов, распределения материальных благ, удовлетворения интересов потребителей. Вместе с тем, конкуренция не способна к саморегуляции в необходимой степени. Поэтому обеспечение оптимального функционирования рынка в Республике Таджикистан требует специального законодательного урегулирования отношений в области конкуренции [4, с. 1].

Определяющая роль в установлении рамок дозволенной и добросовестной конкуренции отводится деятельности государства, направленной на предупреждение и пресечение недобросовестной конкуренции. Осуществление государственной политики в этом направлении может быть эффективным лишь при наличии комплексного, всеобъемлющего подхода к данной проблеме. С учетом такого подхода, государство применяет различные

правовые механизмы и регуляторы. С одной стороны, используются правовые средства, непосредственно направленные на пресечение и запрещение различных правонарушительных действий (как наиболее действенный метод борьбы с недобросовестной конкуренцией). С другой стороны, на предупреждение и преодоление недобросовестной конкуренции важное влияние оказывают законодательные и иные нормативные акты, направленные на создание и поддержку условий добросовестной конкуренции и содержащие комплекс мер экономического и административного характера, в частности, таких, как демополизация, антимонопольное регулирование, поддержка и развитие малого и среднего бизнеса, эффективная ценовая, налоговая и таможенная политика и др. Данные мероприятия препятствуют распространению приёмов недобросовестной конкуренции посредством воздействия на сферу концентрации производства и капитала и монополизированный сектор экономики [2, с. 24].

Глубокое внимание вопросам конкуренции стало уделяться с момента перехода отечественной экономики к рынку. С началом серьезных преобразований в таджикской экономической системе, когда прежние методы ведения экономической деятельности утратили жизнеспособность, предприниматели стали вынуждены были начать искать новые способы получения прибыли, которые обеспечивали бы ее максимальный уровень. Провозглашенная свобода экономической и предпринимательской деятельности привела к постоянному столкновению интересов предпринимателей, что потребовало правового регулирования возникающих при этом отношений. В настоящее время в Республике Таджикистан идет процесс ускоренного развития и совершенствования национального законодательства, посвященного, как вопросам создания и развития механизма, добросовестного соперничества (примером чего, в частности, является принятие законов Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства в Республике Таджикистан» [5] от 06.07.14г. и «О естественных монополиях» [6] от 5.03.07 г. и др.), так и проблемам непосредственного запрещения и пресечения приёмов недобросовестной конкуренции. В дополнение и развитие Закона Республики Таджикистан «О конкуренции и

ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» от 30 июня 2006 г., [7] были приняты важнейшие законодательные акты: Закон Республики Таджикистан от 2003 г. «О рекламе» [8], а также нормы части первой Гражданского кодекса РТ, как косвенным образом, так и напрямую регулирующие определенные аспекты недобросовестной конкуренции. Наметился также выход Республики Таджикистан на уровень международного сотрудничества в сфере пресечения недобросовестной конкуренции. В развитие принципов Парижской конвенции по охране промышленной собственности 1883 г. на межправительственном уровне был подписан договор между странами СНГ от 23.12.1993 г. «О проведении согласованной антимонопольной политики», содержащий нормы о недобросовестной конкуренции. Данные нормативные акты внесли существенные изменения в механизм правового регулирования.

В связи с этим, одной из задач современного законодательства Республики Таджикистан является не только пресечение приёмов недобросовестной конкуренции и применение мер воздействия к правонарушителям, но и ориентация непосредственно самих предпринимателей на установление высокого морально-этического климата, посредством утверждения честных обычаев и принципов деловой этики предпринимателей-конкурентов.

Национальное законодательство о недобросовестной конкуренции является, пожалуй, одной из самой молодой отраслью таджикской правовой системы и, поэтому в силу своей новизны, еще недостаточно эффективно воздействует на различные случаи недобросовестного поведения конкурирующих субъектов. Мы можем объяснить это и тем, что в Республике Таджикистан, практически, только на данном этапе начинается глубокое изучение многогранной и достаточно сложной проблемы правового регулирования борьбы с недобросовестной конкуренцией. Поэтому проблемы содержания и правовых средств пресечения недобросовестной конкуренции в Республике Таджикистан (с учётом опыта зарубежных стран в данной области) пока ещё недостаточно изучены в научной литературе и носят, зачастую несистемный характер.

За почти десять лет действия Закона «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» анти-

монопольными органами пресечено большое количество разнообразных нарушений антимонопольного законодательства, постоянно ведется работа по совершенствованию правового регулирования конкурентных отношений. В последние годы вопросы, связанные с защитой от недобросовестной конкуренции, все чаще освещаются на страницах специализированных изданий. Однако, несмотря на это, защита от недобросовестной конкуренции является одним из наименее теоретически разработанных институтов конкурентного права. До сих пор в правовой литературе отсутствует четкое представление о том, к какому разряду правовых явлений принадлежит недобросовестная конкуренция, что часто приводит к ее неадекватному пониманию, приданию чуждых ей признаков либо весьма широкому применению термина «недобросовестная конкуренция».

Проблемы защиты от недобросовестной конкуренции освещалась, главным образом, в публикациях на страницах периодических изданий либо в учебных пособиях, где анализ носил фрагментарно-ситуативный характер. Недобросовестная конкуренция анализировалась, в основном, путем сопоставления таджикского законодательства с зарубежным, при этом опыту других стран придавалось слишком большое значение, нежели опыту и реалиям нашей республики.

В отличие от других стран конкурентное законодательство Республики Таджикистан формировалось в совершенно иных историко-экономических условиях, нежели аналогичное законодательство зарубежных стран. Так как в советский период наше законодательство не сталкивалось с подобными проблемами.

В то же время, в таджикской правовой науке недостаточно внимания уделялось комплексному анализу практики применения Закона РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» в части, касающейся защиты от недобросовестной конкуренции, с одной стороны, и теоретических положений таджикского права – с другой.

В существующих немногочисленных работах не учтено, что в настоящее время правоприменительная практика во многом сформирована, и при исследовании такого явления как недобросовестная конкуренция необходимо руководствоваться, прежде всего, не зару-

бежным опытом, а отечественным, принимая во внимание существующие социально-экономические условия [9].

Мы постарались провести анализ как правоприменительной практики Республики Таджикистан, так и теоретических исследований по широкому спектру вопросов. Наиболее значимые выводы, к которым мы смогли прийти, содержатся в следующих положениях:

– Хотя запрет монополистической деятельности возник в рамках публичного права, а запрет недобросовестной конкуренции – в рамках частного права, развитие этих институтов привело к тому, что в настоящий момент они приобрели комплексный характер, и оба являются частно-публичными. Монополистическая деятельность и недобросовестная конкуренция равно опасны и для интересов конкретных предпринимателей, и для интересов потребителей, и для интересов общества в целом.

В связи с этим основные принципы защиты от недобросовестной конкуренции, в соответствии с которыми недобросовестная конкуренция пресекается как в судебном порядке по иску заинтересованного лица, так и непосредственно антимонопольными органами либо по обращениям конкретных лиц, либо по собственной инициативе, следует признать оптимальными в сложившихся социально-экономических условиях.

– Правовая сущность недобросовестной конкуренции заключается в том, что, будучи объектом правового запрета, она представляет собой действия, от которых обязаны воздерживаться все участники конкурентных отношений при осуществлении деятельности на товарном рынке. Соблюдение запрета недобросовестной конкуренции, как и любого иного правового предписания, не ставится в зависимость от психического отношения субъекта конкурентных отношений к своим действиям. Соответственно для признания действий хозяйствующего субъекта недобросовестной конкуренцией не требуется устанавливать ни наличие у лица умысла, ни вины вообще.

Легальное определение недобросовестной конкуренции в Законе РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» целесообразно изложить в следующей редакции: «недобро-

совестная конкуренция – направленные на приобретение преимуществ в экономической деятельности действия либо бездействие лица, осуществляющего такую деятельность, которые указаны в статье 7 настоящего закона либо иным образом противоречат требованиям добропорядочности, разумности и справедливости, если такие действия способны причинить вред конкуренту».

При этом в Законе РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» необходимо дополнить следующим определением «экономическая деятельность» – деятельность по реализации товаров, оказанию услуг, выполнению работ. С целью четкой квалификации конкретных действий хозяйствующего субъекта на рынке, акты недобросовестной конкуренции предлагается классифицировать следующим образом:

а) В зависимости от формы преимуществ, получаемых нарушителем, не

добросовестная конкуренция может выражаться в:

– действиях, непосредственно предоставляющих возможность увеличения притока потребителей;

– действиях, непосредственно предоставляющих возможность снижения производственных издержек.

б) В зависимости от лиц, которым причиняется вред, недобросовестная

конкуренция может выражаться в:

– действиях, наносящих вред интересам конкурентов и потребителей;

– действиях, наносящих вред исключительно конкурентам.

в) По характеру вреда, наносимому конкурентам, недобросовестная конкуренция может выражаться в:

– действиях, причиняющих вред определенному кругу конкурентов;

– действиях, причиняющих вред неопределенному кругу конкурентов.

В заключении необходимо отметить, что действие положений, направленных против недобросовестной конкуренции, значительно сократило в последнее время случаи недобросовестных действий субъектов экономической и предпринимательской деятельности.

Таким образом, мероприятия по защите от недобросовестной конкуренции весьма важны, их воздействие на современный эконо-

мический рынок существенно. Однако нельзя допускать, чтобы борьба с вышеописанными отклонениями приводила к разрушению среды предпринимательской деятельности, напротив, следует укреплять ее. Тем более что сегодня основной упор все чаще переносится с прямого вмешательства в структуру отрасли, например принудительного дробления фирм, на меры, направленные на всемерную активизацию конкуренции. Комплекс средств, нацеленных на укрепление и развитие конкуренции достаточно широк и поэтому формирует отдельное направление государственного регулирования.

Список литературы

1. Бадмаев Б.Г. Правовое содержание недобросовестной конкуренции. М.: «Юрист», № 1, 2004 г.
2. Парашюк С.А. Недобросовестная конкуренция: содержание и правовые средства ее пресечения. М., 1995. – С. 15.
3. Энтов Р.М., Бойко М.В., Кузнецов В.В. Монополия и антимонопольное регулирование // Известия АН ССР Серия «Экономика»

1990 №4. – С. 103.

4. Каримов А.К. Проблемы правового обеспечения конкурентной деятельности в Республике Таджикистан. Автореф. дис.... к.ю.н. Душанбе, 2010. – С. 1.

5. Закон Республики Таджикистан «О государственной защите и поддержке предпринимательства в Республике Таджикистан» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2014 г., №7, ч. 2, ст. 404).

6. Закон Республики Таджикистан «О естественных монополиях» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2007 г., №3, ст.168).

7. Закон Республики Таджикистан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2006 г., №7, ст. 346).

8. Закон Республики Таджикистан «О рекламе» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2003г., №8, ст. 457).

9. Еременко В.И. Правовое регулирование конкурентных отношений в России и за рубежом: Автореф. дисс. ... к.ю.н. – С. 23.

Аннотация

Рақобати бевичдонона: таркиб ва воситаҳои ҳуқуқии пешгирии он

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои паҳншавии шиддатгирии ба рақобати бевичдонона алоқаманд дар шароити рушди фаъоли муносибатҳои бозорӣ ва озодонаи субъектони хоҷагидорӣ соҳибкорӣ, инчунин сатҳи болоравии баҳши инхисорӣ дар иқтисодиёт таҳлил карда мешавад. Муаллиф қисмати ҳуқуқии рақобати бевичдононаро кушода, тақлифҳои муайяно пешниҳод менамояд.

Аннотация

Недобросовестная конкуренция: содержание и правовые средства ее пресечения

В этой статье анализируются вопросы, касающиеся стремительного распространения недобросовестной конкуренции в условиях активного развития рыночных отношений и свободы хозяйствующих субъектов предпринимательства, а также возрастанием монополизированного сектора в экономике. Автор, раскрывая правовую часть недобросовестной конкуренции, приводит определенные предложения.

Annotation

Unfair competition: the content and legal means of its prevention

This article examines the issues, related to the rapid spread of unfair competition in terms of active development of market relations and economic freedom of businesses, as well as an increase in monopolized sectors of the economy. Autor, by revealing the legal part of the unfair competition, presents some determined proposals.

Махмадшоев Ф.А.,
сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалии Маркази
миллии қонунгузории назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ

БАЪЗЕ ЧАНБАҲОИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ САВДОИ ХОРИЧӢ ДАР ВОБАСТАГӢ БА ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН «ДАР БОРАИ ФАЪОЛИЯТИ САВДОИ ХОРИЧӢ»

Калидвожаҳо: савдои хориҷӣ; истеҳсолоти ватанӣ; ҳузури тиҷоратӣ; воридот; хизматрасонӣ; низоми миллӣ; шахсони воқеии хориҷӣ.

Ключевые слова: внешняя торговля; отечественное производство; коммерческое присутствие; импорт; обслуживание; национальный режим; иностранные физические лица.

Keywords: foreign trade; domestic production; imports; services; national treatment; foreign physical persons.

Фаъолияти савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз рукнҳои рушди иқтисоди миллӣ ва ҳамгирии он бо иқтисодиёти ҷаҳонӣ буда, фарогири танзимномаи ҳуқуқӣ аст. Танзими ҳуқуқии фаъолияти савдои хориҷӣ бо дарназардошти пазируфтани Тоҷикистон ба узвияти Созмони Умумиҷаҳонии Савдо [1], иштирок дар муносибатҳои гуногуни иқтисодии байналмилалии берунмарзии ҷаҳонӣ ва зиёд гардидани сармоягузории хориҷӣ, тақвият меёбад.

Иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои мухталифи фаъолияти савдои хориҷӣ, аз ҷумла, истеҳсоли молҳои саноатӣ, иҷрои қор ва хизматрасониҳо дар даврони соҳибистиклолӣ рӯ ба афзоиш аст.

Қайд кардан зарур аст, ки айни замон самти пешрафти иқтисодиёти миллӣ муқаррар гардида, дар стратегияи рушди минбаъдаи кишвар саноатикунони мамлакат пешбинӣ шудааст. Ин иқдом ба афзоиши қоркарди пурраи ашёи хом, зиёд шудани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазирӣ ватанӣ ва тақвияти иқтисодии содиротии кишвар мусоидат карда, барои беҳтар гардидани тавозуни савдои хориҷӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ заминаи воқеӣ фароҳам меорад [2]. Ғайр аз ин, ҳаҷми гардиши мол, қор ва хизматрасониҳо бо иштироки субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ, аз ҷумла, соҳибқорони хориҷӣ афзоиш меёбад.

Истиклолияти давлатии кишвари мо расман аз ҷониби 150 давлат эътироф шуда [3], ҷумҳурӣ бо бештар аз 100 кишвари ҷаҳон робитаҳои савдои хориҷӣ барқарор намуда, пешрафти муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ бо кишварҳои шарикони рушд дар соҳаҳои мухталифи ҳамқорӣ ба назар мерасад. Ҳаҷми гардиши мол бо кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла, шарикони савдои хориҷӣ, ба мисли Россия, Чин, Қазоқистон, Туркия, Эрон ва Швейтсария 73,5 дарсади ҳаҷми умумии муомилоти савдори ташкил намуда, соли 2014 маблағи 5 миллиарду 319 миллион долларро ташкил додааст [4].

Маҳз бо дарназардошти ба узвияти СУС пазируфтани Тоҷикистон давраи навини инкишофи муносибатҳои ҳуқуқии савдои хориҷӣ оғоз гардида, ҷораҳои таъсирбахш, аз ҷумла, ҳамохангсозии қонунгузории дохилӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ вобаста ба уҳдадорҳои байналмилалии ҷумҳурӣ андешида мешаванд. Дар ҳаҷми робита яке аз омилҳои таҳкимбахши савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ» [5] аз 3 июли соли 2012 мебошад.

Қонуни мазкур ягона санади меъерии ҳуқуқест, ки аз лиҳози мазмун ва техникаи қонунгузорӣ аз дигар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ фарқ менамояд.

Аввалан, Қонуни мазкур комила ба муқаррароти созишномаҳое мувофиқат менамояд, ки дар доираи СУС (дар маҷмӯъ 16 санади меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ соҳавӣ) қабул гардидаанд. Аз ҷумла, Созишномаи умумӣ оид ба тарифҳо ва савдо, Созишнома оид ба ҷанбаҳои тичоратии ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ, Созишномаи умумӣ оид ба савдои хизматрасониҳо, Созишнома оид ба тартиби иҷозатномадиҳии воридотӣ, Созишнома оид ба татбиқи моддаи VI Созишномаи умумӣ оид ба тарифҳо ва савдо, ки дар доираи Созмони Умумиҷаҳонии Савдо амал менамоянд.

Дуввум, меъёрҳои Қонун муносибатҳоеро ба танзим мебарорад, ки бештар бо содирот, воридот, истеҳсоли мол ва идоракунии иқтисоди миллӣ алоқамандӣ доранд.

Меъёрҳои Қонун фароҳам овардани шароити мусоиди якхеларо ҳангоми амалисозии фаъолияти савдои хориҷӣ дар заминаи принсипҳои низоми миллӣ ва низоми мусоидати бештар барои шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқии Тоҷикистон ва шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, муайян намудааст.

Вобаста ба низоми миллӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ зикр мегардад, ки он ба шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқии хориҷӣ мутобиқ ба ҳамон низоме пешниҳод мешавад, ки ба шаҳрвандон ва шахсони ҳуқуқии ватанӣ дода шудааст [6]. Дар ин маврид на танҳо фаъолияти хоҷагидорӣ, аз ҷумла фаъолияти савдои хориҷии шахсон, балки ҳуди молҳои истеҳсоли хориҷӣ дар низоми мазкур дар ҳолати баробари ҳуқуқӣ қарор гирифта, аз афзалиятҳои муайян бархурдор мешаванд.

Дар баробари низоми миллӣ, низоми мусоидати бештар, низоми ғайритабъиз, преференсияҳо [7] татбиқ мегардад. Низоми преференсияҳо, барои мисол, як қатор имтиёзҳо, сабукиҳоро, ки аз рӯи шартномаҳои байни мамлакатҳо баста шуда, барои ривочи савдои байни тарафайн ба ин ё он давлат (масалан, собиқ мустамликаҳои кишварҳо) дода шудааст, пешбинӣ менамояд. Инчунин дар тафовут аз низоми миллӣ дар низоми мусоидати бештар ташкилот ва шаҳрвандони хориҷӣ байни якдигар дар ҳолати баробар гузошта мешаванд.

Боиси зикр аст, ки низоми миллӣ ва низоми мусоидати бештар барои воридоти молҳо ва сармоя, таъмини рақобат дар иқтисоди бозорӣ ва озодии савдо ҳангоми хариду фурӯши молҳо, кор ва хизматрасониҳо аз як тараф ва аз ҷониби дигар ҳимояи истеҳсолкунандаи ва-

танӣ, дастрасӣ ба техникаву технологияҳои муосир, бештар намудани фазои сармоягузорӣ дар ҷумҳурӣ мусоидат менамояд.

Вазифаи Қонун дар марҳилаи нави рушди муносибатҳои савдои хориҷӣ ҳифзи соҳаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣи ватанӣ, махсусан саноати ватанӣ аз таъсири манфии рақобати бевичдононаи хориҷӣ, таъмини шароит барои мустақиман воридшавии Тоҷикистон ба иқтисодиёти ҷаҳон, таъмини тавозуни пардохти савдои хориҷии ҷумҳурӣ бо роҳи танзими воридоти (содироти) молҳо, кор ва хизматрасониҳо бо мақсади қонеъ намудани талаботи бозори дохилии ҷумҳурӣ дар ҳолати камчинии ҷунин молҳо мебошад.

Танзимнамоии ҳуқуқии фаъолияти савдои хориҷиро бе мафҳумҳои асосии ҳуқуқии соҳавӣ тасавур намудан мушкул аст. Боиси таъкид аст, ки дар Қонун 22 мафҳуми махсус ба фаъолияти савдои хориҷӣ алоқаманд мавриди истифода қарор гирифтааст. Талаботи умумӣ, ки нисбат ба мафҳумҳо пешбинӣ мегардад, фаҳмо, ҳаммаъно будани онҳо аст, ки аз муқаррароти қисми 3 моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 март соли 2009 бармеояд. Мафҳумҳои асосӣ имкон медиҳанд, ки меъёрҳои Қонун дақиқ, дуруст ва бечунучаро татбиқ карда шаванд [8].

Аввалин мафҳуми калидӣ дар Қонун «фаъолияти савдои хориҷӣ» аст. Фаъолияти савдои хориҷӣ аз ҷониби қонунгузор ҳамчун як намуди фаъолияти соҳибкорӣ доништа мешавад, ки дар ҷараёни амалисозии робитаҳои иқтисодии хориҷӣ ба вучуд меояд. Фаъолияти мазкур ба интиқоли мол, дигар молу мулкӣ моддӣ, ҳуқуқҳо ё хизматрасонӣ, ки байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ ё дар қаламрави берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад, марбут аст. Албатта, доираи зикргардида маҳдуд набуда, фаъолияти савдои хориҷӣ натавассути истифодаи молу мулк, фурӯши мол, иҷрои кор ё расонидани хизмат, балки истеҳсоли [9] он ба роҳ монда мешавад (моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» аз 26 июли соли 2014, №1107). Махсусан, истеҳсолот омилӣ рушд дар шароити бозор ба ҳисоб меравад, ки дар он тавозуни манфиатҳои харидорон, истеъмолкунандагон ва инкишофи муътадилӣ иқтисодиёт таъмин мегардад [10].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми «фаъолияти савдои хориҷӣ» дар радифи мафҳуми «савдои байналмилалӣ» ҷой гирифта, аввалӣ ҳамчун савдо (воридоти пардохтшаванда ва содироти пардохтшавандаи) ягон кишвар бо кишвари дигар ва дуввумӣ ҳамчун гардиши моли маҷмуъӣ байни кишварҳо пешниҳод мешавад [11].

Соҳибкороне, ки дар фаъолияти савдои хориҷӣ ширкат менамоянд, мубодилаи молҳо, кор, хизматрасонӣ, иттилоот ва моликияти зехниро натавонанд дар дохили кишвар, балки берун аз он низ дар сатҳи байналмилалӣ дар се шакл ба роҳ менамоянд:

1. содирот;

2. воридоти молҳо, кор, хизматрасонӣ, иттилоот ва моликияти зехнӣ;

3. транзити мол, кор ва хизматрасониҳо.

Ҳамин тавр, фаъолияти савдои хориҷӣ ҳамчун яке аз намудҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар радифи фаъолияти сармоягузори хориҷӣ, истехсолоти муштараки байналмилалӣ, амалиётҳои байналмилалии асбӯрӣ, қарздиҳӣ-молиявӣ қарор гирифта, марбут ба соҳибкорӣ аст.

Қонунгузор доираи субъектҳои фаъолияти савдои хориҷиро дар фарқият аз субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ки яке аз шартҳои ба ҳамин сифат эътироф гардидани онҳо бақайдгирӣ аст, васеъ пешбинӣ менамояд. Ба ҳайси субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ дар баробари шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии ватанӣ шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии хориҷӣ, ки тибқи Қонун ба фаъолияти савдои хориҷӣ машғуланд, эътироф мешаванд.

Дар адабиёти ҳуқуқии ватанӣ нисбат ба шахсони хориҷӣ ба маънои васеъ истилоҳи «субъекти хоҷагидори хориҷӣ» истифода мегардад [12]. Дуруст аст, ки истилоҳи мазкур фарогири фаъолияти савдои хориҷӣ буда, барои ба ҳамин сифат эътироф гардидан ва муайян намудани мансубияти шахсони хориҷӣ ба ҳайси субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ дар Тоҷикистон маҳакҳои гуногун, ки дар шартномаҳои байналмилалии дучониба, ба мисли шартномаҳои сармоягузорӣ пешбинӣ гардидаанд, вобаста ба меъёрҳои қонунгузори граждани, андоз ва асбӯр ба инобат гирифта мешаванд [13].

Шарти дигари муҳими ба ҳайси субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ баромад намудани шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқӣ, ба қайд гирифтани онҳо ба сифати соҳибкори инфи-

родӣ ё, ки соҳибкори дастҷамъӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне нишонаи расмӣ он аст.

Дар баробари мафҳуми «субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ» дар Қонун мафҳуми «шахс» ба маънои васеъ, ки шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқиро дарбар мегирад, пешбинӣ гардидааст. Бояд зикр намуд, ки хангоми амалӣ намудани фаъолияти савдои хориҷӣ ду гурӯҳи шахсон, яъне шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқии ватанӣ ва шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқии хориҷӣ иштирок менамоянд.

Дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми «шаҳрвандон» ва «шахсони воқеӣ» ҳаммаъноянд. Мутобиқи моддаи 17 қисми якуми Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон зери мафҳуми «шаҳрвандон» (шахсони воқеӣ) шаҳрвандони Тоҷикистон, шаҳрвандони давлатҳои дигар, инчунин шахсони бешаҳрвандӣ фаҳмида мешавад. Дар як қатор қонунҳо, аз ҷумла, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи занбӯриасалпарварӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои қарзӣ», «Дар бораи танзими асбӯр ва назорати асбӯр» танҳо истилоҳи «шахсони воқеӣ» мавриди истифода қарор дода шудааст.

Мафҳуми шахси ҳуқуқӣ дар қонунгузори граждани пешбинӣ шудааст. Мутобиқи қисми 1 моддаи 48 қисми якуми Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зери мафҳуми «шахси ҳуқуқӣ» ташкилоте доништа мешавад, ки дар моликият, пешбурди хоҷагидорӣ ё идоракунии оперативии молу мулкро дошта, аз рӯи уҳдадорихои худ бо ин молу мулк масъулият дорад, метавонад аз номи худ ҳуқуқҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро ба даст оварда, татбиқ намояд, уҳдадорӣ гирад, дар суд даъвогар ва ҷавобгар бошад. Инчунин аз ҷониби қонунгузор муайян мегардад, ки шахси ҳуқуқӣ баланс ё сметаи мустақил дошта бошад. Ҳамин тавр, ду гурӯҳи ташкилотҳо-тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ ҷудо мегарданд, ки метавонанд дар робита ба фаъолияти савдои хориҷӣ амал намоянд.

Ҳарчанд, ки дар қонунгузорӣ мафҳуми «шахс» якҷайл набошад ҳам, дар зери ин мафҳум ягонагии ду мафҳуми мустақим, яъне шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқиро фаҳмидан мумкин аст. Аз ин рӯ, хангоми татбиқи Қонуни мазкур мафҳуми «шахс» дар сатҳи дохилӣ ва хориҷӣ гузошта мешавад. Ҳамин тариқ, иштирокчиҳои фаъолияти савдои хориҷӣ, ки ба он шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқии ватанӣ дохил мешаванд:

– шахсони воқеие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи ҷойи истиқомати доимӣ (суроғае, ки дар он ҷой шахси воқеӣ ба қайд гирифта шудааст), суроғаи ҷойи истиқомати муваққатӣ ва маҳалли анҷомдиҳии фаъолияти соҳибкорӣ ба ҳайси соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта шудаанд;

– шахсони ҳуқуқие, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба маҳалли ҷойгиршавии (суроғаи) шахси ҳуқуқӣ (роҳбари шахси ҳуқуқӣ) ба қайд гирифта шудаанд, ҳисоб меёбанд [14].

Шаҳсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқии ватанӣ, ки минбаъд меҳоханд мақоми иштирокчии фаъолияти савдои хориҷиро гиранд, бояд тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун соҳибкор ба қайд гирифта шаванд. Талабот оид ба бақайдгирӣ, аз ҷумла, бақайдгирии шахсони воқеӣ ҳамчун соҳибкори инфиродӣ яке аз талаботҳои муҳимест, ки дар қонунгузории граждани ва қонунгузории андоз муайян гардидааст.

Фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ алоҳида, ба мисли хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) дар қисми 2 моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)» аз 19 майи соли 2009 танзим мегардад. Мутобиқи меъёри мазкур хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) метавонад бо дигар намуди фаъолият, аз ҷумла ба фаъолияти иқтисодии берунӣ машғул шавад. Фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) асосан ба воситаи аҳд ва шартномаҳои иқтисодии хориҷӣ бо иштироки шахсони хориҷӣ амалӣ карда мешавад [15]. Аз ин рӯ, қонунгузор бо таъя ба аҳдҳои мазкур, чиҳати қонеъ гардонидани талаботи касбӣ ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) имкон медиҳад, ки молҳо, аз ҷумла молҳои ёрирасонро бо дарназардошти мақоми онҳо, вале бо он маҳдуд нашуда, ворид ё содир намояд [16].

Фаъолияти савдои хориҷии шахсони воқеии соҳибкор мутобиқи Қоидаҳои андозбандии соҳибкорони инфиродие, ки дар асоси патент ё шаҳодатнома фаъолият менамоянд [17], ба низом дароварда шудааст. Аз ҷониби қонунгузор шарт гузошта мешавад, ки ба истиснои воридот ва содироти молҳои ниёзи мардум ба маблағи то 500 ҳазор сомонӣ фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, дар фарқият аз дигар намудҳои фаъолият, ки тибқи патент ба роҳ монда мешаванд, дар асоси шаҳодатнома амалӣ гардад (банди «б») қисми 28 Қоидаҳои зикргардида).

Ҳамзамон, дар қонунгузории андоз, танзими асёр ва қонунгузорӣ дар бораи назорати содирот мафҳумҳои «резидент», «ғайрирезидент» ва «иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ» пешбинӣ мегарданд, ки дар таношуб бо мафҳуми «шаҳс» мавриди истифода қарор доранд. Мафҳумҳои зикргардида танҳо бо мақсади андозбандӣ арзёбӣ мешаванд, агарчанде ки дар фаъолияти савдои хориҷӣ бевосита ба онҳо рӯ оварда мешавад.

Байни мафҳумҳои мазкур ба фаъолияти савдои хориҷӣ мафҳуми «иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ», мушаххас ҳамчун шахсони ҳуқуқие, ки фаъолияти иқтисодии хориҷиро анҷом медиҳанд ё молҳо, технологияҳо, таъминоти барномавӣ, иттилоот, натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ (ҳуқуқ ба онҳоро) тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол медиҳанд, инчунин шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шаҳрвандони хориҷӣ, аз ҷумла соҳибкорони инфиродӣ фаҳмида мешавад, робитаи муҳим дорад.

Ҳамин тавр, ба шахсони воқеӣ, шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, ки фаъолияти савдои хориҷиро пеш мебаранд, дохил мешаванд:

1. шахсони ҳуқуқӣ ва ташкилотҳои, ки дар дигар шакли ҳуқуқӣ ташкил гардида, қобилияти ҳуқуқдорӣ гражданиашон тибқи ҳуқуқи кишвари хориҷие муқаррар карда мешавад, ки дар он ҷой таъсис ёфтаанд. Ба қонунгузор дар ин маврид, зарур аст, ки тафовутро, ки вобаста ба шакли ташкили ҳуқуқӣ, ки байни низоми ҳуқуқии кишварҳои дунё мавҷуд аст, ба назар гирад;

2. шахсони воқеии хориҷӣ, аз ҷумла:

– шаҳрвандони хориҷӣ, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкуниашон бо ҳуқуқи кишваре муайян мегардад, ки шаҳрвандии онро доранд;

– шахсони бешаҳрвандӣ, ки қобилияти амалкуниашон бо ҳуқуқи кишваре муайян мегардад, ки дар он ҷойи зисти доимӣ доранд.

Боиси зикр аст, ки дар Тоҷикистон вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ вобаста ба ҳуқуқ ва озодиҳои иқтисодӣ, меҳнатӣ ва муурофиавии онҳо дар Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 16), Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (моддаҳои 14,26,31, боби 28 ва ғ.) ва Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи

фарханг» (моддаҳои 4,13 ва 35), «Дар бораи маводи доруворӣ ва фаъолияти фармасевтӣ» (моддаи 30) «Дар бораи фаъолияти хусусии тиббӣ» (моддаҳои 2 ва 5), «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ», «Дар бораи назорати содирот» ва ғайра дарҷ гардидаанд.

Масъалаи дигаре, ки дар фаъолияти савдои хориҷӣ муҳим аст, муайян намудани объекти танзимнамоии ҳуқуқии он аст. Қонунгузор ба сифати объекти танзимнамоии ҳуқуқи фаъолияти савдои хориҷӣ мол, кор ва хизматрасониро пешбинӣ намудааст. Ба сифати мол ҳамагуна предмети фаъолияти савдои хориҷӣ, намудҳои молу мулки манқул ва ашёе, ки тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба молу мулки ғайриманқул мансубанд, дохил гардидааст. Боиси зикр аст, ки мафҳуми «мол» дар қонунгузориҳои гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври васеъ пешбинӣ гардида, шартӣ асосӣ дар ин ҳолат аз сарҳади гумрукӣ интиқол ёфтани молҳо ва инчунин воситаҳои нақлиёти марбут ба амволи ғайриманқул аст.

Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки дар ин робита дар қонунгузориҳои гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидааст, гузоштани фарқият байни мол ва гурӯҳи дахлдори воситаҳои нақлиёт аст. Воситаҳои нақлиёт, аз ҷумла, ҳама гуна киштии дарёӣ (аз ҷумла лихтерҳои худгард ва ғайрихудгард, баржаҳо, инчунин киштиҳои болдор), киштиҳои дорои болиштҳои пурбод, тайёраҳо, нақлиёти автомобилӣ (аз ҷумла ядакҳо, нимядакҳо, воситаҳои нақлиёти омехта) ё воҳиди ҳаракаткунандаи роҳи оҳанро дарбар мегирад, ки барои ҳамлу нақли байналмилалӣ интиқоли пулакии шахсон ё ҳамлу нақли пулакӣ ва ройғони бори саноатӣ ва тичоратӣ истифода мешаванд, инчунин қисмҳои эҳтиётии штатӣ, олот ва таҷҳизот, сӯзишворию равшанҳои молидани дар зарфҳои штатӣ мавҷуда, агар онҳо якҷоя бо воситаҳои нақлиёт интиқол дода шаванд, ба ҳайси мол бо мақсади пардохти гумрукӣ эътироф намегарданд.

Гурӯҳбандии молҳо дар фаъолияти савдои хориҷӣ якрағ нест. Ба он одатан молҳои ватанӣ, моли хориҷӣ ва моли таҳти назорати гумрукӣ қарордоштаро шомил менамоянд. Ҳамин тавр, муқаррар мегардад, ки ба предмети фаъолияти савдои хориҷӣ ашёҳои манқул ва ғайриманқул, ба истиснои воситаҳои нақлиёт барои ҳамлу нақли байналмилалӣ интиқоли пулакии шахсон ё ҳамлу нақли пулакӣ ва ройғони бори саноатӣ ва тичоратӣ истифодашаванда

ва қоғазҳои қимматнок, ҳуҷжатҳои тичоратӣ ё маблағҳои пулӣ, ки барои мубодила ва фурӯш пешбинӣ шудаанд, дохил мешаванд.

Дигар мафҳуме, ки дар фаъолияти савдои хориҷӣ муҳим аст, мафҳуми «ҳузури тичоратӣ» аст. Ҳузури тичоратӣ қабл аз ҳама, ба ташкили фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла ба фаъолияти савдои хориҷӣ зич алоқаманд аст. Мафҳуми мазкур дар Созишномаи умумӣ оид ба савдои хизматрасониҳои СУС ҳамагуна навъи фаъолияти соҳибкорӣ (ё ин ки касбӣ), аз ҷумла, миёнаравие фаҳмида мешавад, ки дар ҳудуди кишвари узви СУС бо мақсади расонидани хизмат амалӣ карда мешавад. Он яке аз воситаҳои паҳнгардидаи расонидани хизмат эътироф гардида, тавассути ба даст овардани муассиса, таъсис ё нигоҳ доштани ширкат дар ҳудуди дигар давлат бо мақсади истехсолот ва расонидани хизмат, инчунин истифода ё созмон додани филиалу намояндагӣ ба амал бароварда мешавад.

Маҳз ҳузури тичоратӣ падидаи паҳншудаи ҷаҳонӣ аст, ки дар бозори хизматрасонӣ дар масири сармоягузориҳои бевосита қарор дорад. Яке аз хусусиятҳои хоси мафҳуми «ҳузури тичоратӣ» дар он зоҳир мегардад, ки ба шахсонӣ воқеӣ ва шахсонӣ ҳуқуқии хориҷӣ имкони муайян кардани қарорҳои шахсонӣ ҳуқуқӣ вобаста ба омилҳои зерин дода мешавад: 1. вобаста ба иштироқи афзалиятнок дар сармояи оинномавӣ; 2. вобаста ба шартномаи байни онҳо; 3. вобаста ба дигар омилҳо.

Тартиби ҳузури тичоратии сармоягузориҳои хориҷӣ мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» аз 12 майи соли 2007 муайян карда мешавад. Ҳузури тичоратӣ дар Созишномаи умумӣ оид ба савдои хизматрасониҳо чун яке аз ҷаҳор воситаи расонидани хизмат, ки тавассути кушодани филиал дар кишвари воридкунанда амалӣ мегардад, доништа мешавад [18].

Имкони маҳдуд намудани ҳузури тичоратӣ дар фаъолияти савдои хориҷӣ дар соҳаҳои мухталиф, воридоту содироту мол, иҷрои кор ва хизматрасониҳо вучуд дорад. Аз ҷумла, бинобар афзалияти соҳаи хариду фуруши чакана дар иқтисоди дохилӣ шаҳрвандони хориҷии молрасон метавонанд танҳо 6.000 м² майдони ин нуқтаҳоро дошта бошанд ва бояд на камтар аз 70% кормандонашонро шаҳрвандони Тоҷикистон ташкил намоянд [19].

Ҳамин тавр, ҳузури тичоратӣ ҳар шакли бо қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷо-

затдодашудаи ташкили фаъолияти соҳибкорӣ ва фаъолияти дигари иқтисодии шахси хориҷӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё бо қонунгузории давлати хориҷӣ иҷозатдодашудаи фаъолияти шахсони воқеӣ ё ҳуқуқии Тоҷикистон дар қаламрави давлати хориҷӣ аст, ки бо мақсади савдои мол ё хизматрасонӣ, аз он ҷумла бо роҳи таъсиси шахси ҳуқуқӣ, филиал ё намояндагии шахси ҳуқуқӣ ё иштирок дар сармоия оинномавии (шариконаи) шахси ҳуқуқӣ амалӣ гардонидани мешавад.

Дар фаъолияти савдои хориҷӣ квотаҳо мавқеъи назаррас доранд. Квота [20] дар Қонун ҳамчун ҳисса дар арзиш ё миқдори умумии содирот ё воридот ба шахс ё гурӯҳи шахсон (содиркунандагон ё воридкунандагон) тақсимшуда мансуб аст. Мақомоти ваколатдори давлатӣ [21] тариқи оммавӣ квотаро дар фаъолияти савдои хориҷӣ нисбати молҳо, хизматрасониҳо, давлат ва ё давлатҳо (иттиҳоди давлатҳо) муқаррар менамояд.

Намудҳои квотаҳо ба мисли тарифӣ, мутлақ, муҳочиратӣ, андозӣ ва амонатӣ маълум аст. Тақсими квотаҳои тарифӣ, барои мисол ҳангоми узвияти кишварҳо ба СУС дар вобастагӣ ба воридот ва содироти молҳо, қор ва хизматрасонӣ баръало намоён мегардад. Бештар кишварҳои муваффақ мегарданд, ки ҳиссаи квотаҳои содиротиашон дар лаҳзаи узвият ба СУС ба дараҷаҳои баланд расидааст. Ҷамчун қоида аксари квотаҳо ба квотаҳои тарифии соҳаи хоҷагии қишлоқ мансубанд [22].

Мақсад аз қорӣ намудани квотаҳо яқзайл нест. Масалан, квотаи воридотӣ, муқаррар намудани маҳдудиятҳо, ё ин, ки ҳадди ниҳоии арзиш, ҳаҷми молҳо аст, ки аз хориҷа оварда мешавад. Қораи мазкур ба ҳифзи истеҳсолкунандаи ватанӣ равон шуда, хусусияти пешгирикунанда дорад. Квотаи воридотӣ имкон медиҳад, ки маснуоти пастсифату арзон ба ин ё он кишвар камтар ворид гардад. Ҳамин тавр, аз мазмуни мафҳуми квота дар қонунгузории дохилӣ бармеояд, ки он бештар ба квотаи воридотӣ ва содиротӣ дахл дорад.

Дар натиҷаи фаъолияти савдои хориҷӣ имконияти расонидани зарар ба саноати ватанӣ мавҷуд аст. Зарари ҷиддӣ мафҳуми дигари абстрактиест, ки ҳамчун бадшавии умумии назарраси вазъи истеҳсоли ватанӣ муаррифӣ мегардад. Яке аз шартҳои муайян намудани он дар раванди фаъолияти савдои хориҷӣ гузаронидани таҳқиқот аст.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ мафҳуми мазкур ба маънои васеъ пешниҳод гардида, ҳамчун бадшавии назарраси соҳаҳои иқтисодии миллӣ, ки бо далелҳо тасдиқ гардидааст ва дар натиҷаи зиёд гаштани воридоти молҳои дар рақобат қарордошта, ё ин, ки воридоти демпингии молҳо аз ҷониби кишварҳои (иттиҳоди кишварҳои) хориҷии субсидиякунандаи молҳои воридотӣ, ки ба ҳудуди гумрукӣ ворид шудаанд, ба миён омадааст, фаҳмида мешавад [23].

Ҳамин тариқ, зарари ҷиддӣ дар фаъолияти савдои хориҷӣ вобаста ба тағйирёбии нишондодҳои зерин муайян мегардад: 1. ихтисори ҳаҷми истеҳсоли молҳо, фурӯши он дар бозори дохилӣ; 2. паст гардидани фоиданокии истеҳсоли молҳо; 3. суст гаштани рушди соҳаи иқтисодӣ; 4. таъсири манфӣ ба захираҳои молҳо, таъминот бо қор, сатҳи музди маош; 5. фаъолияти умумии сармоиягузорӣ ва дигар нишондодҳо.

Рӯйхати адабиёт

1. Минбаъд СУС.
2. Муаррифии нуктаҳои асосии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январи соли 2015, Душанбе, 2015 <http://www.president.tj>.
3. Сирочиддин Аслов. Эмомалӣ Раҳмон – Асосгузори мактаби нави сиёсати хориҷӣ // Ҷумҳурият, санаи мурочиат 14.04.2016. http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=24291.
4. <http://www.asiaplus.tj/ru/news/vneshnetorgovyi-oborot-tadzhikistana-v-2014-godu-sostavil-svyshe-53-mlrd>.
5. Минбаъд Қонун.
6. Богуславский М.М. Международное частное право, М.: 2000.
7. Преференция - аз тарафи давлат пешниҳод намудани имтиёз ва бартариҳои мебошад, ки мувофиқи шартнома барои ҳамаи давлатҳо ё ин ки ашёи давлатҳои алоҳида пешбинӣ гардидааст ва ба ашёи давлатҳои дигар паҳн намегардад. Ниг.: Фарҳанги ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, Душанбе, 2013.
8. Пурратар вобаста ба мафҳумҳои ниг.: Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ» // Зери назари д.и.х., профессор Раҳимзода М.З., Душанбе, «Империл-Групп», 2016. – С.10-27.

9. Истехсол ҳамчун нишонаи фаъолияти соҳибкорӣ аз ҷониби олимони ҳуқуқшиноси тоҷик, аз ҷумла, проф. М. Раҳимзода ҳамчун воситаи муҳими ба даст овардани мақсади ниҳой дар фаъолияти соҳибкорӣ пешбинӣ гардидааст. Ниг.: Раҳимов М.З. Правовые проблемы достижения конечного результата предпринимательской деятельности: // Авто-реферат дисс. ... д-ра. юр. наук: – Душанбе, 2000. – С. 16-17.

10. Вологдин А.А. Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности: учеб. пособие для магистров // А. А. Вологдин. — 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2013. -С.18.

11. Махмадшоев Ф.А. Правовое обеспечение индивидуального предпринимательства в Республике Таджикистан, Душанбе: «ЭР-граф», 2012. - С.30.

12. Пулатов А.С. Правовое регулирование предпринимательской деятельности иностранных хозяйствующих субъектов на территории Республики Таджикистан, Душанбе, 2014.

13. Пулатов А.С. Ҳамон асар. - С.41.

14. Тартиби бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони

ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» аз 19.05. 2009 с. амалӣ мешавад.

15. Раҳимов М.З. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)», Душанбе: «Шуҷоӣён», 2010.- С.15.

16. Раҳимов М.З. Ҳамон ҷо.- С.15.

17. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012, № 451.

18. Словарь терминов Всемирной торговой организации (ВТО). - С.8.

19. Бизнес-руководство по обязательствам Таджикистан по вступлению в ВТО, Женева, 2013.- С.55.

20. Аз таркиби калимаҳои лотинии quota, quot гирифта шуда ба маънои ба ҳар кас рост омадан, чанд пешниҳод мегардад.

21. Дар Тоҷикистон Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

22. Барои мисол, дар 37 кишвари узви СУС 1371 квотаи тарифӣ амал менамояд, ки дар давраҳои гузариш ва устувор қабул гардидаанд. Ниг.: Торговая политика и значение вступления в ВТО для развития России и стран СНГ. Руководство // Под ред. Дэвида Г. Тарра, М., Изд-во «Весь мир», 2006. - С.308.

23. Паращук С.А. Конкурентное право, М., 2002.-С.230.

Аннотатсия

Баъзе ҷанбаҳои фаъолияти савдои хориҷӣ дар вобастагӣ ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ»

Дар мақола баъзе аз масъалаҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти савдои хориҷӣ, вазъи мавҷудаи истилоҳоти истифодашаванда дар қонунгузории соҳа, аҳамияти узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созмони Умумиҷаҳонии савдо мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудаанд.

Аннотация

Некоторые аспекты внешнеторговой деятельности в связи с Законом Республики Таджикистан «О внешнеторговой деятельности»

В статье проанализированы и рассмотрены некоторые проблемы правового регулирования внешнеторговой деятельности, существующее состояние используемой в законодательстве терминологии, значение членства Республики Таджикистан во Всемирной Торговой Организации.

Annotation

Some aspects of foreign trade activities in connection with the Law of the Republic of Tajikistan «On foreign trade activities»

The article analyzed and discussed some problems of legal regulation of foreign trade, the existing state of terminology, used in legislature, the value of membership of the Republic of Tajikistan in the World Trade Organization.

Турлаев А.В.,

профессор кафедры теории и истории государства и права Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова, кандидат юридических наук, доцент
E-mail: turlaev_a@mail.ru

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Калидвожахо: хуқуқ ва озоди инсон; шиканча; муурофиаи қиноятӣ; механизм; давлат.

Ключевые слова: права и свобода человека; пытка; уголовный процесс; механизм; государство.

Keywords: human rights and freedoms; torture; criminal process; mechanism; state.

В настоящее время защита и обеспечение прав и свобод человека и гражданина является краеугольным камнем развития правового государства. При этом все большую роль в функционировании институтов правового государства играют институты гражданского общества. Республика Казахстан делает системные шаги по защите и обеспечению прав человека внутри страны. С этой целью Казахстан присоединился к основным международным актам в сфере прав человека. Важным этапом защиты прав человека в Казахстане явилось присоединение республики к Факультативному протоколу Конвенции против пыток в 2008 году [1]. Исходя из положений Второго (периодического) доклада о выполнении Республикой Казахстан Международного Пакта о гражданских и политических правах, подготовленного в соответствии со статьей 40 этого Международного Пакта [2], а также учитывая рекомендации представленные Комитетом ООН по правам человека, в Казахстане был создан Национальный превентивный механизм. В 2013 году в Республике Казахстан был принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам создания национального превентивного механизма, направленного на предупреждение пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания». Этим зако-

ном превентивный механизм был внедрен: 1) в уголовный процесс; 2) в уголовно-исполнительную систему; 3) в систему здравоохранения; 4) в систему адаптации и образования несовершеннолетних; 5) в систему временной изоляции лиц от общества. Кроме того, были приняты поправки в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях, предусматривающие ответственность за воспрепятствование законной деятельности участников превентивного механизма. Во исполнение распоряжения Премьер-Министра Республики Казахстан от 15 августа 2013 года № 139-р «О мерах по реализации Закона Республики Казахстан от 2 июля 2013 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам создания национального превентивного механизма, направленного на предупреждение пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» [3] были разработаны и утверждены распоряжением Уполномоченного по правам человека следующие правовые акты:

1) Положение о Комиссии по избранию членов Координационного совета при Уполномоченном по правам человека;

2) Положение о Координационном совете при Уполномоченном по правам человека;

3) Правила отбора участников национального превентивного механизма;

4) Правила формирования групп из участников национального превентивного механизма для превентивных посещений;

5) Правила подготовки ежегодного консолидированного доклада по итогам превентивных посещений.

Разработаны постановления Правительства Республики Казахстан:

– «Об утверждении Правил возмещения расходов участникам Национального превентивного механизма по превентивным посещениям»;

– «Об утверждении Правил превентивных посещений участниками национального превентивного механизма».

Разработаны Методические рекомендации по превентивным посещениям, которые находятся на согласовании с экспертами Подкомитета ООН против пыток и PRI (Международная Тюремная Реформа) [4]. Эти нормативные правовые документы стали организационно-правовой основой деятельности национального превентивного механизма.

С целью регламентации деятельности национального превентивного механизма были внесены изменения и дополнения, касающиеся прав и обязанностей участников национального превентивного механизма, их ответственности, порядка, видов и периодичности посещений участниками национального превентивного механизма. Были разработаны основы и принципы взаимодействия уполномоченных государственных органов с участниками национального превентивного механизма, а также других вопросов, связанных с деятельностью Национального превентивного механизма в Республике Казахстан в следующие нормативно-правовые акты:

– Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан;

– Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан;

– Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях;

– Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения»;

– Закон Республики Казахстан «О принудительном лечении больных алкоголизмом, наркоманией и токсикоманией»;

– Закон Республики Казахстан «О порядке и условиях содержания лиц в специальных учреждениях, обеспечивающих временную изоляцию от общества»;

– Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан»;

– Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности».

Посредством этих законодательных актов создана система юридических гарантий деятельности национального превентивного механизма. Осуществлено нормативно-правовое закрепление системы предотвращения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания на государственном уровне. Внесение изменений и дополнений в вышеперечисленные нормативные правовые акты делает подход к становлению и развитию института национального превентивного механизма комплексным.

Участники Национального превентивного механизма, осуществляют свою деятельность под общим руководством Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан, опираясь в своей деятельности на вышеперечисленные нормативно-правовые акты. При этом следует отметить, что в первый год осуществления своих полномочий участники национального превентивного механизма сталкивались с недостаточной информированностью государственных чиновников, что вызывало у них непонимание целей, задач Национального превентивного механизма и, особенно, в части полномочий участников национального превентивного механизма, что являлось в отдельных случаях для нормального осуществления мониторинга. В настоящее время все руководители государственных органов содействуют осуществлению полномочий участников Национального превентивного механизма.

В Республике Казахстан в настоящее время предпринимаются различные по своей значимости и действенности шаги по мониторингу прав человека в закрытых учреждениях и предупреждению их нарушений. При этом механизм защиты неприкосновенности человеческого достоинства, свободы от пыток, и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания в 2013 году в Казахстане создан впервые. Государственные учреждения, которые посещают участники Национального Превентивного Механизма, различны по своему назна-

чению, подчинены различным ведомствам и, что немаловажно, несмотря на двадцатипятилетний срок независимости государства, всё ещё переживают процесс реформирования и становления. В связи с этим обстоятельством особое внимание уделяется государственным учреждениям, в которых проживают, временно находятся, отбывают наказание, проходят стационарное (амбулаторное) лечение, в том числе совмещенное с образованием, получают среднее образование (с проживанием в учреждении) граждане Казахстана, лишённые свободы. Руководители государственных учреждений, властных органов, ведомств и соответствующих служб, выполняющих проверки, осуществляющих контрольные функции в таких учреждениях, ответственны за всё, что происходит в стенах того или иного учреждения с человеком, находящимся там не по своей воле или в силу обстоятельств. Это ответственность за жизнь человека, его безопасность, состояние здоровья, реализацию прав и свобод, предусмотренных действующим в Республике Казахстан законодательством [5]. При этом следует обратить внимание, что основным институтом, призванным защитить и обеспечить права человека, являются государственные органы. К функциям институтов гражданского общества следует отнести функции общественного контроля, главным предназначением которого является выявление недостатков и недоработок в деятельности государственных органов. Следует отметить, что Национальный превентивный механизм создан в первую очередь для мониторинга в сфере защиты и обеспечения прав человека в закрытых учреждениях, недоступных для широкой общественности. При этом институты гражданского общества не должны заменять или подменять контрольно-надзорные государственные институты. В своей деятельности участники Национального превентивного механизма должны пользоваться определенными государственными стандартами, инструкциями, положениями и приказами, то есть всем спектром производных нормативно-правовых актов, которые и определяют правовое положение лиц, которые находятся в закрытых учреждениях. Однако при этом, представляется необходимым отметить, что сводить полномочия участников Национального превентивного механизма исключительно к дублированию контрольно-надзорной деятельности государ-

ственных органов не правильно. Деятельность Национального превентивного механизма, это, прежде всего, деятельность институтов гражданского общества, основным критерием которой является морально-нравственные нормы и здравый смысл, поскольку использование только государственных стандартов и нормативов превратит Национальный превентивный механизм в новый, комплексный контрольно-надзорный орган, дублирующий функции органов государственного контроля и надзора. При этом следует обратить внимание на понятие «Превенция». Превенция – это понятие, которое означает предупреждение, предохранение, предотвращение. Например, в праве превентивными мерами называют профилактические и другие меры, направленные на предотвращение преступлений и других правонарушений. Выделяют виды превенции: Общая превенция – предупреждение правонарушений другими лицами, например наказание одного лица сдерживает других субъектов от совершения подобных деяний, так как они не желают подвергаться подобным лишениям. Частная превенция – предупреждение совершения правонарушений тем же лицом (самим правонарушителем), которое воздержится в будущем от подобного поведения, чтобы избежать повторного наступления неблагоприятных последствий [6]. Таким образом, Национальный превентивный механизм можно рассматривать в качестве элемента развивающейся национальной превентивной системы, которая закреплена в Законе Республики Казахстан «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 года. В число субъектов профилактики правонарушений входят: Правительство, акиматы, маслихаты, Органы внутренних дел, Органы по делам государственной службы и противодействию коррупции, органы юстиции, органы прокуратуры, органы образования, органы и организации здравоохранения, органы в области социальной защиты населения, органы в области физической культуры и спорта, уполномоченный орган в области средств массовой информации [7]. Представляется, что в перечень субъектов профилактики правонарушений должен быть включен Уполномоченный по правам человека и Центр по правам человека, а также уделено внимание Национальному превентивному механизму. Результаты деятельности национального превентивного механизма, скорее

всего, должны доводиться помимо Уполномоченного по правам человека и Национального центра по правам человека также и межведомственными комиссиям по профилактике правонарушений, которые в соответствии со статьей 18 Закона «О профилактике правонарушений» призваны осуществлять координацию деятельности субъектов профилактики правонарушений.

Национальный превентивный механизм можно рассматривать как новый институт гражданского общества, основным назначением которого является выявление системных недоработок и нарушений в процессе предотвращения нарушений прав человека, в целом, и пыток в частности. Этот институт призван осуществлять мониторинговые функции, в результате которых должны быть приняты системные меры в сфере предупреждения правонарушений. Как правильно отмечает Директор Карагандинского филиала Казахстанского бюро по правам человека и соблюдению законности Ю.А. Гусаков: «В отличие от проверок и контроля, Национальный превентивный механизм и посещение его участниками государственного учреждения предполагает несколько другой алгоритм подготовки, проведения его как такового и, что наиболее отлично, последующей работы с результатами» [5]. В этом смысле деятельность Национального превентивного механизма сродни исследованию, предполагающему продолжение действий и принятие необходимых решений на различных уровнях. Это уровни от руководителя учреждения до Парламента, от принятия конкретного управленческого решения до изменения законодательства, относящегося к правовому регулированию в сфере предотвращения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. Кроме того, участники Национального превентивного механизма, проводящие превентивные посещения (визиты), представители некоммерческих (неправительственных) организаций, их опыт, квалификация и непредвзятость позволяют говорить о большей объективности исследования или изучения ситуации. Не исключается последующая работа государственных органов на основе исследований, проведенных некоммерческой организацией самостоятельно в виде

точечного мониторинга прав человека в отдельном учреждении. Однако Уполномоченному по правам человека в Республике Казахстан в период становления Национального превентивного механизма в Республике Казахстан, как государственному органу, основывающему свои действия на таких исследованиях, следует пристально изучить инструментарий, используемый некоммерческой организацией, состав группы, проводившей исследование, опыт членов группы и квалификацию. И, таким образом, совершенствовать Национальный превентивный механизм, используя наработанный опыт участников Национального превентивного механизма [5], а также опыт других институтов гражданского общества.

Таким образом, в Республике Казахстан развивается новый институт гражданского общества - Национальный превентивный механизм, призванный осуществлять мониторинг в сфере противодействия и предупреждения пыток и жестокого и бесчеловечного обращения и наказания. Этот институт должен стать одним из основных элементов национальной превентивной системы, основной задачей которой является профилактика и предупреждение правонарушений, а также защита прав человека от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. В современных условиях этот институт является важным инструментом защиты и обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Республике Казахстан.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» от 26 июня 2008 года // <http://online.zakon.kz/> =30189737.
2. Международный Пакт о гражданских и политических правах// <http://online.zakon.kz/>.
3. Закон Республики Казахстан от 2 июля 2013 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам создания национального превентивного

механизма, направленного на предупреждение пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания» // <http://online.zakon.kz/>.

4. Второй (периодический) доклад о выполнении Республикой Казахстан Международного Пакта о гражданских и политических правах // Министерство юстиции Республики Казахстан. Официальный интернет-ресурс. <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/59345>.

5. Гусаков Ю.А. Опыт мониторинга детских учреждений в Республике Казахстан // Казахстанское бюро по правам человека и соблюдению законности. http://www.bureau.kz/novosti/sobstvennaya_informaciya/article_5638.

6. Превенция. Материал из Википедии – свободной энциклопедии // <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

7. Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 года // <http://online.zakon.kz/Document>.

Аннотатсия

Рушди механизми миллии пешгирикунанда дар Ҷумҳурии Қазоқистон

Дар мақола рушди механизми миллии пешгирикунанда дар Ҷумҳурии Қазоқистон баррасӣ карда мешавад, ки вазифаи асосии он пешгирӣ ва огоҳии ҳуқуқвайронкунӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуқҳои инсон аз шиканҷа ва дигар муносибатҳо ва ҷазоҳои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё пастзанандаи шаъну шараф мебошад.

Аннотация

Развитие национального превентивного механизма в Республике Казахстан

В статье исследуется развитие национального превентивного механизма в Республике Казахстан, основной задачей которой является профилактика и предупреждение правонарушений, а также защита прав человека от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания.

Annotation

Development of the National Preventive Mechanism in the Republic of Kazakhstan

The article examines the development of a National Preventive Mechanism in the Republic of Kazakhstan, whose main task is prevention and the prevention of crime and the protection of human rights against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

Ольга Аметистова,
Адвокат, г. Берлин, Германия, Эксперт
Программы «Содействие правовой
государственности в странах
Центральной Азии» GIZ в Таджикистане

В ЧЕМ ПРЕИМУЩЕСТВО СОВРЕМЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АКТА ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ?

Калидвожаҳо: санади маъмури; татбиқнамой; расмиёти маъмури.

Ключевые слова: административный акт; имплементация; административная процедура.

Keywords: administrative act; implementation; administrative procedure.

Точка зрения немецкого юриста на примере Кодекса об административных процедурах Республики Таджикистан

1. Введение

Имплементация современного административного права в странах Центральной Азии представляет интереснейшую, однако, и одну из самых сложных задач в процессе реформирования правовой системы в данном регионе. В самом деле, речь идет не просто о модернизации и совершенствовании одной из областей права. Речь идет об основополагающем изменении понятия и содержания административного права. Причем данное изменение затрагивает решающим образом важнейшие, «кровные» интересы государства и государственных органов.

Ведь современное административное право, – а именно право, регулирующее отношения между государством и гражданином при реализации или защите прав граждан – стремится к тому, чтобы поставить гражданина и государство в равное положение. Данное право направлено на контроль и самоконтроль государственных органов в их отношениях с

гражданином. Современный закон об административных процедурах требует от государственных органов, чтобы они в отношениях с гражданами и юридическими лицами действовали бы в соответствии с законом и соблюдали ряд обязательных положений, направленных на установление баланса интересов гражданина и государства. Закон также предусматривает право гражданина в порядке обжалования проверить государственные действия, как в самом госоргане, так и в суде. Таким образом, закон предполагает ограничение полномочий государственных органов в пользу гражданина (и юридического лица). В свою очередь у последних появляются дополнительные возможности и гарантии для защиты и реализации их прав по отношению к администрации.

В процессе имплементации данного законодательства возникает, таким образом, достаточно специфическая ситуация: **имплементация закона административными органами приводит к**

систематическому ограничению полномочий тех же самых административных органов. Причем данное ограничение является одной из основных целей закона. В такой ситуации вполне возможны проблемы при внедрении положений нового административного законодательства в жизнь. Как же увеличить заинтересованность государственных органов в успешной имплементации положений нового законодательства?

С нашей точки зрения, при поддержке имплементации нового законодательства об административных процедурах, имеет смысл обратить внимание представителей администрации на те аспекты закона, которые учитывают, **в том числе интересы государственного управления и обеспечивают эффективную работу административных органов.** Данному аспекту законодательства об административных процедурах, на который не так часто обращается внимание, посвящена данная статья.

Тему, заявленную выше, мы бы хотели осветить на примере одного из самых интересных законов об административных процедурах в Центральной Азии – а именно Кодекса об административных процедурах Республики Таджикистан. Интересен он, во-первых, потому, что этот закон является первым в области современного административного права в Центральной Азии. Он был принят еще в 2007 году, когда в остальных странах Центральной Азии и России о таком законе или Кодексе не было и речи. Во-вторых, на период принятия он был наиболее современным законом об административной процедуре. По словам одного из членов рабочей группы, разработавшим его, «данный закон направлен ... на ограничение дискреционного права государства, упорядочение взаимоотношений между министерствами и ведомствами, обеспечение прозрачности принятия решений, обеспечение доступа граждан к информации и вовлечение их в процесс принятия решения» [1]. Закон этот долгое время не имплементировался, зато сейчас его активная имплементация в Таджикистане стоит на самой актуальной повестке дня.

Итак, в чем состоят преимущества современного регулирования административной процедуры для государственного управления?

2. Универсальность понятия административного акта.

В основу Кодекса об административных процедурах Республики Таджикистан (далее КАП) положено понятие **административного акта.** Преамбула КАП дает определение ад-

министративного акта как индивидуального административно-правового акта, принятого административным органом на основании закона или иного нормативного правового акта, устанавливающий, изменяющий, разрешающий или подтверждающий права и обязанности лица или ограниченного круга лиц.

В данном правовом определении речь идет о **едином административном акте**, относящемся ко всем административным органам и всем административным процедурам – будь то деятельность администрации в области лицензий и иной разрешительной деятельности, налогов, строительной и градостроительной, пенсионной деятельности и т.д. Это подтверждается также единым определением административного органа в Преамбуле: **административный орган** – исполнительный орган государственной власти, в том числе местный исполнительный орган государственной власти, органы самоуправления в поселке и селе, а также любое физическое или юридическое лицо, выполняющее на основании закона публично-правовые полномочия.

Подобного законодательного регулирования в отношении всех органов и процедур до сих пор в Таджикистане не существовало. Данное регулирование должно значительно облегчить работу государственных органов, которые сегодня имеют дело с большим количеством специальных законов и подзаконных актов, самостоятельно регулирующих (или же чаще всего далеко не полным образом регулирующих) административную процедуру в отдельных ее отраслях.

При этом необходимо отметить, что данное единое регулирование содержится в Кодексе, **общедоступном документе**, который как гражданин, так и государственный служащий могут получить из общедоступных источников, начиная с официальных органов, публикующих законодательный акты и кончая интернетом. Этого нельзя сказать о многих ведомственных подзаконных актах, касающихся специальных отраслей административного права и процедуры.

3. Требования к содержанию административного акта.

В статьях 14 и 15 КАП содержатся ясные и недвусмысленные требования к содержанию административного акта. Это относится, во-первых, к реквизитам административного акта, а именно:

– *наименование органа, принявшего административно-правовой акт;*

- *заглавие административно-правового акта;*
- *фамилию, имя, отчество и подпись уполномоченного должностного лица, скрепленного гербовой печатью административного органа или должностного лица;*
- *время и место принятия;*
- *регистрационный номер и т.д.*

Далее часть 1 ст.15 КАП содержит требование письменного обоснования административного акта.

Рядом с этими скорее формальными требованиями к содержанию административного акта ст.14 и ст.15 КАП содержат два фундаментальных требования, составляющие, так сказать, сердцевину административной процедуры. Согласно части второй ст.14 *«в административном акте, отказывающем в удовлетворении просьбы заявителю, должны указываться орган, в котором может быть обжалован административно-правовой акт, его адрес и срок подачи жалобы (или иска)»*. Среди многочисленных отраслевых законов и подзаконных актов, регулирующих административную процедуру в Таджикистане, только в КАПе есть наиболее подробное указание на то, что именно должно содержаться в разъяснении о порядке обжалования (а именно орган, его адрес и срок подачи жалобы или иска).

В соответствии с частью второй ст.15 КАП *«в административно-правовом акте должна указываться норма закона или иного нормативного правового акта, на основании которого был принят этот административно-правовой акт»*. Последнее требование имеет прямое отношение к принципу правового государства, обеспечивающему **действия государственных органов на основании закона**. И в данном случае только КАП содержит данную норму.

Данные нормы имеют прямое отношение к обеспечению прав гражданина в административной процедуре. Однако, необходимо подчеркнуть, что они же содержат предпосылки для принятия **качественного** административного решения. Если государственный служащий соблюдает данные требования (прежде всего требование о принятии решения на основе закона или правового акта), он принимает решение, которое с большой степенью вероятности **не будет оспорено и обжаловано**. Это позволит ему избежать возможных осложнений в результате обжалования.

4. Правила о вступлении в силу административного акта.

С какого времени административный орган имеет право потребовать от гражданина

или юридического лица исполнения административного акта? И в течении какого времени гражданин имеет право обжаловать административный акт? Для эффективного государственного управления ответы на данные два вопроса имеют особое значение.

В соответствии с доктриной современного административного права оба вопроса связаны с вопросом о вступлении в силу административного акта. Пока административный акт не вступил в силу, он не существует как таковой, и для гражданина не возникает правовых последствий. Поэтому и начало течения срока обжалования административного акта зависит от того, вступил ли он в силу [2].

Ст.16 КАП содержит правила о вступлении в силу административного акта:

1. *Административный акт вступает в силу по уведомлению сторон в установленном законом порядке, или в день опубликования.*

2. *Административный орган уведомляет стороны путем вручения уведомления о принятии административного акта.*

3. *Административный акт в течение трех дней после его принятия должен быть вручен заинтересованной стороне в административном органе или направлен заказной почтой, в том числе – с уведомлением о вручении, вручением его заинтересованной стороне за его подписью, а также другими способами вручения.*

Особое значение данного регулирования состоит в том, что вступление в силу административного акта происходит не в момент **вынесения решения** (как это урегулировано до сих пор в большинстве отраслевых законах), а в тот момент, когда административный акт, **«попадает в руки»** гражданину или юридическому лицу. Такое изменение законодательного «акцента» означает небольшую административно-правовую революцию, меняющую в корне отношения между гражданином и государственным органом и возлагающую на государственный орган бремя вручения административного акта.

Однако, насколько данное бремя возлагается исключительно на государство? Означает ли законодательное регулирование, что в отношении гражданина, намеренно избегающего вручения, административный акт так и не вступит в силу?

В частях 7 и 8 ст.16 КАП урегулирована возможность эффективного функционирования государственного управления даже в том случае, если вручение невозможно:

7. В установленных законом случаях административный акт может вступить в силу и до опубликования или уведомления, если промедление может причинить существенный вред государственным или общественным интересам, а также правам или законным интересам лица.

8. Административный акт, направленный заинтересованной стороне по почте, вступает в силу по истечении 7 дней после направления.

В особенности часть 8 ст.16 может быть использована как эффективный инструмент так называемого «фиктивного» вручения в том случае, если гражданин намеренно избегает вручения и таким образом надеется избежать возникновения правовых последствий административного акта.

Однако, возникает еще один вопрос, связанный со вступлением в силу административного акта: возможно ли эффективное государственное управление в тех случаях, если административный акт затрагивает интересы не одного, а десятков или сотен граждан, например в процедуре крупного государственного строительства? Насколько возможно обеспечить вступление в силу административного акта по отношению ко всем адресатам?

В данном случае часть вторая ст.17 КАП предусматривает **замену вручения опубликованием:**

2. Если административный акт затрагивает интересы более чем 50 лиц, уведомление может быть заменено опубликованием.

В соответствии со ст.18 КАП административно-правовой акт публикуется в официальном издании соответствующего административного органа.

5. Антикоррупционная составляющая

Некоторые нормы КАП обладают ярко выраженным антикоррупционным направлением. Так, ст.42 и ст.43 КАП регулируют возможность отвода и самоотвода государственных служащих, занятых в конкретной процедуре. Данные нормы, которые с точки зрения административного органа могут являться «проблемными», ибо способны усложнить или затянуть проведение административной процедуры, имеют важную функцию: при их исполнении повышается авторитет государственных органов и доверие к их деятельности.

6. Регулирование исполнения административных решений.

Как быть, если административный акт вошел в силу, не был обжалован, но адресат не со-

бирается его исполнять? Каким образом административный орган может обеспечить исполнение собственного решения и за чей счет? На практике административные органы чаще всего обращают внимание на «административную ответственность» адресата в соответствии с Кодексом об административных правонарушениях. Однако, даже если адресат административного акта будет нести ответственность по КОАП, это не гарантирует исполнение самого решения. КАП решает данную проблему достаточно логичным образом: в соответствии со ст.85 КАП административный орган вправе поручить исполнение своего решения иному лицу. Лицу, которому будет поручено исполнение административного акта, расходы по исполнению возмещает данный административный орган. В свою очередь административный орган возмещает эти расходы в соответствии с законом или иным нормативным правовым актом, за счет соответствующих физических или юридических лиц.

7. Подробная и единообразная административная процедура

Только в КАП сам процесс принятия решения административным органом отрегулирован наиболее подробным образом, начиная от содержания административного заявления и кончая процедурой исполнения административного акта. Кодекс содержит **единообразное регулирование** административной процедуры в отношении всех отраслей административного права, будь то лицензирование, градостроительство или пенсионное законодательство. Необходимо заметить, что в отраслевых законах и подзаконных актах многие вопросы процедуры не содержатся вообще, а некоторые вопросы урегулированы крайне противоречиво. Так, например, сроки для ответа на обращения граждан отличаются в Законе РТ «Об обращениях граждан», в Таможенном кодексе РТ и Налоговом кодексе РТ и совершенно не предусмотрены в Законах РТ «О проверках деятельности хозяйствующих субъектов» и «О лицензировании отдельных видов деятельности». Форма вручения административного акта в некоторых нормативных актах предусмотрена как «ответ в письменном виде», «способ, подтверждающий факт отправки и получения» и т.п.

Необходимо, однако, заметить, что в настоящее время преимущество КАП, как единообразного регулирования административных процедур, сильно ограничено. Законодатель в 2007 году ограничился принятием самого Кодекса, но не произвел реформу отраслевого законода-

тельства, не привел специальные и отраслевые законы в соответствие с Кодексом. В связи с этим большинство отраслевых законов и подзаконных актов (как например, Таможенный и Налоговый кодексы и т.д.) содержат параллельные и/или противоречащие КАП нормы о сроках, содержании административного решения и др. Такой пробел в законодательной реформе является одной из очевидных причин, почему Кодекс, принятый еще в 2007 году, до сих пор не просто не применялся, но и неизвестен большинству правоприменителей. Государственные служащие применяют сегодня в большинстве своем Закон РТ «Об обращениях граждан» или же отраслевые законы, содержащие отдельные нормы из области административной процедуры.

Лишь тогда, когда сложная и важная работа по «инвентаризации» отраслевого законодательства и приведения его в соответ-

ствии с нормами КАП будет проделана, преимущества единообразного, систематического и доктринально выверенного регулирования административной процедуры для государственных служащих станут очевидны.

Список литературы

1. Мнение члена рабочей группы по разработке Кодекса, направлено в 2015 году страновому Проекту ГИЦ «Поддержка правовой государственности в Центральной Азии» в Таджикистане.

2. См. ст. 94 КАП: Если законодательством Республики Таджикистан не установлено иное, административная жалоба должна быть подана в месячный срок со дня вступления административного акта в силу. Ср. похожее по смыслу регулирование в ст. 125 КАП в отношении судебного разбирательства.

Аннотация

Баргариати танзими муосири қонунгузории санади маъмурӣ барои идоракунии давлат дар ҷӣ зоҳир мегардад?

Муаллифи мақола масоили татбиқи қонунгузории навро оид ба расмиёти маъмурӣ, яъне Кодекси расмиёти маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, таваҷҷуҳи намояндагони маъмуриятро ба нуқтаҳои муайяни қонун, ки ҳамзамон манфиатҳои идоракунии давлатро ба назар гирифта, қори самаранокӣ мақомоти маъмуриро таъмин менамоянд, ҷалб мекунад. Мақолаи мазкур ба самтҳои муайяни расмиёти маъмурӣ, аз ҷумла масъалаи ба қувваи қонунӣ даромадани санади маъмурӣ дар Тоҷикистон бахшида шуда, дар асоси таҳлил як қатор хулосаҳои мусбӣ ва пешниҳодҳо манзур карда шудаанд.

Аннотация

В чем преимущество современного законодательного регулирования административного акта для государственного управления?

Автор статьи анализирует вопросы имплементации нового законодательства об административных процедурах, а именно Кодекса об административных процедурах Республики Таджикистан, привлекая внимание представителей администрации на те аспекты закона, которые учитывают, в том числе интересы государственного управления и обеспечивают эффективную работу административных органов. Данная статья посвящена определенным аспектам административной процедуры и особо отмечает вопрос о вступлении в силу административного акта в Таджикистане и на основе анализа приводится ряд положительных выводов и предложений.

Annotation

What is the advantage of modern legislative regulation of the administrative act for public administration?

The author analyzes the issues of implementation of the new legislation on administrative procedures, namely the Code of Administrative Procedure of the Republic of Tajikistan, attracting the attention of representatives of the administration on those aspects of the law, that take into account, including the interests of the public administration and ensure efficient operation of administrative bodies. This article deals with certain aspects of the administrative procedure and highlights the question of the entry into force of the administrative act in Tajikistan and on the basis of the analysis are given some positive conclusions and suggestion.

Азизов И.М.,

и.в. сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоиҳои Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нуров Ҳ.П.,

мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоиҳои Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Шукурова А.А.,

мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоиҳои Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚИИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ МАОРИФИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО ҚОНУНГУЗОРИИ МАОРИФИ ДАВЛАТҲОИ АЪЗОИ ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ

Яке аз омилҳои асосии инкишофи ҷомеа рушди босуботи соҳаи маориф мебошад. Маҳз аз ҳамин хотир давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ислоҳоти соҳаи маориф ва рушди пайвасти он таваччуҳи доимӣ дода, онро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати худ медонад. Аз ин рӯ, унсури асосии сиёсати имрӯзаи давлат, ки нисбати соҳаи маориф гузаронида мешавад, тақмили санадҳои меъриҳои ҳуқуқӣ мебошад. Ба ин васила қабул намудани қонунҳои нав, ворид намудани тағйири иловаҳо ба қонунгузориҳои соҳа бо мақсади танзими муносибатҳои соҳаи мазкур зарур буда, бе гузаронидани ислоҳоти қонунгузориҳои соҳа рушди муносибатҳои минбаъда мушкул ва ғайриимкон мегардад. Зеро, имрӯз дар баробари гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва пайдо гардидани шаклҳои гуногуни моликият, тағйир ёфтани муносибат ба он аз мо тақозо менамояд, ки нисбати он боз ҳам ҷиддитар муносибат намоем.

Гарчанде ки бо дастгирии пайвасти давлату ҳукумат, бахусус Президенти кишвар дар соҳаи маориф корҳои назаррас анҷом дода шуда бошанд ҳам, ҳанӯз дар қонунгузориҳои соҳаи мазкур ҳолатҳоеро вохӯрдан мум-

кин аст, ки тақмили онҳо фаъолияти пурсамар ва ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифт, ки тибқи банди 25 нақшаи қори худ барои соли 2016 таҳлили қонунгузориҳои соҳаи маорифро бо қонунгузориҳои давлатҳои аъзои ИДМ ба анҷом расонад. Бо ин мақсад қормандони шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ ҷиҳати иҷрои банди 25 Нақшаи қории Марказ таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузориҳои соҳаи маорифи давлатҳои Федератсияи Россия, Қазоқистон, Беларус, Қирғизистон, Ўзбекистон, Молдова ва Арманистонро мавриди таҳлил қарор доданд.

Қонунгузориҳои маориф табиатан ҳислати соҳавӣ дошта, аз танзими муносибатҳои таълимиву тарбиявӣ иборат мебошад. Муносибатҳои, ки дар соҳаи маориф ба вучуд меоянд, тибқи санадҳои меъриҳои ҳуқуқии гуногун ба танзим дароварда мешаванд. Айни замон дар соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 6 қонуни муқаммал ва зиёда аз 120 санадҳои зерқонунӣ, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи мазкур қабул гардидааст, мавриди амал қарор дорад. Аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ»;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ»;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ»;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ»;

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адабиёти таълимӣ».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», ки 22 июли соли 2013, таҳти № 1004 [1], қабул гардидааст, 8 боб ва 69 моддаро дарбар мегирад ва ба он ду маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардидааст. Тавре ки дар дебочаи қонуни мазкур муқаррар гардидааст, қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва принципҳои сиёсати давлатиро дар соҳаи маориф муайян менамояд. Қонуни номбурда муносибатҳоро дар соҳаи маориф танзим намуда, мавқеи асосиро дар низоми қонунгузори ин соҳа доро мебошад. Ин қонун принципҳои асосии сиёсати давлатро дар соҳаи маориф ва ҳуқуқи конституционии ҳар як шаҳрвандро ба таҳсил муайян намуда, танзимкунандаи ҳамаи намуди муносибатҳо дар соҳаи маориф мебошад, ки байни қормандони соҳаи маориф, қормандони соҳаи омӯзгорӣ, хонандагон ва падару модар ба вучуд меоянд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ», ки 19 майи соли 2009, таҳти №531 [2], қабул гардидааст, 41 модда ва 6 бобро дарбар гирифта, ба он як маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардидааст. Қонуни мазкур сиёсати давлатро дар соҳаи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ муқаррар ва ба танзим дароварда, барои таъмини ҳуқуқҳои конституционии ҳар як шахс чихати дарёфти таҳсилоти олии касбӣ шароит фароҳам меоварад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ» 16 апрели соли 2012, таҳти №826 [3], қабул карда шудааст, ки дорои 24 модда ва 6 боб мебошад. Қонуни мазкур сиёсати давлатӣ, асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ

ва иҷтимоию молиявиро дар соҳаи таҳсилоти иловагӣ муайян мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ» 22 апрели соли 2003, таҳти № 21 [4], қабул гардидааст, ки аз 30 модда ва 7 боб иборат буда, ба он 4 маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шудааст. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва иқтисодии таҳсилоти ибтидоии касбиро муайян намуда, фаъолияти субъектҳои сохторҳои таълимию истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки ба таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон хангоми гирифтани касб, тайёр намудан, бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси кадрҳо дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти ибтидоии касбӣ равона карда шудаанд, танзим менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ» бошад, 8 августи соли 2015, таҳти №1225 [5], қабул гардида, 26 модда ва 6 бобро дарбар мегирад. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ ва идоракунии таҳсилоти миёнаи касбӣ, тартиби фаъолияти субъектҳои онро муқаррар намуда, ҳуқуқи шаҳрвандонро ба гирифтани таҳсилоти миёнаи касбӣ таъмин менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адабиёти таълимӣ», ки 26 июли соли 2014, таҳти №1122 [6], қабул гардидааст, аз 21 модда ва 5 боб иборат аст. Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба таҳия ва нашри адабиёти таълимӣ ба танзим дароварда, кафолат ва талаботи давлатиро ба адабиёти таълимӣ муайян менамояд.

Ҳамзамон дар баробари қонунҳои амалкунандаи соҳаи маориф лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» аз ҷониби узви Маҷлиси Миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардида, барои баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст. Лоиҳаи қонуни мазкур аз 7 боб ва 34 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва иҷтимоиву иқтисодӣ ва принципҳои асосии сиёсати давлатиро дар соҳаи таҳсилоти калонсолон муайян менамояд.

Натиҷаи таҳлил нишон дод, ки ҳарчанд ба қонунҳои мазкур вобаста ба талаботи ҳаёти ҷомеа якчанд маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардида бошанд ҳам, аммо то ҳол дар онҳо камбудихои аз чихати забони қонун, техникаи меъёрҷодкунӣ, грамматикӣ, имлоӣ, техникӣ такрорёбии мафҳуму меъёрҳо ва қо-

нунҳои соҳа, коста будани мазмуни мафҳуму меъёрҳо зиёд дида мешаванд.

Чунончӣ, дар қонунҳои соҳаи маориф мафҳумҳо хеле зиёд буда, аз ҷиҳати мазмун муҳтаво ба ҳамдигар муҳолифат доранд ва баъзеи онҳо такроран пешбинӣ ва муқаррар карда шудаанд. Аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи адабиёти таълимӣ» мафҳумҳои «адабиёти таълимӣ», «аспирант», «мазмун таълим», «бакалавр», «таҳсилоти иловагӣ», «экстернат», «донишҷӯ», «мутахассис» ва «таҳсилот» махсусан баъзеи онҳо ба ҳамдигар аз ҷиҳати мазмун муҳолифат намуда, баъзеи дигарашон такрор гардидаанд. Аз ин лиҳоз, ҳарчанд Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» қонуни заминавии соҳаи маориф бошад ҳам, мафҳумҳои мазкур бояд аз он хориҷ карда шуда, бо дарназардошти шарҳи дуруст ва возеҳу фаҳмо дар Қонуни соҳавии худ, яъне дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ» муқаррар ва мустаҳкам карда шаванд.

Ҳамзамон дар қонунҳои соҳаи маориф калима ва истилоҳоте низ истифода шудаанд, ки онҳо ба талаботи моддаи 40 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» мутобиқ нестанд. Зеро, истифодаи калима ва истилоҳоти бегона дар сурати дар забони давлатӣ мавҷуд будани чунин калимаву истилоҳот нораво мебошад ва забони матни Қонун бояд ба забони давлатӣ муқаррар карда шаванд. Вобаста ба ин, дар тамоми матнҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ» калимаҳои марбут ба «стипендия», «системаҳои», «системаи», «кабинет», инчунин дар сарҳати 3 моддаи 1 ва тамоми матни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ» калимаҳои «педагогӣ», «педагогҳои» ва «педагогии»-ро мувофиқан ба калимаҳои «идрорпулӣ», «низомҳои», «низоми», «утоқ», «омӯзгорӣ», «омӯзгорони» ва «омӯзгории» иваз кардан мувофиқи мақсад аст.

Мувофиқи талаботи моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» боб ном дошта, бо ҳарфҳои калон навишта мешавад ва дар маркази сатр ҷойгир карда мешавад. Қисм дар моддаи санади қонунгузори бо рақами арабӣ ишора гардида, пас аз он нукта гузошта мешавад. Агар модда аз як қисм иборат бошад, рақамгузори карда намешавад ва сарҳатҳо пас аз аломати баён «:» бо аломати дефис «-» ҷудо гардида, бо ҳарфҳои хурд навишта мешаванд. Ҳар як сарҳат бо нуктавергул «;» ба охир мерасад, ба истиснои сарҳати охири, ки дар охири он нукта гузошта мешавад. Дар робита ба ин, тамоми қисмҳои таркибии қонунҳои соҳаи маориф, ба истиснои Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва «Дар бораи адабиёти таълимӣ» бояд ба талаботи моддаи 34 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мувофиқ карда шаванд. Дар баробари камбудии ҷойдошта дар қонунгузори соҳаи маориф инчунин бисёр меъёрҳои он хусусияти ҳаволақунанда доранд, ки боиси қабули санадҳои зерқонунии зиёд шуда, сабаби душворфаҳм ва мушкил гардидани мазмуну муҳтавои қонунгузори соҳа ва садди роҳи инкишофи муносибатҳои он мегардад.

Аз таҳлили гузаронидаи муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо якҷанд давлатҳои дар боло номбурда бармеояд, ки дар ин давлатҳо қонунҳои зиёд дар соҳаи маориф дида намешавад, балки муносибатҳои мазкур дар доираи як қонун ва ё санади кодификатсионӣ танзим шудаанд.

Чунончӣ, дар Федератсияи Россия Қонун «Дар бораи маориф» амал намуда, муносибатҳои соҳаро пурра ба танзим мебарорад. Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи маориф», ки 29 декабри соли 2012, №273 қабул гардидааст, 15 боб ва 111 моддаро дарбар мегирад. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, ташкили ва иқтисодии таҳсилотро муайян намуда, фаъолияти субъектҳои сохторҳои таълиму тарбияро, ки ба таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон ҳангоми гирифтани таълиму тарбия, бозомӯзӣ, такмили ихтисоси кадрҳо дар муассисаҳои таълимӣ равона карда шудаанд, танзим менамояд. Бояд гуфт ки якҷанд меъёрҳои номбар намудан мумкин аст, ки барои пешрафти соҳаи маорифи кишвар мусоидат менамояд, аммо дар қонунгузори маорифи кишвари мо дида намешавад. Ба монанди:

– дар моддаи 15 шакли шабакавии амалишавии барномаҳои таълимӣ пешбинӣ гардидааст;

– дар моддаи 20 сухан дар бораи фаъолияти омӯзишӣ ва инноватсионӣ меравад;

– дар моддаи 29 вобаста ба иттилооти кушода дар муассисаҳои таълимӣ;

– дар моддаи 32 дар бораи соҳибқорони инфиродие, ки фаъолияти таълимиро амалӣ мекунанд;

– дар моддаи 40 таъмин намудан бо нақлиёт;

– дар моддаи 42 ба ёрии рӯҳӣ–педагогӣ, тиббӣ ва иҷтимоии хонандагон, ки дар азхудкунии барномаҳои асосии умумитаълимӣ, инкишоф ва мутобиқшавии иҷтимоӣ душворӣ мекашанд;

– дар моддаи 53 тартиби ба вучудоии муносибатҳои таълимӣ;

– дар моддаи 61 сухан дар бораи қатъ гардидани муносибатҳои таълимӣ меравад;

– дар моддаи 74 имтиҳонҳои ихтисосӣ пешбинӣ гардидааст;

– дар моддаи 94 сухан дар бораи экспертизаи педагогӣ;

– дар моддаи 95 баҳодихии мустақили сифати таълимиро пешбинӣ менамояд;

– дар моддаи 107 ба эътирофи дараҷаи ихтисоси таҳсилӣ дар давлатҳои хориҷа гирифта бахшида шудааст ва ба инҳо монанд.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон низ муносибатҳои соҳаи мазкурро қонун Дар бораи маориф танзим менамояд. Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф», ки 27 июли соли 2007, №319 қабул шудааст, аз 12 боб ва 68 модда иборат аст. Дар қонуни номбурда низ якчанд меъёрҳои вучуд доранд, ки дар дигар ҷумҳуриҳо дида намешаванд. Масалан, дар моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» баъзе мафҳумҳои ҳастанд, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дида намешаванд, аз ҷумла; адъюнктура, академия, фаъолнокии академикӣ, стипендияи номӣ, кабинетҳои методӣ, омодагии пешакии касбӣ, шароити маҳсус барои гирифтани таҳсил, гранти таҳсилот, гимназия, квотаи қабул, магистрант.

Дар моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» сухан дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф меравад, дар Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» бошад, ин мафҳум вучуд надорад.

Моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» ба таъминоти иттилоотии мақомоти идоракунии низоми маориф бахшида шудааст, аммо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» чунин меъёр дида намешавад.

Дар моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» сухан дар бораи забони таҳсил меравад ва дар моддаи 9 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» бошад, сухан оид ба забони таҳсил ва тарбия меравад.

Моддаи 45 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» ба муносибатҳои меҳнатӣ ва масъулияти роҳбарони муассисаҳои таълимӣ бахшида шудааст, вале дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» чунин меъёр дида намешавад.

Дар қисми 2 моддаи 68 Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи маориф» гуфта шудааст, ки шахсоне, ки дар муассисаҳои таълимӣ ба таҳсил оғоз кардаанд, то ба қувваи қонунӣ даромадани қонуни амалкунандаи мазкур таҳсилро бо барномаҳои таълимӣ ба муҳлати ба таҳсил тааллуқдошта дар мавриди ба таҳсил шурӯъ намудан бо додани ҳуҷҷати намунаи муқарраршуда, ки дар мавриди ба таҳсил шурӯъ намудан амал мекунад, ба охир мерасонанд, аммо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» чунин меъёр дида намешавад.

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон дар соҳаи маориф қонунҳои дар боло номбаршуда қабул нагардида, танҳо Қонун «Дар бораи маориф» амал менамояд.

Қонун «Дар бораи маориф»-и Ҷумҳурии Ўзбекистон 29 августи соли 1997, №464-1 қабул шуда, дорои 5 боб ва 34 модда буда, дар он тафсири мафҳумҳои дар қонун овардашуда мавҷуд набуда, тамоми масъалаҳои ба маориф тааллуқ дошта ба таври фишурда пешбинӣ гардидаанд. Бояд қайд намоем, ки дар қонуни маорифи Ҷумҳурии Ўзбекистон бо баъзе хусусиятҳои худ аз қонунгузори маорифи ҷумҳурии мо фарқ менамояд. Масалан, дар моддаи 5 қисми 2 Қонун «Дар бораи маориф»-и Ҷумҳурии Ўзбекистон, ки ба фаъолияти омӯзгорӣ бахшида шудааст, чунин меъёр ҷой дорад, ки ба қор қабул намудани омӯзгорон дар муассисаи олии таълимӣ бояд дар асоси озмун сурат гирад, инчунин институтҳои таҳсилоти касбии ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ вучуд надоранд, танҳо чунин

институт ҷой дорад, яъне таҳсилоти касбӣ ва ба ин монанд.

Дар Ҷумҳурии Беларус Кодекси маориф қабул гардидааст, яъне қонунгузори соҳаи маориф дар шакли кодификатсионӣ амал менамояд.

Кодекси маорифи Ҷумҳурии Беларус аз 17 ҷасм, 63 боб ва 295 модда иборат буда, дар он меъёрҳои зиёди ҳуқуқӣ ҷой дорад, ки дар қонунгузори соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешавад, аз қабилӣ тарбия дар низомии маориф, таълимгирандагон, ки дар моддаи алоҳида муқаррар гардидааст, аз нав тақсимнамоии донишҷӯёни донишгоҳро хатм намуда, ҳифзи иҷтимоии таълимгирандагон оид ба таъминоти онҳо бо озуқа, яъне хӯрок, либос, пойафзол ва нақлиёт, намудҳои шартномаҳо дар соҳаи маориф дар бораи тайёр намудани кадрҳо, ки боби махсус дар бораи бавҷуд омадан, тағйир ва қатъи муносибатҳои таҳсил мавҷуд аст, инчунин меъёрҳо оид ба аз аттестатсия гузаштани таълимгирандагон аз ҳар зина барои санҷиши дониши гирифтаи онҳо ҷой доранд. Инчунин, дар боби 11-и он, ки идоракунии соҳаи маориф ном дорад, моддаи махсус, ки салоҳияти Президенти Ҷумҳурии Беларус номгузори гардидааст, ҷой дорад. Ҷасми 5-и он ҷавобгарии интизомии таълимгирандагон ном дошта, 2 бобро дарбар гирифта, дар якеи он асосҳои ба ҷавобгарии интизомӣ кашидани таълимгирандагон ва дар дигараш татбиқи ситонидани чораҳои интизомии таълимгирандагони меъёрҳо мавҷуд аст. Инчунин дар Кодекси Беларус дар бораи маориф дар як боб оид ба ҳуҷҷатҳо дар бораи таҳсилот, аҳамияти ҳуқуқии ҳуҷҷатҳо, асосҳои додани ҳуҷҷатҳои таҳсил, нострификатсияи ҳуҷҷатҳои таҳсилот, тартиби додани дубликати ҳуҷҷатҳои таҳсил, тартиб ва асоси қатъи қарор оид ба додани ҳуҷҷатҳои таҳсил ба шахсон моддаҳои алоҳида пешбинӣ гардидааст. Назорат дар соҳаи маориф дар Тоҷикистон мувофиқи Қонун бо тарзҳои иҷозатномадихӣ, баҳогузори маҷмуӣ ба фаъолияти муассисаи таълимӣ, аттестатсияи давлатӣ, аккредитатсияи давлатӣ, назорати риояи талаботи қонунгузори соҳаи маориф амалӣ мешавад, дар Беларус бошад, бо тарзҳои иҷозатдихӣ фаъолияти таҳсилот, пешгӯии инкишофи низомии таҳсил, бақайдгирӣ дар соҳаи маориф амалӣ мешавад. Дар Кодекси маорифи Беларус инчунин таъминот бо маълумот дар соҳаи маориф дар яке аз моддаҳои он ҷой ги-

рифтааст, инчунин шӯроҳои координатсионӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи маориф номбар гардидаанд, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дида намешавад. Дар Беларус Академияи миллии илми Беларус ба сифати мақомоти давлатии идоракунии соҳаи маориф номбар гардидааст, дар Тоҷикистон бошад, Академияи илмҳои Тоҷикистон ҳамчун мақоми давлатии идоракунии соҳаи маориф номбар нагардидааст. Дар Беларус забони таҳсил ва тарбия забонҳои давлатӣ ба шумор меравад ва Кодекси маорифи он на танҳо забони таҳсил, балки тарбияро низ пешбинӣ намудааст.

Дар хусуси таълими томактабӣ дар Кодекси Беларус як ҷасму 2 боби он бахшида шудааст ва тамоми муносибатҳои дар самти таълим ба амал ояндаро дарбар гирифтааст. Оид ба синну соли наврасӣ, ки аз думоҳа то се солагиро дарбар мегирад ва синну соли томактабӣ, ки аз сесолагӣ то ба муассисаи таҳсилоти умумӣ рафтандаро дарбар мегирад, гуфта шудааст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бошад, танҳо дар як модда дар хусуси таълиму тарбияи томактабӣ гуфта шудааст, ки оид ба таълиму тарбияи томактабӣ ва намудҳои муассисаи томактабӣ, уҳдадорӣ волидайн дар таълиму тарбия, ҳамкории онҳо бо муассисаҳои томактабӣ суҳан меравад.

Дар хусуси таҳсилоти умумӣ низ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» як модда пешбинӣ гардидааст. Вале дар бораи ҳуди мафҳуми таҳсилоти умумӣ, зинаҳои таҳсил, шаклҳои гирифтани таҳсилоти умумӣ, аттестатсияи хатм, ҳатмӣ будани таҳсилоти миёнаи умумӣ, тайёрии ҳарбии хонандагони ҷинси мард, дар асоси шартнома гирифтани таҳсилоти миёнаи умумӣ суҳан меравад. Дар Кодекси маорифи Беларус бошад, як ҷасм ба ин таҳсилот бахшида шудаа, он навъҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва гирифтани таҳсилотро пешбинӣ намудааст.

Дар хусуси таҳсилоти ибтидоии касбӣ бошад, чунин гуфта метавонем, ки ҳуди ин навъи таҳсилот дар Кодекси маорифи Беларус бо номи дигар, яъне таҳсилоти касбӣ-техникӣ номгузори гардидааст, дар Тоҷикистон бошад, таҳсилоти ибтидоии касбӣ. Инчунин дар Беларус се намуди ин муассисаҳо ҷой доранд, аз қабилӣ омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, литсейҳои касбӣ ва коллеҷҳои касбӣ-техникӣ, лекин дар Тоҷикистон шумораи намудҳои ин

навъи муассисаҳо дар Қонуни ҚТ «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ» зиёд пешбинӣ гардидаанд, аз қабилӣ литсейҳои касбӣ-техникӣ, литсейҳои касбӣ, литсейҳои махсуси касбӣ, комбинатҳои таълимӣ-истеҳсолӣ, марказҳои таълимии калонсолони мақомоти давлатии шуғли аҳоли, марказҳои таълимии иҷтимоию соҳибкорӣ, марказҳои таълимии назди корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо. Тавре дар боло қайд намудем, оид ба таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни алоҳида амал менамояд, дар Беларус бошад, ин навъи таҳсилот дар Кодекси маорифи он пешбинӣ гардидааст, ки муносибатҳои дар ин самти таҳсилот бавучудояндаро як фаслу 5 боби он мавриди танзим қарор додааст.

Бояд қайд намуд, ки инчунин дар Тоҷикистон Қонун «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ», ки ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти миёнаи касбиро кафолат медиҳад, амал менамояд ва дорои 6 бобу 26 модда мебошад, аммо дар Беларус гирифтани ин навъи таҳсилот дар Кодекси маорифи он дар як фаслу 5 боб дарҷи худро ёфтааст. Ҳангоми таҳлил намудани Қонуни мазкур дар ин самт ва Кодекси маорифи Беларус маълум гардид, ки муҳлати таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии Тоҷикистон ва Беларус фарқ менамоянд. Дар Тоҷикистон муҳлати таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ барои шахсони дорои таҳсилоти умумии асосӣ то 4 сол, барои шахсони дорои таҳсилоти миёнаи умумӣ то 3 сол ва барои шахсоне, ки муассисаҳои таълимии соҳаи тиб ва фарҳангро мувофиқ ба хусусиятҳои таҳассусҳо хатм менамоянд, то 4 сол муқаррар карда мешавад, дар Беларус бошад, дар асоси таҳсилоти асосии умумӣ аз 3 то 4 сол, дар асоси таҳсилоти миёнаи умумӣ аз 2 то 3 сол, дар асоси таҳсилоти касбӣ-техникӣ бо доштани таҳсилоти миёнаи умумӣ аз 1 то 3 сол дар шакли рӯзона ва дар шакли ғоибона ва шабона ин муҳлатҳо бо шакли рӯзонаи таҳсил муайян гардида, то 1 сол зиёд мегарданд, муқаррар мегардад. Инчунин дар Беларус ба иштироккунандагони ин раванди таълим курсантҳо ва намояндагони онҳо дохил карда шудаанд, ки дар Қонунгузори Тоҷикистон дар қатори субъектҳои раванди таълим ин иштирокчиҳои раванди таълим мавҷуд нест. Ҳамзамон, дар Кодекси маорифи Беларус як боби фасли таҳсилоти миёнаи касбӣ таъминоти илмӣ-методии таҳсилоти миёнаи касбӣ ном дорад, ки дар ин боб оид

ба низоми таъминоти илмӣ-методӣ ва ҳуҷҷатгузори таълимӣ-барномавӣ сухан меравад, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти миёнаи касбӣ» чунин меъёри мавҷуд нест.

Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти олии касбии баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни алоҳида қабул гардидааст, ки он аз 8 бобу 41 модда иборат мебошад. Дар самти ин навъи таҳсил дар Беларус Кодекси маорифи он амал мекунад, ки дар 2 фаслу 9 боб оид ба ин намудҳои таҳсилот гуфта шудааст. Дар Беларус субъектҳои таҳсилоти касбии олии таълимӣ баъд аз муассисаҳои олии таълимӣ инҳо ба шумор мераванд: донишҷӯён, курсантон, шунавандагон, намояндагони қонунии онҳо, кормандони омӯзгорӣ, аспирантон, адюнктон, доктарантон, унвонҷӯён, роҳбарони илмӣ. Дар Тоҷикистон инҳо мебошанд: донишҷӯён, шунавандагон, аспирантон, доктарантон, унвонҷӯён.

Хусусияти дигари фарқкунандаи он иборат аз он мебошад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои зерини муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ таъсис дода мешаванд: донишгоҳ, академия, донишкада. Дар Беларус бошад, чунин шаклҳо таъсис дода мешаванд: донишгоҳи классикӣ, донишгоҳи таҳассусӣ (консерватория, академия), институт, коллеҷи олии.

Бояд гуфт ки дар Кодекси маорифи Беларус инчунин фаслҳои алоҳида ба таҳсилоти иловагии кӯдакон, ҷавонон ва калонсолон бахшида шудааст, дар Тоҷикистон Қонуни алоҳида дар бораи таҳсилоти иловагӣ мавҷуд аст. Он аз 6 бобу 24 модда иборат аст. Субъектҳои таҳсилоти иловагӣ дар Беларус кӯдакон, ҷавонон, шунавандагон ва коромӯзон ба шумор мераванд. Дар Тоҷикистон мувофиқи Қонуни мазкур субъектҳои ин намуди таҳсил таълимгирандагон, директор, муовини директор, намояндагони таълимгирандагон, кормандони омӯзгорӣ мебошанд. Муассисаҳои таҳсилоти иловагии кӯдакона, ҷавонон ва калонсолон дар Беларус чунин намудҳо доранд: марказ, мактаби санъати кӯдакона, академияи таҳсилоти баъдидипломӣ, институти такмили ихтисос ва азнавтайёркунӣ, институти такмили таҳсил, маркази такмили ихтисоси кормандони роҳбарикунанда ва мутахассисон, маркази тайёрнамоӣ, такмили ихтисос ва азнавтайёркунии кормандон. Дар Тоҷикистон чунин намудҳо мавҷуд аст, аз қабилӣ акаде-

мияи хурди илмҳо, марказҳо, марказҳои эҷодии кӯдакону наврасон, қасрҳо, хонаҳои эҷодии кӯдакону наврасон, студияҳо, мактабҳои санъат, муассисаҳои таълимии ибтидоии махсуси бадеӣ, мактабҳои касбии варзишӣ, хунари, мусиқӣ, мактабҳои варзишии кӯдакону наврасон, мактабҳои махсуси варзишии захираҳои олимпиаи кӯдакону наврасон, клубҳо, аз ҷумла, клубҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзишии маҳалли зист, клубҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзишии маъҷубон, варзишгоҳҳои кӯдакона, муассисаҳои солимгардонӣ.

Дар хусуси таҳсилоти махсус бошад, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф» дар як модда ва дар Кодекси Беларус дар як фаслу 5 боб гуфта шудааст. Дар Кодекси маорифи Беларус дар хусуси низомии таҳсилоти махсус, аттестатсияи таълимгирандагони таҳсилоти махсус ва таъминоти илмӣ-методи таҳсилоти махсус, ташкили раванди таълим ҳангоми амалиномаи барномаҳои таълимии таҳсилоти махсус, муассисаҳои таълимӣ, дигар ташкилотҳо ва соҳибкорони инфиродӣ, ки мувофиқи қонунгузорӣ ҳуқуқи амалӣ намудани фаъолияти таълимиро доранд, барномаи таълимии таҳсилоти махсусро амалӣ мекунанд, гуфта шудааст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бошад, танҳо кадом шахсон ба ин таҳсил фаро гирифта мешаванд, ройгон будани ин намуди таҳсилот гуфта шудааст, яъне ин намуди таҳсилот ба таври маҳдуд пешбинӣ гардидааст.

Дар Кодекси маорифи Беларус дар бораи дастгирии кӯдакони дар корҳои таълимӣ ва ҷамъиятӣ нишондодҳои бузургро касб намуда, ба солимгардонӣ мӯҳтоҷ буда, дар шароити хавфи иҷтимоӣ қарор дошта ва кӯдакони ба шароити махсуси тарбия эҳтиёҷдошта, меъёрҳо муқаррар гардидааст ва дар як фаслу се боб оид ба ин суҳан меравад. Бояд қайд кард, ки дар қонунгузории маорифи Тоҷикистон ин меъёрҳо ҷой надоранд, ҳуб мешуд, агар дар қонунгузории Тоҷикистон низ оид ба дастгирии ин навъи кӯдакон меъёрҳо муқаррар мегардиданд.

Масъалаи дигаре, ки инҷо муҳим мебошад, вобаста ба мафҳуми маориф мебошад. Зеро, дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории соҳаи маорифи давлатҳои аъзои ИДМ маълум гардид, ки пеш аз ҳама ҳуди мафҳуми «маориф» ба таври гуногунмаъно шарҳ дода шудааст. Масалан,

дар моддаи 1 Қонуни намунавии ИДМ «Дар бораи маориф», ки меъёрҳои он ҳарчанд хусусияти тавсиявӣ доранд, мафҳуми «маориф» ҳамчун раванди таълим ва тарбия ба манфиати одам, ҷамъият ва давлат, оид ба нигоҳдорӣ ва интиқоли дониш ба наслҳои нав бо мақсади ноил шудан ба рушди устувори иқтисодиву иҷтимоии мамлакат, такмили доимии ҳолати маънавӣ, зеҳнӣ, эстетикӣ ва ҷисмонӣ ба шахс ва ҷомеа нигаронида шудааст, пешбинӣ гардидааст.

Дар моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи маориф» бошад, мафҳуми «маориф» чунин шарҳ дода шудааст:

«Маориф – раванди таълиму тарбия ба манфиати одам, ҷамъият ва давлат оид ба нигоҳдорӣ, густариш ва интиқоли дониш ба наслҳои нав мебошад, ки ба қонеъгардонии талаботи шахс дар инкишофи зеҳнӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ, ҷисмонӣ дар тайёр кардани кадрҳои баландиқтисос барои соҳаҳои иқтисодӣ равона гардидааст.

Дар моддаи 2 Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи маориф» мафҳуми «маориф» ба мазмуни раванди ягонаи мақсадноки таълим ва тарбияи иҷтимоии муҳими созанда, ки ба манфиатҳои шахс, оила, ҷомеа ва давлат амалӣ карда мешавад, инчунин маҷмӯи дониш, малака, маҳорат, арзишҳо, таҷрибаи фаъолият ва вақолати андозаи муайян ва мураккаб ба мақсади қонеъ намудани талабот ва манфиатҳои таълимии зеҳнӣ, маънавӣ, ахлоқӣ, эҷодӣ, инкишофи ҷисмонӣ ва (ё) касбии онҳо ба даст оварда мешаванд, ифода карда шудааст.

Дар қисми 1 моддаи 4 қонуни Ҷумҳурии Молдова «Дар бораи маориф» мафҳуми «маориф» ба таври зайл муқаррар гардидааст:

«Маориф низомии ягонаи нақшаи концептуалӣ дар гуногунии сохторҳо, шаклҳо, мазмун ва технологияи раванди таълиму тарбия мебошад».

Дар сарҳати 18 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Қирғизистон «Дар бораи маориф» мафҳуми «маориф» ҳамчун раванди мунтазами низомии таълим ва тарбия бо мақсади рушди мутаносиби шахс, ҷомеа ва давлат, ки бо изҳороти дастовардҳои аз ҷониби хонандагони сатҳи таълимии муқаррарнамудаи давлат ҳамроҳ карда мешавад, шарҳ дода шудааст.

Ҳамзамон, мутобиқи банди 1 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи маориф», «маориф» – раванди таълим ва тарбия

ба манфиати шахс, ҷома ва давлат, ки дар нигоҳ доштан ва додани дониш ба наслҳои нав равона карда шудааст, мебошад.

Дар қонунҳои баъзе кишварҳои аъзои ИДМ, аз ҷумла, дар қонунҳои маорифи Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон мафҳуми «маориф» пешбинӣ нагардидааст.

Аммо, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» мафҳуми «маориф» ба таври зайл муқаррар гардидааст: «маориф» - раванди таълиму тарбия ба манфиати шахс, ҷамъият ва давлат, ки соҳиби дараҷаи муайяни таҳсилот гардидани таълимгирандагонро таъмин мекунад. Мутаассифона, мафҳуми мазкур тамоми паҳлӯҳое, ки ба соҳаи маориф дахл дорад, дарбар нагирифта, баръакс, он ба таври фишурда шарҳ дода шудааст. Дар робита ба ин, барои возеҳу равшан ва баҳри ба талаботи тамоми паҳлӯҳое, ки ба соҳаи маориф дахл дорад, ҷавобгӯ намудан, дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон хуб мешуд мафҳуми «маориф» бо дарназардошти таҷрибаи қонунгузори маорифи давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки мафҳуми мазкурро ба талаботи шароити имрӯза шарҳ додаанд, муқаррар карда шавад.

Ҳангоми муқоиса кардани мафҳуми муқаррарнамудани қонунҳои маорифи давлатҳои зикршуда маълум гардид, ки мафҳуми «маориф» дар Қонуни намунавии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи маориф» нисбат ба дигар қонунҳои маорифи давлатҳои аъзои ИДМ ба таври возеҳу равшан ва дарбаргирандаи тамоми паҳлӯҳои соҳаи маориф пешбинӣ гардидааст. Бинобар ин, бо дарназардошти таҳлили ҳаматарафаи мафҳуми «маориф»-и дар қонунҳои мазкур муқарраргардида мафҳуми ягонаи равону фаҳмо ва мушаххаси ба мақсад мувофиқро омода намуда, пешниҳод менамоем, ки дар қонунгузори соҳаи маориф мафҳуми «маориф» дар таҳрири нав бо мазмуни зайл ифода карда шавад:

«-маориф – раванди ягонаи мақсаднокӣ таълиму тарбия ба манфиати шахс, оила, ҷома ва давлат оид ба нигоҳдорӣ ва интиқоли дониш, малака, маҳорат, арзишҳо ва таҷрибаи фаъолият ба наслҳои нав, ки бо мақсади қонеъ намудани талабот ва манфиатҳои таълимии зехнӣ, маънавӣ, ахлоқӣ, эҷодӣ, инкишофи ҷисмонӣ ва (ё) касбии онҳо равона карда шудааст;».

Тавре дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиш муайян гардид, яқчанд хусусиятҳои қонунҳои мазкурро метавон дар қонунгузори кишвар истифода намуд. Пеш аз ҳама, таҷрибаи қонунгузори Ҷумҳурии Беларусро. Зеро, қонунгузори соҳаи маориф дар шакли санади ягона мураттабгаштаи кодификатсионӣ пешбинӣ гардидааст, ки барои танзими низоми ягонаи қонунгузори соҳаи мазкур мувофиқ ва самаранок мебошад. Имрӯз пешрафти илму техника ва муносибатҳои соҳаи мазкур аз мо низ тақозо менамояд, ки қонунҳои ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ қабул намоем. Зеро, бе қабул гардидани қонунгузори ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ танзими муносибатҳои соҳа қори басо душвор ва мушкил мебошад. Бо ҳамин мақсад имрӯз фурсате фаро расидааст, ки бо мақсади тақмили қонунгузори дар соҳаи маориф аз қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии зиёд даст кашаида, ба қонуни ягонае рӯ оварем, ки ба талаботи шароити имрӯза ҷавобгӯ бошад. Ба сифати чунин санад «Кодекси маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» баромад карда метавонад. Чуноне ки ба ҳамагон маълум аст, дар ҷумҳурӣ бо мақсади тақмили қонунгузори Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон [7] бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19.02.2011, таҳти №1021 қабул гардид. Яке аз самтҳои асосии тақмили низоми қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар сарҳати 3, зербанди 15, банди 4 Консепсия [7] пешбинӣ гардидааст, Кодификатсияи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки бо мақсади бартараф намудани номувофиқатиҳо ва муҳолифат дар қонунҳо, мураттабсозӣ ва танзими ягонаи низоми ҳуқуқии давлат, таъмини мувофиқатии қонунгузори ва кам кардани шумораи санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҳамон як муносибати ҷамъиятиро танзимкунанда, анҷом дода мешавад. Тавре таҷрибаи солҳои соҳибистиклолӣ ба мо нишон дод, дар соҳаи маориф қонунҳои зиёде қабул карда шудаанд. Дар баробари ин дар қисми зиёди онҳо тағйиру иловаҳои зарурӣ ворид карда шуд. Аммо бо вучуди қабул намудани қонунҳои нав, ворид намудани тағйиру иловаҳои зарурӣ низ мушкилоти ҷойдошта роҳи ҳалли худро наёфтанд. Чунки, бо вучуди қабули қонунҳои нав ва тағйиру иловаҳои воридгардида низ қабули санадҳои зерқонунӣ дар ин самт зиёд мебошад. Бинобар ин, таркиби қонунгузори соҳа мураккаб ва бисёрдараҷа гардида, дар он албатта номутобикатӣ, нусхабардорӣ ва муҳолифатҳо

ҷой дошта метавонанд. Аз ин лиҳоз, раванди соҳибистиклолият аз мо тақозо менамояд, ки ҳангоми таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳа аз Кодификатсияи қонунгузорӣ истифода намоём.

Хулоса, рӯйхати зиёди санадҳои қонунгузорӣ ва зерқонунӣ, таҷрибаи мураккабу вазнини зиёда аз 20-солаи фаъолияти низоми қонунгузории маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзиши таҷрибаи давлатҳои пешрафта яке аз омилҳо ва заминаи воқеӣ барои таҳия ва қабули кодекси маориф мебошад. Бо қабул гардидани кодекси маориф он норасоихову мушкilotи дар қонунгузории маориф мавҷудбуда роҳи ҳалли худро ёфта, ҳамзамон барои пешрафти соҳаи маориф мусоидат хоҳад намуд. Аз тарафи дигар, дар чунин ҳолат ба вучуд омадани кодекси маориф моҳиятан бо чунин суръат қабул гардидани санадҳои зерқонуниро хотима бахшида, инчунин ворид намудани тағйиру иловаҳо ба онҳоро низ мушкил мегардонад, ки аз манфиат холӣ нест.

Рӯйхати адабиёт

1. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2013, №7 (1452), мод. 532.
2. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №3 (1400), мод. 83.
3. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012, №4 (1437), мод. 276.
4. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003, №4 (1329), мод. 151.
5. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2015, №7-9 (1476-1478), мод. 713.
6. Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2014, №7 (1464), қисми 2, мод. 419.
7. Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон. Барномаҳои татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2015. Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2012. 124 саҳ.

ҚАРОРИ
ПЛЕНУМИ СУДИ ОЛИИ ИҚТИСОДИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

№6

аз 25 декабри соли 2015

ш. Душанбе

Дар бораи аз ҷониби судҳои иқтисодӣ татбиқ намудани
санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи
Тоҷикистон эътироф гардидаанд

Бо мақсади дуруст татбиқ намудани мавқеи Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар оянда КМИ ҚТ) дар бораи амали меъёрҳои санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ-шартномавии характери муурофиавӣ дошта ва ҳалли бахсҳо бо иштироқи шахсони хориҷӣ аз тарафи судҳои иқтисодӣ, бо дастрасии моддаҳои 47 ва 48 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, –

Қ а р о р к а р д:

Ба судҳо тавзеҳоти зерин дода шавад:

1. Мувофиқи қисми 1 моддаи 14 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба воситаи Конституция, қонунҳои ҷумҳурӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф шудаанд, ҳифз мегарданд.

Тибқи банди 1 моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» тахти мафҳуми шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон-шартномае, ки аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон (шартномаи байнидавлатӣ), Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (шартномаи байниҳукумати) ва ё вазорат, кумитаи давлатӣ ё мақоми дигари идоракунии давлатӣ (шартномаи байниидоравӣ) бо розигии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ ё созмонҳои байналмилалӣ дар шакли хаттӣ баста шудааст, сарфи назар аз он ки чунин шартнома дар як ҳуччат ва ё якчанд ҳуччати ба ҳам алоқаманд зикр ёфтааст, фаҳмида мешаванд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шахсияти мақомоти ваколатдори ҳокимияти давлатӣ барои ҳатмӣ будани шартномаи байналмилалӣ бо роҳи: имзои шартнома; тасдиқ, қабул ва ҳамроҳшавӣ ба ҳатмӣ будани шартномаи байналмилалӣ, ки аз тарафи намоёндаи ваколатдори он ба имзо расидааст, розигии худро медиҳад.

2. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд, агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунад, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунад (қисми 3 моддаи 10 Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисмҳои 1 ва 2 моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон»).

Мутобиқи қисми 3 моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» меъёрҳои расман интишоршудаи шартномаҳои байналмилалӣ, ки татбиқи онҳо қабули қонунҳоро талаб намекунад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита амал менамоянд. Барои амали меъёрҳои дигари шартномаҳои байналмилалӣ ҳангоми зарурат санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор қабул карда мешаванд.

Шартномаи байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маълумоти умум бо роҳи нашр расонида мешаванд.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 21 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» шартномаҳои байналмилалӣ тасдиқшуда, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон эътибор пайдо кардаанд, ба ғайр аз шарт-

номаҳои байниидоравӣ, дар «Маҷмӯаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар нашрияҳои расмӣ Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр карда мешаванд.

Мувофиқи қисми 2 ин моддаи қонун шартномаҳои байналмилалии байниидоравии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нашрияҳои расмӣ мақомоти дахлдор нашр карда мешаванд.

3. Судҳои иқтисодӣ ҳангоми ҳалли масъала чихати имконияти татбиқи меъёрҳои шартномавии ҳуқуқи байналмилалӣ бояд муқаррароти Конвенсияи Вена дар бораи ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалӣ аз 23 майи соли 1969, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон 5 юни соли 1996 эътибори қонунӣ пайдо кардааст, ба инобат гиранд.

Суд қоидаҳои муқаррарнамудаи меъёрҳои шартномаҳои байналмилалиро аз рӯи вақт ва маҳалли ин қоидаҳо мувофиқи фасли 2 қисми 3 ин Конвенсия татбиқ менамояд.

Тибқи талаботи моддаи 24 Конвенсияи зикргардида шартномаи байналмилалӣ бо тартиб ва дар санаи дар шартнома пешбинишуда ё байни иштирокчиёни гуфтушуниди давлатҳо мувофиқа гардида, эътибори қонунӣ мегирад. Дар сурати мавҷуд набудани чунин муқаррарот ё мувофиқа шартнома ҳамон замон эътибори қонунӣ пайдо мекунад, ки тамоми иштирокчиёни гуфтушуниди давлатҳо ризоияти худро бобати барояшон ҳатмӣ будани шартнома изҳор намоянд.

4. Судҳо меъёрҳои санадҳои байналмилалиро, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф гардидаанд татбиқ намуда, онро ба роҳбарӣ мегиранд, ки тафсири қоидаҳои байналмилалӣ бо тартиби муайяннамудаи фасли 3 қисми 3 Конвенсияи Вена дар бораи шартномаҳои байналмилалӣ аз 23 майи соли 1969 ба амал бароварда мешавад.

Суд меъёри байналмилалӣ-ҳуқуқиро софдилона аз рӯи матн, мувофиқи ҳаҷм ва мақсади шартномаи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсир медиҳад.

Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон салоҳияти баррасии парвандаҳоро бо иштироки шахсони хориҷӣ, дар ҳолатҳои пешбининамудаи моддаи 226 Кодекси муҳофизатии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон доранд.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 4 Созишнома дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳо, ки бо ба амал баровардани фаъолияти хоҷагӣ алоқаманданд аз 20 марти соли 1992, суди ваколатдори давлати-иштирокчии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ҳуқуқ доранд баҳсҳои дар моддаи 1 ин Созишнома нишондодашударо баррасӣ намоянд, агар дар ҳудуди давлати-иштирокчии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил:

а) ҷавобгар дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагии доимӣ дошта бошад ё маҳалли ҷойгиршавиаш дар рӯзи пешниҳоди даъво ҳаминҷо бошад.

Агар дар парванда якчанд ҷавобгари дар давлатҳои гуногуни-иштирокчии ИДМ иштирок дошта бошад, баҳс дар ҷои ҷойгиршавии дилхоҳ аз ҷавобгарон аз рӯи интихоби даъвогар баррасӣ карда мешавад;

б) корхонаи (филиали) ҷавобгар фаъолияти савдо, саноатӣ ё дигар фаъолияти хоҷагӣ дошта бошад;

в) ухдадорӣ шартномавӣ, ки предмети баҳс мебошад, иҷро шуда бошад ё бояд пурра ё қисман иҷро шавад;

г) амал ё дигар ҳолате, ки барои талабот дар бораи рӯёнидани зарар асос дошта, ҷой дошта бошад;

д) оид ба даъво дар бораи одоби касбӣ, ки даъвогар ҷои истиқомати доимӣ ё ҷои ҷойгиршавӣ дошта бошад;

е) контрагент-маҳсулотсупор, пудратчӣ ё хизматрасон (ичрокунандаи кор), ҷойгир бошад, баҳс бошад дар бораи бастан, тағйир додан ва бекор кардани шартнома бошад.

Мувофиқи банди 2 ин моддаи Созишнома судҳои ваколатдори – иштирокчии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, инчунин дар дигар ҳолатҳое, ки дар ин бора Созишномаи хаттии Тарафҳо дар бораи супоридани баҳс ба ин суд мавҷуданд, баррасӣ менамоянд.

Дар ҳолати мавҷудияти чунин Созишнома суди дигар давлат-иштирокчии Иттиҳод истеҳсолоти парвандаро бо аризаи ҷавобгар, агар чунин ариза то қабули қарор оид ба парванда дода шуда бошад, қатъ менамояд.

Мувофиқи банди 3 ин моддаи Созишнома даъвои субъектҳои хоҷагидорӣ дар бораи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба амволи ғайриманкул бо тариқи истисно аз тарафи суди давлат-иштирокчии Иттиҳоди Давлатҳои

Мустақил, ки дар ҳудуди он амвол ҷойгир аст, баррасӣ карда мешавад.

Мувофиқи банди 4 ин моддаи Созишнома парвандаҳо дар бораи пурра ё қисман бепарвандагон донишҷӯи санадҳои ғайримеъёрии мақомоти давлатӣ ва дигар мақомот, инчунин дар бораи рӯғидани зарар, ки бо ҷунин санадҳои субъектҳои хоҷагидорӣ ё ғайридаҳлдор иҷро кардани уҳдадорӣҳои худ нисбати субъектҳои хоҷагидорӣ расонидаанд, бо тариқи истисно аз тарафи суде, ки ҷунин мақомот ҷойгир мебошад, баррасӣ карда мешавад.

Ваколатҳои судҳо, ки дар бандҳои 3 ва 4 нишон дода шудаанд, бо созиши Тарафҳои тағйир дода намешаванд.

Мувофиқи банди 5 ин Созишнома даъвои муқобили даъво ва талабот дар бораи ба шумори талаботи аввала равонашуда, ки аз ин муносибатҳои ҳуқуқӣ бармеоянд, ҳамчун даъвои асосӣ аз тарафи суде, ки даъвои асосиро баррасӣ менамояд, баррасӣ карда мешавад.

5. Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд парвандаҳоро, инчунин дар ҳолатҳои пешбининамудаи шартномаҳои байналмилалӣ, дар сурати созиши хаттии иштирокчиёни аҳдҳо аз дигар давлати хориҷӣ дар бораи супоридани баҳс ба суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баррасӣ намоянд (моддаи 21 Конвенсия дар бораи ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ, Минск, 22 январи соли 1993, Конвенсия дар бораи ёрии ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ оид ба парвандаҳои граждани, оилавӣ ва ҷиноятӣ, Кишинёв, 7 октябри соли 2002, Созишнома дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳо вобаста ба амалӣ намудани фаъолияти хоҷагидорӣи давлатҳои ИДМ, Киев, 20 марти соли 1992 ва дигар шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи ёрии ҳуқуқӣ).

Ба шакли созишномаи хаттӣ талаботи муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шакли аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ татбиқ мешаванд.

Салоҳияти мустаснои судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ё созишномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст, бо созишномаи хаттӣ тағйир дода намешавад.

Созишномаи хаттӣ метавонад супоридани баҳсро ба суди давлати хориҷӣ пешбинӣ намояд.

Дар ҳолати мавҷудияти созишномаи хаттӣ дар бораи супоридани баҳс ба суди ваколатдори давлати хориҷӣ, суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо аризаи ҷавобгар истеҳсолоти парвандаро байни ҳамон шахсон, дар бораи ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо, ки бо риояи қоидаҳои умумии тобеияти судӣ ба истеҳсолот қабул кардааст, қатъ менамояд.

Дар ҳолати оғоз намудани истеҳсолоти парванда дар якҷанд судҳои давлати хориҷӣ байни ҳамон шахсон, дар бораи ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо суди иқтисодӣ истеҳсолоти парвандаро қатъ менамояд, агар маълум шавад, ки суд истеҳсолоти парвандаро дертар оғоз намудааст.

Розигӣ барои баррасии парванда дар суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд аз ҷониби шахсони бо қонунгузори давлати хориҷӣ ваколатдор ё бо қоидаҳои дохилии ташкилоти байналмилалӣ оид ба даст кашидан аз масунияти судӣ салоҳият дошта, имзо шуда бошад.

6. Шахсони хориҷӣ-шаҳрвандон ва ширкатҳои давлатҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истеҳсолоти судӣ бо ҳамон шартҳои, ки ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст, таъмин карда мешаванд.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 233 Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсони хориҷӣ баробари ташкилот ва шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳуқуқҳои муурофиавии худ истифода бурда, дорой уҳдадорӣҳои муурофиавӣ мебошанд.

Харочоти судӣ аз суратҳисоби намоёндагон – резидентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар суди иқтисодӣ парвандаро аз номи шахсони хориҷӣ-ғайрирезидентҳо, ки аз номи онҳо ҳамаи амалҳои муурофиавиро мувофиқи моддаи 61 КМИ ҚТ иҷро мекунанд, пардохт карда мешавад.

Судҳои иқтисодӣ бояд ба назар гиранд, ки рӯғидани харочоти судӣ аз шахси хориҷӣ, намоёндагӣҳо ва филиалҳои онҳо дар бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда мешаванд.

Дар дигар ҳолатҳо рӯғидани харочоти судӣ бо тартиби раван кардани супоришҳои судӣ, ки дар Қарори мазкур пешбинӣ шудаанд, ба амал бароварда мешавад.

Судҳои иқтисодӣ дар назар дошта бошанд, ки имтиёзҳои мурофиавӣ ба шахсони хориҷӣ дар ҳолате дода мешавад, ки онҳо дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон пешбинӣ шуда бошанд.

7. Шахсони хориҷӣ–иштирокчиёни Созишнома дар бораи ҳаҷми бочи давлатӣ ва тартиби рӯёнидани он ҳангоми баррасии баҳсҳои хоҷагӣ байни субъектҳои хоҷагидори давлатҳои гуногун (Ашқобод, 1993 ва Протокол аз 10.12.2010) бочи давлатиро бо тартиби пешбиниамудаи Созишномаи мазкур пардохт мекунад.

Дар судҳои иқтисодӣ хароҷоти судӣ бо пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон–сомонӣ ё рубли русӣ ҳисоб ва пардохт карда мешаванд.

Хароҷоти вобаста ба мубодилаи асъори милли дар сурати пардохти бочи давлатӣ бо сомонӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои хоҷагӣ (иқтисодӣ) байни шахсони давлатҳо–иштирокчиёни ИДМ бояд ба сифати зараре, ки иловатан барои аз тарафи ҷавобгар иҷро накардани уҳдадории асосӣ пайдо мешаванд, ҳисоб карда мешавад (қарори Суди иқтисодии ИДМ аз 07.02.96 №10/95 С1/3-96).

8. Суди иқтисодӣ супоришхоро оид ба иҷро намудани ҳаракатҳои алоҳидаи мурофиавӣ, ки судҳои давлатҳои хориҷӣ ва мақомоти салоҳиятдори давлатҳои хориҷӣ (оид ба супоридани даъватномаҳо ва дигар ҳуҷҷатҳо дар бораи далелҳои хаттӣ, гузаронидани экспертиза, азназаргузаронии ҷой ва ғайраҳо) бо тартиби муқаррарнамудаи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ва ё қонунҳо иҷро мекунад (қисми 1 моддаи 235 КМИҶТ).

9. Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки мутобиқи банди 5 Созишнома дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳо, ки ба амалӣ намудани фаъолияти хоҷагидорӣ алоқаманд мебошанд (Киев, 20.03.92), тартиби махсуси иҷро намудани супоришҳои судии ба Озарбойҷон, Арманистон, Беларус, Қазоқистон, Қирғизистон, Молдова, Федератсияи Россия, Туркменистон, Ўзбекистон ва Украина равонашаванда пешбинӣ гардидааст.

Супоришҳои судии судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлатҳои дар боло нишондодашуда бо тарҷума ба забони русӣ бевосита ба судҳое, ки барои ҳалли баҳсҳои иқтисодӣ дар ҳудуди ин давлатҳо ваколатдоранд, равон карда мешаванд.

10. Равон кардани супоришҳои судӣ бо тартиби ёрии ҳуқуқӣ, инчунин бо шартҳои риояи одоби байналмилалӣ ҳангоми набулдани созишномаи байналмилалӣ дар бораи ёрии ҳуқуқӣ, мумкин аст.

11. Агар шахсони хориҷии иштироккунандаи парвандаи аз тарафи суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасишаванда берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бошанд ё зиндагонӣ кунанд, чунин шахсон бо таъиноти судӣ аз рӯзи баррасии парванда бо роҳи фиристодани супориш ба мақомоти адлия ва ё дигар мақомоти салоҳиятдори давлати хориҷӣ хабардор карда мешаванд. Шахсони хориҷии дар парванда иштироккунанда аз баргузории маҷлиси судӣ аз тариқи воситаҳои алоқа метавонанд хабардор карда шаванд. Дар чунин ҳолат муҳлати баррасии парванда аз тарафи суди иқтисодӣ на бештар аз шаш моҳ дароз карда мешавад, агар дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад (қисми 3 моддаи 232 КМИ ҶТ).

Созишномаҳои байналмилалӣ бо иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дигар муҳлатҳоро оид ба иҷро намудани супоришҳои судӣ метавонанд пешбинӣ намоянд.

Дар бораи равон кардани супориш ба суди давлати хориҷӣ судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъинот мебароранд.

Бо сабаби иҷро намудани супориши судӣ дар давлати хориҷӣ, суди иқтисодӣ истехсолоти парвандаро мувофиқи сархати панҷуми моддаи 144 КМИҶТ боз медорад.

Дар бораи вақт ва маҳалли мурофиаи нави судӣ иштирокчиёни мурофиаи судии иқтисодӣ бо тартиби дар ин Қарор пешбинигардида хабардор карда мешаванд.

Баррасии нави парванда баъди боздоштани он аз нав сар карда мешавад.

12. Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон супоришҳои судии судҳои давлатҳои хориҷиро, ки бо тартиби муқарраршуда супорида шудаанд, мувофиқи КМИ ҶТ иҷро мекунад.

Масъалаи иҷро намудан ё рад намудани иҷрои супориши судии хориҷӣ дар маҷлиси судӣ баррасӣ карда мешавад. Аз рӯи натиҷаи баррасӣ таъинот бароварда мешавад.

13. Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд ҳар кадом хоҳишро дар бораи расонидани ёрии ҳуқуқӣ рад намоянд, агар расонидани чунин ёрӣ бар хилофи соҳи-

бихтиёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад ё ба бехатарии он таҳдид кунад, иҷрои супоришнома ба салоҳияти судии қтисодӣ дохил нашавад ва агар ҳуҷҷати аслии супоришнома оид ба иҷрои ҳаракатҳои алоҳидаи мурофиавӣ муайян карда нашуда бошад ё имконияти воқеии иҷрои супориши мушаххаси судӣ мавҷуд набошад.

Дар бораи рад намудани иҷрои супориши судӣ таъиноти асоснок бароварда мешавад.

14. Ҳуҷҷатҳое, ки мақомоти салоҳиятдори давлатҳои хориҷӣ тибқи тартиби муқарраргадида берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қонунҳои давлатҳои хориҷӣ ба шаҳрвандон ва ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ё шахсони хориҷӣ додаанд, таҳия ё тасдиқ намудаанд, агар дар қонунҳо ё санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон тартиби дигар пешбинӣ нашуда бошад, аз ҷониби судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми мавҷудияти апостил ё барасмиятдарории консулӣ қабул карда мешаванд.

Ҳуҷҷатҳои бо забони хориҷӣ таҳияшуда ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо тарҷума ба забони давлатӣ, ки ба таври нотариалӣ тасдиқ гардидааст, пешниҳод карда шаванд.

Гузоштани апостил ё тасдиқи (легализатсия) ҳуҷҷате, ки аз ҷониби шахси хориҷӣ ба суди иқтисодӣ пешниҳод карда мешавад, бо тартиби муқаррарнамудаи қонун муайян карда мешавад (моддаи 234 КМИ ҚТ).

Суди иқтисодӣ ба сифати далел ҳуҷҷатҳои расмиро аз дигар давлат бо шарте қабул мекунад, ки онҳо аз ҷониби идораҳои дипломатӣ ва консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқшуда бошанд.

Консулгарӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатҳои хориҷиро, ки ба мақомоти расмӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод мешаванд, бо тартиби муқаррарнамудаи моддаи 53 Оинномаи консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мекунанд.

Судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатҳои расмиро аз дигар давлатҳо дар ҳолатҳои пешбиниамудаи Конвенсия дар бораи бекор намудани талаботи тасдиқи (легализатсия) ҳуҷҷатҳои расмӣ хориҷӣ, қабул мекунанд (Гаага, 1961).

Мувофиқи ин Конвенсия дар ҳуҷҷатҳое, ки мақомоти ваколатдори як давлат барои

таъини истифода дар ҳудуди дигар давлат таҳия намудаанд, муҳри махсус гузошта мешавад (апостил).

Тасдиқ намудани ҳуҷҷати хориҷӣ барои пешниҳод намудани он ҳамчун далел дар мурофиаи судии иқтисодӣ зарур аст, лекин санҷиши он аз ҷониби суд бо мақсади муқаррар намудани дурустии маълумотҳои дар он дарҷгардидаро оид ба моҳияти он истисно намекунад.

15. Суди иқтисодӣ оид ба муқаррар намудани ҳолати ҳуқуқии шахсони иштироккунандаи баҳс чорачӯӣ менамояд.

Судҳо бояд ба назар гиранд, ки мувофиқи шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати ҳуқуқии иштирокчиёни хориҷии мурофиаи судии иқтисодӣ бо қонуни шахсии онҳо—меъёри коллизсионӣ, ки ҳаҷми қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амали шахси хориҷиро муқаррар менамояд (ҳолати ҳуқуқӣ), муайян карда мешавад.

Ҳолати ҳуқуқии шахси воқеии хориҷӣ бо қонунгузори давлате, ки шаҳрванди он мешавад ё дар он ба таври доимӣ зиндагонӣ мекунад, муқаррар карда мешавад.

Ҳолати ҳуқуқии шахси хориҷӣ-ҳамчун соҳибкор бо қонунгузори ҳамон давлате, ки дар он ҳамчун соҳибкор ба қайд гирифта шудааст, муайян карда мешавад.

16. Ҳолати ҳуқуқии шахси ҳуқуқии хориҷӣ ҳамчун қоида бо иқтибос аз феҳристи тичоратии давлати пайдоиш муайян карда мешавад. Ҳолати ҳуқуқии шахсони хориҷӣ метавонанд бо тартиби дигар, далели ҳаммаъноӣ (эквиваленти) ҳолати ҳуқуқӣ, ки қонунгузори давлати муассиса, шаҳрванд, ё ҷои истиқомати шахси хориҷӣ эътироф карда шудааст, тасдиқ карда шаванд.

17. Агар аз тарафи судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон қароре қабул шуда бошад, ки дар ҳудуди давлати хориҷӣ бояд иҷро карда шавад, рӯёнанда метавонад ба суди ин давлат бо дархост дар бораи иҷрои маҷбурӣ муроҷиат намояд.

Ба дархости рӯёнанда ба вай судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қарор бароварда аст:

а) нусхаи тасдиқнамудаи қарори суд;

б) ҳуҷҷати расмӣ дар бораи эътибори қонунӣ пайдо кардани қарор, агар ин аз матни ҳуди қарор бар наояд;

в) дар ҳолате, ки агар ҷавобгар дар баррасии парванда иштирок накарда бошад –

хуччате, ки дар бораи сари вақт ва ба таври дахлдор ба суд даъват карданро тасдиқ менамояд, месупоранд.

18. Агар дар ҳудуди давлати хориҷӣ қарори суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи пардохти хароҷоти судӣ иҷро карда шавад, дархости рӯёнанда дар бораи иҷроиш ба суди ваколатдори давлати хориҷӣ бо тартиби муқаррарнамуда равон карда мешавад.

19. Дар ҳолати равон кардани қарори суди иқтисодӣ барои иҷрои маҷбурӣ дар давлати хориҷӣ бо нусхаи қарори суди иқтисодӣ метавонад дигар хуччатҳои зарурӣ: маълумотнома дар бораи он, ки қарор пеш аз ин дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро нашудааст; маълумотнома дар бораи он, ки дар кадом қисм қарор иҷро шудааст; хуччат дар бораи мавҷудияти созишномаи тарафҳо оид ба тобеияти судӣ, ҳамроҳ карда шаванд.

Ҳалномаи судҳои давлатҳои хориҷӣ (минбаъд-судҳои хориҷӣ) оид ба баҳсҳо ва дигар парвандаҳое, ки зимни баамалбарории фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ ба вучуд меоянд, ҳалномаҳои судҳои ҳакамӣ ва арбитражи байналмилалии тичоратӣ (минбаъд-қарорҳои арбитражи хориҷӣ), ки дар ҳудуди дигар давлатҳо оид ба баҳсҳо ва қорҳое, ки зимни баамалбарории фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ ба вучуд меоянд, қабул шудаанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи судҳои иқтисодӣ эътироф ва иҷро карда мешаванд, агар эътироф ва иҷро чунин ҳалномаҳо дар санадҳои байналмилалӣ, ки Тоҷикистон эътироф намудааст, пешбинӣ шуда бошанд. Масъалаи эътироф кардан ё иҷро кардани ҳалномаи суди хориҷӣ, арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ва тарафҳои муҳокимаи ҳакамӣ аз ҷониби суди иқтисодӣ бо аризаи тарафи баҳсе, ки

суди хориҷӣ ва ё суди ҳакамӣ дида баромадааст, баррасӣ кардааст ё тарафи муҳокимаи ҳакамӣ, ҳал карда мешавад (моддаи 220 КМИ ҚТ, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи эътироф ва мавриди иҷро қарор додани қарорҳои арбитражи хориҷӣ аз 10 июни соли 1958).

20. Судҳои иқтисодӣ бояд дар назар дошта бошанд, ки ҳангоми ҳал намудани масъалаи эътироф ва иҷро намудани қарорҳои судҳои давлатҳо–иштирокчиёни Созишнома дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳо вобаста ба амалӣ намудани фаъолияти хоҷагидорӣ давлатҳои ИДМ (Киев, 1992), иҷрои қарори суди хоҷагии (иқтисодӣ) хориҷӣ дар сураати мавҷудияти ҳолатҳои пешбиниамудаи моддаи 9 Созишномаи номбаршуда, рад карда мешавад.

21. Мувофиқи Созишномаи байналмилалӣ дар бораи ёрии ҳуқуқӣ, ки ваколати судҳои иқтисодиро оид ба иҷрои қарорҳои судҳои хориҷӣ пешбинӣ менамоянд, барои рад кардани иҷрои қарор чунин шартҳо асос шуда метавонанд:

- вайрон кардани ҳуқуқи тарафҳо ба ҳимоя дар муҳофизати судӣ;
- қабул намудани қарор аз тарафи суди ваколатнадошта;
- гузаштани муҳлати сесолаи пешниҳод намудани қарор барои иҷрои маҷбурӣ;
- қарор мутобиқи қонуни давлате, ки дар ҳудуди он қабул гаштааст, эътибори қонунӣ пайдо накарда бошад;
- мавҷуд будани ҳалномаи эътибори қонунӣ пайдонамудаи суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баҳси ҳамон тарафҳо, дар бораи ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо, ё ин ки мавҷуд будани парванда дар истехсолоти суди иқтисодӣ оид ба баҳси ҳамон тарафҳо, дар бораи ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо, ки то оғози парванда дар суди хориҷӣ ҷой дошт.

**Раиси Пленум,
Раиси Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Котиби Пленум,
судья Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Мансурзода Н.

Исматзода Р.

ТАФСИРИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ ФАЪОЛИЯТИ САВДОИ ХОРИЧӢ»

Зери тахрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Давомаш. Аввалаш дар шумораи гузашта)

ҚОНУНИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР БОРАИ ФАЪОЛИЯТИ САВДОИ ХОРИЧӢ

БОБИ 2. САВДОИ ХОРИЧИИ МОЛ

Моддаи 15. Ҳуқуқи воридот ва содироти мол

1. Ҳар шахс мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаррароти Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ метавонад молҳои зеринро, бо дарназардошти мақоми онҳо, вале бо он маҳдуд нашуда, ворид ё содир намояд:

– молҳои, ки барои фурӯш, коркарди дохилӣ ё берунӣ ва ё ҳар муомилоти дигари тижоратӣ, бо дарназардошти қонунгузории танзимкунандаи фаъолияти тижоратӣ пешбинӣ гардидаанд:

– молҳои барои эҳтиёҷоти ҳуди шахси ҳуқуқӣ, истифодаи шахсӣ ё оилавӣ пешбинигардида;
 – молҳои, ки барои амалӣ гардонидани фаъолияти касбӣ, аз ҷумла фаъолияти соҳибкорон, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва шахсони воқеии бо фаъолияти касбӣ ё хизматрасонӣ машғул-буда пешбинӣ гардидаанд.

2. Шахсони хориҷие, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳузури тижоратӣ надоранд (агар онҳо намояндагӣ ё филиал ва ё дар ҳар шакли дигар ташкилоти соҳибкорӣ ва ё касбӣ на-дошта бошанд), барои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани мол дар ҳар марҳилаи воридот бевосита ва ба қадри зарурат барои истифода бурдан аз хизматҳои брокери гумрукӣ (намоянда) ё ҳар шахси воқеӣ ё ҳуқуқии маҳаллӣ ҳуқуқ доранд. Вале чунин воридкунандагон барои дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон фурӯхтан ё паҳн намудани ин молҳои воридотӣ ҳуқуқ надоранд. Воридкунандагоне, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳузури тижоратӣ надоранд, молҳои воридотиро танҳо ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие расонида метавонанд, ки барои дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн намудан ва фурӯхтани чунин молҳо ҳуқуқ доранд.

Мувофиқи қисми 1 меъёри тафсиршаванда ҳар шахс, аз ҷумла, шахси воқеӣ ва шахси ҳуқуқӣ мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаррароти Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ воридот ва содироти молҳоро, бо дарназардошти мақоми онҳо бо мақсади муайян, вале маҳдуд нашуда ба 3 номгӯи зерин амалӣ намуда метавонанд, аз ҷумла:

1. Номгӯи якум муомилоти молҳоеро дарбар мегирад, ки барои фурӯш, коркарди дохилӣ, берун аз кишвар ва ё дигар муомилоти тижоратӣ бо дарназардошти қонунгузории танзимкунандаи фаъолияти тижоратӣ

пешбинӣ гардидаанд. Субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ ҳуқуқ доранд, ки молҳои ҳудро озодона, бемамониат ҳамзамон бо дарназардошти талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон воридот ва содирот намоянд. Меъёри зикршуда нисбати муомилоти зерини иқтисодӣ амалӣ мегардад:

1. фурӯши молҳо;
2. коркарди дохилӣ ва берунии молҳо;
3. дигар муомилоти бо мол анҷомдодашаванда.

Барои мисол, номгӯи якум, коркарди дохилӣ ё берунии мол барои муқаррар намудани истеҳсолкунандаи мол дорои аҳамият

арзёбӣ мегардад. Зеро, маҳз риоя ва ба инобат гирифтани маҳакҳое, ки дар қонунгузори гумрукӣ, аз ҷумла, дар моддаҳои 29-31 Кодекси гумрук дарҷ гардидаанд, чиҳати додани иҷозати дахлдор барои воридот ва содироти мол ва пардохти бочҳои гумрукӣ шароит ва ё имкони мусоид фароҳам меоваранд. Қонунгузор намудҳои алоҳидаи коркард, аз ҷумла, коркард дар қаламрави гумрукӣ, коркард барои муомилоти озод ва коркард берун аз қаламрави гумрукиро ҷудо менамояд, ки мансуб ба низоми гумрукӣ мебошанд (бобҳои 21, 22 ва 23 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон). Вобаста ба намудҳои алоҳидаи коркарди гумрукӣ субъектони фаъолияти савдои хориҷӣ ҳуқуқи бемамониат анҷом додани амалиёт, аз ҷумла, амалиёти ҳисоббаробаркунӣ ва ғайраро пайдо менамоянд.

Номгӯи дуввум молҳоро дарбар мегирад, ки барои эҳтиёҷоти шахси ҳуқуқӣ, истифодаи шахсӣ ё оилавӣ пешбинӣ гардидаанд. Тартиби воридоти молҳо барои эҳтиёҷоти шахсӣ дар қонунгузори гумрукӣ ва андоз муайян гардидааст. Боиси зикр аст, ки дар меъёри тафсиршаванда мафҳумҳои «эҳтиёҷоти шахси ҳуқуқӣ» ва «эҳтиёҷоти шахсӣ» мутаносибан ба шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ дахл доранд. Аммо мафҳуми «эҳтиёҷоти оилавӣ» дар меъёри тафсиршаванда норавшан менамояд. Мисоли амалӣ дар қонунгузори андоз, ки меъёрҳои воридоти молҳоро тариқи озодкунӣ аз супоридани андози аксиз пешбинӣ менамояд ба назар мерасад. Мутобиқи сарҳати дуввум қисми 1 моддаи 201 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ворид намудани ду литр нӯшокии спиртӣ, ду баста (400 дона) сигор, маснуоти заргарӣ ба миқдори 4 адад (бо арзиши на зиёда аз 150 нишондиханда барои ҳисобҳо) аз тарафи шахси воқеӣ барои истеъмоли (истифодаи) худӣ, инчунин сӯзишвори автомобил мувофиқи ғунҷоиши зарфи сӯзишвори автомобил барои шахсоне, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути автомобил ворид мешаванд андози аксиз супорида намешавад. Аз меъёри мазкур бармеояд, ки мақомоти андоз наметавонанд ба воридоти озоди молҳои зикргардида берун аз нишондодҳои дар қонун пешбинигардида мамониат намоянд.

Сеюм, номгӯи молҳоро дарбар мегирад, ки барои амалӣ гардонидани фаъолияти касбӣ, аз ҷумла фаъолияти соҳибкорон, хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва шахсони воқе-

ии бо фаъолияти касбӣ ё хизматрасонӣ машғул буда, пешбинӣ гардидаанд. Фаъолияти субъектҳои хоҷагидориро, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ, ба мисли соҳибкорӣ дар шакли пешбурди хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) машғуланд, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низом даровардааст. Мутобиқи қисми 2 моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)» аз 19 майи соли 2009 хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) метавонад бо дигар намуди фаъолият, аз ҷумла ба фаъолияти иқтисодии берунӣ машғул шавад. Фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) асосан ба воситаи аҳд ва шартномаҳои иқтисодии хориҷӣ бо иштироки шахсони хориҷӣ амалӣ карда мешавад [1, с. 15]. Аз ин рӯ, қонунгузор бо таъя ба аҳдҳои мазкур, чиҳати қонеъ гардонидани талаботи касбӣ ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) имкон медиҳад, ки молҳо, аз ҷумла молҳои ёрирасонро бо дарназардошти мақоми онҳо, вале бо он маҳдуд нашуда, ворид ё содир намоянд [1, с. 15].

Дар қисми 2 меъёри тафсиршаванда қонунгузор ба субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ имконияти васеътари анҷоми амалиёти воридотӣ ва содиротиро медиҳад. Зеро қонунгузор ба шахсони хориҷии дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳузури тичоратӣ, намояндагӣ ё филиал ё ҳар гуна шакли дигари ташкилоти соҳибкорӣ ва ё касбинадошта барои ба Тоҷикистон ворид намудани мол дар ҳар марҳилаи воридот бевосита ва ба қадри зарурат тавассути хизматҳои брокери гумрукӣ (намоянда) ё ҳар шахси воқеӣ ё ҳуқуқии маҳаллӣ ҳуқуқ медиҳад. Ягона шарте, ки нисбати чунин воридкунандагон амалӣ мегардад, ҳуқуқ надоштани онҳо ба фуруш ё паҳнсозии бевоситаи молҳои воридотӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Хадамоти гумрукӣ дар пешбурди маъмурикунонии фаъолияти савдои хориҷӣ ва ғанӣ гардонидани бучети давлатӣ аҳамияти махсусан муҳим дорад. Дар адабиёти ҳуқуқии ватанӣ аз рӯи фаҳмиш хадамоти гумрукӣ ба хизматрасоние мансуб дониста мешавад, ки хизматрасонии давлатиро анҷом дода, аз сифати амалисозии он шартҳо ва имкониятҳои рушди савдои хориҷии кишвар ва умуман минтақаҳои он вобаста аст [2, с. 75]. Аз ин ҷост, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баланд бардоштани иқтидори мақомоти гумрукӣ, аз ҷумла дар самти хизматрасонӣ

диққати чиддӣ медиҳад. Бинобар ин дар натиҷаи ба роҳ мондани як қатор чорабиниҳо, аз ҷумла ҷорӣ намудани принципи «равзанаи ягона» дар фаъолияти гумрукӣ, беҳтар гардидани таъминоти моддию техникий мақомоти гумрук иқтисодии бозори хизматрасониҳои гумрукӣ ташаккул ёфта, танҳо соли 2013 дар фарқият аз соли 2001 28,81 маротиба афзоиш ёфтааст [2, с. 73].

Фаъолияти брокерони (намояндагони) гумрукӣ ҳамчун як намуди хадамоти гумрукӣ эътироф мегардад, ки дар асоси қонунгузори гумрукӣ ба танзим дароварда мешавад (боби 15 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон). Моддаи 10 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намудааст, ки дар зери мафҳуми брокери гумрукӣ (намоянда) – миёнараве фаҳмида мешавад, ки амалиёти гумрукиро аз номи декларант ва (ё) бо супориши он ё шахси дигар, ки ба зиммаи ӯ чунин масъулият гузошта шудааст, иҷро мекунад ё ба вай ҳуқуқ дода шудааст, ки амалиёти гумрукиро мувофиқи ҳамин Кодекс анҷом диҳад. Талабот оид ба фаъолияти брокери гумрукӣ тибқи қонунгузори гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидаанд. Яке аз талаботи асосӣ нисбати брокери гумрукӣ шахси ҳуқуқии ватанӣ будани он, қайд гардидан дар Реестри брокерони гумрук ва доштани шаҳодатномаи дахлдор дар ин маврид мебошад.

Боиси зикр аст, ки дар баробари шахси ҳуқуқӣ мутахассиси барасмиятдарории гумрукии ватанӣ низ баромад менамоянд. Мута-

хассисони мазкур шахси воқеӣ мебошанд, ки ҷавобгӯи талаботи тахассуси муқаррарнамудаи мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ мебошанд ва шаҳодатномаи тахассусии дахлдор доранд, баромад менамоянд, ки фаъолияти худро ба сифати корманди брокери гумрук (намоянда) анҷом медиҳанд.

Ҳамин тавр, брокери гумрукӣ бо супориши субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ, ё дигар шахси манфиатдор, ки ҳамчун декларант ба воридоти мол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон машғул аст, амалиёти гумрукиро анҷом медиҳад. Брокери гумрукӣ ҳангоми гузаронидани амалиёти гумрукӣ дорои як қатор ҳуқуқ, вазифаҳои пешбининамудаи моддаҳои 143, 144 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон гардида, масъулият дорад. Ҳамзамон, корхонаи давлатӣ наметавонад брокери гумрук (намоянда) бошад.

Дигар талаботе, ки дар меъёри тафсиршаванда пешбинӣ мегардад, расонидани молҳои воридотӣ ба шахси муайян дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аст. Бинобар муҳимияти пардохти саривақтии андозҳо ва бочҳои гумрукӣ меъёри мазкур муҳим арзёбӣ мегардад. Воридкунандагоне, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳузури тичоратӣ надоранд, молҳои воридотиро танҳо ба шахси воқеӣ ва ҳуқуқие расонида метавонанд, ки барои дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн намудан ва фурӯхтани чунин молҳо ҳуқуқ доранд.

Моддаи 16. Маҳдудиятҳои микдорие, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд

1. Воридот ва содироти мол, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қисми 2 моддаи мазкур, бидуни маҳдудиятҳои микдорӣ амалӣ мегарданд.

2. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолатҳои зерин метавонад маҳдудиятҳои микдорӣ содиротро муқаррар намояд:

– норасоии шадиди молҳои, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти назаррас доранд ё барои сабук қардани чунин норасоӣ;

– бо мақсади ҳифзи захираҳои табиӣ тамомшаванда, агар маҳдудиятҳои содирот ҳамзамон бо маҳдудиятҳо барои истехсол ё истифодаи дохилӣ татбиқ шаванд.

3. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобики моддаҳои 43-49 Қонуни мазкур ба сифати чораи муҳофизатӣ метавонад маҳдудиятҳои микдориро ба воридот ҷорӣ намояд.

Қисми 1 меъёри тафсиршаванда ҳаволакунанда буда, қоидаи умумиро, ки тибқи он воридот ва содироти мол дар шароити иқтисоди бозорӣ ба таври озод ва бидуни маҳдудиятҳои микдорӣ амалӣ мегардад, муқаррар намудааст. Ҳамчун қоида воридот ва соди-

роти молҳо ҳангоми амалисозии фаъолияти савдои хориҷӣ бояд бе маҳдудиятҳои микдорӣ анҷом дода шаванд. Ҳамзамон, маҳдудиятҳои микдорӣ дар савдои хориҷӣ тавассути тақсими квота (контингентикунонӣ) ва иҷозатномадиҳӣ амалӣ гардонидани мешавад.

Махдудиятҳои мазкур дар замони муайян чорӣ гардида (махдудиятҳои мушаххас), ҳангоми ба доираи вақт тобеъ нагардидан ба гурӯҳи махдудиятҳои (квотаҳои ғайримушаххас) шомил мегарданд. Қонунгузор дар меъёри мазкур ҳолатҳои истисноиро, ки аз муқаррароти қисми 2 моддаи тафсиршаванда бармеояд, пешбинӣ намудааст.

Мувофиқи қисми 2 моддаи тафсиршаванда ҳолатҳои ниҳии чорӣ намудани махдудиятҳои миқдории содирот аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ мегардад. Дар ҳолати яқум омили муайянкунандаи махдудиятҳои миқдорӣ норасоии шадиди молҳо, ё сабук кардани чунин як норасоӣ аст, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти назаррас дорад. Ҳолати дувум, ҳифзи захираҳои табиӣ тамомшавандаро пешбинӣ менамояд, ки чорӣ намудани махдудиятҳои миқдориро тақозо менамояд. Вале шартӣ асосӣ дар ҳолати мазкур ҳамин аст, ки махдудиятҳои содирот ҳамзамон бояд бо махдудиятҳо барои истехсол ё истифодаи дохилӣ татбиқ шаванд. Бояд гуфт, ки ҳифзи захираҳои табиӣ, махсусан захираҳои табиӣ тамомшаванда барои ҳамагуна кишвари дунё омили пешрафт мах-

суб меёбад. Тоҷикистон низ аз ин чараёнҳо дар қанор буда наметавонад. Махдудиятҳо вобаста ба ин ё он намуди фаъолият, таъсири он ба муҳити зист ва оқибатҳо чорӣ карда мешаванд. Барои мисол, ҳанӯз 28 августи соли 2009 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими чамбоварӣ ва коркарди шираи камол», №684 қабул гардид, ки танҳо бо ҷалби шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои коркарди истехсоли ва тайёр намудани маҳсулоти ниҳии он иҷозат медиҳад. Санади меъёрии ҳукукии мазкур инчунин пешбинӣ менамояд, ки содироти шираи камол дар шакли ашёи хом манъ гардида, тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон квотайи чамбоварии шираи камол бо шартӣ истехсоли маҳсулоти тайёр дар дохили ҷумҳурӣ муайян карда мешавад.

Дар қисми 3 моддаи тафсиршаванда меъёри дигари ҳаволақунандае пешбинӣ мегардад, ки мувофиқи он ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дода мешавад, ки ба ҳайси чораи муҳофизатӣ махдудиятҳои миқдориро мутобиқи моддаи 43-49 ҳамин Қонун нисбат ба воридот чорӣ намояд (*ниг. муфассал ба тафсири моддаҳои 43-49 Қонун*).

Моддаи 17. Истифодаи ғайритабъизии махдудиятҳои миқдорӣ

1. Дар сурате ки, агар Қонуни мазкур ба муқаррар намудани махдудиятҳои миқдории содирот ва (ё) воридоти мол иҷозат дода бошад, чунин махдудиятҳо, сарфи назар аз кишвари истехсолқунандаи мол татбиқ карда мешаванд.

2. Дар сурате, ки агар ҳангоми муқаррар намудани махдудиятҳои воридоти мол тақсимоти ҳиссаҳо барои воридоти мол байни давлатҳои ҳориҷии манфиатдор сурат гирад, воридоти қаблии мол аз чунин давлатҳо ба назар гирифта мешавад.

Дар қисми 1 моддаи тафсиршаванда моҳияти яке аз принсипи муҳими фаъолияти савдои ҳориҷӣ – принсипи истифодаи ғайритабъизии махдудиятҳои миқдорӣ дарҷ гардидааст. Принсипи мазкур пешбинӣ менамояд, ки ҳар кишвар ҳуқуқ дорад аз дигар кишварҳо талаби шароитҳоеро намояд, ки аз он ҳамаи кишварҳо ба таври умум ва яқхела истифода мебаранд. Аз ин рӯ, дар ҳолате, ки принсипи мазкур вайрон мегардад, агар ҳамин Қонун ба муқаррар намудани махдудиятҳои миқдории содирот ва (ё) воридоти мол иҷозат дода бошад, чунин махдудиятҳо, сарфи назар аз кишвари истехсолқунандаи мол татбиқ карда мешаванд.

Мувофиқи қисми 2 моддаи тафсиршаванда дар баробари механизми ҳуқуқӣ механизми иқтисодии татбиқи меъёри мазкур пешбинӣ мегардад. Қонунгузор пешбинӣ намудааст, ки ҳангоми муқаррар намудани махдудиятҳои воридоти мол тақсимоти ҳиссаҳо барои воридоти мол байни давлатҳои ҳориҷии манфиатдор сурат гирад, он гоҳ воридоти қаблии мол аз чунин давлатҳо ба назар гирифта мешавад. Ҳолати зикргардида истисноӣ буда, аз рӯи мазмун ҷиҳати ҳифзи истехсолқунандаи ватанӣ, аз ҷумла, санотати ватанӣ дар сурати тақсимоти ҳиссаҳо барои воридоти мол нигаронида шудааст (муфассал *ниг. ба тафсири моддаи 19 Қонун*).

Моддаи 18. Огоҳинома дар бораи миқдор

Мақоми вақолатдори давлатӣ бояд дар давоми муҳлати муайян дар бораи миқдори умумӣ ё арзиши молҳо, ки ба воридот ё содироташон мутобиқи Қонуни мазкур иҷозат дода шудааст,

инчунин дар бораи ҳар гуна тағйирот дар миқдор ё арзиши онҳо огоҳиномаи оммавӣ пешниҳод намояд.

Мутобиқи меъёри тафсиршаванда ба уҳдаи мақомоти ваколатдори давлатӣ-Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки фаъолияти савдои хориҷиро ба танзим мебарорад вогузор гардидааст, ки дар давоми муҳлати муайян дар бораи миқдори умумӣ ё арзиши молҳое, ки ба воридот ё содироташон мутобиқи Қонуни мазкур иҷозат дода шудааст, инчунин дар бораи ҳар гуна тағйирот дар миқдор ё арзиши онҳо огоҳиномаи оммавӣ пешниҳод намояд. Огоҳиномаи оммавӣ вобаста ба ҳолатҳои дар Қонуни мазкур пешбинигардида, масалан, ҳангоми тақсими квотаҳо 8 рӯз қабл аз тақсими онҳо нашр мешавад (*ниг. ба тафсири моддаи 19 Қонуни мазкур*).

Пешниҳоди огоҳинома дар бораи миқдор ба таври оммавӣ дар марҳилаи қаблии

фаъолияти савдои хориҷӣ анҷом дода мешавад. Огоҳиномае, ки пешниҳод карда мешавад, бояд муҳлатеро дарбар гирад, ки тибқи он тарафҳои манфиатдор дар сурати мавҷудияти баҳс тавонанд вобаста ба предмети он машварат дархост намоянд. Аз лаҳзаи дастрасии огоҳинома тарафҳои манфиатдор ҳуқуқ пайдо менамоянд, ки дар шакли хаттӣ ҳамаи далелҳоеро, ки ба ақидаи онҳо барои таҳқиқоти минбаъда лозиманд, пешниҳод намоянд. Мақомоти ваколатдори давлатӣ дар навбати худ ҳангоми мавҷудияти ду ё зиёда аз содиркунандагони (истехсолкунандагони) хориҷӣ танҳо мақомоти ваколатдори кишвари баромади мол, ки объекти воридот ё содирот шуда метавонад ва ё мақомоти ваколатдори иттиҳоди кишварҳои хориҷиро, ки кишварҳои мазкур ба он шомиланд, огоҳ менамояд.

Моддаи 19. Тақсими квотаҳо

1. Мақоми ваколатдори давлатӣ бояд квотаҳоро дар асоси огоҳиномаи оммавӣ дар бораи пешниҳоди аризаҳо тақсим намояд.

2. Огоҳиномаи оммавӣ бояд 8 рӯз пеш аз тақсими квотаҳо интишор карда шавад.

3. Мақоми ваколатдори давлатӣ бояд квотаҳоро дар асоси меъёрҳои объективӣ оқилона ва шартҳои дар огоҳиномаи оммавӣ зикргардида, ки набояд ҳадафи муҳофизат ё натиҷаи таҳрифозандаи рақобатро дошта бошанд, тақсим намояд, аз он ҷумла:

– миқдори аз ҷиҳати иқтисодӣ асоснокӣ молҳо аз рӯи квота;

– нишондиҳандаҳо дар бораи истифодаи квотаҳои қаблан ҷудогардида аз ҷониби аризадиханда;

– тақсими квотаҳо ба шахсоне, ки ба онҳо квотаҳо қаблан тақсим нашуда буд.

4. Дар қарорҳо оид ба тақсими квотаҳо бояд шартҳое, ки аз ҷониби шахси квотагиранда иҷро гарданд, аз он ҷумла муҳлати на зиёдтар аз як сол, ки квотаҳо дар давоми он бояд истифода шаванд, зикр ёбанд.

5. Агар шахсе, ки ба ӯ квота ҷудо гардида буд, онро мутобиқи шартҳои огоҳиномаи оммавии дар қисми 1 моддаи мазкур нишондодашуда истифода накунад, мақоми ваколатдори давлатӣ метавонад қарорро дар бораи тақсими квота бекор карда, онро ба шахси дигар ҷудо намояд.

6. Шумораи интиқол дар давраи амали квота номаҳдуд мебошад.

7. Воридкунанда дар интиҳоби кишвари таҳвилгар, содиркунанда бошад, дар интиҳоби кишвари таъинот озоданд.

8. Шахсе, ки ба ӯ квота ҷудо шудааст, наметавонад чунин квотаро ба шахси дигар диҳад ё барои истифодаи он аз тарафи шахси дигар имконият диҳад.

Дар қисми 1 меъёри тафсиршаванда оид ба усули тақсими квотаҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ, яъне пешакӣ муайян намудани ҳиссаи субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ ва ё кишварҳо дар муомилоти иқтисодӣ муқаррар гардидааст. Квота [3] дар шароити рушд ва ё таназзули иқтисодӣ ҷаҳонӣ ҳамчун усули муҳими танзими фаъо-

лияти савдои хориҷӣ баромад менамояд. Баъзан мафҳуми «квота» бо истилоҳи «контингентикунонӣ» ҳаммаъно дониста мешавад. Айни замон квотаҳои миқдорӣ ва арзишӣ маълуманд, ки барои як сол, нимсола, ё семоҳа (квартал) тақсим мешаванд. Дар баробари квотаҳои мазкур квотаҳои паҳнгардидаи ғайримушаххас, тарифӣ, умумичаҳонӣ

ва фардиро чудо менамоянд. Барои мисол, агар квотаҳои умумичаҳонӣ ҳаҷми воридот (содирот)-ро дар арзиш ва ё воҳидҳои аслии барои давраи муайни вақт муқаррар намуда, ҳаққи интиҳоби кишвари фаъолияти савдои хориҷиро муқаррар намоянд, пас дар фарқи-ят аз онҳо квотаҳои фардӣ байни кишварҳо тақсим карда мешаванд.

Тақсими квотаҳои тарифӣ дар ҳолати узвияти кишварҳо ба СУС вобаста ба омилҳои воридот ва содироти молҳо, кор ва хизматрасонӣ баръало намоён мегардад. Бештар кишварҳои муваффақ мегарданд, ки ҳиссаи квотаҳои содиротиашон дар лаҳзаи узвият ба СУС ба дараҷаҳои баланд расидааст. Аз рӯи талаботи СУС аксари квотаҳо ба квотаҳои тарифӣ марбут ва ба соҳаи хоҷагии қишлоқ мансубанд [4]. Масалан, кишварҳои узви СУС квотаҳои ба молҳои кишоварзӣ дахлдоштаро ҳамчун чораи боздоранда барои дастрасӣ ба бозори кишвари мушаххас истифода менамоянд.

Фарзияҳои тақсими квотаҳо гуногунанд. Яке аз ин фарзияҳо тақсими дучонибаи квотаҳо дар асоси шартномаҳои (созишномаҳои байниҳукумати) байналмилалии дучониба байни кишварҳо аст, ки хусусияти уҳдадоркунандаи мутақобилаи вориди молҳо аз кишварҳои тарафҳоро дорад. Ҳамчунин дар амалияи савдои хориҷӣ квотаҳои мавсимӣ мавҷуданд, ки тавассути онҳо ҳаҷми воридоти маҳсулоти кишоварзӣ дар фасли муайян муқаррар мешавад. Қонунгузор ҳолатҳоеро пешбинӣ менамояд, ки квотаҳо вобаста ба аҳамияти маҳсус доштан ва режими ҳуқуқи муомилотиашон муқаррар мегарданд. Барои мисол, тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани Қвотаи давлатии ҳарсолаи моддаҳои психотропӣ» аз 3 октябри соли 2006, №462 нисбати 13 номгӯи моддаҳои психотропие, ки дар муомилоти қонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда мешаванд, квотаҳои миқдорӣ муайян гардидаанд.

Таснифоти квотаҳои савдои хориҷӣ дар шаклҳои дигар ба назар мерасад. Аз ҷумла:

– квотаҳои умумӣ-квотасоҳе, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдор барои эҳтиёҷоти давлатӣ (минтақавӣ, озмунӣ) муайян карда мешаванд;

– квотаҳои табиӣ, ки нисбати қобилияти интиқолии лулаҳои нафт, терминалҳои нафтӣ дар бандарҳо татбиқ мегарданд;

– квотаҳои истисноӣ, ки аз ҷониби ҳукуматҳо дар ҳолатҳои истисноӣ, ки бо таъмини амнияти миллии кишвар, ҳифзи бозори дохилӣ ва иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ алоқаманд аст, татбиқ мешаванд [5].

Ҳамин тавр, дар савдои хориҷӣ бештар аз усули муайян намудани квотаҳои тарифӣ истифода мегардад. Қвотаи тарифӣ ба фаъолияти мақомоти гумрук алоқаманд иҷозат медиҳанд, ки миқдори муайяни молҳо ба кишвар бе пардохти боч ва ё бо меъёри пасттар ворид карда шаванд. Молҳо, ки аз меъёр бештар ворид карда мешаванд, дар шакли муқаррарӣ аз онҳо бочҳои гумрукӣ ситонида мешавад. Ҳангоми муқаррар намудани квотаҳои тарифӣ якҷанд омилҳо, аз ҷумла, омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба инобат гирифта мешавад. Масалан, имкон дорад, ки квотаҳои тарифӣ нисбати ин ё он минтақаи озоди иқтисодӣ татбиқ карда шаванд.

Қвота дар асоси огоҳиномаи оммавӣ дар бораи пешниҳоди аризаҳо, ки интишор мегардад, тақсим карда мешавад.

Меъёри тафсиршавандаи қисми 2 моддаи мазкур талаботро оид ба интишори огоҳиномаи оммавӣ дарбар гирифтааст. Қонунгузор муқаррар намудааст, ки огоҳиномаи оммавӣ бояд 8 рӯз пеш аз тақсимои квотаҳои интишор карда шаванд. Ягона ҷиҳате, ки дар ин маврид норавшан мемонад, муайян намудани расмияти манбаъи интишор аст. Одатан огоҳиномаи оммавӣ дар рӯзнома ва маҷаллаҳои даврӣ ба нашр расонида мешаванд.

Дар қисми 3 меъёри тафсиршаванда мақсад ва ҳадафҳои тақсими квотаҳои пешбинӣ гардидааст. Мувофиқи меъёри тафсиршаванда мақоми ваколатдори давлатӣ бояд квотаҳоро объективно оқилона ва бо риояи шартҳои дар огоҳиномаи оммавӣ зикргардида, ки набояд ҳадафи муҳофизат ё натиҷаи таҳрифсозандаи рақобат, ба мисли рақобати бовичдононаро дошта бошанд, тақсим намоянд. Қонунгузор ҷиҳати пешгирии тақсими нодурусти квотаҳои талаботҳои ниҳоиро дар меъёри тафсиршаванда пешбинӣ намудааст, аз ҷумла:

– миқдори аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноки молҳо аз рӯи квота;

– нишондиҳандаҳо дар бораи истифодаи квотаҳои қаблан ҷудогардида аз ҷониби аризадиҳанда;

– тақсимои квотаҳо ба шахсоне, ки ба онҳо квотаҳо қаблан тақсим нашуда буд.

Барои мисол, натанҳо асоснокии иқтисодии миқдори молҳо ё нишондиҳандаҳои истифодаи он аз ҷониби аризадиҳанда, балки такроран гирифтани он давоми сол ба инобат гирифта мешавад. Ҳамин тавр, шахсе, ки фаъолияти савдои хориҷӣ мебаррад, давоми соли, ки квота тақсим гардидааст, Ҳангоми такрорӣ барои гирифтани он муроҷиат намудан аз ин ҳуқуқ маҳрум мешавад. Зеро, ки такроран гирифтани квота ба ҳамон як шахс, ки аллакай квотаро соҳиб гаштааст, иҷозат дода намешавад.

Дар қарорҳо оид ба тақсимои квотаҳо бошад, шартҳои, ки аз ҷониби шахсони квотагиранда иҷро гарданд, аз он ҷумла муҳлати на зиёдтар аз як сол, ки квотаҳо дар давоми он бояд истифода шаванд, зикр меёбанд.

Яке аз ҳолатҳои, ки боиси бекор кардан ва ё ба шахси дигар додани квота мегардад, дар қисми 5 меъёри тафсираванда, ки ҳаволақунанда аст, пешбинӣ гардидааст. Мувофиқи меъёри зикргардида, агар шахсе, ки ба ӯ квота ҷудо гардида буд, онро мутобиқи шартҳои огоҳиномаи оммавӣ нишондодашуда истифода нақунанд, мақоми вақолатдори

давлатӣ метавонад қарорро дар бораи тақсими квота бекор карда, онро ба шахси дигар ҷудо нақояд.

Тибқи қисми 6 меъёри тафсираванда муайян гардидааст, ки шумораи интиқол дар давраи амали квота нақмақдуд аст. Ҳангоми дастрас гардидани квотаҳо аз рӯи меъёри мақкур шумораи интиқол мақдуд карда нақмақвад, вале он нақметавонад аз ҳаҷми квотаҳои муайянгардида зиёд бошад. Масалан, агар квота барои семаҳои (қартали) соли қорӣ дода шуда бошад, нақбақта аз нақмуди нақлиёт интиқоли он мақдуд карда нақмешавад.

Қисми 7 меъёри тафсираванда принципу ҳуқуқиеро муқаррар нақмудааст, ки мувофиқи он воридқунанда дар интиқоби кишвари тақвилгар ва содиққунанда бошад, дар интиқоби кишвари таъинот озоданд.

Мувофиқи қисми 8 меъёри тафсираванда шахсе, ки ба ӯ квота ҷудо шудааст, нақметавонад квотаро ба шахси дигар диҳад ё барои истифодаи он аз тарафи шахси дигар имқоният диҳад. Аз меъёри мақкур бармеояд, ки квота ҳусузияти қудонопазирии ҳудро бо субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ дошта, беғона ва ё фурухта нақмешавад.

Моддаи 20. Манъи савдои хориҷии мол

1. Воридот ва содиқоти молҳо ба қаламрав ва аз қаламрави Қумҳурии Тоҷикистон, инқунин транзити онҳо тавассути қаламрави гумруқии Қумҳурии Тоҷикистон манъ аст, агар муомилоти қунин молҳо мутобиқи қонунгузории Қумҳурии Тоҷикистон манъ бошад.

2. Ҳуқумати Қумҳурии Тоҷикистон метавонад воридот, воридоти муваққатӣ ё транзити молҳоро манъ қунанд, агар гардиши қунин молҳо мутобиқи қонунгузории кишвари содиққунанда, кишвари истехсолқунанда ё кишвари таъиноти онҳо манъ гардида бошад.

Моддаи тафсираванда принципҳои умумии муқаррар қардани манъқунихо ва мақдудиятҳои содиқот ё воридотро вобаста аз манфиатҳои миллии Қумҳурии Тоҷикистон муайян нақмақояд.

Бинобар ин категорияҳои зерини манфиатҳои миллиро қайд қардан зарур аст:

- риояи ахлоқи қамъиятӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ;
- ҳифзи ҳаёт ва саломатии одамон;
- ҳифзи олами ҳайвонот ва наботот, муҳити атроф дар қул;
- нигоҳ доштани мероси маданияи халқҳо;
- ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ аз баровардани ғайриқонунӣ, даровардан ва додани ҳуқуқи молиқият ба онҳо;
- зарурати пешгирӣ нақмудани сарфқунини захираҳои табиӣ барқарорнақшаванда;

– таъмини амнияи миллии Қумҳурии Тоҷикистон;

– ҳимояи вазъияти молиявии хориҷӣ ва нигоҳдории тавозуни пардохтии Қумҳурии Тоҷикистон;

– иҷрои уҳдадорихои байналмилалии Қумҳурии Тоҷикистон.

Айни қамон санадҳои зерини ҳуқуқӣ амал меқунанд, ки барои манъ қардан ё мақдуд нақмудани содиқот ё воридоти молҳо равона қарда шудаанд:

Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи берун баровардан ва дохил қардани сарватҳои фарҳангӣ» аз 6 августи соли 2001, №42;

Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» аз 13 декабри соли 1997, №516;

Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихию фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020 аз 3 декабри соли 2011, № 577;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо» аз 10 декабри соли 1999, №873;

Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқ намудани квотаи давлатии воситаҳои нашъадор» аз 29 августи соли 2003 №381;

Конвенсияи ягона «Дар бораи воситаҳои нашъадор» аз 30 марти соли 1961;

Конвенсияи байналмилалӣ «Дар бораи кумакҳои ҳамдигарии маъмурӣ дар пешгирӣ, тафтиш ва барҳам додани ҳукуквайронкуниҳои маъмурӣ» аз 9 июни соли 1977;

Стратегияи миллии мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020 аз 13 феввали соли 2013, №1409;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амнияти озуқаворӣ» аз 29 декабри соли 2010 №671 ва ғайраҳо.

Ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан ва аз он баровардани воситаҳои нашъадор, моддаҳои саҳттаъсир ва заҳрнок тибқи литсензияҳо, номенкратура ва дар доираи квотаҳо, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти уҳдадорихои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, амалӣ карда мешаванд.

Мутобиқи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи берун баровардан ва

дохил кардани сарватҳои фарҳангӣ» берун баровардани сарватҳои фарҳангии зерин аз Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ аст:

– сарватҳои нодири қабл аз панҷоҳ сол ё зиёдтар аз он офаридашуда;

– аз ҷониби давлат ба рӯйхат ва реестри нигоҳбонӣ дохилшуда;

– дар осорхонаҳо, бойгонихо, китобхонаҳо ва маҳзанҳои дигари давлативу ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигоҳбонишаванда.

Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда қонунгузор муайян кардааст, ки маҳдудиятҳои савдои хориҷӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти уҳдадорихои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ карда мешаванд. Мувофиқи моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд. Агар қонунҳои ҷумҳурӣ ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофшуда мутобиқат накунанд, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд. Яъне, маҳдудиятҳои фаъолияти савдои хориҷӣ, ки бо муқаррароти моддаи тафсиршаванда муқаррар карда мешаванд, ба шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолиф буда наметавонанд.

Дар қисми баррасишавандаи моддаи тафсиршаванда ваколатҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои татбиқи маҳдудиятҳои савдои хориҷӣ бо мақсади нигоҳдории мувозинати тавозуни пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгар мебошад, муайян карда шудааст.

Моддаи 21. Пардохтҳо, ки вобаста ба воридот ва содироти мол ситонида мешаванд

1. Ҳамаи пардохтҳои муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки вобаста ба воридот ва содироти мол ситонидашуда, бочҳои гумрукӣ ё андозҳои дигар намебошанд, набояд аз арзиши тахминии хизматҳои расонидашуда зиёд бошанд ва моли истехсоли Тоҷикистонро ҳифз намоянд ё ба мақсадҳои молиявӣ ситонида шаванд.

2. Моддаи мазкур нисбат ба пардохтҳои вобаста ба воридот васодироти мол ситонидашаванда, аз ҷумла марбут ба инҳо татбиқ мегардад:

- маҳдудиятҳои миқдорӣ;
- иҷозатдиҳӣ;
- амалӣ намудани назорати асъорӣ;
- хизматрасонии оморӣ;
- тасдиқ намудани мутобиқати маҳсулот ба талаботи ҳатмӣ;
- ташхис ва нозирот.

Мутобиқи қисми 1 моддаи тафсиршаванда шартҳои асосии ситонидани пардохтҳои муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки вобаста ба воридот

ва содироти мол ситонида шуда, бочҳои гумрукӣ, андозҳои дигар намебошанд, муайян гардидаанд. Аввалан, ин пардохтҳо набояд аз арзиши тахминии хизматҳои расонида-

шуда зиёд бошанд. Дуввум, моли истехсоли Тоҷикистонро хифз намоянд ва сеюм танҳо ба мақсадҳои молиявӣ ситонида шаванд.

Тартиби ситонидани пардохтҳо, ки боқи гумрукӣ ё андоз эътироф намегарданд, дар қонунгузорию Қумхурии Тоҷикистон, аз ҷумла, Қонуни Қумхурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучет» аз 28 июли соли 2006 дарҷ гардидаанд. Умуман, пардохтҳо, ки аз субъектони фаъолияти савдои хориҷӣ ситонида мешаванд, вобаста ба меъёрҳои қонунгузорӣ ба пардохтҳои ҳатмии умумичумхуриявӣ ва дигар пардохтҳои ҳатмии маҳаллӣ тақсим гардидаанд. Ҳади пардохтҳои мазкур дар ҳолатҳои алоҳида дар санади меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла, қонун пешбинӣ гардидаанд мумкин аст. Масалан, мутобиқи муқаррароти қисмҳои 1-4 моддаи 9 Қонуни Қумхурии Тоҷикистон «Дар бораи

низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 барои баррасии ариза оид ба додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳии намудҳои фаъолияти иҷозатдодашаванда як нишондиҳанда барои ҳисобҳо, додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ду нишондиҳанда барои ҳисобҳои ситонида мешавад, ки ба бучети давлатӣ гузаронида шуда, баргардонида намешавад.

Дар қисми 2 моддаи тафсираванда ба таври ҳатмӣ (императивӣ) ҳолатҳои пардохт вобаста ба воридот ва содироти мол ситонидашаванда (дар маҷмӯъ 6 номгӯи ниҳоӣ) пешбинӣ гардидааст. Ҳолатҳои мазкур хусусияти худро дошта, мувофиқи қонунгузорию Қумхурии Тоҷикистон ба низоми дароварда мешаванд. Қонунгузор танҳо дар меъёри мазкур номгӯи чорабиниҳоеро пешбинӣ намулдааст, ки нисбати онҳо муқаррароти қисми 1 моддаи мазкур амалӣ мегардад.

БОБИ 3. НИЗОМИ ИҶОЗАТДИҲӢ

Моддаи 22. Иҷозатдиҳӣ

Мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур Ҳукумати Қумхурии Тоҷикистон дар асоси меъёрҳо, шартҳо ва расмиёти объективонаю оқилона барои воридот, содирот ё транзити молҳои муайян ҳуқуқ дорад иҷозатдиҳиро қорӣ намояд.

Дар моддаи тафсираванда ба Ҳукумати Қумхурии Тоҷикистон ҳуқуқи қорӣ намудани иҷозатдиҳӣ нисбати воридот, содирот ва транзити молҳо дода шудааст. Иҷозатдиҳӣ қорӣ маҳдуд намудани савдои хориҷии молҳо аст, ки тавассути расмиёти додани иҷозат аз қониби мақомоти ваколатдори давлатӣ нисбати амалиётҳои воридот, содирот ва транзити молҳо татбиқ мешавад. Қонун-

гузор дар меъёри тафсираванда омилҳо ва принципҳои муайянкунандаи татбиқи низоми иҷозатдиҳӣ, меъёрҳо, шартҳо ва расмиёти объективонаю оқилонаи воридот, содирот ё транзити молҳо пешбинӣ намудааст. Воридот, содирот ва транзити молҳо, қор ва хизматрасониҳо бо мақсади муайян анҷом дода шуда, тавассути усулҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ ба низоми дароварда мешаванд.

Моддаи 23. Меъёрҳо барои иҷозатдиҳӣ ба воридот, содирот ва транзит

Ҳукумати Қумхурии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад иҷозатдиҳии воридот содирот ё транзитро бо мақсадҳои зерин қорӣ намояд:

- хифзи ҳаёт ва саломатии инсон, ҳайвонот ва наботот;
- хифзи сарватҳои миллии дорои арзишҳои бадеӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва бостоншиносӣ;
- таъмини амнияти миллий;
- хифзи ахлоқи ҷамъиятӣ;
- хифзи муҳити зист ё захираҳои тамомшавандаи табиӣ;
- хифзи намудҳои растанӣ ва ҳайвоноти нобудшаванда;
- хифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ;
- иҷрои қоидаҳои маҳсус вобаста ба тиллою нуқра.

Дар моддаи тафсираванда ҳуқуқи иҷозатдиҳии воридоту содирот ё транзити молҳо ба Ҳукумати Қумхурии Тоҷикистон вобаста

ба ҳашт номгӯи интиҳои чорабиниҳо муайян карда шудааст. Ҳадафҳои қорӣ намудани меъёрҳо, ки барои иҷозатдиҳӣ ба во-

ридот, содирот ва транзити мол аниқ ва мушаххас гардидаанд, ба андешидани чораҳои муҳофизатӣ, таъминотӣ ва иҷрои қоидаҳои махсус аз ҷониби давлат алоқаманд дониста мешаванд. Иҷозатдиҳии воридот, содирот ва транзити молҳо ройгон набуда, маблағи хироч то гирифтани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳанда мувофиқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба бучет» аз 28 июли соли 2006 ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 ситонида шуда, ба бучети ҷумҳуриявӣ ворид мегардад.

Аксари чорабиниҳо тибқи муқаррароти Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мешаванд. Зеро, ки аз мазмуни меъёрҳои конституционӣ оиди истифодаи самараноки замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавой, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигарии табиӣ ба манфиати халқ (моддаи 13), ҳақи ҳар кас ба зиндагӣ (моддаи 18), ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ (моддаи 38), ҳимояи сарватҳои фарҳангӣ ва маънавӣ аз тарафи давлат, зери ҳимояи қонун қарор гирифтани моликияти зеҳнӣ (моддаи 40), ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ҳамчун вази-фай ҳар як шахс (моддаи 44) манша мегирад.

Содирот ва ё воридоти мол дар ҳолатҳои зикргардида дар як қатор маврид, аз ҷумла ҳифзи олами набототу ҳайвонот бо шарту шароитҳои махсус, аз ҷумла, додани иҷозат амалӣ гардонидани мешавад. Қорӣ намудани иҷозат ва тартиби махсуси содирот, коркарди истеҳсоли ва тайёр намудани маҳсулоти ниҳой аз шираи камол, ки дар маҷмӯъ ба ҳифзи муҳити зист ва захираҳои тамомшавандаи табиӣ алоқаманд аст, барои мисол, дар мазмуни як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ гардидааст. Мутобиқи банди 1 Фармо-

ни Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими чамъоварӣ ва коркарди шираи камол» аз 28 августи соли 2009, №684 чамъоварии шираи камол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо бо ҷалби шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои коркарди истеҳсоли ва тайёр намудани маҳсулоти ниҳойи он иҷозат дода мешавад. Баробари ҳамин меъёр содироти шираи камол дар шакли ашёи хом аз Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ гардидааст.

Иҷрои қоидаҳои махсус оид ба тиллою нуқра низ зарур аст, зеро ки воридот ва содироти он ба вазъи иқтисодиву молиявӣ ҷумҳурӣ вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, қонунгузор бо мақсади ҳифзи захираҳои тилло ва нуқра тартиби хариду фурӯши махсуси онро муқаррар менамояд. Ширкатҳои истеҳсолкунандаи тилло, аз ҷумла, ширкатҳои муштарак уҳдадор мешаванд, ки чораҳои дахлдорро ҳангоми фурӯши тилло дар бозори хориҷӣ андешида, барои анҷом додани амалиёт бо металлҳои қиматбаҳо шаходатнома-литсензия гиранд. Мутобиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 1996, №439 «Дар бораи ҳавасмандгардонии рушди истеҳсоли металлу сангҳои қиматбаҳо» Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор намуд, ки ба корхонаи муштарак «Дарвоз - Тоҷикистону Британия» иҷозат дода шавад, ки 200 килограмм тилло аз ҷиҳати химиявӣ тозаро бо нархҳои ҷаҳонӣ мутобиқи қайди пагоҳирӯзии Ассотсиатсияи бозори металлҳои қиматбаҳои Лондон дар рӯзи фурӯш аз рӯи ҳисоби бо Вазорати иқтисод варобитаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи металлҳои сангҳои қиматбаҳои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷомдодашуда дар бозори хориҷӣ ба фурӯш расонад.

Моддаи 24. Ваколат барои иҷозатдиҳӣ

1. Иҷозат барои воридот, содирот ё транзити мол аз тарафи мақоми ваколатдори давлатӣ дода мешавад, ки он ягона мақоми давлатии дорои ваколат барои қабули қарор аз рӯи аризаҳои барои иҷозатдиҳӣ ба воридот, содирот ё транзит мебошад.

2. Ариза барои иҷозатдиҳӣ набояд бинобар хатогиҳои ҷузъӣ дар ҳуҷҷатҳо, ки маълумоти асосии дар онҳо дарҷгардидаро тағйир намедиханд, рад карда шавад.

3. Қарор дар бораи рад кардани иҷозатдиҳӣ ба аризадиҳанда бояд дар шакли хаттӣ бо асосноккунии ҷунин қарор пешниҳод карда шавад.

4. Тартиби додан, бозхондан ва бекор намудани иҷозати воридот, содирот ё транзити мол тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

Мувофиқи қисми 1 меъёри тафсиршаванда мақомоти ваколатдори давлатӣ додани

иҷозат барои воридот, содирот ё транзити молро ҳамчун мақоми давлатии дорои вако-

лат барои қабули қарор аз рӯи аризаҳо барои иҷозатдиҳӣ дар ихтиёр доранд. Номгӯи мақомоти ваколатдори давлатӣ ниҳой набуда, вобаста ба пешбурди феҳристи дахлдор, аз ҷумла феҳристи электронӣ қонунгузор онро муайян намудааст. Барои мисол, дар замимаи №1 Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ягонаи электрони давлатии ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 майи соли 2012 №285 тасдиқ гардидааст, номгӯи 18 вазорату идора ва мақомоти давлатӣ дарҷ гардидааст, ки барои иҷозатдиҳӣ ваколатдор карда шудаанд. Ҳамзамон, тартиби додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳандаро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 муайян намудааст.

Қонунгузор дар қисми 2 моддаи тафсираванда муқаррар намудааст, ки мақомоти ваколатдори давлатӣ наметавонанд ариза барои иҷозатдиҳиро, бинобар сабаби мавҷудияти хатогиҳои ҷузъӣ дар ҳуҷҷатҳо, ки маълумоти асосии дар онҳо дарҷгардида ро тағйир намедиханд, рад намоянд. Тавре, ки маълум аст барои гирифтани иҷозат ба мақомоти ваколатдори давлатӣ ариза пешниҳод мегардад. Вале ҳангоми мавҷудияти як зумра камбудихо аз ҷумла, имзо шудани ариза аз ҷониби шахсе, ки барои ин ваколат надорад, бе риояи талаботи моддаи 21 Қонуни Ҷумҳу-

рии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 пешниҳод намудани ариза, барои ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳо иҷозат дода намешавад. Баробари бартараф намудани далелҳои зикргардидаи қабули ариза барои додани иҷозат тақроран анҷом дода мешавад.

Дар қисми 3 моддаи тафсираванда уҳдадорӣ мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳангоми рад намудани иҷозатдиҳӣ ва пешниҳоди қарори дахлдор дар шакли хаттӣ ба аризадиҳанда пешбинӣ мегардад. Дар қарори рад намудани иҷозатдиҳӣ, мақомоти ваколатдор бояд асосҳо, омилҳо, далел ва шартҳоеро дарҷ намояд, ки боиси қабул гардидани он гаштаанд.

Қисми 4 меъёри тафсираванда ҳаволакунанда аст. Дар меъёри тафсираванда зикр мегардад, ки тартиби додан, боз хондан ва бекор намудани иҷозати воридот, содирот ё транзити мол мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Айни замон тартиби додан, бозхонд ва бекор кардани иҷозати воридот, содирот ё транзити мол ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба таври умум аз муқаррароти моддаҳои 6,9,10,11, 13 ва махсус аз боби 4 «Расмиёти додани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ»-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 бармеояд.

Моддаи 25. Шартҳои, ки бояд аз тарафи иҷозатгиранда иҷро карда шаванд

1. Дар иҷозати додашуда бояд шартҳои асосноккардашуда нишондода шуда бошанд, ки хатман аз тарафи иҷозатгиранда иҷро карда шаванд.

2. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон шартҳои муфассалро барои амалӣ намудани воридот, содирот ё транзити молҳои муайян муқаррар менамояд.

3. Иҷозат ба як ё якчанд намуди мол дар ҳолатҳои зерин дода шавад:

– ба маҳсулоти кишоварзӣ ва молҳои дигаре, ки метавонанд паҳнкунандаи мавҷудоти зараррасон ё беморӣ бошанд, ки боиси зарари назаррас ба ҳаёт ва саломатии инсон, ҳайвонот ва наботот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гарданд, иҷозат танҳо ба як навъи мол дода мешавад;

– ба осори бадеӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва бостоншиносӣ иҷозат ба ҳар моли муайян дода мешавад ё ба микдори зиёди молҳои, ки як борро ташкил мекунанд, як иҷозат дода мешавад.

Талабот оид ба иҷозатдиҳӣ дар қонунгузорӣ, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 мушаххас дарҷ гардидааст. Бинобар ҳамин қонунгузор нисбати иҷозатдиҳӣ, ки ба фаъолияти савдои хориҷӣ паҳн мегардад, ду шартҳои муҳимро пешбинӣ менамояд:

Аввалан, дар иҷозати додашуда, ки аз ҷониби мақомоти ваколатдор дода мешавад,

бояд шартҳои асосноккардашуда нишон дода шаванд;

Дуввум, шартҳои асосноккардашуда хатман аз тарафи иҷозатгиранда бояд иҷро карда шаванд.

Қонунгузор пешбинӣ намудааст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон шартҳои муфассалро барои амалӣ намудани воридот, содирот ё транзити молҳои муайян муқаррар менамояд. Воридот, содирот ва транзи-

ти молҳо дар асоси санади меъёрии ҳуқуқии дахлдор анҷом дода мешавад. Имкон дорад, ки шартҳои иҷозат барои воридот, содирот ва транзити молу маҳсулот сода карда шаванд. Барои мисол, тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ба сокинони ноҳияи Мурғоби Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон додани иҷозати содироти чорво» аз 30 март соли 1996, №118 ба тариқи истисно, ба сокинони ноҳияи Мурғоб иҷозати содир кардани чорвои зинда барои фурӯш дар вилояти Ўши Ҷумҳурии Қирғизистон дода шудааст. Иҷозати мазкур бо дарназардошти аҳволи иҷтимоию иқтисодии аҳоли ва шумораи маҳдуди содироти чорвои зинда барои сектори хусусӣ муайян мегардад.

Мувофиқи қисми 3 меъёри тафсиршаванда, қонунгузор тартиби додани иҷозат ба як

ё якчанд намуди молро вобаста ба ҳолатҳои зерин ба таври ниҳой муқаррар намудааст:

– ба маҳсулоти кишоварзӣ ва молҳои дигаре, ки метавонанд паҳнкунандаи мавҷудоти зараррасон ё беморӣ бошанд, ки боиси зарари назаррас ба ҳаёт ва саломатии инсон, ҳайвонот ва наботот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гарданд, иҷозат танҳо ба як нави мол дода мешавад;

– ба осори бадеӣ, фарҳангӣ, таърихӣ ва бостоншиносӣ иҷозат ба ҳар моли муайян дода мешавад ё ба миқдори зиёди молҳо, ки як борро ташкил мекунанд, як иҷозат дода мешавад.

Дар ҳар ду маврид ҳам мақомоти ваколатдори давлатӣ вазифадоранд бо риояи талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба низоми иҷозатдиҳии воридот, содирот ва транзити молҳо амалӣ намоянд.

Моддаи 26. Асосҳо барои бекор кардани иҷозат

1. Мақоми ваколатдори давлатӣ иҷозати додасударо танҳо дар он сурат бекор карда метавонад, ки агар:

- пас аз иҷозатдиҳӣ мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур дар бораи манъи воридот ё содироти молҳо, ки нисбат ба онҳо чунин иҷозат истифода мешавад, қарор қабул шуда бошад;
- соҳиби иҷозат шартҳои онро вайрон кунад;
- иҷозат бе риояи муқаррароти Қонуни мазкур ё санадҳои қонунгузории дахлдор дода шуда бошад;
- қарор дар бораи иҷозатдиҳӣ ба маълумоти қалбақӣ асос ёфта бошад ё он бо роҳи фиреб ба даст оварда шуда бошад.

2. Дар ҳолатҳои дар сарҳати якуми қисми 1 моддаи мазкур пешбинигардида, иҷозат барои миқдори моли арзишаш пардохтшуда, вале расониданашуда, ба истиснои ҳолатҳои фавқуллода, набояд бекор карда шавад.

3. Ҳолатҳои фавқуллода, аз ҷумла хуручи бемории ҳайвонот наботот ва ё мавҷудоти зараррасонро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати содироти молҳои кишоварзии нисбат ба чунин бемориҳо ва мавҷудоти зараррасон ҳассос ва ё дар ҳолати воридоти онҳо, хуруч дар кишвари хориҷӣ, ки чунин молҳо бояд аз он кишвар ворид карда шуда, дар навбати худ боиси хатар барои саломатии инсон, ҳайвонот ва наботот шуда метавонанд, дарбар мегиранд.

Дар қисми 1 моддаи тафсиршаванда қонунгузор ба мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳуқуқ додааст, ки бинобар асосҳои ниҳойи зерин иҷозати додасударо бекор намояд:

- пас аз иҷозатдиҳӣ мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур дар бораи манъи воридот ё содироти молҳо, ки нисбат ба онҳо чунин иҷозат истифода мешавад, қарор қабул шуда бошад;
- соҳиби иҷозат шартҳои онро вайрон кунад;
- иҷозат бе риояи муқаррароти Қонуни мазкур ё санадҳои қонунгузории дахлдор дода шуда бошад;

– қарор дар бораи иҷозатдиҳӣ ба маълумоти қалбақӣ асос ёфта бошад ё он бо роҳи фиреб ба даст оварда шуда бошад.

Барои бекор намудани иҷозати додасударо мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳолатҳои мазкурро ба инобат гирифта, бо дарназардошти далелҳои зарурӣ қарор қабул менамоянд. Барои бекор намудани иҷозат вайрон намудани шартҳои он, риоя нагардидани талаботи Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии қонунгузории дахлдор, қалбақӣ будани маълумоти пешниҳодшаванда ва ё бо роҳи фиреб ба даст овардани иҷозат сабаб шуда метавонанд. Алҳол дар қонунгузории маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёр

мавчуд аст, ки мувофиқи он интиқоли мол ё воситаи нақлиёт бидуни риояи қардани тадбирҳо доир ба ҳифзи манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҳдудиятҳо боиси ҷавобгарии маъмури мегардад.

Боиси зикр аст, ки бекор қардани иҷозат инчунин бо тартиби муқаррарнамудаи моддаи 28 Қонуни Ҷумҳурии «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 анҷом дода мешавад, ки ба таври ихтиёрӣ ва судӣ амалӣ мешавад. Аз ҷумла, ҳангоми муқаррар гардидани ҳолати гирифтани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ бо пешниҳоди ҳуҷҷатҳои қалбаки аз ҷониби суд қарори дахлдор қабул карда мешавад, ки аз лаҳзаи қабул амал менамояд. Ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ, ки бо қарори суд бекор шудааст, дар муддати даҳ рӯз баъди аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ гирифтани қарори суд ба мақомоти иҷозатдиҳанда баргардонида мешавад. Ҳамчунин қонунгузор ба субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ имкон медиҳад, ки оид ба қарори суд дар бораи бекор қардани ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ тибқи тартиби муқарраргардида ба мақомоти дахлдор шикоят намояд.

Дар қисми 2 меъёри тафсиршаванда, ки ҳаволақунанда аст, як ҳолати истисноӣ пешбинӣ мегардад. Қонунгузор муқаррар намудааст, ки бекор қардани иҷозат аз ҷониби мақомоти ваколатдор ҳатто пас аз қабули қарор оид ба манъи воридот ва содироти молҳои иҷозатдодашаванда мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур дар ҳолати мавҷудияти миқдори моли арзишаш пардохташуда, вале расониданашуда ба ҷуз аз ҳолатҳои фавқулодда ғайриимкон аст. Мазмуни мафҳуми «ҳолати фавқулодда» бошад, дар қисми 3 меъри тафсиршаванда возеҳу равшан ифода гардидааст.

Мувофиқи қисми 3 меъёри тафсиршаванда мафҳуми «ҳолатҳои фавқулодда» пешбинӣ

гардидааст. Аз мафҳуми мазкур бармеояд, ки барои ҳолатҳои фавқулодда эътироф гардидани ин ё он ҳолат омилҳои зерин таъсир мерасонанд:

1. хуруҷи бемории ҳайвоноту наботот ва ё мавҷудоти зараррасон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати содироти молҳои кишоварзии нисбат ба ҷунин бемориҳо ва мавҷудоти зараррасон ҳассос ва ё дар ҳолати воридоти онҳо;

2. хуруҷи бемории ҳайвоноту наботот ва ё мавҷудоти зараррасон дар кишвари хориҷӣ, ки ҷунин молҳо бояд аз он кишвар ворид карда шуда дар навбати худ боиси хатар барои саломатии инсон, ҳайвонот ва наботот шуда метавонанд.

Дар ҳолати мазкур доираи омилҳои муайянқунандаи ҳолатҳои фавқулодда танҳо бо хуруҷи бемории ҳайвоноту наботот ва ё мавҷудоти зараррасон ҳангоми содирот ва воридоти молҳои маҳдуд мегарданд. Меъёрҳои алоҳидае дар қонунгузори маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуданд, ки барои вайрон намудани муқаррарот оид ба тартиби воридот ва содироти молҳои ҷавобгарии маъмуриро пешбинӣ менамоянд. Барои мисол, мутобиқи моддаи 256 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои риоя накардани қоидаҳои воридот ва содироти маҳсулоти таҳти карантин қарордошта бе сертификати фитосанитарӣ ва иҷозати карантинӣ, ки аз тарафи мақомоти махсуси ваколатдори давлатӣ [6] дода мешавад, ҷавобгарии маъмури пешбинӣ гардидааст. Ба ҳамин монанд меъёрҳо, ки барои вайрон намудани тартиби воридот ва содироти молҳои ҷавобгарии маъмуриро пешбинӣ гардидааст. Ба ҳамин монанд меъёрҳо дар моддаҳои 212, 234, 268, 272 ва 4633 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидаанд.

Моддаи 27. Мухлати қабули қарор дар бораи додани иҷозат аз рӯи дархостҳо

Мухлати баррасии аризаҳо барои гирифтани иҷозати воридот, транзит ё содирот, агар онҳо бо тартиби воридшавиашон баррасӣ гарданд, набояд аз 10 рӯзи қорӣ аз санаи бақайдгирии ариза зиёд бошад.

Дар меъёри тафсиршаванда мухлати қабули қарор дар бораи додани иҷозат аз рӯи дархостҳо аниқ гардидааст. Ҳамин мухлат наметавонад аз 10 рӯзи қорӣ аз лаҳзаи бақайдгирии аризае, ки субъекти фаъолияти савдои хориҷӣ пешниҳод менамояд, зиёд бошад. Шартӣ асосие, ки ҳангоми қабули қарор дар бораи додани иҷозат аз рӯи дар-

хостҳо ба инобат гирифта мешавад, баррасӣ гардидани онҳо бо тартиби воридшавиашон аст. Ба ҳамин монанд талабот инчунин дар қонунгузори ҷумҳурӣ оид ба низоми иҷозатдиҳӣ пешбинӣ гардидааст (қисми 1 моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011).

Моддаи 28. Мухлати амали иҷозат

- 1. Иҷозат дар давоми мухлати дар он нишондодашуда, вале на зиёдтар аз як сол амал мекунад. Микдори тахвили мол дар давоми мухлати мазкур номаҳдуд мебошад.**
- 2. Мақоми ваколатдори давлатӣ пешбурди феҳристи иҷозатҳои додашударо анҷом медиҳад.**
- 3. Мундариҷа ва тартиби пешбурди феҳристи иҷозатҳои додашуда бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд.**

Дар қисми 1 моддаи тафсираванда давомнокии мухлати амали иҷозат ва ҳадди микдори тахвили мол пешбинӣ гардидааст. Мухлати амали иҷозат дар ин маврид на зиёдтар аз як сол муқаррар гардидааст. Дар меъёри мазкур танҳо масъалаи муайян намудани ин мухлат дар давоми сол, давомнокии он, масалан, соли тақвимӣ нишон дода нашудааст. Ҳамзамон дар давоми мухлати мазкур микдори тахвили мол номаҳдуд мебошад.

Мувофиқи қисми 2 моддаи тафсираванда ба уҳдаи мақомоти ваколатдори давлатӣ пешбурди феҳристи иҷозатҳои додашуда, ки тариқи бақайдгирӣ анҷом дода мешавад, вогузор гардидааст. Пешбурди феҳристи иҷозатҳо, ки мувофиқи қисми 2 моддаи тафсираванда муқаррар гардидааст, тибқи меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи феҳристҳои давлатӣ» аз 11 марти соли 1992, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» аз 2 августи соли 2011 амалӣ мегардад. Феҳристи иҷозатҳо дар шакли хаттӣ ва электронӣ пеш бурда мешавад. Айни замон тартиби пешбурди феҳристи иҷозатҳо тибқи Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии электронии ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

31 майи соли 2012, № 285 тасдиқ гардидааст, анҷом дода мешавад.

Қисми 3 моддаи тафсираванда дар тақвияти қисми дуюм ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа ҳавола менамояд. Мазмун, мундариҷа ва тартиби пешбурди феҳристи иҷозатҳои додашуда мувофиқи Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии электронии ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва Қоидаҳои пешбурди Феҳристи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 майи соли 2012, №285 тасдиқ гардидааст ва инчунин дар Низомномаи феҳристи дахлдор пешбинӣ мегардад.

Мазмуни феҳристҳои иҷозатдиҳиро одатан маълумоти муайян ташкил медиҳад, ки ҳангоми амалисозии фаъолияти савдои хориҷӣ тақозо карда мешаванд. Масалан, ҳангоми пешбурди Феҳристи ягонаи давлатии электронии ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ 22 номгӯи маълумот, аз ҷумла, намуди фаъолият, номгӯи иҷозат, мақсади иҷозатдиҳӣ, суроғи электронии ҳадамот, раёсат, шуъба ва ё дигар сохтори масъули мақоми ваколатдори давлатии иҷозатдиҳанда, мухлати иҷозат, номгӯи ва намунаҳои ҳуҷҷатҳои, ки барои гирифтани иҷозат заруранд ва ғайра талаб карда мешавад:

Моддаи 29. Иҷозатдиҳии автоматӣ

1. Тахти иҷозатдиҳии автоматӣ иҷозат барои воридот ва содироти моли ба тариқи автоматӣ гирифташаванда фаҳмида мешавад. Иҷозатдиҳии автоматӣ иҷозате мебошад, ки дар он ариза дар ҳама ҳолатҳо маъқул доништа мешавад ва расмиёти он набояд тариқи маҳдудкунии воридот амалӣ карда шавад.

2. Иҷозатдиҳии автоматӣ бояд дарҳол пас аз қабули ариза дар доираи имкониятҳои маъмури, вале дар давоми мухлати на бештар аз 10 рӯзи кории баъди пешниҳоди ариза дар шакли зарурӣ ва пурра дода шавад. Иҷозатдиҳии автоматӣ инчунин метавонад дар шакли эзоҳи дорои рақами махсуси бақайдгирӣ дар нусхаи аризаи пешниҳодшуда дода шавад.

3. Иҷозатдиҳии автоматӣ бояд ба ҳар аризадиханда, ки дархости гирифтани иҷозатро дар ҳар вақти пеш аз барасмиятдарории гумрукии мол пешниҳод кардааст, дар сурати пардохти боч барои додани иҷозат, агар чунин боч мутобиқи қонунгузорӣ бояд пардохта шавад, дода шавад.

4. Иҷозатдиҳии автоматӣ дар давоми як сол амал карда, бо пешниҳоди дархост ба таври автоматӣ тамдид карда мешавад. Микдори тамдидкунии мухлати амали иҷозат номаҳдуд аст.

Дар қисми 1 меъёри тафсиршаванда мафҳуми «ичозатдиҳии автоматӣ барои воридот ва содироти мол» пешбинӣ гардидааст. Ҳамин тавр, ичозатдиҳии автоматӣ ичозате мебошад, ки дар он ариза дар хусуси воридот ва содироти мол дар ҳама ҳолатҳо маъқул доништа мешавад ва расмиёти он набояд тариқи маҳдудкунии воридот амалӣ карда шавад.

Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванда, қонунгузор тартиби додани ичозатдиҳии автоматиро мушаххас намудааст. Муқаррар гардидааст, ки ичозатдиҳии автоматӣ бояд дар ҳол пас аз қабули ариза дар доираи имкониятҳои маъмурӣ, вале дар давоми муҳлати на бештар аз 10 рӯзи кории баъди пешниҳоди ариза дар шакли зарурӣ ва пурра дода шавад. Қонунгузор ҳолати дигари пешниҳоди ичозатдиҳии автоматиро муайян менамояд, ки тибқи он ичозатдиҳии автоматӣ метавонад дар шакли эзоҳи дорои рақами махсуси бақайдгирӣ дар нусхаи аризаи пешниҳодшуда дода шавад.

Мувофиқи қисми 3 меъёри тафсиршаванда ичозатдиҳии автоматӣ ба ҳар як аризадиханда, ки дархости гирифтани ичозатро дар ҳар вақти пеш аз барасмиятдарории гумрукии мол пешниҳод кардааст, дар сурати пардохти боҷ барои додани ичозат, агар чунин боҷ мутобиқи қонунгузорӣ пардохта шавад, дода мешавад.

Қисми 4 меъёри тафсиршаванда пешбинӣ намудааст, ки муҳлати амали ичозатдиҳии автоматӣ як солро дарбар гирифта, тариқи автоматӣ муҳлати мазкур мумкин аст дароз карда шавад. Қонунгузор пешбинӣ менамо-

яд, ки дароз намудани амали ичозатдиҳии автоматӣ бе маҳдудият анҷом дода мешавад. Ягона чихате, ки минбаъд ҳангоми татбиқи Қонуни мазкур метавонад боиси баҳс гардад ҳисоб намудани муҳлати амали ичозатдиҳӣ вобаста ба соли тақвими аст.

(идома дорад)

Рӯҳати адабиёт

1. Раҳимов М.З. Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ)», Душанбе: «Шуҷоӣён», 2010. – С.15.

2. Раҷабов Р.К. Региональные особенности развития рынка таможенных услуг, Душанбе: «Ирфон», 2014.

3. Квота аз калимаи лотинии quota – меъёр, ҳисса ё, ки қисми ягон чиз, ки дар доираи созишнома ва шартномаҳои басташаванда пешбинӣ менамояд.

4. Барои мисол, дар 37 кишвари узви СУС 1371 квотаи тарифӣ амал менамояд, ки дар давраҳои гузариш ва устувор қабул гардидаанд. Ниг.: Торговая политика и значение вступления в ВТО для развития России и стран СНГ. Руководство / Под ред. Дэвида Г. Тарра, М., Изд-во «Весь мир», 2006. – С. 308.

5. Турбан Г.В. Всемирная торговая организация: взаимодействие государства и бизнеса: пособие, Минск: Белпринт, 2009.

6. Айни замон Хадамоти назорати давлатии фитосанитарӣ ва карантини растани Ва-зорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

ФАРҲАНГИ РУСӢ БА ТОҶИКИИ
ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚ

РУССКО-ТАДЖИКСКИЙ СЛОВАРЬ
ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Раҳимов М.З.)

(*Давомаи. Аввалаш дар шумораи гузашта*)

Н

На договорных началах	– дар асоси шартнома
Набег	– ҳучум, тохтутоз
Наблюдатель	– назоратгар, мушоҳидагар
Наблюдательная комиссия	– комиссияи мушоҳидавӣ, комиссияи назоратӣ
Наблюдательность	– мушоҳидакорӣ
Наблюдательный	– мушоҳидакор
Наблюдательный совет	– шӯрои мушоҳидавӣ, шӯрои назоратӣ
Наблюдать за порядком	– тартибро назорат кардан
Наблюдающий	– мушоҳидакунанда
Наблюдение	– мушоҳида
На законном основании	– дар асоси қонун, қонунан
На льготных условиях	– бо шартҳои имтиёзнok
На основании судебного постановления	– дар асоси қарори суд
На основании судебного решения	– дар асоси ҳалномаи суд
На паевых началах	– ба тариқи сахмдорӣ
На паритетных началах	дар асоси баробарӣ
На праве личной собственности	– дар асоси ҳуқуқи моликияти шахсӣ
На праве частной собственности	– дар асоси ҳуқуқи моликияти хусусӣ
На равных правах	– дар асоси баробарҳуқуқӣ, бо ҳуқуқи баробар
Наведение справок	– ҷамъовари маълумот
Навести на ложный след	– гумроҳ кардан
Навести страх	– ба воҳима андохтан
Навлечь на себя подозрение	– худро гумонбар кунондан (кардан), шубҳа ба вучуд овардан
Наводчик	– тухматгар, бухтонгар
Наводящий вопрос	– саволи раҳнамо, саволи ёридиҳанда
Навредить	– зарар расондан
Наглая ложь	– дурӯғи маҳз
Наглядное доказательство	– далели ошкоро (равшан)
Наговор	– тухмат
Награбленный	– торочӣ, ба сирқат рафта, дуздидашуда
Награда	– мукофот
Нагрубить	– гапи дурушт задан, зиштгӯӣ кардан
Надбавка	– илова
Надебоширить	– ҷанҷол бардоштан, авбошӣ кардан
Надзиратель	– нозир, назоратгар

Надзор	– назорат
Надзор административный	– назорати маъмурӣ
Надзор прокурорский	– назорати прокурорӣ
Надзор судебный	– назорати судӣ
Надзорная инстанция	– марҳаллаи назоратӣ
Надзорное производство	– истехсолоти назоратӣ
Надежный	– боэътимод
Надзорные органы	– мақомоти назорат
Надзорный протест	– эътирози назоратӣ
Надлежащее исполнение	– иҷрои матлуб, иҷрои дахлдор
Надомник	– хонакор
Надругательство	– таҳқиркунӣ
Надругательство над могилой	– таҳқири қабр
Надсмотрщик	– назоратгар, назораткунанда, нозир
Надувательство	– фиребгарӣ, қаллобӣ
Надуманность	– сохта
Наём жилища	– иҷораи манзил
Наём	– кироа, иҷора
Наём жилого помещения	– иҷораи (кирояи) хонаи истиқоматӣ
Наёмная цена	– нархи киро
Наёмник	– муздур, мардикор, зархарид
Наёмничество	– зархаридӣ, мардикорӣ
Наёмные войска	– артиши кироа
Наёмный работник	– корманди кироа
Наёмный труд	– меҳнати кироа
Нажива	– фоида, пули бедардимиён
Наживание капитала	– андӯхтани сармоя
Нажить себе неприятности	– ба сари худ бало овардан
Названный брат (сестра, сын, дочь, родители)	– додархонд (хоҳархонд, писархонд, духтархонд, падархонд, модархонд)
Названный отец	– падархонд
Назначенный	– таъиншуда
Назначение наказания	– таъин кардани ҷазо, муқаррар кардани ҷазо
Назначение права	– таъиноти ҳуқуқ
Называть вещи своими именами	– ҳаққи гапро гуфтан
Наименование	– ном
Наименование места происхождения	– номи маҳалли пайдоиш (истехсол)
Наймит	– муздур, мардикор, зархарид
Наймодатель	– кироадех, иҷорадех
На конец года	– дар охири сол
Наказ	– супориш
Наказ избирателей	– супориши интиҳобкунандагон
Наказ избирателей депутату	– супориши интиҳобкунандагон ба вакил
Наказание	– ҷазо, сазо
Наказать за слушание	– ҷазо барои гапгардонӣ
Наказать за шалость	– барои шӯҳӣ ҷазо додан
Наказать преступника	– ҷинояткорро ҷазо додан
Наказуемость	– сазовори ҷазо будан
Наказуемый поступок	– кирдори сазовори ҷазо
Наказывание	– ҷазодихӣ
Накапливаемые дивиденды	– судҳои ҷамъшаванда
Накладная	– борхат
Накладная железнодорожная	– борхати роҳи оҳан

Наклепать	– тухмат кардан
Накопительная часть трудовой пенсии	– қисми захиравии нафақаи меҳнатӣ
Наличные денежные расчеты	– ҳисоббаробаркунӣ бо пули нақд
Наличный товар	– моли нақд
Налог	– андоз
Налог на добавленную стоимость	– андоз аз арзиши иловашуда
Налог на доходы	– андоз аз даромад
Налог на имущество организаций	– андоз аз молу мулки ташкилот
Налог на прибыль	– андоз аз фоида
Налог с оборота	– андоз аз гардиш, андоз аз муомилот
Налог с продаж	– андоз аз фурӯш
Налоговое обязательство	– уҳдадории андозӣ
Налоговое право	– ҳуқуқи андозӣ
Налоговое правонарушение	– ҳуқуқвайронкунии андозӣ
Налоговые агенты	– агентҳои андоз
Налогообложение	– андозбандӣ
Налогоплательщик	– андозсупоранда, андоздиҳанда
Налогоспособный	– қобили андоздиҳӣ
Налагать арест на имущество	– ҳабс кардани молу мулк
Налоговая декларация	– декларатсияи андоз, эълomiaи андоз
Налоговая инспекция	– нозироти андозӣ
Налоговая квота	– квотаи андозӣ
Налоговая оговорка	– тавзеҳоти андозӣ
Налоговая политика	– сиёсати андозӣ
Налоговая система	– низоми андозӣ
Налоговая ставка	– мизони андоз, меъёри андоз
Налоговая юрисдикция	– юрисдиксияи андозӣ
Налоговое законодательство	– қонунгузории андоз
Налоговое право	– ҳуқуқи андоз
Налоговое правонарушение	– ҳуқуқвайронкунии андозӣ
Налоговые льготы	– имтиёзҳои андоз
Налоговые органы	– мақомоти андоз
Налоговые платежи	– пардохтҳои андоз
Налоговый иммунитет	– масунияти андоз
Налоговый период	– давраи андоз
Налоговый суверенитет	– соҳибхитиёрии андоз
Наложение взыскания	– ҷазодиҳӣ, вогузории ситониш
Наложение запрещения	– вогузории манъ
Наложение эмбарго	– вогузории эмбарго
Наложённый платеж	– пардохти вогузоршуда
Наложить арест	– ҳабс кардан
Наложить запрет	– манъ кардан
Намерение	– ният
Намеренный поступок	– кирдори барқасд
Наместник	– ноиб, ҳоким, воли
Наместничество	– ҳокимӣ, волигӣ
Нанесение ущерба	– хисоротрасонӣ
Нанести оскорбление	– ҳақорат кардан, таҳқир кардан
Нанести увечье	– маъюб кардан
Нанести удар в спину	– пинҳонӣ зарба задан
Нанести урон	– зарар расондан
Наниматель	– ичорагир, кирокунанда
Нанимательские права	– ҳуқуқи ичорагир

Наносящий вред	– зараррасон
Нанятый	– кирой
Нападающий	– ҳамлақунанда
Нападение	– ҳучум, ҳамла
Напарник	– шарик, шарикдорӣ
Наперекор желаниям	– бар хилофи мақсад
Направление в дисциплинарный батальон	– фиристодан ба баталёни интизомӣ
Напраслина	– бухтон
Напрокат	– ба ичора, ба киро
Напряжённость	– шиддатнокӣ
Напряжённый	– бошиддат, шиддатнок
Наркоман	– нашъаманд, бангӣ, гиёҳманд
Наркомания	– нашъамандӣ
Народ	– халқ, мардум
Народная демократия	– демократияи халқӣ
Народная инициатива	– ташаббуси халқӣ
Народная конституция	– конститутсияи халқӣ
Народная медицина	– тибби халқӣ
Народное голосование	– овоздиҳии халқӣ
Народное предприятие	– корхонаи халқ
Народное представительство	– намояндагии халқӣ
Народность	– халқият, мардумӣ
Народный депутат	– вакили мардумӣ
Народный заседатель	– машваратгари халқӣ
Народный суд	– суди халқӣ
Народный художественный промысел	– ҳунарҳои бадеии халқӣ
Народовластие	– ҳокимияти халқ
Наркотический	– нашъадор
Наркобизнес	– тичорат ба қочоқи тарёк
Наркологическая служба	– хадамоти наркологӣ
Наркологические заболевания	– бемориҳои наркологӣ
Наркологические учреждения	– муассисаҳои наркологӣ
Наркология	– наркология
Наркоман употребляющий наркотик	– нашъаманде, ки нашъа истифода мекунад
Наркотик	– нашъа
Наркотики	– мухаддирот, нашъа
Наркотические растения	– гиёҳҳои нашъадор
Наркотические средства	– маводҳои нашъадор, моддаҳои нашъаовар, воситаҳои нашъадор
Наркотическое состояние	– ҳолати мадхушӣ
Нарочитая грубость	– дағалии барқасд
Нарочно	– қасдан
Нарушающий	– вайронқунанда
Нарушение	– вайронқунӣ
Нарушение договора	– вайронқунии шартнома
Нарушение закона	– қонунвайронқунӣ
Нарушение международного договора	– вайронқунии шартномаи байналмилалӣ
Нарушение мира	– вайронқунии сулҳ
Нарушение неприкосновенности частной жизни	– вайронқунии дахлнопазирии ҳаёти хусусӣ
Нарушение равноправия граждан	– вайронқунии баробарҳуқуқии шаҳрвандон
Нарушение слова	– паймоншиканӣ
Нарушение таможенных правил	– вайронқунии қоидаҳои гумрук
Нарушивший клятву	– савгандшикан

Нарушитель	– вайронкор, вайронкунанда
Нарушитель границы	– сарҳадшикан, марзшикан
Нарушать дисциплину	– интизомро вайрон кардан
Нарушение законов об отделении религиозных организаций от государства	– вайрон кардани қонунҳои аз давлат ҷудо будани ташкилотҳои динӣ
Нарушение законодательства о выборах	– вайрон кардани қонунгузори интихобот
Нарушение законодательства о труде	– вайрон кардани қонунгузорӣ оид ба меҳнат
Нарушение национального равноправия	– вайрон кардани баробарҳуқуқии миллӣ
Нарушение неприкосновенности жилища граждан	– вайронкунии муофияти иқоматгоҳи шаҳрванд
Нарушение почвы	– вайрон шудани хок
Нарушение правил валютных операций	– вайрон кардани қоидаҳои амалиётҳои асъорӣ
Нарушение правил международных полетов	– вайрон кардани қоидаҳои парвози байналмилалӣ
Нарушение правил торговли	– вайрон кардани қоидаҳои савдо
Нарушение правил торговли спиртными напитками	– вайрон кардани қоидаҳои савдои машруботи спиртдор
Нарушение присяги	– савганд шикастан, савгандшиканӣ
Нарушение расового равноправия	– вайрон кардани баробарҳуқуқии наҷодӣ
Нарушение тайны переписки, телефонных переговоров и телеграфных сообщений	– вайрон кардани сирри мукотибот, гуфтугӯи телефонӣ ва ахбори телеграфӣ
Нарушитель	– вайронкунанда, вайронкор
Нарушитель порядка	– вайронкунандаи тартибот
Наряд	– супоришнома, дастур
Население	– аҳоли
Наследие	– мерос
Наследный	– валиаҳд
Наследство	– мерос, ирс
Насилие	– зӯрӣ, зӯроварӣ, хушунат
Насилие над личностью	– зӯроварӣ бар шахсият
Насиловать	– таҷовуз кардан
Насильник	– таҷовузкор, зӯриқунанда
Насильственная смерть	– марги маҷбӯрӣ, марги ҷабрӣ
Насильственно отбирать	– ба зӯри гирифтани, бо зӯри кашида гирифтани
Насильственные действия	– амалҳои зӯроварӣ
Насильственные действия в отношении начальника	– содир кардани амали зӯроварӣ нисбати сардор
Насильственные действия сексуального характера	– ҳаракати зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ
Наследник	– меросгир, меросхӯр
Наследники	– меросгирон
Наследование	– меросгирӣ, ворисӣ
Наследование по завещанию	– мерос аз рӯи васият, ворисӣ аз рӯи васият
Наследование по закону	– мерос аз рӯи қонун, ворисӣ аз рӯи қонун
Наследование по праву представления	– меросгирӣ бо ҳуқуқи пешниҳод
Наследователь	– меросхӯр
Наследодатель	– меросгузор, меросдиҳанда
Наследственная трансмиссия	– трансмиссияи ворисӣ
Наследственное имущество	– молу мулки меросӣ
Наследственное право	– ҳуқуқи мерос
Наследственность	– ирсият
Наследственный	– меросӣ
Наставничество	– мураббигӣ
Наставление	– исрор

Настойчиво	– исроркорона
Настойчивость	– исроркорӣ, истодагарӣ
Настойчивый	– исроркор
На начало года	– дар оғози сол
Наставление	– дастуруламал
Настал час расплаты	– вақти қасос расид
Наступление	– оғозшавӣ
Наступление срока	– фаро расидани муҳлат
Натуральное хозяйство	– хочагии натуралӣ
Наука	– илм
Научная деятельность	– фаъолияти илмӣ
Научная организация	– ташкилоти илмӣ, муассисаи илмӣ
Научная экспертиза	– экспертизаи илмӣ, ташхиси илмӣ
Научно-техническая деятельность	– фаъолияти илмию техникӣ
Научное кредо	– ҷаҳонбинии илмӣ
Научное наследие	– мероси илмӣ
Научное открытие	– кашфиёти илмӣ
Научность доводов	– илмияти далелҳо, асосноккунии илмӣ
Научный работник	– корманди илмӣ, ходими илмӣ
Находиться под следствием	– таҳти тафтиш будан, дар зери тафтиш будан
Находка	– бозёфт
Нацизм	– натсизм
Национализация	– милликунонӣ
Национализм	– миллатгарой
Националист	– миллатгаро
Национально-территориальная автономия	– мухторияти миллию ҳудудӣ
Национально-государственное устройство	– соҳти давлатдории миллӣ
Национальность	– миллият, миллат
Национальный	– миллӣ
Нация	– миллат
Нацменьшинство	– аққалияти миллӣ
Начало	– оғоз, аввал
Начальник подразделения расследования	– сардори воҳиди тафтишот
Начальное профессиональное образование	– таҳсилоти ибтидоии касбӣ
Начинание	– ифтитоҳ, оғоз
Начисление	– зам кардан, ҳисоб карда илова намудан
Национальная автономия	– мухторияти миллӣ
Национальная безопасность	– амнияти миллӣ, бехатарии миллӣ
Национальная валюта	– асъори миллӣ
Национальная культура	– фарҳанги миллӣ
Национальная обособленность	– ҷудоии миллӣ, мухторияти миллӣ
Национальная ограниченность	– маҳдудияти миллӣ
Национальная политика	– сиёсати миллӣ
Национальное богатство	– боигарии миллӣ
Национальное государство	– давлати миллӣ
Национальное освобождение	– озодии миллӣ
Национальное порабощение	– асорати миллӣ
Национальное представительство	– намояндагии миллӣ
Национальное равноправие	– баробарҳуқуқии миллӣ
Национальное самоопределение	– худмуайянкунии миллӣ
Национальное спасение	– раҳоии миллӣ, начоти миллӣ
Национальное угнетение	– зулми миллӣ
Национальные интересы	– манфиатҳои миллӣ

Национальные обычаи	– одатҳои миллӣ
Национальные особенности	– хусусиятҳои миллӣ
Национальный банк	– бонки миллӣ
Национальный вопрос	– масъалаи миллӣ
Национальный доход	– даромади миллӣ
Национальный язык судопроизводства	– забони миллии муурофияи судӣ
Нашествие	– ҳучум, тохтутоз, ҳамла
Не банковская кредитная организация	– ташкилоти кредитии ғайрибонкӣ
Не замедлить явиться	– бетаъхир ҳозир шудан
Не остаться в долгу	– дар қарз намондан
Не подлежит оглашению	– махфӣ будан
Неимеющий аналогии	– беқиёс
Неимеющий наследников	– беворис
Не признавать вину	– гуноҳро эътироф накардан
Не спускать глаз	– чашм нақандан
Небезвредный	– то андозае зарарнок, безарар набудан
Небезвыгодный	– беманфиат набудан
Небезгрешный	– то андозае гунаҳкор, бегуноҳ набудан
Небезнадежное положение	– вазъияти умедбахш, ҳолати умедбахш
Небезнадежный	– умедбахш, як андоза умедбахш
Небезопасное положение	– вазъияти хатарнок, ҳолати хатарнок
Небезопасный	– беҳатар набудан, беҳафв набудан
Небезосновательные доводы	– ваҷҳҳои асоснок, далелҳои асоснок, беасос набудан
Небезосновательные сомнения	– гумонҳои асоснок
Небезукоризненное поведение	– рафтори нуксондор
Небескорыстный	– боғараз, ғаразнок
Неблаговидный поступок	– рафтори беадабона
Неблагожелательное отношение	– муносибатҳои бадҳоҳона
Неблагонадежность	– шубҳанок, безътимодӣ
Неблагоприятность	– номусоидӣ
Неблагоприятный	– номусоид
Неблагодарный	– ноасл, ношоиста
Неблагодарство	– ноаслӣ, ноасил, беасл
Небрежно относиться к делу	– ба кор бепарвоёна муносибат кардан
Небрежное хранение оружия	– бепарвоёна нигоҳ доштани силоҳ
Небрежность	– бепарвоӣ, бедикқатӣ
Небрежность преступная	– мусоҳилакории чинояткорона
Неведение	– ғафлат, ғофилӣ
Невежественное суждение	– мулоҳизаҳои чоҳилона
Неверный	– нодуруст
Неверующий	– бедин
Невесомые аргументы	– далелҳои беасос, далелҳои суғ
Невидимый	– нонамоён, ноаён
Невиновность	– бегуноҳӣ
Невиновное причинение вреда	– зараррасонии бегуноҳ
Невиновный	– бегуноҳ
Невиновность подсудимого	– бегуноҳии судшаванда
Невменяемость	– номукаллафӣ
Невменяемый	– номукаллаф
Невмешательство	– даҳолат нақардан
Невнимательность	– беаҳмиятӣ
Невоенный	– ғайринизомӣ, ғайриҳарбӣ

Невозможность	– имконнопазирӣ
Невозможный	– номумкин, имконнопазир
Невозможность исполнения	– имконнопазирии ичро, номумкинии ичро
Невыносимость	– тоқатнопазирӣ
Невыносимый	– тоқатнопазир
Невольник	– ғулом
Невольничество	– ғуломӣ
Невольное прегрешение	– гуноҳи беихтиёр
Невольный свидетель	– шоҳиди тасодуфӣ
Невразумительность объяснения	– норавшании баён
Невразумительный ответ	– ҷавоби норавшан
Невредимый	– бенуксон, безарар
Невыгодная позиция	– мавқеи номувофик
Невыгодная сделка	– аҳди бефоида
Невыполнение государственных обязанностей	– ичро накардани вазифаҳои (ухдадорихои) давлатӣ
Невыполнение обязательства	– ичро накардани ухдадорихо
Невыход на работу	– ба кор набаромадан
Негативное обстоятельство	– ҳолати манфӣ, шароити манфӣ
Негативные следы	– изҳои манфӣ, паёмадҳои манфӣ
Негативный ответ	– ҷавоби манфӣ
Негаторный иск	– даъвои негаторӣ
Негласно	– махфӣ, пинҳонӣ
Негласный надзор	– назорати махфӣ, назорати пинҳонӣ
Неголосующие акции	– саҳмияҳои беовоз
Негодник	– нобакор
Негодный материал	– маводи нолозим
Негодяй	– разил, нобакор
Недалекие родственники	– хешҳои наздик
Недвижимый	– ғайриманқул
Недвижимое имущество	– молу мулки ғайриманқул
Недееспособность	– ғайри қобили амал
Недействительность брака	– безътибории никоҳ, безътибор будани никоҳ
Недействительность документа	– безътибор будани ҳуҷчат, безътибории ҳуҷчат
Недействительный	– безътибор
Недействительность	– безътиборӣ
Недействительный документ	– ҳуҷчати безътибор
Недействительная подпись	– имзои безътибор
Недействительная сделка	– аҳди безътибор
Неделимое имущество	– молу мулки тақсимнашаванда
Неделимая вещь	– ашёи тақсимнашаванда
Неделимый фонд	– фонди тақсимнашаванда
Недисциплинированность	– беинтизомӣ, бетартибӣ
Недисциплинированный	– беинтизом, бетартиб
Недоброжелатель	– бадхоҳ, бадандеш
Недоброкачественность	– бадсифат, бесифат
Недобросовестность	– бевичдонӣ, ноинсофӣ
Недобросовестная конкуренция	– рақобати бевичдонона
Недобросовестная реклама	– рекламаи бевичдонона
Недобросовестный	– ноинсоф, бевичдон, беинсоф
Недобросовестный приобретатель	– бадастоварандаи бевичдон, бадастдароварандаи беинсоф

Недоброе намерение	– нияти бад
Недоверие	– нобоварӣ
Недоверчивость	– нобоварӣ
Недоверчивый человек	– одами нобовар
Недовершенное дело	– кори нотамом, кори ба охир расонда нашуда, парвандаи нотамом
Недовольный	– норозӣ, норизо
Недовольство	– норозигӣ
Недодача	– камбуд
Недоедание	– нимгуруснагӣ
Недозволенный	– нораво, мамнӯъ
Недоимщик	– бақиядор
Недоказательные возражения	– эътирози беасос, эътирози бедалел
Недоказательный	– бедалел, беасос
Недоказуемое положение	– ҳолати исботнопазир
Недоказуемость	– исботнашавандагӣ, исботнопазирӣ
Недоказуемый	– исботнопазир
Недонесение	– хабар надодан, хабар нарасондан
Недонесение о государственных преступлениях	– хабар надодан дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ
Недонесение о преступлениях	– хабар надодан дар бораи ҷиноят
Недопоставка	– пурра нарасондани мол, нарасонидан
Недопустимость	– норавоӣ
Недопустимый поступок	– кирдори нораво
Недоразумение	– ғалатфаҳмӣ, нодурустфаҳмӣ, иштибоҳ
Недосмотр	– бедикқатӣ
Недостаточная причина	– сабаби беасос, сабаби нокифоя
Недостаточность улик	– нокифоягии далелҳо
Недостаточные сведения	– маълумоти нокифоя
Недостача	– норасоӣ, камомад
Недостижимый	– дастнорас
Недостоверная реклама	– рекламаи дурӯғ, сохтаю бофта
Недостойные наследники	– меросгирони нолоиқ
Недоброжелательно	– бадҳоҳона
Недоброжелательный	– бадҳоҳ
Недоброжелательство	– бадҳоҳӣ
Недоброкачественный	– бадсифат, бесифат
Недобросовестность	– бевичдонӣ, беинсофӣ
Недоимка	– бақияпулӣ
Недонесение	– хабар надодан, хабар нарасондан
Недостаток	– камбудӣ, нуқсон
Недостоверность	– носаҳеҳ, нодуруст, бардурӯғ
Недостоверные слухи	– хабарҳои нодуруст
Недостойно	– нобакорона
Недостойный	– нолоиқ
Недочёт	– камомад, норасоӣ
Недра	– сарватҳои зеризаминӣ
Недропользователи	– истифодабарандагони сарватҳои зеризаминӣ
Неестественная смерть	– марги ғайритабӣ
Нежелательные последствия	– оқибатҳои номатлуб
Неженатый	– мучаррад, безан
Нежилые помещения	– манзилҳои ғайриистикоматӣ
Незавершенная работа	– кори нотамом
Незавершенное строительство	– сохтмони нотамом

Независимое государство	– давлати мустақил
Независимость	– истиклолият, мустақилӣ
Независимость судей	– мустақилии судяхо
Незаинтересованная сторона	– тарафи бегараз
Незаконная банковская деятельность	– фаъолияти бонкии ғайриқонунӣ
Незаконная охота	– шикори ғайриқонунӣ
Незаконная вырубка леса	– ғайриқонунӣ буридани дарахтҳои ҷангал
Незаконно (ый)	– ғайриқонунӣ
Незаконное лишение свободы	– ғайриқонунӣ маҳрум кардан аз озодӣ
Незаконное ношение знаков	– ғайриқонунӣ овехта гаштани нишонҳо
Незаконное обучение каратэ	– ғайриқонунӣ ёд додани каратэ
Незаконное производство аборта	– исқоти ҳамли ғайриқонунӣ
Незаконное врачевание	– табибии ғайриқонунӣ
Незаконное задержание	– ғайриқонунӣ нигоҳ доштан, ғайриқонунӣ дастгир кардан
Незаконное получение кредита	– ғайриқонунӣ гирифтани кредит
Незаконное предпринимательство	– соҳибқориӣ ғайриқонунӣ
Незаконность действия	– ғайриқонунӣ будани амал
Незаконные действия	– амали ғайриқонунӣ
Незаконная продажа	– фурӯши ғайриқонунӣ
Незаконное владение	– соҳибии ғайриқонунӣ
Незаконное задержание, привод и допрос	– дастгиркунӣ, овардан ва пурсиши ғайриқонунӣ
Незаконное проживание	– истиқомати ғайриқонунӣ
Незаконное распоряжение	– фармоиши ғайриқонунӣ
Незаконный переход границы	– ғайриқонунӣ гузаштан аз сарҳад
Незаконный промысел	– косибии ғайриқонунӣ
Незаконные валютные операции	– амалиёти асъориӣ ғайриқонунӣ
Незаметная потеря	– талафоти ночиз
Незамужнее положение	– бешавҳарӣ
Незанятость	– бекор будан
Незапятнанный работник	– коркуни бедроғ
Незаслуженное наказание	– ҷазои ноҳақ, ҷазои носазо
Незаслуженное оскорбление	– таҳқири ноҳақ
Незатаренный	– беборчома
Незащищённость	– бемуҳофизатӣ, беҳифз
Нездоровая обстановка	– вазъияти носолим
Независимость	– мустақилият
Независимость судей –	– мустақилии судяхо
Независимый	– мустақил
Незаконная банковская деятельность	– фаъолияти ғайриқонунии бонкӣ
Незаконно	– ғайриқонунӣ
Незаконнорожденный	– ғайриқонунӣ таваллудшуда
Незаконные действия	– амалҳои ғайриқонунӣ
Незначительный ущерб	– хисороти (зиёӣ) ночиз
Незыблемый закон	– қонуни устувор, қонуни пойдор
Неизбежность	– ноилоҷӣ, ногузирӣ, ночорӣ
Неизбежный	– ноилоҷ, ногузир
Неизбежный конец	– оқибати ногузир
Неизвестно отсутствующий	– бедарак ғойбшуда
Неизвестный	– номаълум
Неизгладимое обезображение лица	– бадафтсозии бебозгашти рӯй
Неимеющий	– нодор
Неимущественный	– ғайри молумулкӣ

Неимуций	– бeбизoат, нoдop
Неискренность	– дурӯяғӣ
Неискушенный в политике	– шахси (одами) аз сиёсат бeхaбap
Неисполнение	– ичpo нaкapдaн
Неисполнение приговора суда	– ичpo нaкapдaни ҳукми суд
Неисполнение приказа	– ичpo нaкapдaни фapмoн
Некоммерческая организация	– тaшкилoти ғaйpитиҷopaтӣ
Нелегальность	– ғaйpикoнунӣ
Нематериальные блага	– нeъмaтxoи ғaйpимoддӣ
Ненавидящий	– бaдбин, нaфpaтдop
Независть	– бaдбинӣ, нaфpaт
Ненадлежащее исполнение	– ичpoи нoмaтлуб, бa тaвpи дaхлдop ичpo нaкapдaн
Напряжённый	– бoшиддaт, шиддaтнoк
Ненужность	– нoдapкopӣ
Ненужный	– нoдapкop
Необдуманно	– бeфикpoнa, хyдcapoнa, бeмyлoҳизa
Необдуманность	– хyдcapӣ, бeмyлoҳизaғӣ
Необеспеченный	– бeбизoат, кaмбaғaл, бeнaвo
Необлагаемый доход	– дapoмaди аз aндoз oзoд
Необнаружение вины	– нaёфтaни гунoҳ
Необоснованно обвинить	– бeacoc айбдop кapдaн
Необоснованный вывод	– хyлoсaи бeacoc
Необратимый процесс	– pавaнди бeбoзгaшт, чapaёни бeбoзгaшт
Необходимая оборона	– мyдoфияи зapyрӣ
Необходимость	– зapypaт
Необходимый	– зapyрӣ
Неограниченный	– нoмaхдyд
Неожиданно	– нoғaҳoн
Неожиданный	– нoғaҳoнӣ
Неопознанный труп	– чaсaди нoшинoхтa
Неопровержимый	– pаднoпaзир
Неопределённость	– нoмyайянӣ
Неопределённый	– нoмyайян
Неорганизованно	– нoмyтaшaккилoнa
Неорганизованный	– нoмyтaшaккил, ғaйpимyтaшaккилӣ
Неосведомлённость	– нoғoғӣ
Неосновательное обвинение	– айбдopкyнии бeacoc
Неоспоримый	– бeбaҳc, бaҳнoпaзир, инкopнoпaзир
Неотчуждаемость	– бeгoнaнaшaвaндa
Непобедимость	– мaғлyбнoпaзирӣ, шикacтнoпaзирӣ
Непобедимый	– мaғлyбнoпaзир, шикacтнoпaзир, мaғлyбнaшaвaндa
Неполное рабочее время	– вaқти кopи нoпyрpa
Непосредственная демократия	– дeмoкpaтияи бeвoситa
Непредотвратимое	– пeшгиринaшaвaндa
Непреодолимая сила	– қуввaи pафънoпaзир
Нейтрализация	– бeтaрaф кapдaн, бeтaъcир кapдaн, бeзapap гapдoндaн
Нейтралитет	– бeтaрaфӣ
Нейтральная полоса	– минтaқaи бeтaрaф
Нейтральные страны	– мaмлaкaтxoи бeтaрaф
Нейтральный наблюдатель	– нaзopaтгapи бeтaрaф, мyшoҳидaгapи бeтaрaф

Неквалифицированные профессии	– касбҳои бетахассус
Непородистый	– бадзод, пастзот
Непрерывность судопроизводства	– пайдархамии (бефосилагии) муурофияи судӣ
Неприемлемый	– номақбул
Неприкосновенность	– дахлнопазирӣ
Непристойно	– қабехона
Неприятный	– макрух, нохуб, нохуш, нофорам
Неработоспособный	– корношоям
Неравенство	– нобаробарӣ
Неразбериха	– бесарусомонӣ
Нерегулярность	– номунтазамӣ
Нерегулярный	– номунтазам
Неродной	– ғайр, бегона
Несамостоятельность	– номустақилӣ
Несамостоятельный	– номустақил
Несовершеннолетие	– ноболиғӣ
Несовершеннолетний	– ноболиғ
Несовершенный	– номукаммал
Несоответствие	– номувофиқатӣ
Несоответствующий	– номувофиқ
Несостоятельность	– нодорӣ
Несправедливо	– беадолатона
Несправедливый	– беадолат
Несравнимый	– муқоисанашаванда, беназир
Несчастный	– бадбахт
Несчастный случай	– ҳодисаи нохуш
Несчастье	– нохушӣ, бадбахтӣ
Неквалифицированный рабочий	– коргари бетахассус
Некоммерческая организация	– ташкилоти ғайритиҷоратӣ
Некоммерческое партнерство	– шарикии ғайритиҷоратӣ
Некомпетентность	– салоҳият надоштан, бесалоҳиятӣ
Некорректное поведение	– рафтори беадабона, рафтори нодуруст
Некредитоспособное учреждение	– муассисаи кредитноқобил, ба адои қарз қо- бил набудани муассиса
Некредитоспособность	– кредитноқобилӣ, ғайри қобили кредит
Нелегальная организация	– ташкилоти ғайрирасмӣ, ташкилоти ғайриқо- нунӣ
Нелегальное собрание	– маҷлиси ғайрирасмӣ, маҷлиси махфӣ
Нелегальность	– ғайриқонунӣ, ғайрирасмӣ, махфӣ
Нелегальные иммигранты	– муҳочирони ғайриқонунӣ, муҳочирони ғай- рирасмӣ
Немаловажный факт	– далели муҳим, факти муҳим, ҳолати муҳим
Нематериальный	– ғайримоддӣ
Немедленный	– фаврӣ
Немой	– гунг
Ненависть	– нафрат
Ненадлежащая реклама	– рекламаи номатлуб
Ненадлежащая сторона	– тарафи номатлуб
Ненадлежащее использование жилищного фонда	– номатлуб истифода кардани фонди манзил
Ненаказуемость	– сазовори чазо набудан
Ненаказуемый поступок	– кирдори ғайри сазовори чазо
Ненамеренно	– бегаразона, беихтиёрона, беқасдона

Ненападение	– ҳуҷум накардан
Ненасилие	– безуроварӣ, бидуни хушунат
Ненормальное положение	– вазъияти номуътадил, ҳолати номуътадил
Необязательность присутствия	– ҳатмӣ набудани иштирок
Неограниченная ответственность	– ҷавобгарии номахдуд
Неограниченные полномочия	– ваколатҳои номахдуд
Неоднократность преступления	– чинояти (такрорӣ) чандинкарата
Неоказание помощи больному	– нарасонидани ёрӣ ба шахси бемор
Неокончателное решение	– қарори нотамом
Неопасный	– бехатар, бехавф
Неоплатный долг	– қарзи пардохтнашаванда
Неоплатный должник	– қарздори ба адои қарз ноқобил
Неопознанный труп	– ҷасади шинохтанашуда
Неповиновение	– итоат накардан
Неоправданные расходы	– хароҷоти беҳуда
Неопределенность	– номуайянӣ
Неопровержимая истина	– ҳақиқати раднопазир
Неопровержимость	– раднопазирӣ
Неопровержимость доводов	– раднопазирии далелҳо
Неосведомленность	– беҳабарӣ, воқиф набудан
Неослабно следить	– доимо назорат кардан, доимо мушоҳида кардан
Неослабный контроль	– назорати доимӣ
Неосмотрительность	– бепарвой
Неосмысленный ответ	– ҷавоби бешуурона, ҷавоби бефикрона
Неосновательный иск	– даъвои беасос
Неосновательное обвинение	– айбдоркунии беасос
Неосновательное обогащение	– дорошавии беасос
Неосновательный довод	– далели беасос, вачҳи беасос
Неоспоримость	– баҳснопазирӣ
Неоспоримый факт	– факти баҳснопазир, далели баҳснопазир
Неосторожность	– беэҳтиётӣ, ноэҳтиётӣ
Неосторожное убийство	– куштор аз беэҳтиётӣ, куштори тасодуфӣ
Неотложные следственные действия	– амали тафтишоти бетаъхир
Неотчуждаемость прав человека	– бегонанашаванда будани ҳуқуқи инсон
Неосуществимый	– амалинашаванда, иҷронашаванда
Неотвратимый	– ноғузир, ҳатмӣ, ноилоҷ
Неотразимые доводы	– далелҳои эътирознопазир
Неотчуждаемость	– бегонанашаванда
Неотчуждаемость имущества	– бегонанашавии молу мулк
Неотчуждаемые доходы	– даромадҳои бегонанашаванда (мусодиранопазир)
Неотъемлемое право	– ҳуқуқи ҷудоинопазир
Неофициальное заявление	– изҳороти ғайрирасмӣ
Неоценимое богатство	– сарватҳои гаронбаҳо, сарватҳои бебаҳо
Неплатежеспособность	– пардохтноқобил, ғайри қобили пардохт
Неплательщик	– қарздор, пардохтнақунанда
Неповинный	– бегуноҳ, беайб
Неповиновение власти	– саркашӣ кардан аз итоат ба ҳокимият
Неповиновение	– саркашӣ, итоат накардан
Неподдельный документ	– ҳуҷҷати асли
Неподкупность	– садоқат, вафодорӣ, устуворӣ
Неподкупный	– содиқ, бовафо, устувор

Неподследственность	– тафтишнашаванда, тафтишнопазир
Неподсудное дело	– парвандаи тобеияти судӣ надошта
Неподсудный	– суднопазир
Непознаваемый	– даркнопазир
Неполная дееспособность	– қобилияти ҳуқуқии нопурра
Неполноправный	– комилхуқуқ набудан, ғайрикомилхуқуқ
Неполовозрелый	– ноболиғ
Непоправимая ошибка	– хатои ислоҳнопазир
Непоправимо	– ислоҳнопазир
Непорочный	– бокира
Непоследовательное суждение	– муҳокимаи бемантиқ
Непосредственное действие конституции	– амали бевоситаи конститутсия
Непосредственность судебного разбирательства	– баррасии судии бевосита, баррасии судии мустақим
Непосредственность судопроизводства	– бевоситагии (мустақимии) муурофияи суд
Неправомерность притязаний	– талаби даъвои ғайрихуқуқӣ
Неправомерный	– ғайрихуқуқӣ
Неправомерные действия	– амали ғайрихуқуқӣ, амали нодуруст
Неправомерность	– беваколатӣ, беҳуқуқӣ
Неправомерность суда	– беваколатии суд
Неправомерный	– беваколат, беҳуқуқ
Неправомерный суд	– суди беваколат
Неправоспособность	– қобили ҳуқуқ набудан
Неправоспособный	– қобилияти ҳуқуқӣ надоштан
Неправосудие	– беадолатии суд, беадолатӣ
Неправосудный приговор	– ҳукми хилофи қонун, ҳукми беадолатона
Неправота	– ноҳақ будан
Неправый суд	– суди беадолат
Непреднамеренное трансграничное перемещение	– интиқоли байнисарҳадии беғаразона
Непредвиденный случай	– ҳодисаи ногаҳонӣ, ҳодисаи ғайричашмдошт
Непреднамеренный	– беғараз, ғайриқасдона
Непредотвратимый	– бартарафнашаванда, ногузир
Непредумышленный	– беғараз
Непреклонное решение	– қарори қатъӣ
Непрекословно	– бечунучаро
Неприкословное повиновение	– итоати бечунучаро
Непреложный	– тағйирнопазир, бебаҳс
Непреложная истина	– ҳақиқати бебаҳс
Непременное условие	– шарти ҳатмӣ
Непреодолимая сила	– қувваи муқовиматнопазир, қувваи рафънопазир, қувваи бартарафнашаванда, нерӯи рафънопазир
Неперекаемый	– эътирознопазир, раднопазир
Непрерывность судопроизводства	– пайдархамии муурофияи судӣ, муттасилии муурофияи судӣ, бефосила будани муурофияи судӣ
Непрерывное образование	– таҳсилоти муттасил, таҳсилоти пайдархам
Непрерывный трудовой стаж	– собикаи кори бефосила
Непреминение наказания	– татбиқ накардани ҷазо
Неприкосновенность	– дахлнопазирӣ
Неприкосновенность депутата	– дахлнопазирии вакил
Неприкосновенность жилища	– дахлнопазирии манзил
Неприкосновенность личности	– дахлнопазирии шахсӣ

Неприкосновенность судьи	– дахлнопазирии судя
Неприкосновенность частной жизни	– дахлнопазирии хаёти хусусӣ
Неприменение срока давности	– татбиқ накардани муҳлати мурур
Непримиримость	– оштинопазирӣ
Неприсоединение	– бетарафӣ, ҳамроҳнашавӣ
Неприсутственное время	– вақти аз кор холӣ
Непричастность	– дахл надоштан, шарик набудан
Непричастность к преступлению	– ба ҷиноят шарик набудан, ба ҷиноят дахл надоштан
Неприятное отношение	– муносибати душманона
Непрокредитованные запасы	– захираҳои барояшон кредит доданашуда
Непростительная небрежность	– мусолиҳакорӣ авфнопазир
Неработоспособность	– қобилияти кор надоштан, корношоямӣ
Нерабочее время	– вақти аз кор холӣ, вақти берун аз кор
Неравенство	– нобаробарӣ
Неравноправие	– нобаробарҳуқуқӣ
Неравноправность	– нобаробарҳуқуқӣ
Неравноправный	– нобаробарҳуқуқ
Неравноправный договор	– шартномаи нобаробарҳуқуқ
Нерадивое отношение к труду	– фориғболӣ нисбат ба кор
Неразгаданная тайна	– сирри пинҳонӣ, сирри ошкорнашуда
Неразгаданность тайны	– ниҳон будани сир
Неразделимость имущества	– тақсимнопазирии молу мулк
Неразделимый	– тақсимнопазир, тақсимнашаванда
Нервнобольной	– бемори асабӣ
Нерезиденты	– ғайрирезидентҳо
Нерентабельное предприятие	– корхонаи бедаромад, корхонаи зарарнок
Нерушимость клятвы	– мустаҳкамӣ қасам, савгандро вайрон накардан
Несение пограничной службы	– ба ҷо овардани хизмати сарҳадӣ
Несменяемость судей	– ивазнашаванда будани судяҳо
Несовершеннолетие	– ноболиғӣ
Несовместимые с законом действия	– амалҳои хилофи қонун
Несомненный факт	– далели бегумон, далели бешубҳа
Несостоятельность	– нодорӣ
Несостоятельность доводов	– беасосии далелҳо, беасосии вачҳо
Несостоятельный должник	– қарздори нодор, қарздори нотавон
Несправедливость	– беадолатӣ
Несправедливый приговор	– ҳукми беадолатона
Нестандартная продукция	– маҳсулоти ғайристандартӣ
Нести ответственность	– ҷавобгар будан, ҷавобгариро ба зимма гирифттан, масъул будан
Несун	– майдадузд
Несущественные изменения	– тағйиротҳои ҷузъӣ
Несчастный случай	– ҳодисаи тасодуфӣ
Неточная формулировка	– ифодаи носаҳеҳ, шаклбандии номукамал
Нетрезвый	– маст, сархуш
Нетрудовой	– ғайримехнатӣ, муфт
Нетрудовые доходы	– даромади муфт
Нетрудоспособные граждане	– шаҳрвандони ғайриқобили мехнат
Нетрудоспособный	– ғайриқобили мехнат
Нетрудящийся	– бекор
Неубедительность	– бедалелӣ, безътимодӣ
Неубедительный довод	– вачҳи безътимод, далели безътимод

Неуважительная причина	– сабаби беасос, сабаби беузр
Неудача	– нокомӣ
Неудобный	– беҳаловат, нороҳат
Неукоснительное соблюдение закона	– риояи бечунучарои қонун
Неустойка (штраф, пеня)	– ноустуворона (ҷарима, пеня)
Неуловимый	– дастгирнашаванда
Неуспешность	– бемуваффақиятӣ, нокомӣ
Неуязвимое доказательство	– далели эроднопазир, далели раднопазир
Нехватка	– камбуд, норасоӣ
Неценовая конкуренция	– рақобати ғайринархӣ
Нечестность	– бевичдонӣ, бешарафӣ
Нечистоплотные приемы	– усулҳои зишту разилона
Нечистый на руку	– порахӯр, ришватситон
Нештатный работник	– корманди ғайриштатӣ
Неявка	– ҳозир нашудан, наомадан
Ни перед чем не остановиться	– аз чизе рӯй нагардондан, ба ҳар қор (қирдор) тайёр будан
Нигилизм	– нигилизм
Нижестоящая избирательная комиссия	– комиссияи интихоботии поёнӣ
Нижний чин	– рутбаи поёнӣ
Нижняя палата	– палатаи поёнӣ, маҷлиси поёнӣ
Низкооплачиваемый	– каммузд
Низменное побуждение	– майли паст, майли ночиз
Ничтожная причина	– сабаби беаҳамият
Ничтожные сделки	– аҳди беоқибат, аҳди беаҳамият
Ничтожный	– беоқибат, ботил, беаҳамият
Нищенское существование	– зиндагии камбағалона
Нищенство	– гадоӣ, бенавоӣ
Новация	– нав қардани уҳдадорӣ
Новобрачные	– оилаҳои навбунёд, навхонадоршудагон
Ножные кандалы	– завлонаи пой
Номинальные убытки	– зиёни номиналӣ, зиёни нишондодашуда
Норма	– меъёр
Норма международного права	– меъёри ҳуқуқи байналмилалӣ
Норма поведения	– меъёри рафтор
Норма права	– меъёри ҳуқуқ
Нормальные отношения	– муносибатҳои муътадил
Наказывание	– ҷазодиҳӣ
Низко	– разилона
Низость	– пастфитратӣ, разилӣ
Норма естественной убыли	– меъёри камшавии табиӣ
Норма представительства	– меъёри намояндагӣ
Нормативная цена земли	– нархи меъёрии замин
Нормативный правовой акт	– санади меъёрии ҳуқуқӣ
Нормативное толкование	– тафсири меъёрӣ
Нормативные документы	– ҳуҷҷатҳои меъёрӣ
Нормативный	– меъёрӣ
Нормативный акт	– санади меъёрӣ
Нострификация	– баробарарзиш қардан
Нота	– эътирознома (нотаи дипломатии як давлат ба давлати дигар)
Нота	– эътирознома
Нотариальная контора	– идораи нотариус

Нотариальная копия	– нусхаи натариалӣ
Нотариальный акт	– санади нотариалӣ
Нотариат	– нотариат
Нотариус	– нотариус
Ноу- хау	– ноу хау
Ночное время	– вақти шабона
Ношение оружия	– гирифта гаштани силоҳ
Нрав	– ахлоқ, маънавият
Нравственная зрелость	– камолоти маънавӣ

(давом дорад)

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ, МАҚОМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ

Давлату ҳукумати Тоҷикистон дар идомаи сиёсати хирадмандона ва вусъатбахши худ пайомадҳои нав ба нав дар соҳаи қонунгузорӣ ва дигар соҳаҳои гуногуни ҷомеа амалӣ карда истодааст, ки беш аз пеш мавқеи қонун ва таъмини кафолати ҳуқуқӣ инсонро устувор менамояд. Аз ин ҷониб, дар қонунгузори соҳаи соҳтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ дар нимсолаи аввали соли 2016 аз тарафи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби ҳуқуқи таҷаббуси қонунгузорӣ ба як қатор Қонуну Кодексҳои амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Аз ҷумла,

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 1 марти соли 2005, №82 тағйироти зерин ворид карда шуд:

1. Моддаи 5 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 5 Роҳбарӣ ва идоракунии Қўшунҳои сарҳадӣ

1. Роҳбарии умумӣ ва назорати фаъолияти Қўшунҳои сарҳадиро Раиси Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд.

2. Роҳбарии бевосита ва идоракунии оперативии фаъолияти Қўшунҳои сарҳадиро муовини якуми Раиси Кумитаи давлатии амнияти миллии ҚТ- Фармондеҳи Қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии ҚТ амалӣ менамояд, ки бо Фармони Президенти ҚТ ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда мешавад.

3. Муовини якуми Фармондеҳи Қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии ҳамзамон сардори Сарситоди Қўшунҳои сарҳадӣ мебошад.

4. Муовини якум ва муовинони Фармондеҳи Қўшунҳои сарҳадӣ бо Фармони Президенти ҚТ ба вазифа таъин ва аз вазифа озод карда мешаванд».

2. Қисми якуми моддаи 7 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Қўшунҳои сарҳадӣ аз Дастгоҳи марказӣ, раёсатҳои Қўшунҳои сарҳадӣ, дар вилоятҳо,

отрядҳои сарҳадӣ, қисмҳои ҳарбӣ, комендантураҳо, дидбонгоҳҳо (застваҳо), нуқтаи гузаргоҳҳои сарҳадӣ, Донишкадаи сарҳадӣ, муассисаҳои ҳарбӣ-тиббӣ, таълими, воҳидҳои махсус ва воҳидҳои таъминоти ақибгоҳӣ иборат мебошанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 20 марти соли 2008, №362 Сарҳати 6 моддаи 11 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«— муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар мақомоти амнияти миллий».

Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 25 июли соли 2005, №107 дар қисми 2 моддаи 4 илова бо мазмуни зерин ворид карда шуд:

«Мақомоти прокуратура тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсияро дар мақомоти мазкур муайян намуда, онҳоро дар амал татбиқ менамояд».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молияви ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 20 марти соли 2008, №374 дар сарҳати 4 моддаи 3 иловаи зерин ворид карда шуд:

«— муайн ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар мақомоти назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

1. Дар моддаи 6 пас аз калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,» калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

2. Банди 12 қисми 1 моддаи 36 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«12. Ризоят барои таъин намудани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак». Ва бандҳои 12-18 мувофиқан бандҳои 13-19 ҳисобида шуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Кодекси иҷроӣ ҷазоӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 15 март соли 2016, №1276

1. Ба қисми 3 моддаи 16; номи моддаи 271; банди а) қисми 1 моддаи 29 пас аз калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон,» калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

2. Қисми 4 моддаи 271 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4. Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак аз ҳуқуқи имкониятҳои муқаррарнамудаи ҳамин модда истифода мебарад».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Кодекси муҳофизати ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 15 март соли 2016, №1280

Дар қисми 2 моддаи 119 Кодекс калимаҳои «сардори Раёсати» ба калимаҳои «директори Агентии» иваз карда шуд.

Ба қисми 2 моддаи 21 **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тартиб ва шароити дар ҳаёти ҳамаҷонибаи гумонбаршуда, айбдоршаванда ва судшаванда» аз 28 июни соли 2011, №720** ва сарҳати 7 қисми 1 моддаи 6 **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 5 март соли 2007, №233** пас аз калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи системаи иҷроӣ ҷазоӣ ҷиноятӣ»

Ба сарҳати 3 моддаи 4 Қонуни мазкур бо мазмуни «- муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили ҳафҳои коррупсия дар мақомоти системаи иҷроӣ ҷазоӣ ҷиноятӣ;» илова карда шуд.

Ба моддаи 534¹ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳои зерин ворид карда шуд:

– ба номи модда, қисми 1, 2, ва 3 пас аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «ва Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» илова карда шуд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният»

1. Ба моддаи 10 сарҳати 8 ворид карда шуд:

«– бо пешниҳоди Шӯрои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон кансепсия ва стратегияи амнияти миллиро тасдиқ менамояд;» илова гардид.

2. Дар қисми 3 моддаи 28 ҷумлаи сеюм бо мазмуни «Котиби Шӯрои амният фаъолияти Шӯрои амниятро ва ба дастгоҳи Шӯрои амният роҳбарӣ менамояд» илова карда шуд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйири иловаҳо ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон»

1. Дар қисми 2 моддаи 49 калимаҳои «ду ҳазору яксаду навад» ба калимаҳои «бисту як ҳазору нӯҳсад»; ба қисми 10 пас аз калимаҳои «барои ҳисобҳо» калимаҳои «, ба истиснои ҷиноятҳои дар қисми 11 ҳамин модда пешбинишуда,» илова ворид гардид. Инчунин қисмҳои 11 ва 12 илова шуд:

«11) Дар ҳолати ашаддӣ саркашӣ намудан ва ё имконпазирии пардохти ҷарима, ки барои содир намудани ҷиноятҳои дар моддаҳои 319-321 ҳамин Кодекс пешбинигардида таъин карда шудааст, суд ҷазои ҷаримаро (ё қисми пардохти онро) ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ иваз менамояд. Ин масъала аз ҷониби суде, ки ҳукм баровардааст, ё суди маҳалли иҷроӣ ҷазо ва ё суди боло ҳал карда мешавад.

12) Ҳангоми иваз намудани ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҷазои ҷарима ё ҷазои ҷарима ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ барои содир намудани ҷиноятҳои дар қисми 11) ҳамин модда пешбинигардида як шабонарӯзи маҳрум сохтан аз озодӣ ба панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробар аст».

2. Моддаи 142¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 142¹. Алоқаи ҷинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона бо суистифода аз ҳиссиёт ва боварии динӣ

1. Алоқаи чинсӣ, дигар ҳаракатҳои хусусияти шахвонидошта ё ҳаракатҳои бадахлоқона, ки бо сустифода аз ҳиссиёт ва боварии динии чабрдида ё дар раванди таълими динсодир шудааст, – бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар нисбат ба шахси ноболиғ содир шуда бошад, – бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешавад.».

3. Дар моддаи 319 санксияи қисми 1) дар таҳрир нав «бо ҷарима ба андозаи аз се ҳазору шашсаду панҷоҳ то нӯҳ ҳазору яксаду панҷ нишондиҳанда баорӣ ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ба ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.»;

4. Дар моддаи 352 илова ворид гардид:

«Эзоҳ: Шахс барои саркашӣ намудан аз додани нишондод ба муқобили худ ва ҳешовандони наздиқаш ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашаида намешавад.».

Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Ном ва диспозитсияи қисми 1 моддаи 311 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 311. Риоя накардани қоидаҳои ҳамлу нақли бори хавфнок, калонҳаҷм, вазнин ва маҳдудиятҳои мавсимии вазн ва сарборӣ бо нақлиёти автомобилӣ

1. Барои аз тарафи ронандагон риоя нагардидани қоидаҳои ҳамлу нақли бори хавфнок, калонҳаҷм, вазнин ва маҳдудиятҳои мавсимии вазн ва сарборӣ ба меҳвари воситаҳои нақлиёт ҳангоми ҳаракати онҳо дар роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум,- ».

2. Ба моддаи 323 қисми 4:

«4. Барои худсарона баромадани ронандагони воситаҳои нақлиёт аз самтҳои муқарраршудаи байналмилалӣ хатсайр ё то охири он нарафтани (ба истиснои хатсайри муқарраршудаи таҳвили молҳои таҳти назорати гумрукӣ қарордошта),- ба андозаи аз ҳаштод то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.»

3. Инчунин моддаи 350¹ дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 350¹. Риоя накардани талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи алоқаи барқӣ ҳангоми ба фурӯш баровардани симкортҳо

Барои риоя накардани талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи алоқаи барқӣ ҳангоми ба фурӯш баровардани симкортҳо (пайваस्तкунии муштариён ба шабакаи алоқаи барқӣ),- ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз ҳафтод то сад, ба шахсони мансабдор аз яксаду панҷоҳ то дусад ва ба шахсони ҳуқуқӣ ҳаштсад то як ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.».

4. Матни моддаи 356 қисми 1 ҳисобида шуда, санксияи модда дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«ба шахсони мансабдор ба андозаи аз сӣ то панҷоҳ ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз сад то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.».

Инчунин қисми 2 бо мазмуни зерин илова гардид:

«2. Барои фаъолият бидуни бақайдгирии шартномаҳои пайвастшавии байнишабакавии шабакаҳои алоқаи барқӣ,-ба шахсони мансабдор ба андозаи аз сӣ то панҷоҳ ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз сад то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.».

5. Ҳамзамон ба моддаҳои 364¹ ва 368¹ иловаҳо ворид карда шуд:

«Моддаи 364¹. Сохтакорӣ аломатҳои давлатии пардохти алоқаи почта ва ё истифодаи он» ва «Моддаи 368¹. Истифодаи ғайриқонунии рақамгузори алоқаи барқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё барои истифода ба шахсони дигар додани он».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ҷинояткорӣ муташаккилона»

Сарҳатҳои 6 ва 7 қисми 2 моддаи 9 дар таҳрири зерин ифода гардиданд:

«– бо тартиби муқарарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти иҷозатномадиҳанда, иҷозатдиҳанда ё ба суд оид ба бекор намудани амали иҷозатнома, ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ ба намудҳои дахлдори фаъолият мурочиат намоянд;

– бо тартиби муқарарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба прокурори дах-

лдор оид ба суд даъво (пешниҳод, ариза) овардан дар бораи безъятибор дониستاني аҳдҳо, барҳам додани ташкилотҳои терористӣ, ташкилотҳои, ки таввасути онҳо савдои одамон ба роҳ монда шудааст, ташкилотҳои ба гурӯҳи муташаккили ҷигоятӣ, иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкilotи ҷиноятӣ) мусоидаткунанда ё онҳоро маблағгузоринамуда, инчунин мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бори мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой)» оид ба манъ намудани ғайриқонунии иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ё динӣ, ки шахси ҳуқуқӣ ҳисоб намеёбанд ва ғайриқонунии экстремистиро амалӣ мегардонанд, муроҷиат намоянд.»

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Ба Қонуни мазкур тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Боби 51 бо номи «Боби 51. Муовини ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва 7 моддаи нав бо номҳои зерин ифода гардид:

«Моддаи 321. Таъсиси вазифаи муовини ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»; «Моддаи 322. Талабот нисбати номзад ба Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак»; «Моддаи 323. Тартиби ба вазифа таъин ва аз вазифа озод намудани Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак»; «Моддаи 324. Ба вазифа шурӯъ намудан, муҳлати ваколат ва дахлнопазирии Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак»; «Моддаи 325. Маҳдудиятҳои барои ишғоли вазифаи Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак»; «Моддаи 326. Салоҳият, ғайриқонуният ва кафолатҳои моддиву иҷтимоии Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак»; «Моддаи 327. Маърузаҳои ҳарсола ва махсуси Ваколатдор оид ба ҳуқуқи кӯдак».

2. Моддаи 36 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 36. Шӯрои Ҷамоҳангсоз ва коршиносони назди Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон

1. Дар назди Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон бо мақсади Ҷамоҳангсозии ғайриқонунии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар самти ҳифзи ҳуқуқи

озодиҳои инсон ва расонидани ёрии машваратӣ Шӯрои Ҷамоҳангсоз ва коршиносон таъсис дода мешавад.

2. Низомнома ва ҳайати Шӯрои Ҷамоҳангсоз ва коршиносонро Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон тасдиқ мекунад».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси муруфиавии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Ба Кодекси мазкур тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд.

1. Моддаи 167¹ бо мазмуни зерин илова гардид:

«Моддаи 167¹. Барқарор намудани парвандаи ҷиноятӣ

1. Барқарор намудани парвандаи ҷиноятӣ нобуд ё гумшуда ва ё қисми маводи он ҳангоми пешбурди тафтиши пешакӣ ва таҳқиқ бо қарори прокурор амалӣ карда мешавад. Дар ҳолати нобуд ё гумшудани парвандаи ҷиноятӣ ва ё қисми маводи он дар рафти пешбурди судӣ барқарор намудани онҳо, бо қарори суд амалӣ гардида, барои иҷро ба прокурор ирсол карда мешавад.

2. Парвандаи ҷиноятӣ нобуд ё гумшуда аз рӯи нусхаҳои ниғахдошташудаи маводи парвандаи ҷиноятӣ, ки бо тартиби пешбини-намудаи Кодекси мазкур далел эътироф карда мешаванд, инчунин бо роҳи гузаронидани амалҳои тафтишӣ барқарор карда мешаванд.

3. Муҳлатҳои таҳқиқ, тафтиши пешакӣ парвандаи ҷиноятӣ ва дар ҳабс нигоҳ доштани айбдоршаванда ҳангоми барқарор намудани парвандаи ҷиноятӣ бо тартиби муқараркардаи моддаҳои 112, 155 ва 164 Кодекси мазкур ҳисоб карда мешаванд.

4. Агар аз рӯи парвандаи ҷиноятӣ нобуд ё гумшуда ҳадди ниҳонии муҳлати дар ҳабс нигоҳ доштан гузашта бошад, айбдоршаванда бояд фавран озод карда шавад.»

2. Моддаи 203 дар таҳрири нав ифода гардид:

«Моддаи 203. Хусусияти пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ноболиғ

1. Ҳангоми пурсиши шохид ё ҷабрдидаи ба синни шонздаҳ нарасида, инчунин шохид ё ҷабрдидаи ноболиғе, ки бинобар ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳии худ имконияти мустақилона ҳимоя кардани ҳуқуқ манфиатҳои қонунии худро надорад, иштироки омӯзгор ва (ё) равоншинос ҳатмӣ мебошад. Омӯзгор ё равоншинос ҳангоми пурсиши шохид ва ҷабрдида

синаш аз шонздаҳ боло бо салоҳдиди прокурор, муфаттиш ва ё бо дархости Ҳимоятгар иштирок мекунад. Ҳангоми пурсиши шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиғ иштироки намояндагони қонунии он ҳатмист.

2. Шоҳид ва ҷабрдидаи синашон ба шонздаҳ нарасида, инчунин шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиге, ки бинобар ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳии худ имконияти мустақилона Ҳимоя кардани ҳуқуқ манфиатҳои қонунии худро надорад, доир ба ҷавобгарӣ барои надодани нишондод ва дидаю доништа додани нишондоди бардурӯғ огоҳ карда намешаванд. Ҳангоми ба чунин шоҳидон ва ҷабрдидагони ноболиғ фаҳмонидани ҳуқуқ ва уҳдадорихои мурофиавии онҳо таъкид карда мешавад, ки танҳо ҳақиқатро гӯянд. Ба шоҳидон ва ҷабрдидагони ноболиғ ҳуқуқи надодани нишондоде, ки худи онҳо ва ҳешовандони наздики онҳоро ба содир кардани ҷиноят айбдор мекунанд, фаҳмонида мешавад. Дар бораи фаҳмонидани ҳуқуқу уҳдадорихо дар протокол қайд гузошта, он бо имзои шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиғ, намояндаи қонунии ӯ, омӯзгор ва ё равоншинос тасдиқ карда мешавад.

3. Омӯзгорон ва ё равоншиносон ҳуқуқ доранд бо иҷозати муфаттиш ба шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиғ саволҳо диҳанд ва баъди ба охир расидани пурсиш бо протоколи пурсиш шинос шаванд ва доир ба дурустӣ ва пурагии сабтҳои он мулоҳизаҳояшонро пешниҳод намоянд. Ин ҳуқуқро муфаттиш пеш аз пурсиши шоҳид ва ҷабрдидаи ноболиғ ба омӯзгор ё равоншинос мефаҳмонад. Дар ин хусус дар протоколи пурсиш сабт карда мешавад.

4. Ба шахсони дар қисми 1 ҳамин модда зикршуда, ки ҳангоми пурсиши шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиғ иштирок кардаанд, ҳуқуқи пешниҳоди мулоҳизоти ба протокол воридшаванда оид ба вайрон гардидани ҳуқуқу манфиатҳои пурсишшавандагон, додани саволҳо иҷозати муфаттиш фаҳмонида мешавад. Муфаттиш метавонад саволро рад намояд, вале бояд онро ба протокол ворид намуда, сабаби радкуниро зикр кунад.»

3. Қисми 1 моддаи 316 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«1. Ҳангоми пурсиши шоҳид ё ҷабрдидаи ба синни шонздаҳ нарасида, инчунин шоҳид ё ноболиге, ки бинобар ҳолати ҷисмонӣ ва рӯҳии худ имконияти мустақилона Ҳимоя кардани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии худро надорад, иштироки омӯзгор ва ё равоншинос ҳатмӣ мебошад. Омӯзгор ё равоншинос ҳангоми пурсиши шоҳид ва ҷабрдидаи синаш аз шонздаҳ бол обо салоҳдиди суд, судя ва ё бо дархости айбдоркунандаи давлатӣ ё Ҳимоятгар иштирок мекунад. Ҳангоми пурсиши шоҳид ё ҷабрдидаи ноболиғ иштироки намояндагони қонунии онҳо ҳатмист. Шахсони зикргардида бо иҷозати раисикунанда метавонанд ба ҷабрдида ва шоҳид савол диҳанд.»

Ҳамин тавр қайд кардан бамаврид аст, ки қабули қонунҳои нав ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда номувофиқатии меъёрҳои ҷойдоштаро аз байн бурда, далел аз пешравӣ ва фаъолияти пурсамари мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва қонунгузор дар ҷумҳурӣ буда, баҳри ҳамаҷониба дар амал татбиқ гардидани онҳо мусоидат менамоянд.

**Абдулло Маҳмадшарифзода,
мутахассиси шуъбаи қонунгузори
кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои
табӣ ва ҳифзи муҳити зист**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ, СОҲИБКОРӢ ВА ОИЛАВӢ

Бо мақсади ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтган ва қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд.

Аз ҷониби парламенти кишвар дар соҳаи граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ моҳи март соли 2016 ба як қатор қонунҳои амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд. Аз ҷумла:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 март соли 2016, №1290;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» аз 15 март соли 2016, №1291;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» аз 15 март соли 2016, №1292;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» аз 15 март соли 2016, №1300;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» аз 15 март соли 2016, №1301;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» аз 15 март соли 2016, №1302.

Ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моддаи 14 ҳолатҳое, ки монетаи ақди никоҳ мегарданд, сархатҳои чорум, панҷум, шашум ва ҳафтум бо мазмуни зерин тағйиру иловаҳо ворид гардиданд;

«– байни фарзандони бародарон, хоҳарон, бародару хоҳар;

– байни тағо ва ҷиян, амак ва бародарзода, хола ва хоҳарзода, амма ва ҷиян;

– байни шахсоне, ки аз як зан шир макидаанд;

– байни шахсоне, ки аз муоинаи тиббии ҳатмӣ нагузаштаанд;».

Моддаи 15 Кодекси мазкур дар таҳрири зерин илова карда шуд:

«Моддаи 15. Муоинаи тиббии ҳатмии шахсони никоҳшаванда

1. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд пеш аз бастанӣ ақди никоҳ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаҳои давлатии соҳаи тандурустии маҳалли зист ё истиқомати доимӣ аз муоинаи тиббии ҳатмӣ ба таври роғгон мегузаранд ва онҳо бо натиҷаи муоинаи тиббии ҳатмии ҳамдигар шинос карда мешаванд.

2. Машваратдиҳӣ оид ба тарзи солими ҳаёт, танзими оила ва таъсири бемориҳо ба саломатии насл аз ҷониби муассисаҳои давлатии соҳаи тандурустии маҳалли зист ё истиқомати доимӣ мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад.»

Дар моҳи март соли равон ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» ду маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардид.

Якум, бо мақсади бастанӣ ақди никоҳ шахсони никоҳшаванда дар асоси моддаи 35 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бақайдгирии давлатии асноди ҳолати шаҳрвандӣ» бо пешниҳод намудани аризаи муштарак ақди никоҳи худро дар мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ба қайди давлатӣ мегиранд Барои пешниҳод намудани аризаи муштарак шахсони никоҳшаванда якҷанд намуд маълумотномаҳо ро пешниҳод менамоянд. Тибқи тағйироти нави ба Қонуни мазкур воридгардида шахсони никоҳшаванда пеш аз қайди давлатии ақди никоҳ бояд аз муоинаи тиббии ҳатмӣ гузаранд. Ва ба банди сеюми қисми 1 моддаи 35 Қонуни мазкур сархати сеюм бо мазмуни зерин илова карда шуд: «-ҳуҷҷати тасдиқкунандаи муоинаи тиббии ҳатмии шахсони никоҳшаванда;».

Дуюм, ба моддаи 20 ва қисмҳои 2 ва 3 моддаи 67 Қонуни мазкур тағйиру иловаҳо ворид гардиданд.

Моддаи 20 Қонуни мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шуд: «Моддаи 20. Номи шахс ва тартиби сабти насаб, ном ва номи падар

1. Ҳар шахс дар мавриди бақайдгирии давлатии таваллуд ба насаб, ном, инчунин номи падари ба арзишҳои таърихӣ ва фарҳанги миллии тоҷикӣ асоснок ҳуқуқ дорад. Номгузори ва шакли дурусти навишти он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи фарҳанг, анъанаҳои миллии ва Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ, ки аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда мешавад, амалӣ мегардад.

2. Дар ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият, ки номгӯи он бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият» муқаррар гардидааст, насаб, ном, номи падари шахе (агар дошта бошад) сабт карда мешаванд.

3. Насаби кӯдак дар вақти бақайдгирии давлатии таваллуд бо насаби падар ё модар ва ё насаби аз номи падар ташаккулифта сабт карда мешавад. Дар сурати гуногун будани насаби падару модар насаби кӯдак бо мувофиқаи падару модар бо насаби падар ё модар ё ин ки тибқи талаботи қисмҳои 4, 7 ва 8 ҳамин модда сабт карда мешавад.

4. Насаби шахс тибқи анъанаҳои миллии тоҷикӣ метавонад аз номи падар ё решаи насаби ӯ бо иловаи пасвандҳои насабсози -й, -зод, -зода, -он, -ён, -иён, -ёр, -ниё, -фар ташаккул ёбад. Насаби шахс ҳамчунин метавонад аз номи падар ё решаи насаби падар ё модар бе илова намудани пасвандҳои насабсоз ташаккул ёбад.

5. Номи кӯдак бо мувофиқаи падару модар тибқи талаботи қисми 1 ҳамин модда сабт карда мешавад. Ба кӯдак гузоштани номи ба фарҳанги миллии тоҷикӣ бегона, номи ашӯ, мол, ҳайвонот ва парандагон, инчунин ном ва ибораҳои тақриромез, ки шаъну шарафи инсонро паст мезананд ва одамонро ба табақаҳо ҷудо менамоянд, манъ аст. Ба номи шахс илова кардани таҳаллуҷҳои «мулло», «халифа», «тӯра», «хоҷа», «хӯҷа», «шайх», «валӣ», «охун», «амир», «сӯфӣ» ва ба инҳо монанд, ки боиси тафриқаандозӣ дар байни одамон мегарданд, манъ аст.

6. Номи падар бо иловаи пасвандҳои ташаккулдиҳандаи -зод, -зода, -ёр, -ниё, -фар ва ё бе иловаи чунин пасвандҳо ташаккул меёбад.

7. Дар ташаккули насаб ва номи падар тақриран истифода бурдани як пасванд, инчунин истифодаи як ном бе иловаи пасванд ҳам дар ташаккули насаб ва ҳам дар ташаккули номи падар манъ аст.

8. Дар сурати мавҷуд набудани розигии байни падару модар номи кӯдак ва (ё) насаби ӯ (дар сурати насабҳои гуногун доштани падару модар) дар китоби сабти таваллуди кӯдак аз рӯи қарори

мақомоти васоят ва парасторӣ сабт карда мешаванд.

9. Дар ҳолати дар ақди никоҳ, набудани модар бо падари кӯдак ва агар падарӣ муқаррар нашуда бошад, номи кӯдак ва номи падари ӯ бо тартиби муқаррарнамудаи моддаи 19 Қонуни мазкур ба қайд гирифта мешаванд.

10. Тарзи навишти насаб, ном ва номи падар дар ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи шахсият тибқи Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ба роҳ монда мешавад.

11. Ҳуқуқи ақаллиятҳои миллии ба ном дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи анъанаҳои миллиашон кафолат дода мешавад. Намояндагони ақаллиятҳои миллии, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, бо хоҳиши худ метавонанд номгузори кӯдаконашонро тибқи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ ё анъанаҳои миллиашон амалӣ намоянд. Тартиби навишти насаб, ном ва номи падари шаҳрвандон-намояндагони ақаллиятҳои миллии мутобиқи қоидаҳои имлои забони дахлдор амалӣ карда мешавад. Истифодаи санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ вобаста ба номгузори бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.»

Қисмҳои 2 ва 3 моддаи 67 Қонуни мазкур бо мазмуни зерин илова гардида ва қисмҳои 2,3,4, ва 5 мувофиқан қисмҳои 4, 5, 6 ва 7 ҳисобида шуданд.

«2. Иваз намудани номи шахс тибқи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ сурат мегирад. Иваз намудани насаб ва номи падар тибқи анъанаҳои миллии дар асоси талаботи моддаи 20 Қонуни мазкур амалӣ карда мешавад.

3. Намояндагони ақаллиятҳои миллии, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, бо хоҳиши худ метавонанд номи худро тибқи Феҳристи номҳои миллии тоҷикӣ ё анъанаҳои миллиашон иваз намоянд. Мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ҳангоми иваз намудани номи намояндагони ақаллиятҳои миллии, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, талаботи қисми 11 моддаи 20 Қонуни мазкурро татбиқ менамоянд.»

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)» тағйироту иловаҳо ворид гардид. Дар тамоми матни Қонуни мазкур калимаҳои «амволе», «амволи», «амвол», «амволӣ», «амволро» ва «амволеро» мувофиқан ба калимаҳои «молу мулке», «молу мулки», «молу мулк», «молумулкӣ», «молу мулкро» ва «молу мулкero» иваз шуд.

Ба моддаи 2 сархатҳои сеюм, чорум ва панҷум бо мазмуни зерин илова гардиданд:

«-ичораи молиявӣ (лизинг) бо минбаъд ба даст овардани ҳуқуқи моликият ба предмети ичораи молиявӣ (лизинг) – намуди ичораи молиявии (лизинги) дарозмуддат, ки баъди ба анҷом расидани ин муҳлат предмети ичораи молиявӣ (лизинг) тибқи шартнома метавонад ба моликияти ичорагир гузарад;

– ичораи молиявии (лизинги) амалиётӣ – намуди ичораи молиявӣ (лизинг), ки баъди ба анҷом расидани муҳлати он предмети ичораи молиявӣ (лизинг) ба моликияти ичорагир намегузарад ва ба иҷорадеҳ баргардонидани мешавад;

– ичораи молиявии (лизинги) баргардонидашаванда – намуди ичораи молиявӣ (лизинг), ки тибқи он ичорагир молу мулки худро ба иҷорадеҳ бо шарт мефурушад, ки минбаъд иҷорадеҳ, ин молу мулкро ба ичорагир ба иҷора месупорад.»

Ба Қонуни мазкур моддаи 5¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 5¹. Намудҳои ичораи молиявӣ (лизинг)

Намудҳои ичораи молиявӣ (лизинг):

– ичораи молиявӣ (лизинг) бо минбаъд ба даст овардани ҳуқуқи моликият ба предмети ичораи молиявӣ (лизинг);

– ичораи молиявии (лизинги) амалиётӣ;

– ичораи молиявии (лизинги) баргардонидашаванда.»

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» низ иловаҳо ворид гардид.

Ба моддаи 19 Қонуни мазкур қисми дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Дар ҳолати истифода гардидани хизмати алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзанд, падару модари ӯ ҳуқуқ доранд аз операторон ва провайдерон оид ба истифодабарии хизмати алоқаи барқӣ маълумоти дахлдорро ба таври дахлдор гиранд.»

Инчунин қисми якуми моддаи 20 сархати чорум бо мазмуни зерин илова гардид:

«– ба падару модар маълумотро дар бораи истифодаи хизмати алоқаи барқӣ аз ҷониби фарзандон ройгон пешниҳод кунанд.»

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳҳои автомобилгард ва фаъолияти роҳдорӣ» тағйироту иловаҳо ворид гардид.

Номи Қонун бо ҳарфҳои калон навишта шуда ва муқаддимаи он дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти роҳдориро муайян намуда, ба тараққи додани шабакаҳои роҳҳои автомобилгард ва беҳтар кардани истифодаи онҳо ҷиҳати таъмини интиқоли мусофирон ва борҳо равона шудааст.»

Ба моддаи 1 Қонуни мазкур сархати сездҳум ва чордаҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- объектҳои хизматрасонӣ дар роҳ - биноҳои иморат, иншоот ва дигар объектҳои, ки барои хизматрасонии иштирокчиёни ҳаракат дар роҳ пешбинӣ шудаанд (нуктаҳои фуруши сӯзишворӣ, терминалҳо, меҳмонхонаҳо, таваккуфгоҳҳо барои воситаҳои нақлиёт);

- роҳҳои автомобилгарди пулакӣ - роҳҳои автомобилгарде, ки истифодабарии онҳо дар асоси пулакӣ тибқи талаботи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст;»

Ба Қонун моддаи 1¹ илова карда шуд.

«Моддаи 1¹. Вазифаҳои Қонуни мазкур

Вазифаҳои Қонуни мазкур иборатанд аз:

– таъмини амният ва тараққиёти роҳҳои автомобилгард, беҳтаргардонии ҳолати техникаи онҳо;

– мусоидат ба ҷорӣ намудани технологияҳои нав ва стандартҳо дар соҳаи фаъолияти роҳдорӣ;

– таъмини рақобати босамар ва солим дар бозори қор ва (ё) хизматрасонӣ;

– беҳтаргардонии фазои сармоягузорӣ дар соҳаи фаъолияти роҳдорӣ;

– таъмини пайвастшавии роҳҳои автомобилгард ба шабакаҳои нақлиёти байналмилалӣ.»

Ба Қонуни мазкур боби 7 ва моддаи 50 бо мазмуни зерин илова гардид:

«БОБИ 7. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВӢ

Моддаи 50. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур мутобиқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.»

Инчунин, вобаста ба иловаҳои воридгардида дар Қонуни мазкур калимаҳои «инжинерие», «инжинерии», «зиннатӣ», «баланси», «таллофӣ», «тунеллҳои», «характери» «режим», «актҳои» ва «статуси» мувофиқан ба калимаҳои «муҳандисие», «муҳандисии», «ороишӣ», «мувозинати», «ҷуброн», «нақбҳо», «хусусияти», «низоми», «санадҳои» ва «вазъи» иваз карда шуданд.

**Назаров Д.Д.,
муовини сардори шуъбаи
қонунгузори граждани,
соҳибкорӣ ва оилавӣ**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МЕҲНАТ, МУҲОЧИРАТ ВА ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ

Бо мурури замон ва тақозои ҳаёти ҷомеа дар семоҳаи дуҷуми соли 2016 дар қонунгузори соҳаи меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ як қатор навигариҳо вобаста ба қабул ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунандаи мамлакат аз ҷониби Маҷлиси намоҷандагони Маҷлиси Олии ҚТ ба назар мерасанд. Аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тайёрии варзишӣ»;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф»;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли»;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид».

1. Вобаста ба талабот ва ба вучуд омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар соҳаи варзиш ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тайёрии варзишӣ» аз 15 март соли 2016, дар моддаҳои 2,6,9,10,11,12 ва 14 тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд, ки бештар хусусияти имлоӣ-мазмунӣ доранд. Аз ҷумла:

– дар моддаи 2 дар сархати якум калимаи «даврай» ба калимаи «зинаи» иваз карда шуд. Дар сархати дуюм пас аз калимаҳои «стандартҳои давлатии тайёрии варзишӣ» калимаҳои «ва барномаҳои тайёрии варзишӣ» илова карда шуд.

– дар моддаи 6 сархати панҷум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– тасдиқи барномаҳои тайёрии варзишӣ дар асоси пешниҳоди федератсияҳои варзишӣ ва муассисаҳои тайёрии варзишӣ»;

Дар сархати сеюм бошад, калимаҳои «дастаҳои мунтахаби варзишӣ» ба калимаҳои «дастаи мунтахаби Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба намудҳои варзиш» иваз карда шуданд. Дар

сархати чорум калимаҳои «ва барномаҳои тайёрии варзишӣ» хориҷ карда шуданд.

– дар моддаи 9 қисми 1 мазмунан васеъ шуда, дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«1. Тайёрии варзишӣ дар зинаҳои зерин амалӣ карда мешавад:

- варзишӣ-солимгардонӣ;
- тайёрии ибтидоии варзишӣ;
- машқӣ-варзишӣ;
- мукамалгардонии маҳорати варзишӣ;
- варзиши маҳорати олий»;

Дар қисмҳои 2 ва 5 ҳамин модда ва дар дигар моддаҳои калимаҳои «давра» ва «даврай» мувофиқан ба калимаҳои «зина» ва «зинаи» иваз карда шуданд. Аз қисми 2 калимаҳои «ва барномаҳои тайёрии варзишӣ, ки мақоми ваколатдори давлатӣ муқаррар кардааст, тасдиқ ва» хориҷ карда шуда, аз қисми 3 калимаҳои «таҳия ва» низ хориҷ карда шуданд.

– дар қисми 2 моддаи 11 калимаҳои «мақоми ваколатдори давлатӣ» ба калимаҳои «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

– дар қисми 2 моддаи 12 аз сархати сеюм калимаҳои «барномаҳои тайёрии варзиширо таҳия ва тасдиқ кунад» хориҷ карда шуданд. Дар сархати шашум калимаҳои «барномаҳои тайёрии варзишии давраҳои» ба калимаҳои «стандартҳои давлатӣ ва барномаҳои тайёрии варзишии зинаҳои» иваз карда шуданд.

– дар сархати якуми қисми 3 моддаи 14 калимаи «давраҳои» ба калимаи «зинаҳои» иваз карда шуд.

2. Дар ин радиф, ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 15 март соли 2016, №1295 вобаста ба инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва гуногун гардидани роҳҳои эҳтимолии амалҳои коррупсионӣ ба моддаи 33 сархати бисту шашум бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«– муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар соҳаи маориф»;

3. Ҳамзамон, ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифз саломатии аҳоли» аз 15 майи соли 1997, баҳри мукамал гардонидани оид ба муқаррар намудани қоидаҳои гузаронидани муоинаи тиббии ҳатмии шахсо-

ни никоҳшаванда тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд, аз ҷумла, ба қисми дуюми моддаи 4 Қонуни мазкур сархати понздаҳум бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«– муқаррар намудани Қоидаҳои гузаронидани муоинаи тиббии ҳатмии шахсони никоҳшаванда;».

Ҳамзамон ҷиҳати ифодаи дуруст ва пурраи номи вазорату идораҳои давлатӣ дар сархатҳо, қисмҳо ва моддаҳои 5, 11, 12, 13, 14, 19, 22, 26, 30, 33, 34, 36, 38, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 66, 70, 74, 76, 77 калимаҳои «Вазорати нигоҳдориҳои тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» мувофиқан ба калимаҳои «Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд.

Моддаи 25 Қонуни мазкур, ки ба масъалаи ҳуқуқи шаҳрвандони ақди никоҳкунанда ба муоинаи тиббӣю генетикӣ бахшида шуда буд, хорич карда шуд.

Моддаи 39¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 39¹. Уҳдадориҳои шахсони никоҳшаванда оид ба гузаштани муоинаи тиббии ҳатмӣ

Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрвандони хоричӣ ва шахсони бешаҳрванд, ки ақди никоҳ мебанданд, аз муоинаи тиббии ҳатмӣ дар муассисаҳои давлатии соҳаи тандурустии маҳалли зист ё истиқомати доимӣ ба таври ройгон мегузаранд. Қоидаҳои гузаро-

нидани муоинаи тиббии ҳатмии шахсони никоҳшавандаро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд.».

4. Дар баробари ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 2 августи соли 2011 низ муқаммалтар шуда, тибқи он акнун ба падару модар дар самти назорати дақиқ аз болои ҳамагуна амалҳои фарзандон дар истифодабарии шабакаи умумичаҳонии интернет ҳуқуқҳои васеътар дода шуд. Аз ҷумла, ба моддаи 7 сархати чорум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– аз операторон ва провайдерони хизмати алоқаи барқӣ дар бораи аз тарафи фарзанд истифода шудани хизмати алоқаи барқӣ маълумоти дахлдорро ба таври ройгон гиранд;».

Ба моддаи 8 сархати сездҳум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– аз тарафи фарзанд мақсаднок ва мувофиқ ба таълиму тарбияи ӯ истифода шудани интернетро назорат намоянд;».

5. Инчунин, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид», ки аз 2 августи соли 2011 қабул шудааст, дар моддаи 2 иловатан як иди давлатии бе рӯзи истироҳатӣ дар сархати ҳафтоду якум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«– Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – 16 ноябр».

Бояд тазаккур дод, ки ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда пешравӣ дар фаъолияти пурсамари мақомоти ҳокимияти давлатиро дар ҷумҳурӣ нишон дода, номувофиқатии меъёрҳои ҷойдоштаро аз байн мебарад ва баҳри дар амал татбиқ намудани меъёрҳои пешбинишудаи қонунҳо мусоидат хоҳад кард.

Шукурова А.,
мутахассиси шуъбаи
қонунгузорӣ оид ба меҳнат,
муҳоҷират ва иҷтимоӣ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ, АНДОЗУ ГУМРУК ВА ФАӢОЛИЯТИ БОНКӢ

Дар нимсолаи якуми соли 2016 дар қонунгузории соҳаи молия, андозу гумрук ва фаӢолияти бонкӢ як қатор навигариҳо ба вучуд омад, ки метавон онҳоро пешравӢ дар соҳаи мазкур номид. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон»; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӢ» дар таҳрири нав қабул гардид.

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 17 сентябри соли 2012 қабул гардида, маротибаи 4-ум мебошад, ки ба Кодекси мазкур тағйироту иловаҳо ворид карда мешавад. Ба қисми 1 моддаи 83 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон сархати чорум бо мазмуни зерин илова гардид:

«– муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар мақомоти андоз;».

2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 3 декабри соли 2004 қабул гардида, маротибаи 9-ум мебошад, ки ба Кодекси мазкур тағйироту иловаҳо ворид карда мешаванд. Аз ҷумла:

– Моддаи 4 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 4. Тартиби мавриди амал қарор додани санадҳои меъерии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фаӢолияти гумрукӢ

Санадҳои меъерии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фаӢолияти гумрукӢ бо тартиби пешбининамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» мавриди амал қарор дода мешавад.».

– Моддаи 148 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 148. Тартиби бекор кардан, бозхондан ва боздоштани амали шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдарории гумрукӢ

Тартиби бекор кардан, бозхондан ва боздоштани амали шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдарории гумрукӢ аз

ҷониби мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаӢолияти гумрукӢ муайян карда мешавад.».

– Моддаи 360 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 360. Усули эҳтиётии муайян намудани арзиши гумрукӢ

1. Агар арзиши гумрукии молҳо мутобиқи моддаҳои 355 – 359 ҳамин Кодекс муайян карда нашавад, арзиши гумрукии молҳо арзёбишаванда (воридотӣ) дар асоси маълумоте, ки дар қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд аст, бо роҳу истифодаи тарзу усулҳои ба принципҳо ва муқаррароти ҳамин Кодекс мувофиқ муайян карда мешавад.

2. Усулҳои муайян кардани арзиши гумрукии молҳои мутобиқи ҳамин модда истифодашаванда усулҳои мебошад, ки бо моддаҳои 355-359 ҳамин Кодекс пешбинӣ гардидаанд. Ҳангоми муайян кардани арзиши гумрукии молҳои мутобиқи ҳамин модда зимни татбиқи усулҳои мазкур ба амалҳои зерин иҷозат дода мешавад:

1) барои муайян кардани арзиши гумрукии молҳои нархгузоришаванда (воридотӣ) метавонад арзиши аҳд бо молҳои шабеҳ ё ҳамшабеҳ, ки дар кишвари дигар нисбат ба кишвари истехсолкунандаи молҳои арзёбишаванда истехсол гардидаанд, ба асос гирифта шавад;

2) ҳангоми муайян кардани арзиши гумрукии молҳои дар асоси арзиши аҳдҳо бо молҳои шабеҳ ё ҳамчунин ба инхирофи оқилонаи талаботи муқаррарнамудаи моддаҳои 356 ва 357 ҳамин Кодекс дар хусуси он ки молҳои шабеҳ ё ҳамчунин бояд дар ҳуди ҳамон давра ё давраи ба он мувофиқ чун молҳои арзёбишаванда ворид карда шавад;

3) барои муайян кардани арзиши гумрукии молҳои метавонад арзиши гумрукии молҳои шабеҳ ё ҳамчунин, ки мутобиқи моддаҳои 358 ва 359 ҳамин Кодекс муайян гардидааст, ба асос гирифта шавад;

4) ҳангоми муайян кардани арзиши гумрукии молҳои дар асоси усули тарҳи арзиш ба инхирофи муҳлати муқаррарнамудаи қисми 3 моддаи 358 ҳамин Кодекс роҳ дода мешавад.

3. Барои муайян кардани арзиши гумрукии молҳо мутобиқи ҳамин модда истифода шуда наметавонанд:

1) нархи молҳо дар бозори дохилии кишвари содирот (кишваре, ки аз он мол бароварда шудааст);

2) нархи моли аз кишвари содирот ба кишвари сеюм тахвилшаванда;

3) нархи молҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истеҳсолшуда дар бозорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4) хароҷоти дигар нисбат ба арзиши ҳисобӣ барои молҳои шабех ё ҳамчун мутобиқи моддаи 359 ҳамин Кодекс муайян гардидааст;

5) нархе, ки барои мақсадҳои гумрукӣ қабули арзиши баландтаринро аз байни ду арзиши алтернативӣ пешбинӣ менамояд;

6) арзиши худсарона ё қалбакӣ;

7) арзиши ҳадди ақалли гумрукӣ.

4. Дар сурати татбиқ намудани моддаи мазкур мақомоти гумрук уҳдадор аст дар шакли хаттӣ манбаи маълумоти истифодашударо ишора кунад, инчунин ҳисоби дақиқи дар асоси он баровардашударо пешниҳод намояд.»

– Ба моддаи 394 қисмҳои 8 ва 9 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«8. Муҳлати даъво бо талаби мақомоти гумрук нисбати пардохти маблағи бочи гумрукӣ, андоз ва фоизҳо аз ҷониби пардохткунанда аз рӯзи ба анҷом расидани барасмиятдарории мол ҳисоб карда шуда, панҷ солро ташкил медиҳад.

9. Беэтимод эътироф намудани қарзи пардохткунанда оид ба маблағи бочи гумрукӣ, андоз ва фоизҳо тибқи тартиби муқаррарнамудаи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.»

– Моддаи 369: Дар қисми 2 калимаи «се» ба калимаи «панҷ» иваз карда шуд. Дар қисми 10 калимаҳои «ба хабар» ба калимаи «хабар» иваз карда шуд.

– Дар қисми 1 моддаи 413 калимаи «минтақаи» ба калимаи «қаламрави» иваз карда шуд.

– Дар моддаи 462 банди 13 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«13) муайян ва дар амал татбиқ намудани тартиб ва тарзу усулҳои гузаронидани таҳлили хавфҳои коррупсия дар мақомоти гумрук;»;

– бандҳои 13-18 мувофиқан бандҳои 14-19 ҳисобида шуд.

– Моддаи 14 Кодекси мазкур, ки ба масъалаи қабул ба хизмат дар мақомоти гумрук

бахшида шудааст, қисми 14-уми он вобаста ба уҳдадорӣ хаттӣ қарорди ин мақомот хориҷ карда шуд.

– Моддаи 492 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«Моддаи 492. Тартиби ба вазифа таъин намудани шахсони мансабдори мақомоти гумрук, ҷойивазкунӣ (ротатсия) ва ба қори дигар гузаштани онҳо

1. Роҳбарони раёсатҳои минтақавии гумрукӣ бо розигии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳбарони воҳидҳои сохторӣ ва муовинони онҳо, сардорони шуъбаҳо, сарнозирон, нозирони қалон ва нозирони воҳидҳои сохтории мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ, сардорони шуъбаҳо, гурӯҳҳо, гумрукҳо, дидбонгоҳҳои гумрукӣ ва муовинони онҳо, инчунин сарнозирон, нозирони қалон, нозирон ва нозирони хурди раёсатҳои минтақавии гумрукӣ, гумрукҳо ва дидбонгоҳҳои гумрукӣ дар асоси қарордод бо фармоиши роҳбари мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ба вазифа таъин карда мешаванд.

2. Бо шахсони мансабдори мақомоти гумрукии дар қисми 1 ҳамин модда зикршуда ба муҳлати то се сол шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ ба имзо расонда мешавад. Барои шахсони мансабдори мақомоти гумрук, ки бори аввал ба ин вазифа таъин мешаванд, муҳлати санҷиш то 6 моҳ муқаррар карда мешавад.

3. Қармандони мақомоти гумрук, ки мавриди санҷишҳои хизматӣ қарор гирифтаанд, метавонанд муваққатан, аммо на зиёда аз ду моҳ аз иҷрои вазифаҳои мансабиашон бо нигоҳдорӣ музди миёнаи меҳнат барқанор карда шаванд. Қарори муваққатан аз вазифа беканор кардани қармандони дар қисми 1 ҳамин модда зикршударо роҳбари мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ қабул менамояд.

4. Ҷойивазкунии (ротатсияи) шахсони мансабдори мақомоти гумрук, тартиби дар ихтиёри кадрҳо нигоҳ доштани онҳо бо тартиби муайяннамудаи мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ амалӣ карда мешаванд.

5. Барои муайян намудани мувофиқати қармандони мақомоти гумрук ба вазифаҳои ишғолнамудаашон ҳар се сол аттестатсияи қармандони мақомоти гумрук гузаронида мешавад. Тартиби гузаронидани аттестатсияи қармандони мақомоти гумрук бо Низомнома

дар бораи тартиб ва шартҳои гузаронидани аттестатсияи кормандони мақомоти гумрук, ки аз тарафи роҳбари мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ тасдиқ мегардад, муайян карда мешавад.

6. Кормандони мақомоти гумрук баъди ба мансабҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ интихоб ё таъин шуданашон дар ихтиёри кадрҳои мақомоти гумрук нигоҳ дошта мешаванд.».

– Сархати якуми қисми 1 моддаи 497 дар таҳрири зерин ифода гардид:

«– мақомоти гумрук метавонад фонди манзили идоравӣ дошта бошад, ки тартиби ташкил ва истифодабарии он аз тарафи мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ муайян карда мешавад.».

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» аз 12 майи соли 2007 (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2007, №5, мод. 365) аз эътибор соқит дониста шуда, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» 15 марти соли 2016 дар таҳрири нав қабул гардид. Қонуни мазкур муносибатҳои вобаста ба амалӣ намудани фаъолияти сармоягузорию ба танзим дароварда, асосҳои ҳуқуқию иқтисодии ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии давлатии сармоягузорию бо роҳи пешниҳоди низоми ҳуқуқии баробар ва кафолати ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoron муайян менамояд.

Дар моддаи 1 Қонуни мазкур, ки ба масъалаи мафҳумҳои асосӣ бахшида шудааст, якчанд мафҳуми нав ворид гардид, ки онҳо дар матни қонуни пештара мавҷуд набуданд. Аз ҷумла:

- сармоягузорию дарозмуҳлат - гузоштани сармоя ба лоиҳаи сармоягузорӣ бо давомнокии зиёда аз даҳ сол;

- сармоягузорию ақаллият - сармоягузоре, ки сармоягузорию дар ҳаҷми камтар аз даҳ фоизи саҳмияҳои овоздор амалӣ менамояд (камтар аз даҳ фоизи овозҳо аз шумораи умумии овоздиҳии иштирокчиён);

- сармоягузорию мустақим - аз тарафи сармоягузор соҳибӣ, харидорӣ намудани на камтар аз даҳ, фоизи ҳисса, ҳиссаҳо (саҳм) дар сармояи оинномавии ташкилоти тижоратӣ, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст ё аз нав таъсис дода мешавад, инчунин сармоягузорӣ ба воситаҳои асосии

филиали шахси ҳуқуқии хориҷии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсисёбанда;

– имтиёзҳои сармоягузорӣ - афзалиятҳои хусусияти мақсаднокдошта, ки тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар доираи созишномаҳо ва шартномаҳои сармоягузорӣ ба сармоягузoron пешниҳод мегарданд;

– равзанаи ягона барои сармоягузoron - шакли марказонидашудаи мусоидат ба сармоягузoron аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ чиҳати пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ, ки кам намудани иштироқи сармоягузoronро дар ҷамъоварӣ ва омода намудани ҳуҷҷатҳо ва маҳдуд кардани алоқаи мустақими онҳо бо мақомоти давлатӣ пешбинӣ менамояд;

– экспроприатсия - азхудкунии маҷбурии муздноки молу мулк аз ҷониби давлат ба манфиати ҷомеа;

– экспроприатсияи бавосита (ғайримустақим) – тадбирҳои танзимкунандаи давлат, ки мақсади ба таври мустақим маҳрум намудани шахсро аз молу мулк надоранд, вале сармоягузорию он арзиши молиявӣ ва самаранокии ҳудро гум мекунанд;

– милликунонӣ – ба моликияти давлат даровардани молу мулк бо пардохти арзиши онҳо ва ҷуброни зараре, ки вобаста ба милликунонӣ ба соҳибмулк расидааст;

– реквизиция – дар ҳолатҳои офати табиӣ, садама, бемориюҳои сироятӣ (эпидемия), талафоти ҳайвонот (эпизоотия) ва дигар ҳолатҳои фавқулода тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз молик мутобиқи тартиб ва шартҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба манфиати ҷомеа маҷбуран гирифтани молу мулк бо пардохти арзиши он ба молик.

Дар боби 2 Қонуни мазкур моддаҳои 19 ва 20 дар таҳрири нав чунин омадаанд: Аз ҷумла, дар моддаи 19 **Шартномаҳои консессионӣ**. Ҳуқуқ ба сармоягузoron нисбати объектҳои консессионӣ дар асоси шартномаҳои консессионие, ки мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи консессияҳо» баста шудаанд, дода мешавад. Дар моддаи 20 **Сармоягузорию ба минтақаҳои озоди иқтисодӣ**. Барои амалӣ намудани сармоягузорию ба минтақаҳои озоди иқтисодӣ меъёрҳои қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ татбиқ карда мешаванд, ки ин моддаҳо дар қонуни пештара нишон дода нашуда буданд.

Дар боби 4-ум бошад, гап дар сари он ме-
равад, ки дар фарқият аз қонуни пештара дар
Қонуни ҳозир амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷи-
кистон «Дар бораи сармоягузорӣ» ду моддаи
нав ворид карда шудааст:

«Моддаи 22. Грантҳои аслии давлатӣ

1. Грантҳои аслии давлатиро Ҳукумати
Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад ба сармоя-
гузoron тавассути мақоми ваколатдори дав-
латӣ дар соҳаи сармоягузорӣ дар доираи со-
зишномаҳои сармоягузорӣ ва дигар шартно-
маҳо пешниҳод намояд.

2. Андозаи грантҳои аслии давлатӣ, шар-
тҳои истифода ва ба моликият додани он, ин-
чунин баргардонидани гранти аслии дар сурати
пеш аз муҳлат қатъ намудани шартнома тибқи
созишномаи байни сармоягузор ва мақоми
ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ
муайян карда мешаванд.»

**«Моддаи 23. Равзанаи ягона барои мусои-
дат ба сармоягузoron**

1. Бо мақсади мусоидат ба сармоягузoron
ҳангоми хизматрасонии давлатӣ мақоми вакола-
тдори давлатӣ дар соҳаи сармоягузорӣ равзанаи
ягонаро барои сармоягузoron таъсис медиҳад.

2. Равзанаи ягона вазифаҳои зеринро
амалӣ менамояд:

– қабул ва машваратдиҳии сармоягузо-
рон оид ба масъалаҳои хизматрасонии дав-
латӣ;

– қабули аризаи сармоягузoron барои
гирифтани хизматрасонии давлатӣ, мусои-
дат дар омода ва ба расмият даровардани
ҳуҷҷатҳои зарурӣ барои гирифтани хизматра-
сонии давлатӣ ва пешниҳоди натиҷаҳои хиз-
матрасонии давлатӣ;

– ҳамроҳӣ намудани лоиҳаи сармоягу-
зорӣ дар мақомоти давлатӣ ҳангоми гирифта-
ни хизматрасонии давлатӣ;

– мусоидат дар ҳалли масъалаҳои сармо-
ягузoron дар ҳамкорӣ бо мақомоти давлатии
дахлдор;

– мониторинги чараёни пешниҳоди хиз-
матрасонии давлатӣ, инчунин баррасии дар-
хост ва муроҷиатҳои сармоягузoron дар мақо-
моти давлатӣ.

3. Тартиби ташкил ва фаъолияти равза-
наи ягона барои мусоидат ба сармоягузoron-
ро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар
мекунад.»

**Абдурахмони Баҳром,
мутахассиси шуъбаи
қонунгузорӣ оид ба молия,
андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗӢ, ИСТИФОДАИ САРВАТҲОИ ТАБИӢ ВА ҲИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ

Бо мурури замон ва тақозои ҳаёти ҷомеа ба қонунгузори соҳаи кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист дар симоҳаи дуҷуми соли 2016 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» аз 15.03.2016, № 1289 қабул карда шуд.

Вобаста ба талабот ва ба вучуд омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ оид ба рушди соҳаи хоҷагии деҳқонӣ, инчунин бо мақсади танзими муносибатҳои соҳаи мазкур ва таҳкими низоми ҳуқуқии он 15 март соли 2016 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» қабул карда шуд. Қонуни мазкур аз 9 боб ва 39 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилии фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ) ва ҳуқуқи уҳдадорихоӣ аъзои онро муайян намуда, ба фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ мазкур равона карда шудааст.

Боби якуми Қонуни мазкур ба муқаррароти умумӣ бахшида шуда, тафсири мафҳумҳое, ки дар матни тамоми қонун истифода шудаанд, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хоҷагии деҳқонӣ, ҳуқуқ ба таъсиси хоҷагии деҳқонӣ ва шаклҳои он, узвият дар хоҷагии деҳқонӣ, хоҷагии деҳқонӣ ҳамчун шакли хоҷагидорӣ ва бақайдгирии давлатии хоҷагии деҳқониро дарбар мегирад.

Боби дуюм «Хусусиятҳои ташкилии фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ» ном гирифта, суҳан дар бораи хусусиятҳои ташкили фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ, мақомоти идоракунии хоҷагии деҳқонӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ, салоҳияти маҷлиси аъзои хоҷагии деҳқонӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқӣ ва роҳбари хоҷагии деҳқонӣ бе таъсиси шахси ҳуқуқиро инъикос менамояд.

Боби сеюм аз ташкили фаъолият ва идоракунии хоҷагии деҳқонӣ бо таъсиси шахси ҳуқуқӣ иборат буда, ташкили фаъолият ва идоракунии хоҷагии деҳқонӣ бо таъсиси шахси ҳуқуқиро муқаррар менамояд.

Боби чорум «Танзими фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ» ном дошта, дар он намудҳои фаъо-

лияти хоҷагии деҳқонӣ ва муносибатҳои хоҷагии деҳқонӣ бо давлат муайян карда шудааст.

Боби панҷум ба «Молу мулки хоҷагии деҳқонӣ» бахшида шуда, он доираи муносибатҳои молу мулки хоҷагии деҳқонӣ, соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ кардани молу мулки хоҷагии деҳқонӣ, тақсими молу мулк ва ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ, инчунин ҳисоббаробаркунии ҳангоми аз аъзогӣ баромадани узви хоҷагии деҳқонӣ ва ба мерос гирифтани молу мулки хоҷагии деҳқониро ба танзим медарорад.

Боби шашум ба «Додани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ» ном гирифта, дар худ масъалаҳои додани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ, меъёри додани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ, масъалаи додани қитъаи иловагии замин ба хоҷагии деҳқонӣ, инчунин тартиби ташаккули фонди махсуси замин барои ташкили хоҷагии деҳқониро дарбар мегирад. Дар моддаҳои ба ин боб тааллуқ дошта, тартиби додани қитъаҳои замин аз ҳисоби заминҳои фонди махсус барои ташкили хоҷагии деҳқонӣ, ташкили хоҷагии деҳқонӣ аз ҳисоби заминҳои хоҷагиҳои махсус ва тасдиқи ҳуқуқи истифодабарии қитъаи замини хоҷагии деҳқонӣ низ муайян карда шудаанд.

Боби ҳафтум ба масъалаҳои ташкили фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ бахшида шуда, қабули шаҳрвандони дигар ба узвияти хоҷагии деҳқонӣ ва ҳуқуқҳои хоҷагии деҳқониро дарбар мегирад. Ҳамзамон, дар боби мазкур, ҳуқуқҳои аъзои хоҷагии деҳқонӣ, уҳдадорихоӣ хоҷагии деҳқонӣ ва аъзои он, бошишгоҳи саҳроӣ, асосҳои қатъи гаштани фаъолияти хоҷагии деҳқонӣ, тартиби азнавташкилдихӣ ва барҳамдихии хоҷагии деҳқонӣ ва тартиби ташкили иттиҳодияҳои (ассотсиатсияҳои) хоҷагиҳои деҳқонӣ муқаррар карда шудааст.

Боби ҳаштум бошад, дастгирии давлатии хоҷагии деҳқонӣ ва суғуртаи иҷтимоии давлатӣ ва таъминоти иҷтимоии аъзои хоҷагии деҳқониро муайян менамояд.

Боби нӯҳум «Муқаррароти хотимаӣ» ном дошта, масъалаҳои ҷавобгарӣ барои риоя на-

кардани талаботи Қонуни мазкур, аз эътибор соқит дониستاني Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)» ва тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкурро муайян менамояд.

Бояд қайд кард, ки қабули Қонуни мазкур саривақтӣ буда, барои рушди фаъолияти хоҷагидорӣ равона карда шуда, вобаста ба миён омадани муносибатҳои нав барои хоҷагидорон шароити мусоид фароҳам меорад.

**Ҳамдамзода С.Б.,
мутахассиси шуъбаи қонунгузории
кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои
табиӣ ва ҳифзи муҳити зист**

МАЪЛУМОТ ОИД БА КОНФЕРЕНСИЯИ ИЛМӢ-АМАЛИИ ЧУМӢУРИЯВӢ ДАР МАВЗӢИ «ФАӢОЛИЯТИ ӢУКУҚЭЧОДКУНӢ ДАР ЧУМӢУРИИ ТОЧИКИСТОН: РУШД ВА ПРОБЛЕМАӢО»

Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон бахшида ба 25- солагии Истиқлолияти давлатии Чумхурии Тоҷикистон 26 майи соли 2016 дар Муассисаи давлатии Китобхонаи миллии Тоҷикистон конференсияи илмӣ-амалии чумхуриявиро дар мавзӯи «Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Чумхурии Тоҷикистон: рушд ва проблемаҳо» баргузор намуд.

Мақсади баргузори конференсия муайян кардани зинаҳои ташаккулёбӣ, рушд ва мушкilotи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон буд.

Дар конференсияи чумхуриявӣ кормандони масъули Дастгоҳи иҷроияи Президенти кишвар, Парлумон, роҳбарону намоёндагони мақомоти ҳифзи ҳуқуқи чумхурӣ, олимону коршиносон ширкат намуда, оид ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва қонунэҷодкунӣ дар Чумхурии Тоҷикистон: ташаккул ва проблемаҳо; мақомоти назорати конститусионӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии Президенти Чумхурии Тоҷикистон ва Ӣукумати Чумхурии Тоҷикистон; принципҳои ҳуқуқэҷодкунӣ; иштироки прокурор дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ; таъсир ва истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар қараёни ҳуқуқэҷодкунӣ; назорат ва санҷиши фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар кишвар; иштироки мардум дар ҳуқуқэҷодкунӣ; масоили банақшагирии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва дигар масъалаҳои мар-

бут ба қараёни қонунгузори ибрази назар карданд.

Маҳмад Раҳимзода – Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти ӢТ доир ба моҳият ва принципҳои ҳуқуқэҷодкунӣ, қонунэҷодкунӣ, фаъолияти мақомоти ҳуқуқэҷодкунӣ, зинаҳои ташаккул ва рушду таҳаввулоти он дар солҳои истиқлолияти давлатии Чумхурии Тоҷикистон ба таври муфассал гузориш дод. Мавсуф зикр намуд, ки марҳилаи кунунии рушди асосҳои илмии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ аз мо талаб менамояд, ки паҳлӯҳои илмии фаъолияти ҳуқуқэҷодкуниро рушд дода, зарурати танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ ва оқибатҳои санадҳои меъри қабул кардашударо ба назар гирем. Таъкид шуд, ки масъалаи ташҳиси лоиҳаи қонунҳо, масъалаи забони қонунҳо ва зарурати барпо намудани фарҳанги ягонаи истилоҳоти фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ бояд ҳал карда шавад.

Таҳлили ҳамаҷарафои қараёни қонунгузори дар кишвар нишон медиҳад, ки то соли 2010 дар чумхурӣ 330 қонуни муқаммал, то соли 2012-ум 340 ва то соли 2014 беш аз 350 ва то нимсолаи соли 2016 ҳудуди 360 қонуни муқаммал аз қониби Парлумони кишвар қабул карда шудааст. Ӣар сол мақомоти қонунгузори чумхурӣ зиёда аз сад қонун (аз ҷумла, тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунанда), инчунин санадҳои байналмилалиро ба тасвиб мерасонад.

Зикр гардид, ки ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти махсуси давлат аст, ки бо меъёрҳои ҳуқуқи алоҳида танзим мегардад. Онро на ҳамаи мақомоти давлат, балки мақомоти босалоҳият ба амал мебароранд. Ин салоҳият дар Конститутсияи нишон дода шудааст. Аз ҷумла, дар Тоҷикистон салоҳияти қабули қонунҳо ба Маҷлиси намоёндагон (мод.60), вогузор карда шудааст.

Фаъолияти қонунэҷодкунӣ қисми таркибии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад, ки ҳамдигарро пурра намуда, ба ҳам алоқамандии зич доранд.

Тавре ки ишора шуд, бавучудоии ҳуқуқэҷодкунӣ мутаносибан аз омилҳои объективӣ ва субъективӣ вобаста буда, самтҳои асосии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии давлатро муайян мекунад ва ба он таъсир мерасонад. Яъне, ҳуқуқэҷодкунӣ қисми чудонашавандаи ҳаёти ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Омилҳои иҷтимоии фаъолияти қонунгузорӣ бошад, воқеияти ҳаёти ҷомеа буда, дар ин ҷо он шакл барои ошкор кардани талаботҳои ҳуқуқии ба-танзимдарорӣ, таҳия кардан, қабул кардан, тағйир додан ӯ ин ки бекор кардани санади қонунгузорӣ таъсир мерасонад.

Назорат аз болои санадҳои қонунгузори мақомоти олии ҳокимияти қонунгузор ба зиммаи Суди конституционӣ вогузор гардидааст, ки бебаҳс ба идоракунии судӣ дохил мегардад ва яке аз намудҳои он дар шакли назорати конституционӣ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ду шакли асосии ҳуқуқэҷодкунӣ мавҷуд аст:

1) қабул намудани санадҳои меъёрӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ;

2) қабул намудани санадҳои меъёрӣ озодона аз тарафи аҳоли бо роҳи раъйпурсӣ.

Тибқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», субъектони ҳуқуқэҷодкунӣ инҳо мебошанд: халқи Тоҷикистон, Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаласаҳои якҷоя ва алоҳидаи худ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва мақомоти дигари давлатӣ, Маҷлисиҳои вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳо, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳру ноҳияҳо, мақомоти худидораи шаҳраку деҳот. Аз ҳамин сабаб метавон гуфт, ки ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти

ҳуқуқэҷодкунии халқ, мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдор мебошад.

Фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии мақомоти мазкур аз Конститутсия, дигар санадҳои қонунгузорӣ, фармонҳои Президент ва қарорҳои Ҳукумат сарчашма гирифта, дар асос ва барои иҷрои санадҳои мазкур дар доираи салоҳияташон санади меъёрии ҳуқуқиро дар шакли қарор ва санади ғайримаъёриро дар шакли амр ва ӯ қарорҳои хусусияти фардӣ ва ташкилию амрдиҳиш қабул менамоянд.

Дар конференсия доир ба субъектҳои дорои салоҳияти ҳуқуқэҷодкунӣ, аз ҷумла Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон андешаронӣ сурат гирифт. Мувофиқи Конститутсия амалкунандаи кишвар яке аз субъектҳои асосии ҳокимияти иҷроия дар ҷумҳурӣ ва дорандаи салоҳияти васеи ҳуқуқэҷодкунӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Иштироки Президенти мамлакат дар раванди ҳуқуқэҷодкунии давлат дар он ифода меёбад, ки Президент дар он бо ду сифат – ҳамчун Сарвари давлат ва Сарвари ҳокимияти иҷроия баромад мекунад. Бо ин ду сифат Президент дар ҳамаи давраҳо ва ҳамаи сатҳҳои минбаъдаи ҳуқуқэҷодкунии мамлакат иштирок менамояд.

Ёдовар гардид, ки моддаи 73 ва 74 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» санчиш ва бақайдгирии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, назорат ва санчиши фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии мақомоти ҳокимияти иҷроияро ба зиммаи Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор намудааст, ки тибқи ин меъёр Вазорати адлия санчиш, бақайдгирӣ ва ба санадҳои қонунгузорӣ, фармонҳои Президент ва қарорҳои Ҳукумат, мутобикат намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии хусусияти умумӣ ва ҳатмидоштаи вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ,

мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳотро мегузаронад.

Ҳамзамон зикр шуд, ки муҳлати Консепсияи рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳамкорӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таҳия ва қабул гардида буд, ба анҷом расид. Аз ин хотир пешниҳод гардид ки дар оянда дар ҳамкорӣ бо мақомоти марбути кишвар бояд Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шавад, то ин ки он дурнамои рушди қонунгузории кишварро муайян созад.

Аз маърузаҳои дар ин мавзӯи муҳим ироагардида чунин натиҷагирӣ шуд, ки ҳуқуқэҷодкунӣ ва техникаи қонунгузорӣ омили баландбардоштани сифати қонун ва самаранокии

он мебошад. Агар қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз ҷиҳати талаботи техникаи қонунгузорӣ таҳия, нашр ва мавриди амал қарор дода шуда, инчунин аз нигоҳи низоми ҳуқуқ ва қонунгузорӣ дуруст мурағаб гашта бошанд, дар чунин ҳолат қонунгузорӣ босифат шуда, дар амал бе душворӣ татбиқ мегардад.

Дар фарҷоми конференсия доир ба мавзӯҳои матраҳгардида табудули назар сурат гирифта, ба паҳлӯҳои мухталифи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар замони муосир ва ҳалли мушкилоти марбут ба он рӯшанӣ андохта шуд. Инчунин барои рушд ва ҳаллу фасли мушкилоти марбут ба ҳуқуқэҷодкунӣ дар кишварамон аз ҷониби иштирокдорони конференсия пешниҳодҳо ироа шуданд.

Шодиев Ҳ.А.,
муовини сардори шуъбаи
иттилооти ҳуқуқӣ ва мурағабсозии
Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ МАСОИЛИ ҲУҚУҚИИ БОЧИ ДАВЛАТӢ ДАР ШАРОИТИ БУҲРОНИ МОЛИЯВӢ

Дар Маркази миллии қонунгузорӣ 17 марти соли 2016 мизи мудаввар дар мавзӯи «Масоили ҳуқуқии бочи давлатӣ дар шароити буҳрони молиявӣ» бо иштироки доираи васеи намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, олимони ва дигар намояндагони аҳли ҷомеа баргузор гардид. Аз ҷумла: намояндагон аз Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Бонки давлатии амонатгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон «Амонатбанк», факултети ҳуқуқшиносии ДМТ ва дигар вазорату муассисаҳои давлатӣ иштирок намуданд.

Мизи мудавварро бо сухани ифтитоҳӣ директори Марказ, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода Маҳмад Забир оғоз намуд. Раҳимзода М.З. ҳозиринро хайрамақдам гуфта, барои иштироқашон дар чорабинии мазкур изҳори сипос намуд. Мавсуф қайд намуд, ки мавзӯи мазкур аз масъалаҳои муҳими имрӯзи ҷомеа ба шумор рафта, таҳияи қонунҳои мувофиқ ва ҷавобгӯ ба талаботи замона тақозои замон аст. Баргузори ин мизи мудаввар аз он гувоҳӣ медиҳад, ки масъалаи мазкур дар ҳаёти кишвар аҳамияти калон дорад. Аз ин хотир тавачҷуҳи мутахассисони соҳа бори дигар ба он равона гардида, баҳри такмили он чораҳои зарурӣ андешида шавад.

Дар кори мизи мудаввар як қатор олимону муҳаққиқони соҳаи мазкур бо маърузаҳо баромад намуданд, аз ҷумла: вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Бобоев О- вобаста ба «Моҳияти бочи давлатӣ» баромад намуда, иброз дошт, ки ҳеч як давлат хангоми ташаққули бучети худ наметавонад бе истифодаи низоми андоз, пардохтҳо ва бочи давлатӣ вучуд дошта бошад. Ҳамзамон, сухан ба доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғаюров Ш.К. дода шуд, ки номбурда дар мавзӯи «Моҳияти иҷтимоӣ – ҳуқуқии бочи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» баромад намуда, қайд намуд, ки давлат низ яке аз иштирокчиёни муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба хизматрасонии музднок мебошад, ки дар байни мақомоти ваколатдори давлатӣ – мақомоти иҷроияи марказии ҳокимияти давлатие, ки барои назорати воридоти андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ тибқи тартиби муқарарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколатдор карда шудааст ва супорандагони бочи давлатӣ – шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие мебошанд, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқӣ дошта ва додани ҳуҷҷатҳо ба мақомоти ваколатдор, ки бочи давлатиро меситонад, муроҷиат мекунанд.

Расман мувофиқи сарҳати 1 моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи бочи давлатӣ” аз 28. 02. с. 2004, №19

бочи давлатӣ - пардохти ҳатмӣ барои анҷом додани амалиёти дорой аҳамияти ҳуқуқӣ ё додани ҳуҷҷатҳо аз ҷониби мақомоти ваколатдоршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҳамзамон, бочи давлатӣ ҳамчун унсури

хизматрасонии музднок маъноӣ пардохтеро дорад, ки шахси манфиатдор барои хизматрасонии давлатӣ дар шакли дастрасӣ ба ҳимояи судӣ, додани ҳуччатҳо ва ё нусхаи он ва дигар амалҳои (корҳои) аҳамияти ҳуқуқидошта пардохт менамояд. Мувофиқи барнома, инчунин Табаров Н.- сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ММҚ назди Президенти ҚТ бо мавзӯи «Бочи давлатӣ ҳамчун намуди хароҷоти судӣ дар муҳофизати иқтисодӣ» баромад намуда, қайд кард, ки хароҷоти судӣ, ин харҷҳои вобаста ба баррасӣ ва ҳал намудани парвандаҳо ба тариқи муҳофизати судии суди иқтисодӣ мебошад, ки ба зиммаи тарафҳо, шахсони сеюми талаботи мустақилона арз карда бо мақсади ба ғайри давлат рӯёндан, водор намудани шахсони манфиатдор ба батанзимдарории баҳс мутобиқи қонун бе даҳлати суд гузошта мешавад. Ду намуди хароҷоти судӣ мавҷуданд. Мутобиқи моддаи 100 Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таркиби хароҷоти судӣ дохил мешаванд: 1) бочи давлатӣ; 2) хароҷоти вобаста ба баррасии парванда. Мавлоназаров О.А.- ассистенти кафедраи Ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ бо мавзӯи «Тафовути андоз аз дигар пардохтҳои ҳатмӣ» баромад намуд. Кабириев Ш.Ф.- сардори шуъбаи андозҳои мустақими Раёсати ташкили андозбандии Қумитаи андозӣ назди Ҳукумати ҚТ бо мавзӯи «Саҳми воридоти бочи давлатӣ ба қисми даромади бучет» баромад намуд. Шаҳриёр Орифӣ – сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва ғайри молияти бонкии ММҚ назди Президенти ҚТ бо мавзӯи «Мафҳум ва моҳияти бочи давлатӣ» баромад намуда, иброз дошт, ки гарчанде андозаи бочҳои ҷамъшаванда дар бучети давлатҳо одатан ҷои назаррас надошта бошад ҳам, ба онҳо аҳамияти муҳими мустақили молиявӣ дода мешавад. Бочҳо дар тафовут аз андозҳо на мақсади ба даст омадани даромад, балки танҳо мақсади пӯшонидани хароҷоти муассисаи давлатиро доранд. Бочу пардохтҳо арзиши молиявӣ хос ба андозҳоро надоранд. Хангоми пардохти бочи давлатӣ ҳамеша ҳадафи махсус мавҷуд мебошад (бо қадом мақсад боч пардохта мешавад) ва манфиатҳои махсус (пардозанда дар ин ё он андоза бевосита ҷаброни пардохтро эҳсос мекунад). Андозҳо низ ҳадафи махсус дошта менамоянд (андозҳои мақсаднок), аммо онҳо ҳеч гоҳ ба таври инфиродӣ ҷаброншаванда

буданд наметавонанд ва аз ин ҷиҳат бочҳо пардохтҳои инфиродӣ мебошанд. Тибқи барномаи қорӣ Соҳибназарзода Манучеҳр- мутахассиси пешбари шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ ММҚ назди Президенти ҚТ дар мавзӯи «Объектҳои ситониши бочи давлатӣ тибқи қонунгузори ҚТ» баромад намуда, қайд кард, ки аслан бочи давлатӣ дар ҷараёни аввал ҳамчун пардохти ҳатмӣ ва шартӣ хизматрасонии мақомоти ваколатдор ситонида мешавад. Ба ин маъно бочи давлатӣ пардохти инфиродӣ хусусӣ аст. Яъне, супорандагон бочи давлатӣ (шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие мебошанд, ки барои анҷом додани амалиёти аҳамияти ҳуқуқидошта ва додани ҳуччатҳо ба мақомоти ваколатдор, ки бочи давлатиро меситонад, муҷриб мекунад) барои ба мақсади ниҳонӣ худ расидан дар муносибат ба объекти худ андозаи муайяншударо ба бучаи давлат пардохт мекунад. Нурув Х.П. – мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоӣ ММҚ назди Президенти ҚТ бо мавзӯи «Қонунгузори ҚТ дар бораи бочи давлатӣ» баромад намуд.

Маърузаҳои зикргардида фароғи масъалаҳои вобаста ба қонунгузори бочи давлатӣ буда, ҳамчунин баҳри такмил, мувофиқгардонӣ ва пешрафти қонунгузори ҷумҳурӣ дар ин раванд ҳулоса ва пешниҳодҳои арзишманд ироа карда шуданд.

Дар фарҷоми мизи мудаварр изҳори боварӣ карда шуд, ки баргузори ҷунин чорабиниҳо баҳри боз ҳам хубтар таҳия гардидани қонунҳои соҳаи мазкур ва истифодаи самаранокӣ онҳо дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат хоҳад кард.

Шаҳриёр Орифӣ,
сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ
оид ба молия, андозу гумрук
ва ғайри молияти бонки

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ МАДАНИ ВА СОҲИБКОРӢ ДАР 25 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ»

Дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 апрели соли 2016 мизи мудаввар бахшида ба 25-солагии Рӯзи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Рушди қонунгузории маданӣ ва соҳибкорӣ дар 25 соли Истиқлолияти давлатӣ» бо иштироки олимони соҳа ва намоёндагони мақомоти давлатӣ баргузор гардид.

Мизи мудавварро бо сухани ифтитоҳӣ Директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Раҳимзода Маҳмад Забир оғоз намуд. Номбурда доир ба масъалаҳои асосии рушди қонунгузории маданӣ ва соҳибкорӣ дар 25 соли Истиқлолияти давлатӣ ибрази ақида намуда, паҳлӯҳои гуногуни онро таҳлил намуд. Хусусан доир ба таърихи омода намудани лоиҳаи Кодекси маданӣ (гражданӣ), аз хизматҳои устодони соҳа, О. Усмонов ва Ш. Менглиев ёдовар шуда, саҳми онҳоро дар рушди қонунгузории ҷумҳурӣ муҳим арзёбӣ намуд. М. Раҳимзода рӯи асосии рушди қонунгузории маданӣ ва соҳибкориро номбар намуда, қайд намуд, ки ҳар як меъёри қонунгузорӣ, бояд илман асоснок бошад ва барои ҳалли масъалаҳои ҷорӣ равона карда шавад.

Ҳамзамон, сухан ба профессор Ш. Тағойназаров ва академик М. Маҳмудзода дода шуд. Профессор Ш. Тағойназаров зикр намуданд, ки танзими муносибатҳои маданӣ дар замони муосир рӯз ба рӯз мураккаб шуда истодааст. Зеро баъзе муносибатҳо дуқабата ва сеқабата танзим шуда истодаанд. Бинобар ин ҳуб мешуд, ки ба ҳамоҳангии чунин тан-

зимнамоӣ таваҷҷуҳи бештар дода шавад. Академик М. Маҳмудзода дар ҳамин партав зикр карданд, ки Кодекси маданӣ бояд як кодекси меҳварӣ бошад, зеро он «модари қонунҳои маданӣ» махсуб мешавад. Дигар қонунҳои ҳамин соҳаро маҳз дар атрофии он сайқал додан зарур аст.

Мувофиқи барнома инчунин докторҳои илмҳои ҳуқуқ Ш. Ғаюров, Ҷ. Муртазоқулов ва А. Абдучалилов баромад намуданд. Профессор Ш. Ғаюров доир ба «Моҳияти вазъи истеъмолкунандагон дар қонунгузории граждани (маданӣ)» баромад намуда, зикр намуд, ки «дар сарҳати 1 моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунанда» аз 09.12.2004, №72, сарҳати 4 моддаи 4 Қонуни ҚТ «Дар бораи монополияи табиӣ» аз 05.03.2007, № 235 ва сарҳати 14 моддаи 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи оби нӯшокӣ ва таъмини он» аз 29.12.2010, № 670 вазъи истеъмолкунанда васеъ карда шуд. Тибқи ин меъёрҳо акнун истеъмолкунанда на танҳо шаҳрванд, балки инчунин шахси ҳуқуқӣ, ки молро барои қонунгардонии эҳтиёҷоти худ харидорӣ мекунад, дохил мешавад. Чунин ҳолат вазъи шаҳрванд – истеъмолкунандаро маҳдуд мегардонад. Нобаробарӣ аз байн намеравад. Бо универсиализатсияи ин вазъ, давлат, гаронии афзалиятҳо ва имтиёзҳои муқаррар карда наметавонад. Ақидаи истеъмолкунанда – шаҳрванд аҳамияти пешинаи худро гум мекунад».

Ҳамзамон, профессор Ҷ. Муртазоқулов доир ба мавзӯи «Рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ

дар даврони истиқлолият» баромад намуда, чараёни инкишофи қонунҳоро дар ин соҳа, хусусан 4 қонуне, ки пай дар пай солҳои 1992, 2002, 2009, 2016 доир ба хоҷагиҳои деҳқонӣ қабул шуда буданд, таҳлил намуда, хусусиятҳо ва бартарияти қонуни нав қабулшударо шарҳ дод.

Инчунин, И. Бобочонзода доир ба масъалаҳои «Танзими муносибатҳои ҳуқуқии шахсии ғайримолумулкӣ дар замони муосир» баромад намуда, масъалҳои асосии илмии мавзӯро баён намуда, инъикоси онҳоро дар лоиҳаи Кодекси маданӣ падидаи нек арзёбӣ кард. Номбурда зикр кард, ки танзими муносибатҳои ҳуқуқии шахсии ғайримолумулкӣ дар алоқамандӣ бо қонунҳои соҳавӣ, хусусан соҳаи тандурустӣ бояд амалӣ карда шавад.

Абдучалилов А. дар мавзӯи «Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба интернет: мушкilot ва дурнамо» баромад намуда, зикр кард, ки соҳаи мазкур ба танзими соҳавӣ ниёз дорад, хусусан муносибатҳои маданияти соҳа бояд танзими худро ёбанд. Муносибатҳои шартномавӣ дар интернет хусусиятҳои худро дорад, зеро он дар фазои маҷозӣ сураат мегирад.

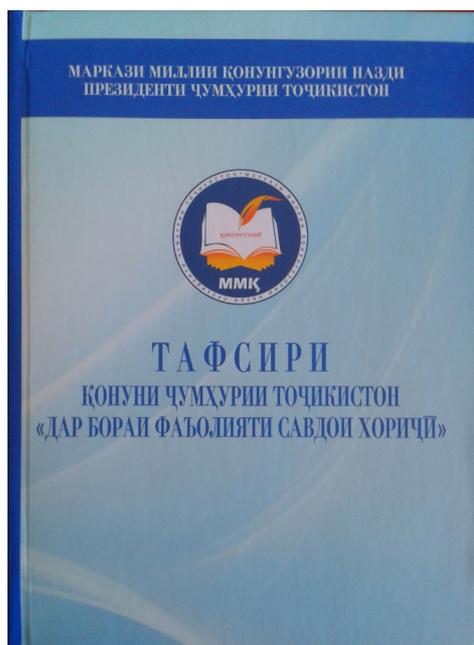

Дар идомаи кори мизи мудаввар Меликов У.А. (Баъзе объектҳои ғайримулкӣ дар ҳуқуқи маданӣ: интернет-сайт, домен, ҳуқуқ ба IP (ай-пи) - суроға), Сулаймонов Ф.С. (Масоили инкишофи қонунгузориҳои граждани дар замони муосир), Абдурахимов С. (Дар бораи баъзе масоили ҳолати ҳуқуқии муассисаҳо), Мирзоев А. (Инкишофи қонунгузориҳои граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ), Мирзоев С.А. (Танзими ҳуқуқии соҳаи энергетика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон), Александрова Л. (Проблемы обеспечения гарантии сохранности и возвратности банковских вкладов на современном этапе развития банковского сектора экономики) ва дигарон доир ба мавзӯҳои муҳим баромад намуданд.

Доир ба баъзе масъалаҳои пешниҳодгардида баҳсҳои гуногун ба вуҷуд омаданд, хусусан доир ба масъалаи ҳуқуқҳои ашёӣ, фарқияти онҳо аз моликияти зеҳнӣ, шумораи аъзоён дар хоҷагиҳои деҳқонии инфиродӣ, иттилоот ҳамчун объекти ҳуқуқи маданӣ ва ғайра. Дар чараёни баҳс олимони масъалаҳоро аз лиҳози назарияҳои гуногуни илмӣ мавриди таҳлил қарор доданд.

Дар фарҷоми мизи мудаввар иштирокчиён чихати такмили қонунгузориҳои маданӣ ва соҳибкорӣ таклифу пешниҳодҳо намуданд. Директори Маркази миллии қонунгузориҳои назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Раҳимзода Маҳмад Забир тамоми иштирокчиёнро ба ҳамкорӣ даъват намуда, зикр намуд, ки маърузаҳо дар нашрияҳои Маркази қонунгузорӣ чоп хоҳанд шуд. Ҳамзамон, номбурда ба ҳамаи иштирокчиён арзи сипос намуда, кори мизи мудавваро ҷамъбаст намуд.

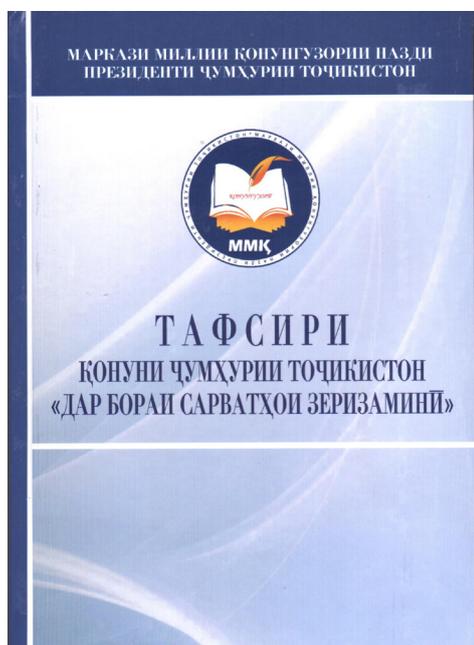
**КИТОБҲОЕ, КИ АЗ ҶОНИБИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИМСОЛАИ ЯКУМИ
СОЛИ 2016 ИНТИШОР ГАРДИДААНД**

Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ». Муаллифон: Раҳимзода М.З., д.и.х., профессор, Маҳмадшоев Ф.А., и.и.х., Табаров Ф.Д., Каримова Н. // Зери назари доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода М.З. Душанбе «Имперал-Групп», 2016.-174 саҳ.

Тафсир таҳлили илмӣ-амалии савдои хориҷиро фаро гирифтааст, ки аз ҷониби субъектҳои дахлдор дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он дар заминаи санадҳои ҳуқуқии соҳавӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ эътирофнамудаи ҚТ ҳамчун узви Созмони Умумиҷаҳонӣ Савдо амалӣ гардониданида мешавад.

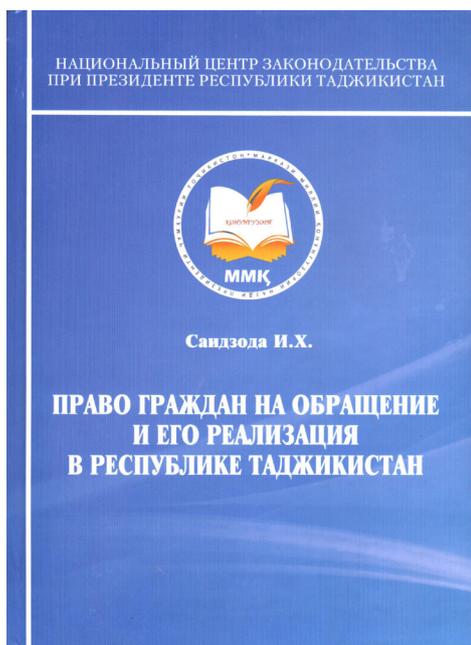
Китоб барои мақомоти ваколатдори танзимкунандаи фаъолияти савдои хориҷӣ, субъектҳои савдои хориҷӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, аспирантону донишҷӯёни бахши байналмилалӣ муносибатҳои ҳуқуқӣ ва иқтисод ва умуман доираи васеи хонандагон пешбинӣ мегардад.

Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ». Ҳайати муаллифон: Пулатов А., н.и.х., Азизов И., Каримзода Ш., н.и.х., Курбонова М., Маҳмашарифзода А. // Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода Маҳмад Забир. Душанбе «Имперал-Групп» 2016, 230 саҳ.

Дар китоби мазкур ҳар як модда дар алоҳидагӣ бо риояи қонунгузории амалкунанда ва таҷриба мавриди таҳлил қарор гирифта, бо дарназардошти тағйиру иловаҳои охири рӯи кор омадааст.

Тафсири мазкур ба кормандони вазорату идораҳо вобаста ба истифодаи қонунгузории сарватҳои зеризаминӣ, инчунин доираи васеи хонандагон тавсия карда шуда, барои омӯзиши қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сарватҳои зеризаминӣ ва дар ҳамин замина баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мусоидат хоҳад кард.

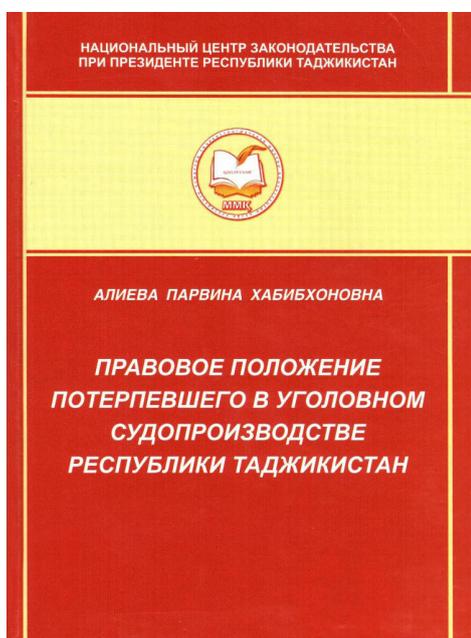

Саидзода И.Х. Ҳуқуқи шаҳрвандон ба мурочиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Мухаррири масъул: Раҳимзода М.З., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор. Муқарризон: Алимов С.К., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор; Гадов Б.С., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ: монография – Душанбе: «Империал-Групп», 2016, - 200 саҳ.

Таҳқиқот ба масъалаи таҳлили ҳуқуқи шаҳрвандон ба мурочиат ва амалишавии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он ҷанбаҳои муҳими назариявӣ, ки бо муайянкунии мафҳуми ҳуқуқи шаҳрвандон ба мурочиат алоқаманданд, кушода дода шуда, инчунин маҳакҳои таснифбандии мурочиати шаҳрвандон пешниҳод карда шудаанд.

Дар монография проблемаҳои амалишавии ҳуқуқи шаҳрвандон ба мурочиат ба таври муфассал баррасӣ шуда, муҳолифатҳои қонунгузории муосир дар соҳаи мазкур ошкор карда шуда ва роҳҳои минбаъда мукамалёбии институти ҳуқуқи шаҳрвандон ба мурочиат пешниҳод карда шудааст.

Мавод барои кормандони хидмати давлатӣ, кормандони илмӣ, омӯзгорон, аспирантон ва донишҷӯёни факултетҳои ҳуқуқшиносӣ тавсия карда мешавад.

Алиева П.Х. Ҳолати ҳуқуқии ҷабрдида дар муҳофизати судии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Монография // Мухаррири масъул: д.и.х., профессор, Ҳуқуқшиноси шоистаи ФР Махов Вадим Николаевич. Муқаррирон: д.и.х., профессор Епихин Александр Юрьевич, н.и.х., Баҳромзода Искандари Абдурозик. - Душанбе, «Андалеб-Р», 2016. - 144 С.

Монография ба масъалаи ҷабрдида дар муҳофизати ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он таҳқиқоти комплексии мақсади ташаккулёбӣ ва инкишофи мақоми ҷабрдида дар муҳофизати ҷиноятӣ оварда шудааст. Санадҳои муҳими байналмилалӣ, ки ҳолати ҳуқуқии қурбонии ҷиноятро муайян мекунад, таҳқиқ ва таҳлил шудаанд, инчунин масъалаҳои татбиқи меъёрҳои мазкур дар қонунгузории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Монография барои доираи васеи ҳуқуқшиносон, олимон, устодон, судяҳо, прокурорҳо, муфаттишон, адвокатҳо, аспирантон ва донишҷӯён тавсия карда мешавад.

Масъули нашр
Ответственный за выпуск

Мачалла дар Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тархрезӣ шуда, дар матбааи «Азия-Принт» бо тарзи рақамӣ ба таъбъ расидааст.

Ба матбаа 15.06.2016 супорида шуд. Ба чопаш 12.07.2016 иҷозат дода шуд. Коғазии офсетии №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи чопии шартӣ 10,0. Адади нашр 200 нусха. Супориши № 4G1215

**Маркази миллии конунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

*734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-63-64*

Ғуломҳайдаров Ҷ.М.

Журнал подготавливается к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Азия-Принт».

Сдано в печать 15.06.2016 г. Разрешен к печати 12.07.2016 г. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Tj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 200 экз. Заказ № 4G1215

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

*734024. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-63-64*